

Kristina Wallander

METALLARBETAREN OCH
LITTERATUREN
DET LITTERÄRA STOFFET I EN
SVENSK FACKFÖRBUNDSTIDNING
1890-1978

Lund
- 1982
-

Metallarbetaren och litteraturen Det litterära stoffet i en svensk fackförbundstidning 1890-1978

Kristina Wallander

Fil.mag. Vrml.

Akademisk avhandling som för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Humanistiska fakulteten vid Lunds universitet kommer offentligen att för-
svaras i sal 140, Helgonabacken 14, fredagen den 16 april 1982, kl. 10.00.

Organization LUND UNIVERSITY Department of Comparative Literature Helgonabacken 12, 223 62 Lund, Sweden		Document name DOCTORAL DISSERTATION Date of issue March 18, 1982 CODEN: LUHFDA (HFLI-1010)/1-253/ (1982)	
Author(s) Kristina Wallander		Sponsoring organization	
Title and subtitle Metallarbetaren and Literature. The Literary Material in a Swedish Trade Union Journal 1890-1978			
Abstract The periodical <u>Metallarbetaren</u>, the journal of the Swedish Metal Workers' Union, (a member of the Swedish Trade Union Confederation (LO)), has over the years published a considerable amount of literary material and material concerning literature, such as articles, news items and advertisements. In <u>Metallarbetaren and Literature</u>, the journal's attitude towards literature is studied from its establishment in 1890 till 1978. <u>Metallarbetaren</u> is an example of the Swedish trade union press. Despite the wide circulation of this press (1,7 m. copies in 1970), these papers are often described as "the forgotten press", and very little has been written on it. The aim of this thesis is to increase knowledge of the ambitions of the Swedish trade union press in the cultural sphere. The fact that <u>Metallarbetaren</u> is a trade union paper associated with the reformist labour movement also colours its cultural material. The history of the journal's literary content is unmistakably linked with the history of the reformist labour movement. During the pioneer period the literary contributions were to a large extent criticism of prevalent social conditions. The full emergence of democracy, particularly the enactment of universal suffrage in 1918, gradually changed the nature of the literary material. Poems, short stories and serials became less agitatorial and more geared towards entertainment and the history of civilization. During the post-war period the literary material was also given a cultivating and aesthetic function. Work and recreation were kept apart, and the reading of good literature was regarded as a worthwhile leisure-time activity, with the implication that this primarily applied to the reading of socially committed works. Realistic and socially committed writing has been given by far the greatest attention in <u>Metallarbetaren</u>. With a summary in English.			
Key words The History of the Periodical <u>Metallarbetaren</u> and Its View on Culture The Status and Background of the Literary Contributors The Form and Function of the Literary Material			
Classification system and/or index terms (if any)			
Supplementary bibliographical information		Language Swedish	
ISSN and key title		ISBN 91-7222-425-8	
Recipient's notes		Number of pages 253	Price
		Security classification	

Distribution by (name and address)

Avd. för pressforskning, Helgonabacken 12, 223 62 Lund

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

 Signature Kristina Wallander

 Date 12/2 1982

METALLARBETAREN OCH
LITTERATUREN
DET LITTERÄRA STOFFET I EN
SVENSK FACKFÖRBUNDSTIDNING
1890-1978

av

Kristina Wallander

PRESS & LITTERATUR 13

Boken kan beställas hos
Avd. för pressforskning
Helgonabacken 12
223 62 Lund
© Kristina Wallander 1982

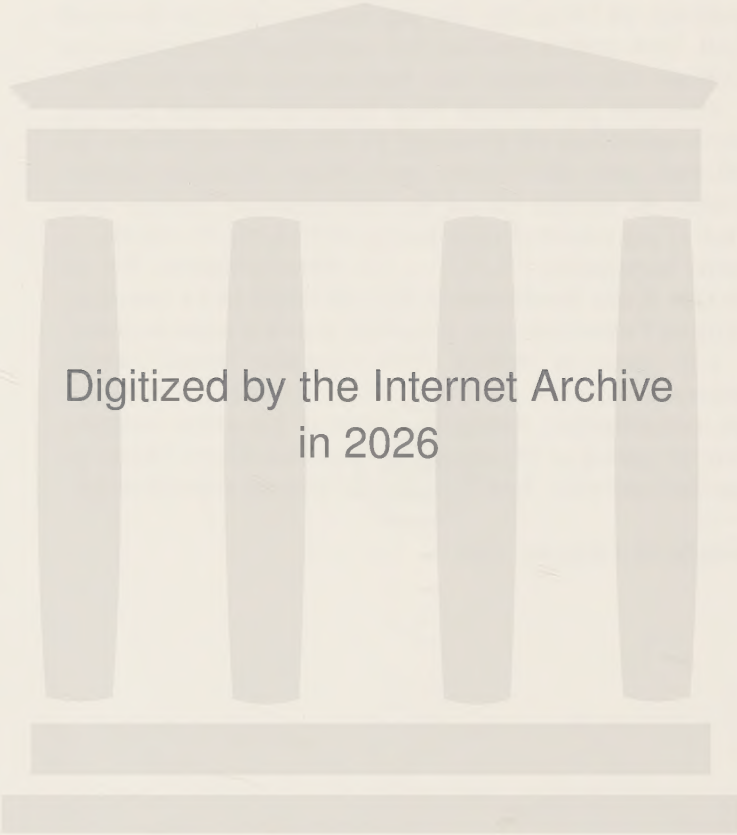
Förord

Denna avhandling skrevs i Bergen, vid matbordet i vårt gula hus på Laksevåg, där jag kunde se ut över fjord och fjäll. Den vackra utsikten fick uppväga den isolering från kollegor och kamrater som min situation förde med sig.

Eftersom jag arbetade långt från seminarierna, hade jag extra anledning att sätta pris på den uppmuntran och det intresse som man visade mitt arbete vid mina Sverige-besök; de hjälpte till att föra avhandlingen framåt. Stort tack är jag främst skyldig Staffan Björck och Per Rydén — mina handledare i Lund — och *Metallarbetarens* f.d. redaktör Kuno Beckholmen. Jag vill också tacka min man, Anders Pettersson, som utan knot granskat mina textsidor.

Ett generöst bidrag från Svenska Metallindustriarbetareförbundet har hjälpt till att finansiera tryckningen av avhandlingen. Avhandlingsarbetet har också underlätats av anslag ur Hjalmar Gullbergs och Greta Thotts stipendiefond samt Josef och Sigrid Nilssons stipendiefond.

Sundsvall i augusti 1981.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

INNEHÅLL

I. INLEDNING	7
II. METALLARBETAREN 1890—1978	
Inledning	10
<i>Järnarbetaren</i> 1890—1907	11
<i>Järnarbetaren</i> 1907—1913, <i>Metallarbetaren</i> 1914—1936	17
<i>Metallarbetaren</i> 1937—1978	25
III. METALLARBETAREN OCH KULTURFRÅGORNA	
Inledning	36
Metalls studieverksamhet och <i>Metallarbetaren</i> som studieagitator	37
<i>Metallarbetaren</i> och de allmänna kulturfrågorna: en översikt	41
Bemötandet av idéerna om en proletär kultur	46
Uppmaningar till personlighetsutvecklande kulturtillägnelse	48
Debatten om <i>Människan och nutiden</i>	50
Mottagandet av den samhällskritiska diktningen	55
Den kommersiella kulturen	56
IV. DEN LITTERÄRA FÖRFATTARKADERN	
Inledning	60
Den egna kretsen (1890—1935)	60
Övriga bidragsgivare (1890—1935)	67
De mer kända arbetarförfattarna: 30-, 40- och 50-talsgenera- tionerna (1935—1961)	69
Exkurs: Om arbetardiktningens och arbetarförfattarnas relation till arbetarrörelsen under 1950-talet	74
Den korta novellen och 60- och 70-talens samhällsskildrare (1961—1978)	80
Mindre kända arbetarförfattare. Amatörförfattare (1935—1978)	85
Författare ur borgerlig miljö. Utländska författare (1935—1978)	91
Kåsörer, tillfällesdiktare, kolumnister, memoarberättare och reseskildrare (1935—1978)	93
V. DET LITTERÄRA STOFFETS FORM OCH FUNKTIONER	
Inledning	99
De litterära bidragen 1910, 1920 och 1930	101
De litterära bidragen 1940	118
De litterära bidragen 1950	136
De litterära bidragen 1960	153
De litterära bidragen 1970	165
VI. LITTERATURBEVAKNING OCH BOKANNONSER	
Litteraturbevakning och bokannonser 1890—1936	183
Litteraturbevakning 1937—1978	189
Bokannonser 1937—1978	199
Slutord	201
NOTER	203
KÄLLOR OCH LITTERATUR	230
SUMMARY	237
REGISTER	248

I. INLEDNING

Tidningen *Metallarbetaren*, som funnits sedan 1890, är Svenska Metallindustriarbetareförbundets medlemsorgan. Under årens lopp har tidningen publicerat ett omfattande litterärt material — texter av skönlitterär karaktär samt artiklar, notiser och annonser om skönlitteratur. I avhandlingen kommer jag att skildra *Metallarbetarens* förhållande till litteraturen alltifrån tidningsstarten 1890 till och med 1978. Jag vill ge en bild av det litterära stoffets växlande omfång och innehåll och av de förhållanden som påverkat litteraturmaterialets art och dess ställning i tidningen.

Metallarbetaren är en representant för svensk fackförbundspress, knuten till Landsorganisationen (LO). Denna press bestod kring 1970 av 24 tidningar med en gemensam upplaga på c:a 1,7 miljoner exemplar.¹⁾ Trots sin stora spridning omtalas dessa tidningar i debatten gärna som "den glömda pressen", och litteraturen om dem är liten. Den forskning kring fackförbundspressen som finns, har i stort sett tillkommit efter 1960-talets mitt.²⁾ De största insatserna har gjorts i Uppsala av Avdelningen för litteratursociologi under Lars Furulands ledning. 1967 var således avdelningen färdig med ett allomfattande register över innehållet i tidningen *Lantarbetaren*, som publicerades tillsammans med en historik över tidningen, skriven av Lars Furuland. ³⁾ 1970 gav sedan LO:s arbetsgrupp för kulturfrågor Avdelningen för litteratursociologi i uppdrag att undersöka kulturmaterialet i 1969 års årgångar av LO:s fackförbundstidningar. ⁴⁾ Resultatet av undersökningen presenterades i uppsatsen "Kulturmaterialet i fackförbundspressen" i *Fackföreningsrörelsen och kulturen* (1971). Där kommer det fram, att fackförbundstidningarna innehåller stora mängder allmänorienterande läsning, vilket föranleder kommentaren: "Det är förvånande att denna viktiga sida av fackförbundspressens verksamhet är så föga uppmärksamrad i kulturdebatten i dagspress och TV-radio och över huvud taget i den allmänna debatten".⁵⁾ Min avhandling om *Metallarbetarens* litterära stoff syftar till att öka våra kunskaper om "den glömda pressen", och i synnerhet vår förståelse av dess ambitioner i litterär riktning.

Att *Metallarbetaren* blev den fackförbundstidning som jag valde att studera, har flera orsaker. Ett skäl är att *Metallarbetaren* sedan åtskilliga år är den äldsta existerande fackförbundstidningen. Tidningen startades 1890 under namnet *Järnarbetaren*, och vid den tidpunkten fanns endast två andra medlemsblad, *Målarnes Facktidning* (1887—1957) och *Svensk Typograf-Tidning* (1888—1959).

En annan omständighet som gör *Metallarbetaren* speciellt intressant att undersöka är, att tidningen är organ för det (1980) näst största och kanske mest inflytelserika bland LO-förbunden. Det är givetvis lockande att följa utvecklingen i en stor och expansiv fackförbundstidning, en tidning

som haft särskilt stora resurser att förverkliga sina ambitioner. *Metallarbetaren* var t.ex. den första fackförbundstidningen i Sverige som gick över till djuptryck och veckotidningsformat — en modernisering som f.ö. också fick betydelse för det litterära stoffets expansion. Med omläggningen 1937 blev tidningen en förebild för annan fackförbundspress. ⁶⁾

När jag valde att studera *Metallarbetaren*, berodde det tilldels också på att förbundets egen historia var grundligt utforskad och beskriven. I *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 1—4. 1888—1956* (Stockholm 1938—1977) har jag lätt kunnat orientera mig om personer som haft betydelse för förbundsorganet och i någon mån även om själva tidningen. Speciellt nyttig har historiken varit som källa till information om förbundets organisatoriska utveckling, ideologiska hållning, ekonomiska situation m. m.; allt faktorer som naturligtvis inverkat på *Metallarbetarens* villkor och avspeglats i dess innehåll, också det litterära.

Min avhandling om *Metallarbetarens* litterära stoff syftar alltså i första hand till att öka kunskapen om den svenska fackförbundspressens ambitioner på det kulturella området. Jag försöker se dessa ambitioner också i ett vidare perspektiv: i samband med den teoretiska och praktiska synen på kultur- och bildningsfrågor inom den svenska arbetarrörelsen generellt. I avhandlingen betraktar jag alltså *Metallarbetarens* behandling av det litterära stoffet också som ett exempel på hur en institution inom arbetarrörelsen värderar och prioriterar i sitt praktiska arbete med kultur.

Men det anseliga litterära material som *Metallarbetaren* låtit införa sedan starten 1890 har naturligtvis också ett litterärt eller litteraturhistoriskt intresse som starkt bidrar till att motivera en studie som denna. Det är tilldels kända svenska författare som medverkat i *Metallarbetaren* med originalbidrag, och tidningens skönlitterära texter och litteraturbevakning återspeglar viktiga tendenser i 1900-talets svenska litteratur.

I avhandlingen har jag utgått från ett specialstudium av var tionde årgång av *Metallarbetaren* med början på tidningens startår 1890. Det litterära materialet i de nio specialstuderade årgångarna, "basårgångarna" (1890, 1900, 1910, 1920, 1930, 1940, 1950, 1960 och 1970), är avhandlingens centrala material. I dessa årgångar har jag läst, genreklassificerat och mätt varje enskilt bidrag. ⁷⁾

De mellanliggande årgångarna — 1891—1899 o.s.v. — har jag inte på samma systematiska sätt bearbetat, men jag har god kännedom också om dem. Därför kan jag, när jag t.ex. diskuterar förändringarna i det litterära stoffet från 1940 till 1950 års årgång, använda iakttagelser i årgångarna 1941—1949 till att visa när, och eventuellt också varför, förändringarna uppkom. Och vid beskrivningen av det litterära stoffet i basårgångarna

kan jag koncentrera mig på drag som också uppträder i de kringliggande årgångarna och utmärker en fas i det litterära stoffets historia i tidningen. Jag menar mig alltså, trots greppet med basårgångar, ge en heltäckande framställning av det litterära stoffets historia i *Metallarbetaren* från 1890 och framåt, sådan som den kontinuerligt har utvecklat sig.

Metallarbetaren 1970 är den sista basårgången i strikt mening. För att kunna säga något om det litterära materialets vidare öden i *Metallarbetaren*, har jag dock dragit in iakttagelser på 1978 års årgång i materialet.

Metallarbetarens litterära stoff är naturligtvis bara en liten del av tidningens totala innehåll, och en beskrivning av det litterära inslaget svävar i luften om den inte sätts i samband med fakta om tidningen i dess helhet — om tidningens redaktörer, ekonomi, volym o. a. Avhandlingen inleds därför med en översiktlig historik, "Metallarbetaren 1890—1978" (kap. II). Därpå följer ett kapitel om "Metallarbetaren och kulturfrågorna" (kap. III), där tidningens genom åren varierande inställning till kultur och bildning belyses, och där *Metallarbetarens* uppfattning i dessa frågor ses i samband med arbetarrörelsens generella hållning till kultur och bildning. Behandlingen av kultur- och bildningssynen bildar så utgångspunkten för undersökningen av det litterära stoffet, avhandlingens centrala parti som omfattar tre kapitel: "Den litterära författarkadern" (kap. IV), "Det litterära stoffets form och funktioner" (kap. V) och "Litteraturbevakning och bokannonser" (kap. VI).

II. METALLARBETAREN 1890—1978

Inledning

Från 1890 utgav, som redan nämnts. Svenska järn- och metallarbetareförbundet (i fortsättningen även kallat Järn- och metall) en egen tidning, *Järnarbetaren*. 1914, då förbundet döptes om till Svenska Metallindustriarbetareförbundet (Metall), fick också tidningen sitt nuvarande namn: *Metallarbetaren*.¹⁾

Som nyss framhölls, är litteraturen om fackförbundspressen generellt sett liten. *Metallarbetaren* utgör därvidlag inget undantag. I *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 1888—1956*, ett verk på fyra band, finns emellertid ett femtontal spridda sidor om förbundstidningen. Vid en genomgång av tidningens samtliga årgångar 1890—1978 har jag också påträffat tre översiktsartiklar, "Järnarbetaren" från 1913 (nr 51-52), skriven av den dåvarande redaktören Karl Lund inför tidningens namnbyte, "60 årgångar" från 1950 (nr 1-2), författad av tidningens redaktör Ivar Norén, samt "Det började blygsamt för Sveriges största fackliga tidning", skriven 1978 (nr 19) till Metalls 90-årsjubileum av journalisten i tidningen, Kers-
tin Ekberg.

Vid sidan av de nämnda arbetena — och egna iakttagelser i *Metallarbetaren* — är det huvudsakligen förbundets kongresstryck, stadgar och verksamhetsberättelser som utgör källorna till min framställning i detta kapitel. Jag har också haft tillgång till delar av förbundsstyrelsens protokoll från tiden före 1945. Dessa är emellertid inte offentliga, och jag hänvisar därför inte till dem annat än i ett fall då upplysningen som det gäller inte ges i de nyss nämnda källorna.

Mitt översiktskapitel om *Metallarbetaren* skildrar huvuddragen i tidningens utveckling under 89 år. De förklaringar till förändringarna i tidningens utseende och innehåll som ges, är med nödvändighet skissartade: en utförligare och mer djupgående historik skulle spränga ramen för avhandlingen. Ändå har jag ansett det väsentligt att ha en, om än något ytlig, bild av *Metallarbetaren* och dess historia att referera till vid analysen av det litterära materialet.

Kapitlet om *Metallarbetaren* 1890-1978 består av tre avsnitt, perioderna 1890-1907, 1907-1936 och 1937-1978. Jag har betraktat tidningens start 1890, tidningens omläggning till veckotidning i juni 1907 och tidningens övergång till djuptryck 1937 som början på var sin period i *Metallarbetarens* historia. I avsnitten belyses bakgrunden till tidningens start och omläggningar och utvecklingen i tidningen med hänsyn till redaktionens sammansättning, till tidningens innehåll och redigeringsprinciper, till tidningens periodicitet, upplaga, kostnader, format och layout samt till förbundets syn på tidningen.

I maj 1888 bildades Svenska järn- och metallarbetareförbundet efter ett initiativ i november 1886 av sekreteraren i Stockholms järnarbetsfackförening, K.J. Karlsson, som även blev förbundets förste ordförande. Förbundet omfattade då sex fackföreningar inom järnindustrin, fyra från Stockholm, en från Gävle och en från Malmö. Sammanlagt var 514 järnarbetare anslutna som medlemmar.²⁾

Den 31 augusti och 1 september 1889 höll Svenska järn- och metallarbetareförbundet sin första kongress.³⁾ Redan på denna första ordinarie kongress kom frågan om en egen tidning upp. Den väcktes i ett förslag från Malmöavdelningen. Kongressen ställde emellertid frågan på framtiden. Tveksamheten bottnade bl.a. i att en sådan förbundstidning kunde bli en konkurrent till *Social-Demokraten*, som man på kongressen antagit som sitt organ.⁴⁾ Frågan om en egen tidning blev emellertid snart aktuell på nytt. På hösten 1890 tog nämligen förbundsordföranden K.J. Karlsson upp ärendet på ett möte med förbundsstyrelsen. Man beslöt att utge en kvartalsberättelse,⁵⁾ vars första nummer skulle tryckas i 2.000 exemplar och utdelas gratis till förbundets avdelningar.⁶⁾ Detta det första numret av *Järnarbetaren* utkom i december samma år. Det omfattade fyra sidor närmast av normalt nutida bokformat (yttermått: höjd 24.5 cm, bredd 15.8 cm) och innehöll en artikel om tidningens tillkomst och syfte, en redovisning av förbundets ekonomiska ställning, en maning till järnarbetar-

JÄRNBETAREN.

Kvartalsberättelse för Svenska Järn- och Metallarbetareförbundet.

Utgivet af Förbundsstyrelsen. — Redigerad af Sekreteraren.

N:o 1.

December.

1890.

Till Järn- & metallarbetareförbundets avdelningar.

Da förbundsstyrelsen beslöt utgivandet af tryckta kvartalsberättelser, så skedd det utan anseende på att kallas fackblad, dels därför, att till redigerandet af en för vårt yrke kanske af behovet påkallad facktidning, det ju varit nödigt att till rekaktion bl. person- med mera teknisk underbyggnad åhvad styrelsen f. n. kan prestera, och dels afven för att icke man från någon håll kan komma med det påståendet, att vi med detta stegs tagande oss haft en tanke på att kringseira den tidnings spridning, hvilken senaste kongress antog som sitt mål. Denna berättelse är i första rummet afsedd för detta förbunds avdelningars medlemmar och kommer att innehålla dels förbundets ekonomiska ställning, dels meddelanden från styrelsen till afdelningarna samt en och annan kortare artikel i såväl agiterande syfte, som afven af faktiskt väsende lifvande meddelanden i rent praktiskt hänseende.

Detta nummer utdelas gratis. Skulle ett gynnans mottagande komma detta i när till, är undert. vi på ett den kommande kongressen skall vidtaga de mått och steg som för företagets framgång äro mest lämpliga. Styrelsen är vis oss att afdelningarna till att i svåra värde uppsättas nyttan af en dylik berättelses utgivning. Med denna är det för oss möjligt att såväl snabbare som säkrare ha en föreningskedja man och man emellan, hvilket evokedigen lättare skall ställa hvar och en i tillfälle att veta hur vår organisation står, än som hittills har skett genom att ett och annat bref växlats mellan förbundsstyrelsen och de olika afdelningarnes styrelser.

Klart är, att denna publikation för att kunna bli såväl ett omväxlande innehåll som afven

daraf en tillräcklig spridning, med tackamhet ser bidrag från de olika afdelningarna. Af förbundsstyrelsen utsedd tillfälligt redaktör

F. O. Björkman

Vakna upp!

Ila med hvarje dag alla flera bevis på nyttan och nödvändigheten af sammanlutning visat sig, kan det ej annat än förvåna att så stora lärotydigheter råder bland arbetarne.

En särskild tröghet synes vara rådande bland Sveriges stora järnarbetskår och denna tröghet visar sig lika minst bland hufvudstadens omkring 5,000 arbetare i yrket, då af dessa endast omkring 1,000 äro åminstone till namnet organiserade. Och detta trots den lifliga och vid vissa tillfällen energiska agitation som här bedrivits.

Ingenting tycks förmå dem frånträda gamla vanor att gå sin egen väg, rakad i en daglig erfarenhet bör lära oss, att med enighet och sammanlutning kunde vi — bland mycket annat i framtiden — redan nu, genom ett beslutamt uppträdande sätta en dam för det hänsynslösa och brutala bemötande vi på de större värtstäderna af det lägre ledet till underkastat oss.

Om genom nutidens orättvisa produktions- sätt och kapitalens profithugen lönen måste vara liten, så fins det ingenting som bevarer eller rättfärdigar att behöfningarna derför skall vara dåliga, ja ibland rent af uppirande. Snarare kunde det låta tanka sig motsatsen, eluru ifven det ur allmän humanistisk synpunkt är fördömligt.

Här nämnes lägre befäl, eller för att använda ett ord som i folkspråket sunnet burskap — basar, hvilka betenle med

na att visa större intresse för sina fackföreningar, några korta meddelanden från förbundsledningen till avdelningarna, en rapport från tredje allmänna skandinaviska arbetarkongressen i Kristiania, ett par smånotiser samt en annons för kalendern *Ljus och Frihet*.

Det första numret av *Järnarbetaren* utgavs alltså på förbundsstyrelsens eget beväg, men initiativet ansågs så gott, att den kongress som hölls i slutet av 1890 sanktionerade tidningens fortsatta utgivning.⁷⁾ Därmed fick *Järnarbetaren* sin definitiva start.

Det första som stod att läsa i *Järnarbetarens* premiärnummer 1890 var "Till järn & metallarbetareförbundets afdelningar", en presentation av tidningen och dess målsättning författad av tidningens redigerare, förbundssekreteraren F.O. Björkman.

Denna berättelse är i första rummet afsedd för detta förbunds afdelningars medlemmar, och kommer att innehålla dels förbundets ekonomiska ställning, dels meddelanden från styrelsen till afdelningarna, samt en och annan kortare artikel i såväl agitatoriskt syfte, som äfven af fackmän välvilligt lofvade meddelanden i rent praktiskt hänseende. /---/ Med denna /tidning/ är det för oss möjligt att såväl snabbare som säkrare ha en föreningskedja man och man emellan, hvilket ovillkorligen bättre skall sätta hvar och en i tillfälle att veta hur vår organisation står, än som hittills har skett genom att ett och annat bref vexlats mellan förbundsstyrelsen och de olika afdelningarnes styrelser.

För ett fackförbund under uppbyggnad är naturligtvis ett medlemsorgan av stor betydelse. Förbundet växer, blir därmed starkare och handlingsdugligare, och får mer att informera medlemmarna om. Både det rent praktiska fackliga arbetet och det viktiga agitationsarbetet underlättas av en förbundstidning. Agitation och propaganda var f.ö. en viktig uppgift för Svenska järn- och metallarbetareförbundet.⁸⁾ Förbundet organiserade ju bara sex avdelningar och cirka 500 arbetare då det kom till. Det gällde alltså att skapa nya avdelningar och vinna nya medlemmar, och här fanns en uppgift för *Järnarbetaren*.

Det var inte bara Svenska järn- och metallarbetareförbundet, som på ett tidigt stadium kände behov av en egen tidning. 1886 bildades de första fackförbunden i Sverige, och vid seklets utgång var de trettiofyra stycken. Under den perioden, 1886—1899, hade femton av fackförbunden — d.v.s. nästan hälften — startat ett förbundsorgan.⁹⁾

Även den politiska arbetarrörelsen skaffade sig snabbt en tidningspress. När Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (SAP) bildades 1889 fanns redan ett par socialdemokratiska tidningar i landet, bl. a. *Social-Demokraten* (grundad 1885) och *Arbetet* (1887).¹⁰⁾ Åren 1899-1909 blev sedan enligt *Socialdemokratisk press och presspolitik 1899-1909* "den gyllene tiden". Under denna period kom det till stånd en partipress med utgivningsorter från Luleå till Ystad.¹¹⁾ Hjalmar Branting och det socialdemokratiska partiets ledning underströk att huvuduppgiften för denna press var att agitera för det socialdemokratiska partiet.¹²⁾ Att agi-

tera var således en primär uppgift för såväl den politiska som fackliga arbetarpressen.

Först 1907, det år då *Järnarbetaren* blev veckotidning, fick den en heltidsanställd redaktör. Under perioden 1891—februari 1907 redigerades tidningen i princip av förbundets förtroendeman;¹³⁾ vem som var redigerare framgick av tidningens vinjett. Tjänsten som förtroendeman hade inrättats av kongressen 1890 och var den första avlönade heltidstjänsten i förbundets historia.¹⁴⁾ Förtroendemannen övertog i första hand förbundsordförandens uppgifter, som bl. a. varit att

föra den för förbundet erforderliga korrespondensen, vara förbundets reseombud, mottaga, ordna och upprätta statistiska rapporter, leda och öfvervaka erkända arbetsinställelser, ordna och förvara förbundets handlingar, skriva förbundets årsberättelse och inför den öfriga styrelsen redogöra för sin verksamhet.¹⁵⁾

Förbundets grundare och förste ordförande K.J. Karlsson hade knäckts av ordförandeskapet, eftersom han måst sköta uppdraget vid sidan av sitt ordinarie arbete, som redan det uppgick till tio-elva timmar om dagen.¹⁶⁾

I och med att förbundet skaffade en heltidsanställd förtroendeman kunde mer förbundsarbete bli uträttat och därmed möjliggjordes också *Järnarbetarens* tillkomst. Beslutet att inrätta en förtroendemannapost och beslutet att ge ut en förbundstidning togs ju f. ö. av en och samma kongress.

För tidningens redigering gav kongressen 1890 följande direktiv.

Kongressen beslutar utgifvandet af tryckt kvartalsberättelse, inrymmande, utom kvartalsberättelse och rapport, äfven agitatoriska artiklar samt meddelanden från afdelningarna och om möjligt fackliga uppsatser. ¹⁷⁾

Järnarbetaren anvisades alltså från början uteslutande uppgiften att förmedla fackligt stoff. Efterhand ökades tidningens utgivningstäthet och format, men detta medförde inte att material med mindre direkt facklig relevans bereddes nämnvärd plats. Tidningen innehöll under perioden fram till 1907 i princip inte fler allmänorienterande upplysningar än de som kunde finnas i artiklar om fackföreningsrörelsen i Sverige och utlandet, om arbetarklassens situation e. dyl.

Förbundet behövde under sin uppbyggnadsperiod medlemsbladets knappa utrymme till facklig information. Det var exempelvis viktigt att medlemmarna fick kännedom om framgångar och nederlag vid tidens många strejker. Andra betydelsefulla förhållanden som tidningen måste informera om just på 1890-talet ger Karl Lund exempel på i den redan nämnda artikeln ”Järnarbetaren” (1913:51—52).

Lönespörsmålet debatteras, kontingentfrågan behandlas och ställningen till Landsorganisationen diskuterades, frågor om verkstadsklubbar och verkstadslag framföras och statistikfrågan blir på allvar bringad till medlemmarnas kännedom.

Med tiden fick *Järnarbetaren* en allt tätare utgivning. 1890—95 utkom tidningen en gång i kvartalet. 1896—97 en gång varannan månad och 1898 — maj 1907 en gång i månaden. Det var emellertid inte ovanligt med extranummer under den period då *Järnarbetaren* utkom glesare än en gång i månaden. När tidningen blev månadstidning, kunde däremot utgivningen stanna vid färre publikationer än tolv om året.

Järnarbetarens upplaga växte i takt med att förbundet fick fler medlemmar.

År	Upplaga	Medlemmar
1890	2.000	2.080
1898	9.800	8.873
1907	34.000	33.450 ¹⁸⁾

I och med att upplagan steg och utgivningen blev tätare, ökade naturligtvis omkostnaderna för *Järnarbetaren*. År 1896 kostade tidningen förbundet 916:40 kronor.¹⁹⁾ År 1901 var nettoutgifterna uppe i 3.204:12 kronor, vilket var två procent av förbundets budget det året.²⁰⁾

Järnarbetaren utkom under perioden 1890—1907 med fyra till åtta sidor per nummer. Formatet varierade något. Således växlade yttermåttén i årgångarna 1891—1906 mellan en höjd på 32.0—36.5 cm och en bredd på 22.0—25.7 cm. Alla de fyra tidningssidorna var rena textsidor. Att illustrationer saknas får bl.a. till följd att dessa årgångar har ett torftigt utseende.

Järnarbetaren expanderade alltså kraftigt under tiden 1890—1907. Som naturligt är då det gäller en utpräglad organisationstidning, hänger tillväxten i första hand samman med fackförbundets ökade numerära och ekonomiska styrka. *Järnarbetarens* expansion låg framför allt på upplageplanet och i utvecklingen från kvartalsberättelse till månadstidning. Den senare innebar naturligtvis en väsentlig ökning av innehållet och informationsmängden i en årgång. Att tidningen kunde utvidgas så kraftigt som skedde, förklaras av den väldiga tillväxt i förbundets medlemsantal, som gav Järn- och metall större ekonomiska resurser. Förbundet fick också något lättare att driva igenom kontingenthöjningar. Man var emellertid här tvungen att föra en försiktig politik för att inte skrämja bort medlemmar.²¹⁾ Att *Järnarbetaren* ständigt gavs mer medel, visar att tidningen ansågs göra nytta i agitationsarbetet och informationsverksamheten. Det var ju på dessa områden den hade sin huvuduppgift.

Den lyckliga utveckling *Järnarbetaren* fick under sitt tidiga skede, har den antagligen till stor del en enda man att tacka för. Från 1894 och nästan ända fram till *Järnarbetarens* omläggning till veckotidning i juni 1907 redigerades tidningen (med undantag av några nummer) av Ernst Blomberg, som var en av fackföreningsrörelsens främsta förgrundsmän, i förbundets historia omnämnd som "förbundets Gustaf Vasa". Eftersom bara några få personer under detta skede skötte det centrala arbetet i

Svenska järn- och metallarbetareförbundet, kunde en enskild funktionärs arbetsinsats få stor inverkan på förbundets utveckling.

Ernst Blomberg blev av 1893 års kongress utsedd till korresponderande sekreterare. Denna post ersatte på försök förtroendemannaposten, som indragits av kongressen eftersom innehavaren, F. O. Björkman, ansågs ha misskött sysslan. Den korresponderande sekreteraren fick i princip förtroendemannens alla uppgifter, men blev inte heltidsanställd för att klara av dem, eftersom kongressen hade dåliga erfarenheter av experimentet med en heltidsanställd funktionär.²²⁾ Som korresponderande sekreterare fungerade Ernst Blomberg åren 1894—95. Denna uppgift skötte han vid sidan av sitt vanliga arbete som kopparslagare, ett kroppsarbete med tio timmars arbetsdag.²³⁾ Kongressen 1895 insåg emellertid det orimliga i att inte ha någon heltidsanställd i förbundets tjänst och Blomberg valdes till förbundets nye förtroendeman.²⁴⁾ Det var ett bra val, eftersom Blomberg redan lyckats få upp förbundet ur den vågdal det hamnat i under den tidigare ledningen och förbundet kunde glädja sig åt en snabb tillväxt.²⁵⁾ Blombergs verksamhetsfält sträckte sig f. ö. vidare än till Järn- och metall. Med tiden blev han ledamot av Landssekreterariatet, den förste socialdemokraten i Stockholms stadsfullmäktige och riksdagsman.²⁶⁾

I Blomberg hade *Järnarbetaren* en nitisk redigerare. Till och med de nummer han ansvarade för under sin tid som korresponderande sekreterare, verkar han ha fyllt nästan helt med material som han själv skrivit.²⁷⁾ Den väldiga arbetskapacitet Blomberg besatt måste ha haft stor betydelse när *Järnarbetaren* under hans tid som redigerare förvandlades från kvartalsberättelse till veckotidning.

Så länge *Järnarbetaren* sköttes av förtrodemannen, som ju hade en mängd andra förbundsgöromål att uträtta, förblev tidningen likväl ett blygsamt företag. Förbundsstyrelsen lät också påpeka för kongressen 1895, att knappheten i förbundets personella resurser för tillfället hindrade en tätare utgivning av *Järnarbetaren*.²⁸⁾ Tunnheten hos debutnumret i december 1890 ursäktades på första sidan med att "det ju varit nödigt att till redaktion få personer med mera teknisk underbyggnad än hvad styrelsen f.n kan prestera /.../" om man skulle ha gett ut en ambitiösare tidning. Hur anspråkslöst tänkt *Järnarbetaren* ursprungligen var, framgår också av att tidningen åren 1890—94 utgavs som flygblad.²⁹⁾ Först 1895 togs utgivningsbevis ut, en handling som förbundsstyrelsen förklarade med följande ord.

Genom uttagande af tillståndsbevis har "Järnarbetaren", hvilket förut icke var fallet, gjorts till en "periodisk tidskrift eller tidning", detta dels för att det i och för sig mer öfverensstämde med god ordning, dels ock därför att postbefordringsavgiften därigenom blef afsevärdt mindre.³⁰⁾

Järnarbetaren befann sig emellertid hela tiden i en försiktig expansion och 1898 började tidningen som nämnts ges ut ungefär en gång i månaden.

För majoriteten i förbundsstyrelsen framstod *Järnarbetaren* som så nyttig för förbundets arbete, att en rejäl satsning på tidningen var befogad. Det var också förbundsstyrelsen som föreslog, att tidningen skulle förvandlas från månads- till veckotidning och att man i samband med detta skulle anställa både en redaktör och expeditör. Förslaget lades fram 1906 och en utredning tillsattes för att beräkna kostnaderna för utgivning av *Järnarbetaren* som veckotidning. Det blev senare medlemmarnas sak att ta ställning till en eventuell omläggning genom omröstning.³¹⁾

När förbundsstyrelsen sände ut cirkulär till de olika avdelningarna med information om omröstningen, propagerade den kraftigt för ett "ja" till veckoutgivning av förbundstidningen. I skrivelsen hette det bl.a:

Det gäller att sätta vapen i händerna på hvarje intresserad medlem, och göra hvarje medlem allt mer intresserad för vår organisation, att göra dem alla till agitatorer för vår sak, och det bör en sådan förbundstidning verksamt kunna främja, mer än någon annan slags agitation. Förbundet tränger nu med god fart ut till industriorterna på landsbygden, till verkstäderna och bruken där, och en hvarje vecka återkommande förbundstidning skulle kanske kraftigare än något annat bibringa särskildt dessa nyvunna kamrater en rätt förståelse av organisationsarbetet och på samma gång vara ett ständigt tecken på att de ej stå ensamma i sträfvandet, det skulle för alla förofrigt vara en ständig påminnelse om den solidaritet, som binder förbundets medlemmar samman.³²⁾

Omröstningen ägde rum hösten 1906. Trots förbundsstyrelsens entusiastiska cirkulär deltog mindre än en fjärdedel av förbundets medlemmar. För förslaget röstade 3.763 och mot förslaget 2.005, vilket alltså betydde att *Järnarbetaren* blev veckotidning.³³⁾

De låga röstsiffrorna är ett av flera tecken på att intresset var svalt ute i avdelningarna för den egna medlemstidningen. Medlemmarna och förbundsledningen tycks ha haft olika uppfattning om *Järnarbetarens* betydelse. De flesta kongressmotioner under perioden 1890-1907 som berörde *Järnarbetaren* gick visserligen ut på att tidningen borde utkomma oftare.³⁴⁾ De gav normalt också uttryck för uppskattning av tidningen. I en motion 1897 från avdelning 20 (Västerås) begärdes till exempel en tätare utgivning på grund av "den agitatoriska, upplifvande och sammanhållande verkan som förbundstidningen 'Järnarbetaren' visat sig ha bland denna afdelnings medlemmar / . . . /".³⁵⁾

Andra indicier talar emellertid för att *Järnarbetaren* den första tiden inte slog helt igenom hos den läsekrets den var avsedd för. Både i det allra första numret (1890) och i nummer 15 (1894) uppmanades medlemmarna att skicka in egna bidrag. Men några sådana nådde tydligen aldrig tidningen, eftersom förbundsstyrelsen på kongressen 1895 uttryckte sitt missnöje med att förbundets medlemmar försuttit tillfället att aktivt vara med och utforma *Järnarbetaren*.

Kvartalsberättelsen skulle varit mer omväxlande och lärorik än hvad kanske många gånger varit fallet, om vår anmaning till förbundsmedlemmarna, att ge-

nom uppsatser och insändare bidragat till innehållet i densamma, blifvit efterföljd.

Utom med ett enda undantag har ingen utom förb.-styrelsen stående medlem brytt sig om att följa den omnämnda anmaningen, ehuru v/i/ veta att det på flera håll ingalunda är förmåga dertill som saknats.³⁶⁾

Det allra tydligaste tecknet på att *Järnarbetaren* skulle ha fått ett liknöjt mottagande hos den tänkta läsekretsen, visar sig emellertid i samband med distributionen. Av kostnadsskäl skickade man inte varje enskild medlem ett exemplar per post. I stället sändes tidningen i buntar till särskilda distributörer, som skulle lägga ut ett antal exemplar på sin respektive arbetsplats, där de övriga arbetarna sedan skulle hämta tidningen.³⁷⁾

Detta sätt att sprida *Järnarbetaren* fungerade dåligt. Den första motionen som krävde att distributionen skulle läggas om lades visserligen inte fram förrän vid kongressen 1909.³⁸⁾ Ärendet återkom flera gånger. I en motion till kongressen 1913 gavs en åskådlig bild av vilket öde *Järnarbetaren* då kunde röna på en arbetsplats, och inget talar för att förhållandena varit bättre tidigare.

Det finns exempel på att tidningsrullen, som pr post sänts till verkstaden, fått ligga oöppnad i någon skräpvrå, till dess någon behövt makulatur och då observerat tidningarna. På ett annat ställe har nästa tidningsrulle hamnat och så undan för undan, så länge ej någon medlem av eget initiativ tagit hand om tidningen och utdelat den bland medlemmarna och kamraterna.³⁹⁾

Trots det tröga portföret som *Järnarbetaren* av allt att döma hade bland medlemmarna, ger Karl Lund i sin översiktsartikel från 1913 tidningen en betydande del av äran för förbundets positiva utveckling under 1890-talet.

De stora framsteg förbundet under denna tid gjorde och den stabilitet det vann utåt som inåt möjliggjordes till stor del just genom tidningen. Det torde ej vara överdrivet att påstå detta.

Lund uttrycker samma välvilliga inställning till *Järnarbetaren* som förbundsledningen gjorde bl.a. inför omröstningen 1906. Det är svårt att avgöra hur pass välgrundade omdömena i citatet är. Åtskilligt av vad som tidigare sagts om tidningens mottagande motsäger dem. Men även om många enskilda arbetare kanske ofta struntade i sitt exemplar, kan man tänka sig, att förbundets mer aktiva medlemmar ute på arbetsplatserna läste och begrundade *Järnarbetaren*, och att tidningen genom sådana opinionsbildares förmedling faktiskt fick stor betydelse för det fackliga arbetet.

Järnarbetaren 1907-1913, Metallarbetaren 1914-1936

1906, det år då förbundsstyrelsen inledde sina sonderingar om en tätare utgivning av *Järnarbetaren*, var ett av de mest gynnsamma år som förbundet dittills upplevt.⁴⁰⁾ Medlemsantalet ökade ovanligt snabbt, vilket huvudsakligen berodde på att järnbrukens arbetare i större utsträckning

än tidigare började ansluta sig till organisationen.⁴¹⁾ I och med att Svenska järn- och metallarbetareförbundet expanderade, växte naturligtvis också dess ekonomiska styrka. Därmed fick förbundet möjligheter att ytterligare öka anslagen till *Järnarbetaren*. Detta framstod som motiverat, eftersom förbundets behov av agitation och information växte med medlemsantalet och anslutningen från nya grupper av arbetsplatser.

I *Järnarbetarens* första nummer 1907 fick medlemmarna besked om att tidningen som följd av den nyligen företagna omröstningen, skulle börja utkomma en gång i veckan fr.o.m. juni samma år. Som skäl för omläggningen åberopades ånyo argumenten i det cirkulär som förbundsstyrelsen distribuerat inför omröstningen, nämligen att järnbrukens arbetare börjat organisera sig:

en hvarje vecka utkommande förbundstidning skall helt visst bidraga till att på dessa, för organisationen nyvunna platser hastigare rotfästa dess idéer och en rätt förståelse för organisationsarbetet.⁴²⁾

Att utge *Järnarbetaren* en gång i veckan, innebar som redan antytts en sådan ökning av förbundsstabens arbetsbörda, att en redaktör och en expeditör måste anställas. Den tiden var definitivt förbi, när det var realistiskt att låta tidningens skötsel vara en av förtroendemannens många uppgifter.

I december 1906 utannonserades de båda tjänsterna i "Tillkännagivande" i *Järnarbetaren* (nr 12). Till expeditörsposten kom fyrtiofem ansökningar in, men ingen sökte tjänsten som redaktör. Problemet löstes genom att förbundssekreteraren John Theodor Johansson då ställde sig till förfogande och utnämndes av förbundsstyrelsen till redaktör.⁴³⁾

Det ringa intresset för redaktörsposten bör delvis kunna förklaras med att inte många hade tillfälle att skaffa sig de speciella kvalifikationer som *Järnarbetarens* redaktör behövde. För att klara av redigeringen fordrades stor förtrogenhet med förbundets verksamhet. Tidningens spalter skulle ju fyllas med fackligt material, och några redaktionsmedlemmar att rådfråga fanns inte, eftersom det fortfarande var ett enmansjobb att redigera tidningen. Redaktören måste med andra ord vara en duglig kraft med goda insikter i förbundets verksamhet, vilket inte så många kunde ha.

Vid denna tid hade Järn- och metall sju heltidsanställda funktionärer — fyra i Stockholm och tre i övriga landet.⁴⁴⁾ Naturligt nog var det ju också en av dem, förbundssekreteraren, som övertalades att ta tjänsten 1907. Det är också foljdriktigt, att samtliga redaktörer som anställdes mellan 1907 och 1936 vid tillträdet var verksamma inom förbundet. De fem redaktörer som anställdes under denna period kom från följande poster till *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren*:

John Theodor Johansson (1907—1911): förbundssekreterare

Leonard Lindfors (1911—1913): ombudsman i förbundet

Johan-Olov Johansson (1913): förbundssekreterare

Gedigen erfarenhet av arbete i förbundet tycks alltså ha betraktats som en oundgänglig kvalifikation hos *Järnarbetarens* redaktörer alltsedan tidningens tillkomst 1890. Däremot fordrade man inte erfarenhet av tidsningsarbete. Ingen av de nämnda redaktörerna förefaller ha haft någon sådan. Men det är ju ett vanligt förhållande, att organisationstidningar redigeras av personer utan tidigare tidsningsarbete.⁴⁶⁾ Inte heller inom den socialdemokratiska pressen, där det ändå gällde dagspress och betydligt större tidningar, krävde man vid denna tid nödvändigtvis journalistiskt erfaret folk. Redaktören på arbetartidningen rekryterades ofta bland funktionärer i den lokala politiska och fackliga arbetarrörelsen.⁴⁷⁾

Svenska Metallindustriarbetareförbundet hade organisatoriskt sett en gynnsam utveckling mellan åren 1907 och 1936. Medlemsantalet steg från 33.450 till 129.331.⁴⁸⁾ Förbundstidningens upplaga följde i stort sett medlemsantalet och låg vid 1936 års utgång på 104.000 exemplar.⁴⁹⁾ Upplagan var alltså då cirka 25.000 exemplar lägre än medlemsantalet skulle ge anledning att vänta. Denna differens kan troligtvis förklaras med tidningens tidigare skildrade distributionssätt. Det rekviderades förmodligen inte ett exemplar per medlem till arbetsplatserna därför att många aldrig gjorde anspråk på sin tidning.

Vid två tillfällen avbröts förbundets expansion på ett mycket kännbart sätt. Den första tillbakagången hade samband med storstrejken och dess efterverkningar — åren 1909-1911 förlorade förbundet inte mindre än 31 procent av medlemskader.⁵⁰⁾ Den andra tillbakagången kom under de svåra depressionsåren 1921-1923, då förbundets medlemmar drabbades så svårt av arbetslösheten, att medlemssiffran sjönk med 21 procent.⁵¹⁾ Men i stort sett växte alltså Svenska Metallindustriarbetareförbundet kraftigt också under perioden 1907-1936.⁵²⁾

1907, det år *Järnarbetaren* lades om till veckotidning erhöll den ett betydligt större format (yttermått: höjd 46.5 cm, bredd 35.0 cm), ungefär det format som våra dagars kvällstidningar har. Dessa mått behöll förbundstidningen — med obetydliga justeringar — fram till 1928, då tidningen blev något mindre (yttermått: höjd 38.6 cm, bredd 27.4 cm). I gengäld utkom den från 1928 med åtta sidor per nummer mot tidigare fyra, vilket innebar att spaltutrymmet ökade med cirka 35 procent, en inte oväsentlig förändring.

Layoutmässigt förvandlade sig förbundstidningen mycket litet under åren 1907-1936. Texten dominerade tidningssidorna, även om illustrationer förekom — teckningar, fotografier och annat bildmaterial började införas efter omläggningen 1907. Förstasidan hade ännu inte blivit någon

omslagssida av veckotidningstyp, vilket väl delvis berodde på tidningens stora format och låga sidtal. Visserligen började den närma sig omslagssidans utseende kring 1935. Bilder ur arbetslivet — företrädesvis tecknade och gärna utförda i den socialrealistiska stilen — började då regelbundet ges stort utrymme på första sidan.

Omkostnaderna för förbundstidningen sköt kraftigt i höjden mellan åren 1907 och 1936. Omläggningen till veckotidning med två heltidsanställda hade naturligtvis gjort tidningsföretaget dyrare. Dessutom blev tidningssidorna större och omsider fler. Dessa två faktorer, och inte minst den stigande upplagan, innebar att papperskostnaderna snart mångdubb-lades. Hur förbundets utgifter för tidningen ökade illustreras av följande uppställning.

	1910	1920	1930
Nettokostnad:	22.650:00	91.460:52	110.338:77
Nettokostnadens andel av förbundets totala utgifter:	1.6 %	1.5 %	1.9 % ⁵³⁾

Förbundstidningens enda intäkter att tala om kom annonsvägen. Allt sedan starten 1890 tog tidningen in annonser. Med tanke på läsekretsens sociala situation är det förståeligt att det inte var kapitalvaror man annonserade för. När seklet var ungt var livförsäkringar, preventivmedel och cigaretter vanliga annonsobjekt. Vid sidan av denna annonsering förekom läkemedelsannonser, som föranledde en motion till 1913 års kongress i vilken *Järnarbetaren* uppmanas sluta med sina "humbugs-medicin-annonser".⁵⁴⁾ Trots att kongressen förbjöd denna typ av annonser, fortfor de med förbundsstyrelsens goda minne att komma in i tidningen, eftersom annonsörerna av denna vara var säkra betalare.⁵⁵⁾ Men på 1919 års kongress, där en vänsterfraktion hade majoritet ⁵⁶⁾ beslöts att all affärsannonsering skulle upphöra.⁵⁷⁾ Det fattade beslutet efterlevdes denna gång, och inte förrän 1937, tidningens första år i djuptryck och nytt format, kom annonserna tillbaka i full omfattning.⁵⁸⁾ Inkomster från annonser täckte år 1909 18 % av tidningens samlade utgifter, 1939 var siffran 10 % liksom 1969.⁵⁹⁾ Procenttalen visar att tidningens omkostnader aldrig till någon större del täcktes av annonsintäkter. Tidningen har huvudsakligen finansierats av medlemmarnas kontingenter. Annonsintäkterna var naturligtvis ändå väsentliga, och 1942 anställde *Metallarbetaren* en annonschef.⁶⁰⁾

Såsom framgått började *Järnarbetaren* 1907 att utkomma en gång i veckan i ett större format än tidigare och med en egen redaktör som redigerare. Hur de nya resurserna skulle användas i redigeringsarbetet, angav den nye redaktören J.Th. Johansson i programförklaringen "Järnarbetaren" i tidningens första nummer som veckotidning i juni 1907 (nr 6).

Genom att tidningen en gång i veckan kommer medlemmarna tillhanda, kan den på ett annat sätt än hittills fylla sin uppgift som förbindelselänk mellan medlemmarna på olika platser i landet. Den bringar med sig upplysning om vad som händer och sker inom, i första hand, vår förbundsorganisation och den industri för vars arbetare den utgör ett språkrör, men får ej heller vara främmande för viktiga tilldragelser även inom andra grenar av arbetarrörelsen i vårt land.

Men hädanefter uppstår även möjlighet för att kunna på ett bättre sätt än hittills skett bringa kännedom om förhållandena i olika länder, särskilt om järnindustriens arbetares organisationer, men samtidigt även om industriens läge i resp. länder — allt saker av vikt för vår tids fackarbetare att känna. Med facktidningens utvidgning till veckotidning gives även möjlighet till att med vaksamhet följa den lagstiftning som har speciell betydelse för järn- och metallindustriens arbetare. I återgivandet av tekniska upplysningar och att bringa till kollegernas kännedom viktigare uppfinningar inom vår industri, har säkerligen vårt fackorgan även en plats att fylla. Därjämte finnes en viktig uppgift för en tidning som denna uti, att främja kunskap bland förbundets medlemmar i alla avseenden. Den skall bidraga till att skingra fördomar av varjehanda slag, men har sin speciella uppgift uti att söka bortarbeta oriktiga föreställningar om fackföreningsrörelsen.

Det var alltså fortfarande *Järnarbetarens* huvudsyfte att informera medlemmarna om förhållanden som var av vikt för fackföreningsrörelsen. Enligt förbundshistorien lyckades tidningen också ge en bred information på detta område, samt i det närmaste förverkliga de 1907 uppsatta målen.

I stor utsträckning kom Järnarbetaren att innehålla allmänna och jämförande artiklar rörande industriella och ekonomiska frågor och blev på detta sätt vida mer än ett organ för fack- och personnotiser.⁶¹⁾

[illegible]

Järnarbetaren efter omläggningen
1907

I programförklaringen framhävdes som vi såg det fackliga stoffet starkast. Redaktören såg det emellertid också som en viktig uppgift "att främja kunskap bland förbundets medlemmar i alla avseenden". Under åren 1907—1936 infördes också en del material av mer allmänorienterande karaktär. Men också detta var — naturligt nog — vanligen stoff som var särskilt relevant för arbetare. Som exempel kan nämnas artiklarna "Arbeterörelsen och den andliga kulturen" (1915:40) och "Brunnsviks folkhögskola" (1930:14).

De redigeringsprinciper *Järnarbetarens* redaktör J.Th. Johansson önskade arbeta efter tillät ett litterärt stoff att på allvar göra inbrytningar på tidningssidorna. Men även detta material hade vid denna tid nära anknytning till arbetarnas vardag, något som avhandlingen längre fram ingående kommer att belysa.

Förbundstidningens innehåll föranledde många motioner till kongresserna. Åren 1907—1936 handlade dessa motioner i första hand om tidningens politiska redigering. I samband med kongresserna 1929 och 1932 luftades exempelvis starkt missnöje med att *Metallarbetaren* blandat sig i de skarpa fackliga motsättningar mellan kommunister och socialdemokrater som fanns vid denna tid. Några motioner yrkade på att tidningen här borde vara neutral och inte ta parti för någondera lägret. I annat fall riskerade den fackliga rörelsen att splittras. Det hävdades att kommunisterna var utsatta för en hetskampanj och att *Metallarbetaren* fungerade som ett socialdemokratiskt fraktionsorgan.⁶²⁾ I förbundsstyrelsens utlåtande över motionerna avvisades i stort all framförd kritik.⁶³⁾ Visserligen erkände man att tendensen i artiklar som orienterade om samhällsdaning och socialism var socialdemokratisk, men menade att den var så med rätta, eftersom tidningen redigerades i enlighet med de politiska ställningstaganden som förbundets tidigare kongresser gjort.⁶⁴⁾ I övrigt tillbakavisade förbundsstyrelsen invändningarna, trots att den var klar över att det förekommit kritik av kommunistiska medlemmar i *Metallarbetaren*.

Vad beträffar påståendet, att tidningen skulle vara ett socialdemokratiskt fraktionsorgan kan detta bestridas med hänvisning till att den aldrig tagit befattning med de socialdemokratiska yrkesklubbarnas verksamhet eller infört meddelanden därom. — Lika bestämt bestrides påståendet, att tidningen fört hetskampanj emot de medlemmar, som hysa kommunistisk åskådning. Tidningen har över huvud taget aldrig vänt sig mot den kommunistiska uppfattningen som sådan. Vad den gjort är, att den reagerat mot en del av kommunistiska åsiktsanhängare orsakade företeelser inom förbundet och fackföreningsrörelsen i övrigt. Sålunda har tidningen vänt sig mot t. ex. den s. k. enhetskonferensen och dess paroller och den har gjort det för att främja de beslut, som fattas av Landsorganisationens och förbundets kongresser. Att därvid de kommunistiska organisationernas verksamhet inom förbundet måst betraktas som splittrande har varit oundvikligt.⁶⁵⁾

Det var länge Svenska Metallindustriarbetareförbundets tanke att arbetarrörelsens fackliga och politiska organisationer skulle hållas strikt isär. Ernst Blomberg förespråkade t. ex. på sin tid politisk neutralitet hos

förbundet, eftersom det fackliga arbetet enligt hans mening annars riskerade att få stå tillbaka för den politiska verksamheten.⁶⁶⁾ LO hade däremot redan på sin första kongress 1898 bestämt att fackföreningarna skulle ansluta sina medlemmar till det socialdemokratiska partiet.⁶⁷⁾ Först på Metalls kongress 1922 uttalade sig en majoritet bland ombuden helt entydigt mot förslaget att medlemmarna inte skulle kollektivanslutas till politiska partier. Detta innebar i realiteten ett närmande till SAP, vilket skall ses som en reaktion mot den starka vänsteroppositionen i förbundet.⁶⁸⁾ 1919 hade ju denna haft majoritet på kongressen och samma år bildade oppositionen inom fackföreningsrörelsen under ledning av Sveriges socialdemokratiska vänsterparti Fackliga propagandaförbundet.⁶⁹⁾ Och för egen del upplevde Metall under 1920- och 1930-talen en rad motsättningar mellan kommunistiska och socialdemokratiska falanger.⁷⁰⁾

Förbundsstyrelsen avvisade alltså beskyllningen att *Metallarbetaren* var ett socialdemokratiskt fraktionsorgan. Men det är lätt att finna fakta, som antyder eller visar att tidningen stött den socialdemokratiska opinionen. Det är ju förbundsledningen och kongressen som fattar de mer avgörande besluten om tidningens skötsel och så vitt jag vet är 1919 det enda kongressår när socialdemokraterna inte var i majoritet. I den mån det gått att dokumentera redaktörernas politiska hemvist, har de alla visat sig vara socialdemokrater.⁷¹⁾ Tidningen har även stött socialdemokraterna vid valen. Redan 1911 gick förbundsstyrelsen med på att tidningen skulle verka för socialdemokratisk valseger.⁷²⁾ Slutligen kan man hänvisa till förbundsledningens svar på en motion om ensidig politisk propaganda i *Metallarbetaren*, ställd till kongressen 1973.

Banden mellan socialdemokratin och fackföreningsrörelsen är fasta och bygger på mer än 80 års erfarenhet. /---/ Naturligt nog kommer medlemmarnas starka förankring i socialdemokratin till uttryck i *Metallarbetaren*. Metall har aldrig dolt förbundets politiska inställning. /---/ Trots detta kan *Metallarbetaren* knappast beskyllas för att bedriva ensidig politisk propaganda. Tidningen ger i långt större utsträckning än andra organisationers tidningar plats för kritiska inlägg även mot socialdemokratin.⁷³⁾

Som nämnts blev förbundstidningen en fylligare produkt efter omläggningen till veckotidning, men mycket tyder på att den även under åren 1907—1936 hade svårt att slå igenom bland medlemmarna. En bidragande orsak var säkert att tidningen med åren framstod som allt mer omodern. När Adolf Stenbom skulle tillträda som redaktör 1935, hade han den åsikten

att *Metallarbetaren* sjunkit ned till ett sotigt, solkigt blad, som svårligen kunde vara av något intresse för flertalet förbundsmedlemmar.⁷⁴⁾

Redan på kongressen år 1909 visade det sig att *Järnarbetarens* ställning inte var alltför stark. Två motioner yrkade 1909 på att *Järnarbetaren* skulle återgå till månadstidning. Man hävdade att innehållet var alltför torrt

och intresselöst och medlemmarnas intresse för tidningen dåligt. *Järnarbetaren* kunde inte verka agitatoriskt sade man, då det var de redan organiserade som hade rätt till den. Dessutom kostade tidningen, med hänsyn tagen till dess magra innehåll, förbundet alltför mycket pengar.⁷⁵⁾ Vid voteringen i frågan röstade 217 ombud för en fortsatt veckoutgivning medan 162 lade sin röst för en återgång till månadsutgivning.⁷⁶⁾ Samma procedur upprepades vid den följande kongressen år 1913, men resultatet blev då något mer uppmuntrande för *Järnarbetaren*, eftersom 100 ombud var för, 44 mot en veckoutgivning och en förhöll sig neutral.⁷⁷⁾

De vanliga medlemmarnas låga intresse för förbundstidningen vid denna tid avspeglas i alla de kongressmotioner i vilka man förordade en omläggning av tidningens distributionssätt, vars uppläggning ju tidigare skildrats. Man önskade ett slut på det slöseri som det innebar att låta tidningar ligga ohämtade på arbetsplatserna. Detta missförhållande skulle upphöra om förbundstidningen postbefordrades till varje enskild medlem.⁷⁸⁾ För att finansiera en sådan reform föreslogs, bl. a. till kongressen 1913 att en prenumerationsavgift skulle införas. Förbundsstyrelsen uttryckte i sitt svar följande farhågor för förslagets konsekvenser.

Ett sådant system skulle givetvis medföra att förbundstidningen icke komme att utgå till varje medlem. Säkerligen finge man t. o. m. räkna med ganska stor minskning av upplagan. Räknar man med 25.000 medlemmar torde icke flera än 8- å 10.000 av dessa kunna beräknas såsom prenumeranter. Orsaken till att man bör räkna med så stort avfall äro flera.

Först ha vi att anteckna en på många håll ringa lust för den slags läsning, som en facktidning huvudsakligen innehåller. Den ringa slant av 50 öre pr år, som prenumerationsavgiften bör fastställas till, inverkar väl mindre, men däremot måste en stor procent av avfallet räknas på den mänskliga tröghetens konto.⁷⁹⁾

Förbundstidningen råkade ha samma redaktör under nästan samtliga år mellan 1907 och 1936. Karl Lund var nämligen redaktör åren 1913—1935. En del av skulden för att tidningen under dessa år stagnerade, lägger förbundshistorien på honom.

Om Lunds insatser som redaktör var meningarna ganska delade. Metallarbetaren hade i det längsta redigerats enligt de gamla principerna och utan att nämnvärd hänsyn tagits till vad som kunde vara journalistiskt verkningsfullt i en ny tid. Det kan inte bestridas att facktidningen vid trettioalets mitt gjorde ett i många avseenden bedrövligt intryck. Självfallet föll inte hela ansvaret på redaktören; det hade varit nog så besvärligt att få medel till de enklaste förbättringar.

⁸⁰⁾

På hösten 1935 inträffade emellertid en räkka händelser, som medverkade till att *Metallarbetaren* kom in i ett nytt och mer löftesrikt skede. I mitten av september hölls kongress,⁸¹⁾ och tidigare i samma månad hade Karl Lund uppnått pensionsålder. Till Lunds efterträdare utsågs förbundets registrator Adolf Stenbom, som under ett vikariat för Lund försökt rycka upp tidningen.⁸²⁾ Samtidigt beslöt 1935 års kongress att låta modernisera *Metallarbetaren*. Till kongressen hade nämligen inkommit två motioner som krävde en upprustning av förbundstidningen. I mo-

tionerna framhölls att *Metallarbetaren* måste moderniseras om den skulle klara uppgiften att vidmakthålla och stärka intresset för de fackliga strävandena. Även en del lättläst material för den mindre aktive och för hela familjen borde införas, menade motionärerna. Som förebild nämndes *Konsumentbladet*.⁸³⁾ Kooperationens tidning hade redan 1924 förvandlats från organisationstidning till familjetidning och övergått till djuptryck 1929.⁸⁴⁾ Dessutom hade *Folket i Bild* börjat utkomma 1934. Det fanns alltså vid denna tid seriösa veckotidningar för arbetarklassen. Men bland LO:s fackförbundstidningar i Sverige fanns inga förebilder att följa — *Metallarbetaren* var den första som bytte profil.⁸⁵⁾

Metallarbetaren 1937—1978

Med *Metallarbetarens* första nummer 1937 var den modernisering som beslutats av kongressen 1935 genomförd. Omläggningen skedde i en tid när Svenska Metallindustriarbetareförbundet arbetade i medvind på grund av en högkonjunktur. Mellan åren 1935 och 1939 ökade medlemsantalet med drygt femtio procent, och var vid 1939 års ingång uppe i 165.000.⁸⁶⁾ Denna positiva utveckling bör ha underlättat upprustningen av *Metallarbetaren*, vilken naturligtvis kostade en hel del pengar.

De tidigare stora händelserna i förbundstidningens historia, *Järnarbetarens* start 1890 och dess omläggning till veckotidning 1907, hade initierats av förbundsstyrelsen, som var övertygad om nyttan av en förbundstidning i agitationsarbetet. *Järnarbetaren* skulle fr.a. vara till hjälp i arbetet på att få med de ännu oorganiserade arbetarna i fackföreningarna. Moderniseringen av *Metallarbetaren* 1937 hade en annan motive-ring. Här rörde det sig i första hand om att höja tidningens standard för att få tidningsprodukten mer tilltalande. Betecknande nog var det heller inte som 1890 eller 1907 förbundsledningen som tog initiativet. Omläggningen 1937 skedde på medlemmarnas begäran, och förbundsstyrelsen drog sig för de merkostnader, som det skulle medföra att ge ut en tidning i stil med *Konsumentbladet*. Trots detta beslöt styrelsen att uppmana kongressen 1935 att acceptera förslaget.

att med hänsyn tagen till ekonomiska och praktiska skäl under kongressperioden söka realisera de i motionerna framställda yrkandena. ⁸⁷⁾

Metallarbetaren började 1937 tryckas i djuptryck och tvingades därmed att överge sitt tidigare tryckeri, AB. Arbetarnes Tryckeri, för det bättre rustade Saxon & Lindströms Tryckeri AB.⁸⁸⁾ Den tekniska förändringen innebar att *Metallarbetaren* blev en häftad tidning med ett normalt nutida veckotidningsformat (yttermått 1937 och 1978: höjd 31.0 och 32.0 cm, bredd 22.9 och 23.5 cm). Tryckmetoden gav också tidningen möjligheter att på ett helt annat sätt än tidigare använda sig av illustrationer av olika slag. Första sidan blev nu äntligen en ordentlig omslagssida, där *Metallarbetaren* till att börja med fortsatte att företrädesvis återge teckningar

Metallarbetaren

Nr 1—2 1950

Nr 49 1978

Jonsereds
— "berget"
som rämnar
Sid 2

Så väljer
du rätt
skid-
utrustning
Sid 15

Löslönen
Ett perfekt
skattesystem
— finns det?
Sid 6

Vänsterfiskeriet
Gösta Bohman
ärkliberalen
i svensk politik
Sid 22

Metallarbetaren

Metallarbetarens omslagssida 1937—1978.

o. dyl. i socialrealistisk stil. Men på 1950- och 60-talen blev arbets- och arbetarmotiven mindre vanliga, och omslagssidan utformades efter delvis nya principer. De rent estetiska synpunkterna kom att spela en viktig roll, som framhålls i avsnittet om *Metallarbetaren* i förbundets verksamhetsberättelse 1956.

Bildmotivets skönhet och konstnärliga värde fäller avgörandet vid val av Metallarbetarens omslag.⁸⁹⁾

Under 1970-talet fick omslaget däremot större anknytning till tidningens fackliga reportage varvid motiven prioriterades utifrån andra kriterier än estetiska. Dessutom införde *Metallarbetaren* 1978 en omslagssida där bilden var beskuren till förmån för text om tidningens innehåll.

1961 började *Metallarbetaren* på nytt tryckas på ett arbetarägt företag, nämligen Tiden-Barnängen. Den här gången medförde bytet av tryckeri möjligheter till flerfärgstryck.⁹⁰⁾ Just tillgången till färgtryck och den kraftiga ökningen av bildmaterialet får nog betraktas som de två mest markanta förändringarna i *Metallarbetarens* layout efter 1937.

Men det var naturligtvis inte bara på det layoutmässiga planet som tidningen förändrades. Omfångs- och upplagemässigt har t.ex. *Metallarbetaren* expanderat betydligt efter 1937. En käpp i hjulet satte visserligen pappersransoneringen efter kriget, som ställde till besvär för tidningen ännu så sent som 1951.⁹¹⁾ Men när dessa svårigheter var övervunna ökade sidantalet i *Metallarbetaren* kraftigt. Upplagan hade vuxit hela tiden, eftersom dess storlek var sammankopplad med förbundets medlemsantal.

År	Antal sidor totalt	Antal nummer per år	Antal sidor per nummer	Upplagans storlek
1940	832	48	17.3	151.000
1950	740	42	17.6	200.000
1960	1.036	41	25.3	282.005
1970	1.408	38	37.1	352.362
1978	1.472	41	35.9	438.366 ⁹²⁾

Metallarbetarens stora tillväxt innebar naturligtvis att kostnaderna för papper, tryckning, expediering och frakter mångdubblades. Förbundets totala utgifter för tidningen har, som framgår av uppställningen nedan, stigit kraftigt — också om man tar inflationen under perioden med i beräkningen.

År	Nettokostnad	Nettokostnadens andel av förbundetss totala utgifter
1940	247.775:34	2.9%
1950	621.754:98	5.9%
1960	1.763.869:16	4.9%
1970	5.954.037:79	5.0%
1978	18.597.945:38	6.8% ⁹³⁾

Åren 1937—1978 har *Metallarbetaren* haft sex olika redaktörer.

Adolf Stenbom (1935—1947)

Ivar Norén (1947—1952)

Gösta A. Svensson (1952—1961)

Sten Lundgren (1961—1970)

Kuno Beckholmen (1970—1977)

Per Åhlström (1978—)

1952 bröts den över sextio år gamla traditionen, att förbundstidningen redigerades av redaktörer, som kvalificerat sig för uppgiften genom arbete inom Svenska Metallindustriarbetareförbundet. Med Gösta A. Svensson började nämligen *Metallarbetaren* ledas av journalister med meriter från A-pressens dags- och kvällstidningar.⁹⁴⁾

Före omläggningen 1937 fick redaktören själv klara av allt redaktionsarbete. Denna ordning upphörde vid tidningens modernisering eftersom *Metallarbetaren*, när volymen ökade ytterligare inte längre kunde skötas av en enda person. 1940 års årgång innehöll 42 % mer lässtoff än 1936, det sista "omoderna" året, och 1970 hela 152 % mer läsning än 1936.⁹⁵⁾ Till sin hjälp hade redaktören från 1937 Elsa Hällström, tidigare stenograf i förbundet, som nu bl.a. tog hand om korrekturläsning av tidningen och 1940 anställdes Ivar Norén som redaktionssekreterare.⁹⁶⁾ 1970 var staben utökad till fem redaktionsmedlemmar vid sidan av chefredaktören och vid 1978 års utgång var tio personer verksamma på *Metallarbetarens* redaktion. Redaktionens sammansättning 1970 ger även ett bra bevis på att den journalistiska bakgrunden blivit viktigare än den fackliga, eftersom fem av de sex anställda arbetat i A-pressen innan de kom till *Metallarbetaren* — endast en kom direkt från förbundet.⁹⁷⁾

Långt ifrån allt som stod i *Metallarbetaren* 1937—1978 skrevs av redaktionen. Tidningen knöt till sig en rad medarbetare, som bevakade vissa specialområden för tidningens räkning. Från fasta medarbetare utanför redaktionen erhöll *Metallarbetaren* exempelvis 1939 tekniska bidrag, industriskildringar, artiklar om arbetarskydd, bokslutsreportage från metallindustrier, uppsatser i socialekonomi och i hantverks- och industrihistoria⁹⁸⁾ och 1970 hade tidningen sådana medarbetare också i ämnen som ekonomi, kultur, samhällsfrågor, sport och utland.⁹⁹⁾

Metallarbetarens modernisering 1937 innebar inte (som i *Konsumentbladets* fall 1924) att innehållet i första hand skulle vända sig till familjemedlemmarna och inte till förbundsmedlemmarna. *Metallarbetaren* fortsatte att redigeras efter de gamla principerna, som framgår av följande citat ur förbundetss verksamhetsberättelse 1939.

Det program, som Metallarbetaren utformade vid sin tekniska omläggning i början av 1937 — att vara en förbindelselänk mellan förbundsledningen och medlemmarna, ett informationsorgan i fackliga, industriella och tekniska frågor och en befrämjare av medlemmarnas studier — har även för det nu avslutade verksamhetsåret fullföljts.¹⁰⁰⁾

Efter dessa traditionella riktlinjer redigerades *Metallarbetaren* under Adolf Stenboms och Ivar Noréns chefredaktörskap.¹⁰¹) Trots detta fanns i tidningen efter moderniseringen mer läsning utan facklig anknytning än tidigare och i det sammanhanget spelade de litterära bidragen en huvudroll. Denna typ av stoff bör betraktas som ett hörsammande av de kongressmotioner 1935, som önskade mer läsning i *Metallarbetaren* för familjen och för den inte fackligt intresserade medlemmen.

När Ivar Norén avgick 1952 började emellertid det fackliga stoffet snart i större utsträckning blandas upp med allmänorienterande inslag. Att denna utveckling inte kom till stånd redan under Stenbom och Noréns tid, kan kanske förklaras med att dessa, som båda hade djupa rötter i fackföreningsrörelsen, antagligen mycket ogärna ville inskränka på det fackliga materialet. *Metallarbetaren* besvarades ju ännu så sent som 1951 av pappersransoneringen efter kriget och kunde knappast ge det allmänorienterande materialet större utrymme utom på bekostnad av det fackliga.

Det var Gösta A. Svensson som tillträdde chefredaktörsposten 1952. Under hans ledning gick *Metallarbetaren* in i något av en omdaningsperiod. Den nye redaktören hade journalistiska erfarenheter från *Afton-tidningen*, *Ny Tid* och *Beklädnadsfolket*. I ledaren "Vår egen press" (1952:11), skriven strax efter tillträdet, presenterade Svensson sin syn på fackförbundspressens uppgifter. Som framgår av följande långa citat ur ledaren, delade Svensson inte den traditionella åsikten att en fackförbundstidning enbart skulle syssla med fackliga ämnen. Till grund för hans åsikt låg den övergripande uppfattningen, att fackföreningsrörelsen inte ensidigt borde betona de materiella värdena, utan också måna om arbetarnas andliga välfärd.

En facktidning skall uteslutande syssla med fackliga ting, höres från ett håll. En och annan novell eller reseskildring bör få plats för att "lätta upp" innehållet, säger en annan. Om det är tillåtet att i denna fråga få mobilisera en "tredje ståndpunkt" så är vi särdeles angelägna att få luta upp kring den. Vad är i dessa stycken kritieriet på en facklig fråga? Är det publicering av förbundscirkulär, mötesnotiser, referat från jubileumsmöten, data om kamrater som fyller jämna år, något om arbetarskydd, företagsnämndsverksamhet m.m.? Och så naturligtvis redogörelser för avtal och förhandlingar. Fackliga frågor! Är det försöken att analysera människans anpassningsmöjligheter till vårt moderna arbetsliv och allt det vi inefattar i begreppet "kampen för arbetsglädje"? Har våra samhälleliga miljöförhållanden och dess påverkan i olika sammanhang med de fackliga frågorna att skaffa? Våra kulturpolitiska strävanden — böckerna åt folket, konsten även till arbetarhemmen, förståelse för god musik, kärlek till sann och äkta teater och intresse för ambitiös film — hör allt detta till den fackliga rörelsens intresseområden? Vårt svar är: självfallet! Fackföreningsrörelsen ger ekonomiskt stöd åt många företeelser, som vetter åt kulturlivet i vårt samhälle. Skulle den då icke ha intresse av att — bl.a. genom sin egen press — befrämja alla positiva inslag i kulturdebatten? /---/ Vad hjälper det oss om vi får ytterligare fritid och får större ekonomiska möjligheter att höja levnadsstandarden till ett mer skiftesrikt levnadssätt, om vi på det stora hela taget saknar förmåga att utnyttja förmåner-

na. /---/ Vi måste därför resa välmotiverade krav icke blott på materiella värden utan även i hög grad på andliga. /---/ Skall fackförbundspressen stå likgiltig inför allt detta? Självfallet kan den göra det. Men det kommer att leda till att vi ger fältet ännu mera fritt för *andra* krafter att exploatera intressena.

Uppfattningen att arbetarrörelsen måste känna ansvar för människans andliga såväl som för hennes materiella situation var Svensson inte ensam om att lägga vikt vid. Det kulturpolitiska program, *Människan och nutiden*, som det socialdemokratiska partiet lät publicera just 1952, är naturligtvis ett uttryck för uppfattningen. Det var ett aktuellt och för arbetarrörelsen centralt tema Svensson kretsade kring i sin programförklaring — och f.ö. återkom till i flera senare artiklar.

När *Metallarbetaren* några år in på 1950-talet togs om hand av tidningsfolk i stället för fackföreningsmänniskor, började alltså mer material av icke-facklig karaktär införas. Hur tidningens synkrets vidgades åren 1937—1978 kan summariskt följas i de årsregister som *Metallarbetaren* började sammanställa 1944. En jämförelse mellan det stoff som 1945 respektive 1970 behandlades under rubrikerna "ekonomi", "politik", "teknik/teknikens historia m.m." och "utland", tyder på att det fackliga materialets dominans här brutits under efterkrigstiden.

Det politiska materialet bestod 1945 till största delen av krönikan "Från riksdagen", vars urvalsprinciper väl beskrivs av verksamhetsberättelsen för samma år:

I likhet med vad fallet varit under föregående år har Metallarbetaren följt riksdagens arbete, speciellt beträffande sådana ärenden, som kunde tänkas intressera metallarbetarkåren.¹⁰²⁾

1970 hade den politiska bevakningen en helt annan bredd. Det året diskuterades exempelvis Sveriges medlemskap i EEC och vad Mao Tse-tung hade att lära ut.¹⁰³⁾ Detsamma gäller informationen under "utland", som 1945 huvudsakligen rörde metallindustrin och fackföreningsrörelsen i ett internationellt perspektiv. 1970 kommenterade Alvar Alsterdal det utrikespolitiska skeendet i en återkommande krönika.

"Teknik, teknikens historia m.m." utgjorde under många år ett viktigt bevakningsområde för *Metallarbetaren*. Det var ju till och med ett av tidningens uttryckligt formulerade åligganden att informera medlemmarna om nya tekniska rön med konsekvenser för industrin. Men också här kom tidningens intresseinriktning att bli en delvis annan under perioden 1945—1970. 1945 skrev den tekniske medarbetaren Morgan von Gegerfelt artiklar som "Polering av rostfri stålplåt" (nr 18) och "Bostäder av lättmetall". (nr 37). 1970 hade artiklarna om teknik minskat i antal och handlade dessutom i första hand om ämnen som snarare knöt an till metallmedlemmarnas fritidsintressen än till deras yrkesverksamhet. Avdelningen "teknik" började under 1960-talet i första hand orientera om vad som hände på bilfronten. *Metallarbetaren* presenterade bilfabriker-nas senaste nyheter.¹⁰⁴⁾

Det som fick de allmänorienterande inslagen att öka var emellertid inte bara, att *Metallarbetaren* på 1950-talet övergav principen att renodla det fackliga perspektivet på politiskt och tekniskt stoff. Tidningen började också ta upp helt nya ämnen. Man införde hemsida, sportbevakning och tävlingar — i första hand bildkryss. Serier, skämthistorier, skämtteckningar och dagsverser kom att fylla en eller flera s.k. lätta sidor, t.ex. uppslaget "Smitt och valsat". Vidare svälde det allmänorienterande stoffet också därigenom, att vissa typer av material som länge funnits med nu erhöll större utrymme. Detta gällde bl.a. bokrecensioner, skönlitterära inslag och kulturbevakande material.

Att *Metallarbetaren* och andra fackförbundstidningar numera innehåller en hel del stoff av allmänorienterande karaktär kunde Lars Furuland och Avdelningen för litteratursociologi i Uppsala belägga i undersökningen "Kulturmaterialet i fackförbundspressen". Studien avsåg det icke-fackliga materialet i samtliga de 24 tidningar som utgavs av LO-förbund 1969. Det registrerade stoffet klassificerades på femton kategorier. För *Metallarbetarens* del blev resultatet följande.

Kategori	Antal sidor	Procent av årgångens totala sidtal
1. Skönlitteratur	111.0	7.9
2. Turism, motorism, idrott	87.9	6.2
3. Utrikespolitik, -reportage	69.9	5.0
4. Sociala frågor	65.4	4.6
5. Bokrecensioner	55.3	3.9
6. Allmänpolitisk debatt	49.9	3.5
7. Ekonomi, näringsliv	36.5	2.6
8. Allmänna kulturfrågor	21.6	1.5
9. Kultur- o. socialhistoria	14.1	1.0
10. Om konst, musik, teater	14.1	1.0
11. Om massmedia	10.5	0.7
12. Övrigt	10.1	0.7
13. Om skönlitt. o. förf (ej rec)	9.1	0.6
14. Studier (ej fackliga kurser)	8.3	0.6
15. Miljövard	3.6	0.3
Summa kategori 1—15	567.3	40.3
Årgångens totala sidantal 1.408		¹⁰⁵⁾

Drygt 40 procent av vad som stod att läsa i *Metallarbetaren* 1969 var alltså icke-fackligt material av allmänorienterande karaktär.

Ser man närmare på de åtta första kategorierna i Furulands undersökning, finner man, att det så gott som genomgående rör sig om typer av material som hade fasta avdelningar i tidningen 1969: "Kort novell", "Filspån" (skönlitteratur), "Bilbiten", "Kort om sport" (motorism,

idrott), utland (utrikespolitik, -reportage), "Välfärd till vardags" (sociala frågor), "Ekonomi" (ekonomi, näringsliv), "Vinkelskott" (allmänna kulturfrågor).¹⁰⁶⁾ De krönikor eller fasta avdelningar det här gäller, hade flertalet var sin stående upphovsman. Normalt skrevs de av någon regelbunden medarbetare som inte ingick i redaktionen.

Både i fråga om kulturmaterialet och det i vid mening "sociala" stoffet är det alltså i stort sett så, att vissa fastlagda ämnen tas upp, och att vart och ett av dessa bevakas av en person eller av några få skribenter. Det senare medför naturligtvis en viss risk för att ämnena inte kommer att ses ur tillräckligt varierande synvinklar.

Enligt uppsalaundersökningen innehöll *Metallarbetaren* 1969 nästan till 60 procent material som kunde karakteriseras som "fackligt". Det visar att det fackliga perspektivet på tingen naturligt nog ännu har en mycket stark ställning. Detta skulle säkert bli ännu tydligare om man analyserade det mer allmänorienterande stoffet grundligare. Även det materialet är nämligen i betydande utsträckning anpassat efter vad arbetaren har nytta av att känna till i sitt vardagsliv, och tangerar på så vis den fackliga sfären. Ett exempel ur 1969 års årgång är krönikan "Välfärd till vardags", som informerade om den sociala lagstiftningen och var skriven av Riksförsäkringsverkets informationschef. En jämförelse med tidningen *Vi*, som ju i första hand har drag av familjetidning, skulle sannolikt visa att det allmänorienterande stoffet där riktar sig till en bredare publik, att det oftare än i *Metallarbetaren* är hållet i reportagets och inte den rent informerande artikelns form, och att skaran av skribenter är större.

I förbundets verksamhetsberättelse för år 1970 beskrevs *Metallarbetarens* huvudsyfte med följande ord.

Tidningens primäruppgift är att vara en länk mellan Metalls medlemmar samt att förmedla information i fackliga, sociala, ekonomiska och politiska spörsmål.

¹⁰⁷⁾

De målbeskrivningar som tidigare funnits i verksamhetsberättelsen (1938—1951) angav som *Metallarbetarens* huvuduppgift att bevaka rent fackliga ämnesområden. Citatet ovan är ett av tecknen på att tidningens målsättning har breddats. En del artiklar i nutidens *Metallarbetare* skulle ha kunnat stå i en allmänskulturell eller allmänpolitisk tidskrift. Samtidigt bör man dock understryka, att även de vidare frågeställningarna som tidningen numera skall ta upp har stor och tämligen direkt betydelse för förbundsmedlemmarna. Dels är sociala, ekonomiska och politiska frågor något som i grund och botten angår alla. Dels har *Metallarbetarens* behandling av frågorna fortfarande ofta något av en särskild relevans för tidningens speciella läsekrets — även om de inte längre ses ur en lika specifikt facklig synvinkel som på 1930- och 1940-talen.

Vilket mottagande förbundstidningen fick av den enskilde medlemmen,

har tidigare i framställningen om *Metallarbetaren* i någon mån kunnat beläggas med hjälp av uttalanden om tidningens distributionsproblem. De ger anledning att anta, att tidningen på inte så få arbetsplatser blev ligande outdelad, och att många förbundsmedlemmar alltså inte läste den överhuvudtaget. Men denna bas för spekulationer om i vilken utsträckning förbundstidningen faktiskt lästes försvinner år 1939, eftersom tidningen från det året sänds per post till medlemmarna i enlighet med ett kongressbeslut 1938.¹⁰⁸⁾

Beslutet att ändra *Metallarbetarens* distributionsform fattades således av kongressen 1938 till vilken inte mindre än 13 motioner i ärendet hade inkommit. Alla förordade postbefordran av *Metallarbetaren*, vilket bl.a. motiverades med att intresset för den egna tidningen tydligt ökat bland medlemmarna efter omläggningen, och att det därför var på tiden att alla medlemmar verkligen nåddes med ett exemplar.¹⁰⁹⁾ I utlåtandet om motionerna tog förbundsledningen fasta på dessa positiva omdömen och konstaterade bl.a. följande.

Genom omläggningen till djuptryck har tidningen avsevärt förbättrats. Även om detta medfört mer än fördubblade kostnader för tidningen — bl.a. genom att upplagan ökat med 33 % — har densammas värde stegrats i paritet härmed. Glädjande nog synas även medlemmarna dela denna uppfattning, vilket framgår av den ständigt stegrade upplagan, och den mängd motioner som inkommit, vilka syfta till, att tidningen tillställs medlemmarna under var och ens personliga adress.¹¹⁰⁾

Citatet antyder, varför förbundsledningen på kongressen 1938 äntligen gick in på att ändra distributionsförfarandet. Den moderniserade *Metallarbetaren* ansågs alltför värdefull för att med ledningens goda minne få löpa risken att bli liggande ute på arbetsplatserna obeaktad av många medlemmar.

Det nya sättet att distribuera *Metallarbetaren* innebar naturligtvis en fördyring. Men också under perioden 1937—1978 har förbundet visat sig villigt att acceptera starkt ökande kostnader för *Metallarbetaren*. Att ständigt större resurser ställs till tidningens förfogande tyder på att förbundsledningen sett det som en självklarhet att ha ett funktionsdugligt förbundsorgan.

Medlemmarnas vilja att påverka sin förbundstidning i olika avseenden har bl.a. kanaliserats i de många motioner om tidningen, som sänts in till kongresserna. Under tiden 1890—1936 var motionerna rikliga och saknades bara vid de tidigare kongresserna 1904 och 1916. Under de här aktuella åren 1937—1978, har motioner om *Metallarbetaren* förekommit vid de flesta kongresserna, men de har till antalet varit få. Detta behöver dock inte nödvändigtvis betyda att medlemmarnas intresse för att öva inflytande på *Metallarbetaren* försvunnit. Under periodens sista 20 år har nämligen *Metallarbetaren* haft en särskild insändarspalt, "Oss emellan". Det är tänkbart att denna spalt gjort en del motioner obehövliga. Dessutom tycks flera av de frågor som traditionellt brukade ge upphov till

motioner om tidningen ha fått en slutgiltig lösning, som t.ex. frågan om distributionsformen. Men det gäller naturligtvis inte ett annat viktigt traditionellt motionstema: tidningens redigering.

Metallarbetaren har under senare tid blivit föremål för läsvärdesundersökningar. Dessa är det säkraste material som finns att bygga på vid resonemang om vilket mottagande tidningen numera får av medlemmarna. 1953 uppdrog *Metallarbetaren* åt Institutet för Marknadsundersökningar AB att utreda vad medlemmarna läste i tidningen och vilka skillnader i läsvanor som eventuellt förelåg mellan fackligt aktiva och övriga medlemmar. På frågan "Läser Ni alla, de flesta, ungefär hälften, en mindre del eller inga av de nummer Ni får?" svarade de 936 tillfrågade på följande sätt.

	Fackligt aktiva:	Andra medlemmar:
Lästa nummer:	123 personer	813 personer
alla	54 %	53 %
de flesta	27 %	26 %
ungefär hälften	13 %	7 %
en mindre del	6 %	13 %
inga	0 %	1 %

I en senare läsvärdesundersökning, beställd av *Metallarbetaren* 1976, uppgav närmare 90 procent av de c:a 150 intervjuade förtroendemännen och ungefär 65 procent av de c:a 600 vanliga medlemmarna att de läste varje nummer av förbundstidningen.¹¹²⁾

Undersökningarnas värde förminskas av att begreppet "läsa" inte definieras. Men siffrorna ger i vart fall grund för slutsatsen, att *Metallarbetaren* öppnades av de allra flesta medlemmarna. De antyder t.o.m. att det bland de tillfrågade fanns ett uttalat och tilltagande intresse för den egna förbundstidningen. Det är också en rimlig tanke, att tidningen skaffat sig en större faktisk läsekrets ju mer mångsidig och påkostad den blivit. Så länge förbundstidningen var en billig produkt som enbart sysslade med fackliga frågor hade den förmodligen färre läsare också procentuellt sett än när den väl kombinerat fackligt stoff med icke-fackligt och funnit en mer tilltalande yttre form. I läsvärdesundersökningarna har det faktiskt visat sig, att det mesta lästa materialet i *Metallarbetaren* är kåserier, serier, skämthistorier etc., d.v.s. de rent underhållande delarna av tidningen.¹¹³⁾

Under sitt tidiga skede hade förbundstidningen troligtvis ett starkare stöd hos förbundsledningen än hos de enskilda medlemmarna, som i många fall tycks ha ignorerat tidningen. Först efter omläggningen 1937, när *Metallarbetaren* erhöll ett tidsenligt utseende, verkar den ha fått sitt genombrott hos förbundsmedlemmarna. I den mån materialet ger underlag för slutsatser kan man säga, att läsekretsens intresse för *Metallarbeta-*

ren förefaller ha ökat. Detta, och förbundstidningens obestridliga expansion på flera plan, gör i vart fall tiden efter 1937 till en generellt sett framgångsrik period i tidningens historia.

III. METLLARBETAREN OCH KULTURFRÅGORNA

Inledning

Översikten över *Metallarbetarens* historia 1890—1978 skisserade bl.a. tidningens innehållsprofil och berörde flyktigt det litterära stoffets plats i tidningen. Innan avhandlingen ingående tar sig an detta stoff, är det motiverat att ägna ett separat kapitel åt *Metallarbetarens* övergripande kultursyn. Det är nämligen viktigt att vid genomgången av det litterära stoffet kunna referera till tidningens hållning i väsentliga kulturfrågor alltifrån starten 1890 och framåt.

Metallarbetarens inlägg i olika kulturfrågor är naturligtvis delar av ett större sammanhang — av kulturdebatten inom arbetarrörelsen.¹⁾ Det är intressant att ta fasta på det förhållandet, och relatera *Metallarbetarens* kultursyn till den reformistiska arbetarrörelsens generella teori och praxis när det gäller kultur- och bildningsfrågor, särskilt som jag i avhandlingen vill se *Metallarbetarens* behandling av litterärt stoff som ett exempel på hur en av arbetarrörelsens institutioner praktiskt förhåller sig till kulturfrågorna. I detta kapitlet kommer jag därför på flera ställen att anlägga ett vidare perspektiv, och försöka sätta in *Metallarbetarens* kultursyn i det mer omfattande sammanhang där den ingår som integrerad del.

När arbetarrörelsens (vilket i fortsättningen betyder: den reformistiska arbetarrörelsen) efter andra världskrigets slut drog in kulturlivet i sin samhällsplanering, ville politiker och fackföreningsmän gärna se det tidigare samhällsarbetet vars huvudmål varit att höja arbetarklassens materiella standard, som en kulturgärning. Man menade alltså, att arbetarrörelsen sedan länge var bärare av en kulturtradition. Åsikter av detta slag kom bl.a. till uttryck på Metalls kongress 1957, där förbundsledningen yttrade sig över en motion, som yrkade på att Metall skulle anslå medel till kulturstipendier.

Den fackliga rörelsens strävanden och det resultat rörelsen åstadkommit måste i djupaste mening anses vara en insats av stort kulturellt värde. Att denna insats i huvudsak gjorts på de organisatoriska, sociala och ekonomiska områdena är ganska naturligt och förringar inte betydelsen av densamma.²⁾

Citatet antyder att det inom arbetarrörelsen tidigt fanns ett kulturbegrepp som var mer omfattande än det mer traditionella, där i princip enbart olika konstformer inbegreps. Det socialdemokratiska partiets kulturpolitiska program från 1952, *Människan och nutiden*, försökte t.ex. omfatta människans totala miljö — det talas om människans "yttre" och "inre miljö".³⁾ Här används ett kulturbegrepp av det vida slag som annars allmänt förknippas med 1960-talets kulturdebatt.⁴⁾ Att också fackförbundspressen var tidigt ute i det sammanhanget, hävdade Gösta A. Svensson,

Metallarbetarens redaktör 1952—1961, i artikeln "Den glömda pressen" i *Stockholms-Tidningen* den 3 oktober 1962.

Det är ingen överdrift, om det slås fast, att den svenska fackförbundspressen i utomordentligt hög grad under det senaste årtiondet varit tongivande i kulturdebatten. Dessa tidningar har kanske mera målmedvetet än några andra verkligen försökt att vidga kulturbegreppet.

Man har sagt att kultur inte enbart är liktydigt med en hängiven dyrkan av de sköna konsterna. Kulturen griper in i vår vardag. Den rör förhållandena i arbetslivet, den måste ställa miljöfrågorna under debatt, den skall dessutom rikta uppmärksamheten på det tendentiösa såväl i den moderna litteraturen som i filmen och teatern./---/ Få tidningar torde ha hållit diskussionen vid liv i de mest skilda samhällsfrågor som just fackförbundspressen. Det är inte blott fackliga och politiska frågor som här åsyftas. Diskussionerna har spänt över de flesta områden och aktiviteter i samhället.

Från 1960-talet har det varit vanligt att låta kulturbegreppet täcka ett så vitt område som "de konstnärliga aktiviteterna, vetenskapen, samtalen kring politiska, sociala, etiska och estetiska m fl frågor, dvs 'samhällets' reflexion kring sin egen ideologi". för att låna Sven Nilssons definition i hans undersökning av *Kulturmaterialiet i storstadspressen under 1960-talet*.

5) Gösta A. Svensson — som naturligtvis inte minst har *Metallarbetaren* i tankarna — har åtskilligt fog för sin uppfattning, att fackförbundspressen redan på 1950-talet i hög grad uppmärksammade ämnen som på 1960-talet mer allmänt kom att falla in under kulturbevakningen i den svenska pressen, då i samband med vad som upplevdes som en vidgning av kulturdebatten.

I avhandlingen om det litterära stoffet i *Metallarbetaren* är det likväl möjligt och praktiskt nödvändigt att begränsa synfältet. Vill man förstå *Metallarbetarens* utgångspunkter för behandlingen av det litterära stoffet, är det mest omedelbart relevant att lära känna den konst- och litteratursyn som kom till uttryck i tidningen, och hur den relaterades till allmänna samhälls- och livssynsfrågor. I föreliggande kapitel studerar jag därför väsentligen synen på konst och litteratur, och särskilt synen på deras roll för individ och samhälle, i *Metallarbetaren* och i arbetarrörelsen generellt.

Metalls studieverksamhet och Metallarbetaren som studieagitator

Det nyss citerade yttrandet från förbundsledningen på Metalls kongress 1957 markerar, att arbetarrörelsen länge i huvudsak varit inriktad på att förbättra arbetarnas materiella levnadsförhållanden. Men man får inte glömma, att arbetarrörelsen redan tidigt började göra en kulturinsats som organisatör av frivilligt studiearbete. Den svenska arbetarrörelsen behövde kunniga och allmänbildade kadrer, och det är därför inte överraskande att Metall åtminstone så tidigt som kring den allmänna rösträtts införande började uppmuntra studiearbetet, eller att *Metallarbetaren* användes till propaganda för studier av ämnen som var användbara i arbetarrörelsens politiska och fackliga arbete.

I artikeln "Kunskaper och bildning", som stod att läsa i *Järnarbetaren* 1894 (nr 16), gav signaturen Authén en detaljerad redogörelse för studiearbetets situation under fackföreningsrörelsens pionjärår.

I ett fattigt hem är det vanligtvis föräldrarnas högsta önskan, att deras barn så snart som möjligt skola kunna få lämna folkskolan för att komma ut i världen att förtjäna sitt bröd, och i många fall anse föräldrar t.o.m. de ringa kunskaper, som lämnas i skolan, för öfverflödiga, emedan deras barn ju ej ha utsikt att bli annat än arbetare och följaktligen icke ha någon nytta af sin lärdom. /---/ Lyckligtvis få dock arbetarnes barn numera i folkskolan en del förkunskaper i nyttiga ämnen, som *kunna* läggas till grund för vidare studier, och detta borde arbetarne mera än hvad som nu är förhållandet taga fasta på. Här i hufvudstaden såväl som på flera andra platser finnes ju t.ex. arbetareinstitut, borgarskolor, tekniska skolor m.m. förutom alla bibliotek och läsesalonger, som stå till den kunskapssökande arbetarens förfogande. Och det skulle vara önskligt, att arbetarne mycket mer än som nu sker begagnade sig af dessa undervisningsanstalter. Visserligen är det påkostande, att efter en lång och tung arbetsdag gå lång väg, ofta i slask och kyla, för att sätta sig på skolbänken att lära, hvad man bordt fått lärt redan långt förut, men med energi och en stark vilja går det dock för sig /.../. Då vi arbetare mer och mer rycka fram på arenan, böra vi äfven utrusta oss med kunskapens och bildningens vapen./---/ Det är anmärkningsvärdt, hur många arbetare sätta en ära i att anses vara öfverlägsna sina kamrater i styrka, vighet, arbetsskicklighet o. s. v., men är det fråga om att räkna ut ett tal, skriva ett bref eller ha reda på de första grunderna för landets och kommunens styrelseform, de viktigaste naturlagarna eller sin egen kropps vård, ja då är man ej så angelägen att vara värst. Detta är en skef uppfattning hos arbetarne, som bör bortarbetas, och endast en upplyst arbetareklass kan med hopp om framgång förbättra samhället /.../.

"Kunskaper och bildning" krävde en medveten och upplyst arbetarklass, ett krav som arbetarrörelsen började ställa, när den på 1880-talet bröt med liberalismen, övergick till socialismen och började arbeta på en omdaning av samhället.⁶⁾ Det fanns också, som Authén påpekade, en rad institutioner, som arbetade på att höja arbetarklassens bildningsnivå. 1880 hade exempelvis det första arbetarinstitutet bildats och 1902 började IOGT driva studiecirkelverksamhet i egen regi. 1912 hade utvecklingen på området nått dithän, att fackliga, politiska, kooperativa och kulturella organisationer inom arbetarrörelsen gick samman i Arbetarnas bildningsförbund (ABF), som hade till syfte

att organisera biblioteks- och föreläsungsverksamheten inom arbetarevärlden, att förmedla bokinköp och föreläsningar samt att utdela anslag till studiecirklar och föreläsningkurser.⁷⁾

Arbetarna hade otvivelaktigt stort behov av undervisning utöver den obligatoriska skolans. Arbetarklassens barn fick nämligen mycket bristfällig skolutbildning. Fram till år 1900 lämnade folkskolans normalplan tillstånd för fattiga barn att sluta skolan efter en s. k. minimikurs. Detta innebar att barn kunde sättas i arbete redan efter småskolan.⁸⁾ Vid 1900 års riksdag bestämdes minimiåldern för barnarbete till 12 år och fullgjord skolplikt krävdes. Men minderåriga fick användas i industriellt arbete under ferierna, som på många håll var hela åtta månader långa.⁹⁾ Vuxenundervisning för arbetarklassen var alltså påkallad. Men arbetaren hade

länge svårt att utnyttja ABF:s och andra organisationers utbud. När han väl inträtt i arbetslivet, var hans levnadsvillkor sådana, att studier knappast var att tänka på. Järn- och metallarbetarna hade, innan åttatimmarsdagen infördes 1920, i regel en nettoarbetstid på cirka tio timmar; med raster uppgick arbetsdagen till ungefär tolv timmar.¹⁰⁾ Arbetarna var alltså vanligtvis hemifrån minst halva dygnet. Till dessa förhållanden skall läggas, att arbetet inom järn- och metallindustrin var tungt och hälsovådligt,¹¹⁾ och att den knappa fritiden skulle tillbringas i trångbudda miljöer.¹²⁾ Men det fanns trots allt arbetare, som hade krafter över för studier. Deras studieinsats framstod snart som heroisk, vilket artikeln "Bildningsverksamheten förr och nu" av signaturen S. W-n i *Metallarbetaren* 1932 (nr 7) ger belägg för.

De tio och tolv timmarnas arbete till trots sutto unga, vetgiriga och bildningsförlustande arbetare under långa nätter, vid skenet av en svagt lysande fotogenlampa eller stearinljus, och läste till dess ögonen svedo som eld, och bokstäverna dansade ringdans på de vita bladen, ja, många gång kanske ett intressant ämne så fångade uppmärksamheten, att den tidiga morgontimmen kom som en överraskning, och då var det att utan sömn på nytt hasta till arbetsplatsen och det dagliga jaktet.

Först när 1919 års riksdagsbeslut om åttatimmarsdag i industrin trätt i kraft, blev det på allvar möjligt för arbetarna att orka med mera än dagens slit för livsuppehållet. *Metallarbetaren* uppmanade arbetarna att använda fritiden till att bättra på de knappa kunskaper som folkskolan gett, så redan 1919 i "Arbetarnas bildningsarbete" (nr 39), författad av ABF:s riksstudieledare Yngve Hugo.

Normalarbetsdagens genomförande betyder att det äntligen gives möjlighet för arbetarna att ägna sig åt ett planmässigt bildningsarbete. /---/ Från den stund lagen skänker Sverges arbetare åtta timmars vilotid utom de åtta timmarnes sömn kan det fordras av varje arbetare, att han använder åtminstone en del av denna tid till krogens och själens odlande.

Riktlinjerna för en studieverksamhet i Metalls egen regi drogs för första gången upp av förbundskongressen 1916. Kongressen hade visserligen redan 1909 anslagit 1.500 kr till stipendier, som främst skulle användas till studier vid Brunnsviks folkhögskola.¹³⁾ Det rådde emellertid utbredd skepsis mot att dela ut medel till studier vid en skola, som bedrev en allmänbildande verksamhet. Redan på den följande kongressen 1913 drogs också stipendierna in, eftersom det inte kunde visas att de hade varit till nytta. Förbundsstyrelsen ansåg

att om stipendier av förbundet skall utdelas det nog vore riktigare ur förbundssynpunkt att dela ut dessa för studerande av fackorganisationen såväl här som i utlandet...¹⁴⁾

När kongressen 1916 på nytt beviljade medel till studieverksamhet, följdes det rådet. Stommen i anslaget utgjordes nämligen av 5.000 kr, som fick användas till studiecirkel- och föreläsningsverksamhet i fackliga eller nationalekonomiska ämnen.¹⁵⁾ Metall bestämde sig därmed för att i första hand stödja studier, som var direkt nyttiga för den

som ville arbeta i organisationen. Detta skall ses som ett försök att stärka förbundet. Medlemmarnas dåliga skolning försvagade nämligen Metall, vilket förbundsstyrelsen påpekade på kongressen 1919. I samma utlåtan- de kritiserade den förhållandet att studieanslaget utnyttjats i ringa utsträckning.

Det råder/.../ kännbar brist på medlemmar, lämpliga vid underhandlingar, för styrelse- och organisationsarbete o.s.v. Det har också, beroende på denna brist, visat sig att en del styrelseledamöter ute i avdelningarna, i synnerhet de nyvalda, ej fullt äro inne i vad deras funktion innebär, för att hela den stora förbundsor- ganisationen lätt och ledigt skall kunna fungera, utan hava vid tillfällen ore- da och merarbete uppstått. De känna ej fullt hur maskineriet på förbundsexpeditio- nen arbetar och följaktligen ej heller betydelsen av att deras arbete måste ut- föras så att det ena kugghjulet i maskineriet automatiskt kan gripa in i det andra.¹⁶⁾

Metalls studieverksamhet har behållit den inriktning den fick 1916. Den har syftat till att utbilda medlemmarna för arbete i det växande för- bundet, till att göra dem lämpliga för fackliga förtroendeuppdrag.¹⁷⁾ Anslagen har gått till *"bedrivande av studier av fackföreningsrörelsen och densamma närstående spørsmål."*¹⁸⁾ Trots de klart uttalade direktiven har det visserligen hänt, att avdelning ordnat studiecirklar i skönlittera- tur, filosofi o.a. allmänbildande ämnen.¹⁹⁾ Sådana cirklar vägrar emel- lertid Metall av principiella skäl att ge anslag till, som förbundsledningen 1948 såg sig föranlåten att påpeka i den handbok som enligt förordet var- je funktionär ska ha.

De organ för studieverksamhetens främjande, som finnas inom förbundets orga- nisationer, skola i första hand verka för den studieverksamhet, som tillgodoser den fackliga rörelsens behov av skolade krafter. Den allmänbildande studieverk- samheten bör i största möjliga utsträckning organiseras av ABF:s lokalavdel- ningar, med vilka ett intimt samarbete bör äga rum.²⁰⁾

Vilka studier som ansetts röra *"fackföreningsrörelsen och densamma närstående spørsmål"* och därmed varit berättigade till anslag, har under årens lopp växlat. 1926 anslogs exempelvis medel till studiecirklar och fö- reläsningar i fackföreningskunskap, föreningskunskap, nationalekonomi, socialism, kassabokföring och svenska språket.²¹⁾ Förbundet stödde alltså inhämtandet av kunskaper, som var användbara såväl i det fackliga som i det politiska organisationsarbetet. 1970 var studieverksamheten däremot mycket mer inriktad på arbetslivets speciella problem med kurser som *"Tid för Metall — Du och Ditt avtal"*, *"Ackord och arbetsstudier"*, *"Vad är MTM?"* o.a.²²⁾

Den studieverksamhet som Metall haft i egen regi, har sedan starten 1916 expanderat oerhört när det gäller kostnader, antal deltagare, antal arrangemang, antal studieledare m.m. Rätt till ekonomiskt stöd hade enligt Metalls handbok 1970 avdelningarnas studiecirklar, medlemmar som studerade vid aftonbrevskolor eller per korrespondens, deltagare i lokala fackliga kurser eller centrala kurser anordnade av Metall, LO, ABF, SSU eller Unga Örnar.²³⁾ 1978 uppgick studiekostnaderna till

drygt 25 miljoner kr, c:a nio procent av förbundets totala utgifter.²⁴⁾ Som nämnts började Metall 1916 sin studieverksamhet med ett anslag på 5.000 kr.

Metallarbetaren blev fr.o.m. 1919, den allmänna rösträttens och åttatim-marsdagens genombrottsår, systematiskt använd i propagandan för arbetarrörelsens studieverksamhet. En av tidningens uppgifter var just att verka som befrämjare av medlemmarnas studier.²⁵⁾ Denna uppgift har *Metallarbetaren* vanligen skött genom att i samband med höstarnas studiestarter i ofta stort uppslagna artiklar (även särskilda studienummer förekom) uppmana läsarna att delta i studiearbetet och genom att gå råd om vilka ämnen som borde studeras. De som skrev dessa appeller hörde nästan alltid till Metalls folk. Författaren kunde vara Metalls ordförande, *Metallarbetarens* redaktör, studiekommitterad eller studieombudsman.²⁶⁾ Till att börja med försökte studiepropagandan styra ämnesvalet främst mot ekonomiska och samhällsorienterande ämnen, vilka ansågs väsentliga för arbetarens bildning.²⁷⁾ Några gånger kom visserligen de till tals, som ansåg, att allmänbildningen hade hög eller högsta prioritet.²⁸⁾ Men *Metallarbetaren* anslöt sig i huvudsak till uppfattningen, att arbetarna i första hand borde skaffa sig sådana kunskaper, att de kunde ta aktiv del i arbetet i såväl den fackliga som den politiska arbetarrörelsens organisationer. Den allmänna rösträttens införande ökade ju arbetarrörelsens behov av användbara representanter i olika demokratiskt valda församlingar. Inlägget "Bildningssträvanden inom arbetarrörelsen" av Christopher Sjöström i *Metallarbetaren* 1919 (nr 2) tog just upp bristen på utbildat folk.

Det demokratiska genombrott, som nu äntligen efter årlånga politiska strider förverkligats och tillfallit Sverges arbetande folk som en mogen frukt, kommer även att ställa stora fordringar på den svenska arbetareklassens initiativkraft, praktiska duglighet och dådkraftiga uppträdande i livets alla förhållanden. Det gäller sålunda för densamma att hastigt nog kunna fostra ett stort antal klasskamrater till att med duglighet och kraft kunna representera arbetareklassen på olika krävande poster inom samhällslivet.

Efter 1945 började *Metallarbetarens* studiepropaganda så småningom mindre utformas som inlägg i bildningsfrågan, utan kom att inskränkas till information om vissa kurser, stipendier o.l. en utveckling som blev markant under sextiotalet. I och med att *Metallarbetarens* studieinformation allt mer kom att gälla kurser som "Tid för Metall — Du och Ditt avtal", blir det omöjligt att tala om engagemang i kulturfrågor i samband med *Metallarbetarens* tackning av studieverksamheten. Men i gengäld ökade *Metallarbetarens* liksom hela arbetarrörelsens intresse för allmänkulturella problem under efterkrigstiden.

Metallarbetaren och de allmänna kulturfrågor: en översikt

När *Järnarbetaren* 1907 övergick från månads- till veckotidning, påpekade som jag nämnt redaktören J.Th. Johansson, att det fackliga stoffet nu

kunde breddas, men att tidningen även önskade ge annan information med relevans för arbetarklassen. Ett återkommande ämne i *Metallarbetaren* efter omläggningen 1907 blev arbetarklassens förhållande till kulturen. Man kan enligt min uppfattning säga, att det var tre teman som dominerade i tidningens behandling av kulturfrågorna under tiden från 1907 till andra världskrigets utbrott 1939. De allmänkulturella bidragen i *Metallarbetaren* tog i första hand upp vikten av att arbetarna deltog i kulturlivet; kulturen fick inte förbli de högre samhällsklassernas ensak.²⁹⁾ Dessutom diskuterades frågan om arbetarklassen skulle utveckla en egen proletär kultur och bildning eller tillgodogöra sig och utveckla den som redan existerade.³⁰⁾ Förutom dessa två teman förekom också artiklar, som propagerade mot den kommersiella kulturen, i vilken det frivilliga fackförenings- och bildningsarbetet hade en svår konkurrent.³¹⁾ Inläggen i tidningen fram till 1939 var, i de fall där författarna går att identifiera, merendels skrivna av folkbildnings-³²⁾ eller fackföreningsmän.³³⁾

På 1940-talet började *Metallarbetaren* mer aktivt intressera sig för läsarnas förhållande till kulturen. Tidningen underströk vanligtvis några gånger om året, vilket värde det ligger i att ta del av god konst och litteratur och att allmänbilda sig,³⁴⁾ samtidigt som den fortfor att poängtera den undermåliga eller kommersiella kulturens avigsidor.³⁵⁾ Målet för det kulturtillägnande som *Metallarbetaren* uppmuntrade till, skulle vara att utveckla den egna personen, att med exempelvis skönlitteraturens hjälp vinna tillfredsställelse på det rent personliga planet. I bidraget "Facklor i mörk tid" av Eric Hultberg från 1942 (nr 33) utvecklade t.ex. författaren utförligt temat bildningens betydelse för den enskilde.

Läs goda böcker — och finn dig själv!

/.../ vår strävan bör gå ut på att /.../ "lära oss leva", att ha sinnet ständigt vaket för tillvarons mångfaldigheter. Till detta som är så svårt hjälper oss inga fraser, inga tunna programhäften, intet skummande på ytan. Nej, det vill de *verkliga* böckerna och det djupt tänkta till, de i sann mening betydande diktarnas och tänkarnas verk, i den mån *de* kan väcka oss till insikt om de stora livsproblemen, samt därefter och måhända mest: *oss själva* — den egna tanken och det egna förnuftet.

I "Facklor i mörk tid" och i flera andra artiklar från 1940-talet,³⁶⁾ framställs kulturfrågorna som nära nog livsavgörande. En orsak till den allvarliga tonen är andra världskrigets pågående härjningar. Betydelsen av bildning och kunskaper underströks extra kraftigt i *Metallarbetaren* vid denna tid, eftersom de ansågs göra den enskilde immun mot smitta från tidens odemokratiska ideologier. Det betraktades också som något mycket aktningvärt att på egen hand skaffa sig en gedigen allmänbildning. Framför allt, resonerade man, borde inte arbetarklassen, som kämpat för en människovärdig tillvaro, slösa tid och pengar på den kommersiella kulturen. Arbetarna skulle i stället ägna sig åt meningsfulla och uppbyggliga fritidssysselsättningar, som t.ex. läsning av högklassig skönlitteratur. De som framförde tankegångar av detta slag i *Metallarbetaren*, var (i de fall

namnen kan placeras) knutna till tidningen eller förbundet.³⁷⁾

Metallarbetaren började alltså på 1940-talet efterhand att engagera sig i frågor som rörde arbetarnas deltagande i kulturlivet. Sådana frågor blev vid denna tid mer aktuella även för arbetarrörelsen i övrigt. SAP såg den kommande efterkrigstiden som ett skede då partiet borde kunna dra upp de väsentligaste linjerna för samhällsutvecklingen. De politiska målen fixerades i *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*, som den socialdemokratiska partikongressen antog 1944.³⁸⁾ I programmet diskuterades den ekonomiska och sociala samhällsplaneringen. Till partikongressen 1948 kom det emellertid motioner, där man hävdade att det svenska samhället under socialdemokratisk ledning — SAP hade på nytt ensamt bildat regering 1945 — nu kommit så långt i ekonomiskt och socialt avseende, att det var dags för partiet att engagera sig också på kulturområdet. Motionerna gav upphov till 1949 års kulturkommitté, som fick till uppgift att fastlägga riktlinjerna för arbetarrörelsens kultursträvanden.³⁹⁾ Detta var långt ifrån det enda tecknet på att arbetarrörelsen under 1940-talet ansåg, att arbetarna nu hade tid, pengar och intresse för kultur. Arbetarrörelsen tog en rad kulturella initiativ. 1940 arrangerade exempelvis tidningen *Arbetet* sin första Bokens dag.⁴⁰⁾ Samma år startade SAP:s förlag Tiden Tidens bokklubb⁴¹⁾ och året därpå började Folket i Bild ge ut sin billighetsserie FIB:s folkböcker.⁴²⁾ A-pressen inrättade 1945 en Stockholmsredaktion vars uppgift bl.a var att förse partipressen med kulturartiklar.⁴³⁾ 1947 tillkom Folkrörelsernas konstfrämjande och året därpå Stiftelsen Litteraturfrämjandet.⁴⁴⁾ Slutligen kan nämnas, att det var en socialdemokratisk riksdagsmotion 1947 som gav upphov till 1948 års bokutredning.⁴⁵⁾

Arbetet i 1949 års socialdemokratiska kulturkommitté avslutades 1952 med publicerandet av boken *Människan och nutiden* — SAP:s första och hittills enda stadfästa kulturpolitiska program. Diskussionen om allmänna kulturfrågor inom arbetarrörelsen hade genomgående tagit arbetarklassens levnadsvillkor till utgångspunkt. *Människan och nutiden* följde traditionen, men vidgade perspektivet från arbetarklassen till alla svenskers levnadsvillkor. Programmet vill, som inledningsvis nämndes, gå in både på människans materiella miljö, den "yttre miljön" och hennes "inre miljö", definierad som "vanor i handlings- och tankeliv, idémässiga och religiösa föreställningar."⁴⁶⁾ *Människan och nutiden* innehöll följaktligen förslag till förbättringar på en rad områden: såväl i människornas arbets- och bostadsmiljö som i de kulturspridande institutionernas villkor.

Den kulturoffensiv som arbetarrörelsen inledde på 1940-talet och som intensifierades av att SAP i egenskap av regeringsparti började utforma en statlig kulturpolitik, följdes upp av *Metallarbetaren* under tidigt femtiotal, då tidningen på allvar blev ett organ som också bevakade utveck-

lingen på kulturområdet. Dels förbättrade tidningen sin täckning av det som hände inom konst och fr. a. litteratur och dels kommenterade tidningen flitigare än tidigare mer allmänna kulturfrågor; det blev en vanlig företeelse att tidningen kom in på sådana spörsmål. Här rörde det sig bl.a. om att bevaka arbetarrörelsens kultursträvanden. *Metallarbetarens* kulturbevakning fick en tydlig kulturpolitisk inriktning, en utveckling som tog fart med kommentarerna till *Människan och nutiden*.⁴⁷⁾ 1950-talets behandling av kulturfrågorna i *Metallarbetaren* var mindre än tidigare inriktad på bildningens betydelse för personlighetsutvecklingen och mer på samhällets roll i kulturlivet. Ett av *Metallarbetarens* kulturpolitiska teman — den kommersiella kulturens avigsidor — fortfor att spela stor roll i tidningens material om kultur.⁴⁸⁾

Metallarbetarens utökade kulturbevakning kan inte enbart förklaras av arbetarrörelsens tilltagande intresse för kulturfrågorna. Nya materiella och personella resurser har också spelat in. I början av 1950-talet upphörde ju krigsransoneringen på tidningspapper, vilket innebar att *Metallarbetaren* kunde öka sitt sidantal. Detta i sin tur gjorde det möjligt att bredda det allmänorienterande stoff av vilket kulturstoffet utgör en del. Samtidigt fick *Metallarbetaren* en ny redaktör, Gösta A. Svensson (1952—1961), som var speciellt intresserad av kulturella och ideologiska frågor.⁴⁹⁾ Som tidigare nämnts ansåg Svensson, att fackförbundspressen skulle ha en vidare målsättning än den att enbart bevaka traditionellt fackliga frågor. Det fanns ytterligare en rad områden, däribland kulturens, där fackföreningsrörelsen borde engagera sig. I den tidigare citerade ledaren "Vår egen press" från 1952 lät Svensson sådana tankar få särskilt klart uttryck (jfr s. 29).

Våra kulturpolitiska strävanden — böckerna åt folket, konsten även till arbetarhemmen, förståelse för god musik, kärlek till sann och äkta teater och intresse för ambitiös film — hör allt detta till den fackliga rörelsens intresseområden? Vårt svar är: självfallet! Fackföreningsrörelsen ger ekonomiskt stöd åt många företeelser, som vetter åt kulturlivet i vårt samhälle. Skulle den då icke ha intresse av att — bl.a. genom sin egen press — befrämja alla positiva inslag i kulturdebatten?

Under sin tid på *Metallarbetaren* hann Gösta A. Svensson ägna åtskilliga ledare åt arbetarrörelsens förhållande till kulturen. I dessa kritiserades rörelsen för att enbart ha uppmärksammat arbetarklassens materiella behov och därigenom försummat de andliga.⁵⁰⁾ en kritik som f.ö. utgjorde huvudtemat i Svenssons debattbok *Revor i välfärden* (1962). Men också många andra kulturskribenter kom till tals i *Metallarbetaren* under Svenssons tid som redaktör. Under femtiotalet diskuterade exempelvis Walter Dickson i en rad artiklar det moderna industrisamhällets "miljö- och stilproblem" och arbetarrörelsens hållning i den frågan.⁵¹⁾ Rudolf Berner skrev 1953 artikelserien "Kultur till vardags", som presenterade arbetarrörelsens egna kulturinstitutioner (ABF, Folkets park, Nordisk Tonefilm o.a.).⁵²⁾ "Kultur till vardags" lät *Metallarbetaren* f.ö. också utge som

särtryck.⁵³) 1958 knöt Gösta A. Svensson författaren Birger Norman till tidningen. Hans uppgift blev att skriva veckokrönikan "Vinkelskott",⁵⁴) där händelser och problem på kulturlivets område ventilerades.⁵⁵)

Överlag var de som skrev om allmänna kulturfrågor i *Metallarbetaren* under 1950-talet företrädesvis professionella författare eller journalister med nära anknytning till arbetarrörelsen — som just Berner, Dickson och Norman.⁵⁶) Också Gösta A. Svensson själv var ju f.ö. yrkesjournalist, den förste redaktören på *Metallarbetaren* som inte meriterat sig för posten genom arbete i förbundet. Studiefrågorna bevakades däremot i huvudsak av fackföreningsrörelsens egna förtroendemän. På förbundsnivå var man otvivelaktigt mer intresserad av att främja kursverksamheten än att påverka *Metallarbetarens* kultursyn. Kulturfrågorna blev alltmer ett område som skulle behandlas av specialister.

När Gösta A. Svensson lämnade *Metallarbetaren* 1961, slutade tidningen att på ledarplats försöka påverka arbetarrörelsens kultursträvanden. Under Svenssons redaktörstid fanns det flera kulturskribenter som återkom gång på gång i *Metallarbetaren*, och därmed hann göra läsekretsen förtrogen med sin personliga kultursyn. Bara Birger Norman behöll en sådan roll under tidningens nya ledning.

I sina "Vinkelskott" — som alltså återkommit utan avbrott sedan 1958 — har Birger Norman gärna kommenterat kulturdebatteerande böcker, tidningsartiklar o.l. debattmaterial.⁵⁷) Han har i dessa sammanhang ofta kritiserat statens ekonomiska stöd åt konstnärer och författare som alltför knappt. Just den statliga kulturpolitiken är det enda återkommande temat i *Metallarbetarens* kulturdebatt 1961—1978.⁵⁸) Artiklarna om allmänna kulturfrågor handlade m.a.o. inte längre företrädesvis om arbetarklassens förhållande till kulturen.

Utvecklingslinjerna i *Metallarbetarens* allmänkulturella bevakning från sextioalet och framåt bör ses i ett större sammanhang: i samband med inriktningen hos den reformistiska arbetarrörelsens diskussion av kulturfrågor. SAP arbetade aldrig ut ett kulturellt handlingsprogram som urskilde också för partiet speciella kulturella mål. SAP kom alltså aldrig att utforma något speciellt socialdemokratiskt kulturideal, som skulle kunna bilda en utgångspunkt för behandlingen av kulturfrågorna i socialdemokratisk press, ev. också i fackförbundspress och generellt i det kulturarbete som är knutet till den reformistiska arbetarrörelsen. SAP:s kulturella handlingsprogram kom istället att bli identiskt med programmet för den ideologiskt tämligen neutrala statliga kulturpolitik, som den socialdemokratiska regeringen förde under 1960-talet.⁵⁹) Så är t.ex. rapporten *Aktiv kultur*, utarbetad av SAP:s kommitté för skol- och kulturfrågor till partikongressen 1969, en skrift som i stora stycken kan fungera som en föregripande resumé av den socialdemokratiska kulturpropositionen 1974, *Den statliga kulturpolitiken*.⁶⁰)

Resten av kapitlet skall ägnas åt de mer principiella diskussioner om konstens innehåll och funktion som förts i *Metallarbetaren*. Vid fyra tillfällen har artiklarna om sådana frågor kommit att ge uttryck för en relativt enhetlig konst- och litteratursyn, bestämd av ideologiska överväganden.

- (1) I samband med mellankrigstidens debatt om klasskampsbildning och om Proletkultrörelsens idéer.
- (2) I samband med idéerna (under andra världskriget) om litteratur- och konstitressets värde för stärkandet av de demokratiska idealen.
- (3) I samband med diskussionen om *Människan och nutiden* i början av 1950-talet.
- (4) I samband med 1960- och 70-talens samhällskritiska litteratur och teater.

Dessutom har, från *Järnarbetarens* tid och framåt, ett återkommande tema i tidningen varit nöjeslivets och den kommersiella förströelselektyrens tendens att hålla arbetarklassen borta från den värdefulla litteraturen och konsten. Diskussionerna om dessa fem ämnen behandlas i det följande i var sitt avsnitt.

Bemötandet av idéerna om en proletär kultur

Under mellankrigstiden fanns i *Metallarbetaren* en handfull artiklar som tog upp frågan huruvida den reformistiska arbetarrörelsen skulle gynna en bildning i klasskampens tjänst, och stödja tanken på en ny proletär kultur.⁶¹) Idén om ett sådant radikalt avståndstagande från det "borg-erliga" kulturarvet avvisades konsekvent i tidningen. Oscar Olsson, IOGT:s ledande folkbildningsman, gav ett representativt uttryck åt den förhärskande inställningen i artikeln "Arbetarkultur" (1929:21).

Naturligtvis kan arbetarklassen inte göra sig urarva i mänsklighetens gamla kultur. Den må kallas och vara "borgarsamhällets" kultur hur mycket som helst, så innehåller den dock det värdefullaste och omistligaste som mänskligheten skapat. /---/ Det nya samhället måste naturnödvändigt växa fram ur det gamla och i sig innesluta och bevara det värdefulla och bestående av detta. /---/ Vad som ger arbetarbildningen dess särskilda prägel, måste djupast bli att arbetarna äro intresserade av andra sidor i kulturarvet än övriga samhällsklasser. Arbetets historia, för att ta ett exempel, intresserar dem på helt annat sätt än krigens och diplomatiens historia. I litteraturen ha de inte salongs- och societetsbildningens intresse för den yttre formen utan för de djuptgående upplevelsorna och erfarenheterna i mänsklighetens kamp och utveckling.

Idéerna om en särskild proletär kultur var influerade av den sovjetiska Proletkultrörelsen, vars åsikter introducerades i Sverige av Ture Nerman strax efter ryska revolutionen 1917.⁶²) Proletkult hävdade, att en speciell proletär kultur måste utvecklas för att motverka den borgerliga kulturens inflytande. Detta skulle gälla under en övergångsperiod, medan proletariatets diktatur varade och klasskampen fortfarande utkämpades. När

samhället väl blivit socialistiskt, skulle den proletära kulturen övergå i en allmänmänsklig kultur.⁽⁶³⁾

Proletkults idéer introducerades i Sverige vid en tid då den svenska arbetarrörelsen delade sig i en reformistisk och en revolutionär riktning. Den öppna konflikten mellan SAP:s höger och vänsterflygel kulminerade på partikongressen 1917. Huvudskiljelinjen var av gammalt datum och gick mellan anhängare och motståndare av parlamentarismen. Den fråga som direkt utlöste splittringen var emellertid förhållandet till liberalerna. Partiledningen önskade regeringssamarbete med liberalerna, och var inställda på politiska eftergifter i utbyte mot genomförandet av oinskränkt rösträtt. Partivänstern, där ungdomsförbundet var den ledande faktorn, kritiserade denna kompromisspolitik, liksom partiledningens taktiskt betingade nedtoning av partiets antimilitaristiska hållning och centraliseringen av de politiska besluten till partiledningen och riksdagsgruppen. På kongressen 1917 krävde partistyrelsen att ungdomsförbundet skulle underordna sig partiets officiella linje. Förslaget bifölls av kongressen, vilket fick till följd att representanter för vänsterflygeln inbjöd till bildandet av ett nytt socialdemokratiskt parti, Sveriges socialdemokratiska vänsterparti (1921 ombildat till Sveriges kommunistiska parti). De som hörsammade denna inbjudan utslöts ur SAP, som sedan utan interna protester kunde medverka i den liberala regering som bildades 1917.⁽⁶⁴⁾

Det var i de nya vänstersocialistiska och kommunistiska kretsarna som idéerna om en särskilt proletär kultur och bildning främst kunde få stöd. Den reformistiska arbetarrörelsen avvisade däremot tankegångarna.⁽⁶⁵⁾ *Metallarbetarens* inlägg i frågan är ett utmärkt exempel på dess hållning. Man hävdade att en ny proletär kultur var obehövlig; i stället gällde det att göra arbetarklassen delaktig av den redan existerande kulturen, att öka kulturtillägnet inom arbetarklassen. Företrädarna för den reformistiska arbetarrörelsen ansåg, att sysslandet med konst och litteratur gärna kunde ha den rent personliga utvecklingen som sitt mål. Den kultursynen hade man arvt från den liberala nyhumanismen, vars människoideal var den kultiverade, harmoniska personligheten.⁽⁶⁶⁾

Frågan om önskvärdheten av en kämpande, proletär kultur har ett visst samband med frågan om önskvärdheten av en parlamentarisk demokrati. Att bekämpa den s.k. borgerliga kulturen och samtidigt bekänna sig till den parlamentariska demokratin framstod som orimligt. En artikel i *Metallarbetaren* av signaturen E. T. Z., "Arbetarrörelsen och den borgerliga kulturen" (1934:28), antyder detta.

Inom den svenska arbetarrörelsen möter man stundom enstaka röster, vilka förfäktat klasskampsbildningens ideal, men i helhet sett kan man säga, att arbetarrörelsen här i Sverige såväl som i utlandet — med undantag av diktaturstaterna — sällar sig till demokratiens bildningsideal eller borgarkulturen, som den kallas av klasskampsbildningens förespråkare. /---/ Vidare utgöres en av den borgerliga kulturens grundstenar av den humanistiska livsåskådningen. Kanske är det den-

na senare som gör, att det verkar abstrakt om arbetarrörelsen skulle försöka göra sig till en av denna kulturs belackare, ty betänk, att en av arbetarrörelsens främsta grundprinciper — alla medborgares rätt att deltaga i det politiska livet — har sin grund i denna humanismens livsåskådning.

Ponera, att arbetarrörelsen skulle förkasta humanismen som livsåskådning, den skulle då även underkänna demokratiens ideal.

Metallarbetarens redaktör använde ännu hårdare ord i ledaren "Parti- och klasskultur" (1934:34):

om man menar att arbetarna i sina organisationer skola bibringas en annan moral, en ny konstuppfattning, en säregen inställning till vetenskapen etc., då vill man i princip detsamma som Hitler och hans hejdukar: Skapa en kulturisolering, en klass- och partikultur, som i sina speciella särdrag måste — i belysning av den allmänna kulturnivån — förefalla som okultur.

SAP:s uppslutning kring parlamentarismen och de demokratiska fri- och rättigheterna — eftertryckligt markerad i partiets nya program 1920⁶⁷) — bidrar till att förklara hållningen till de Proletkult-inspirerade idéerna. SAP:s demokratiska trovärdighet kunde ha undergrävts om partiet hävdade att bara en enda kulturriktning hade existensberättigande och förklarat den borgerliga kulturen krig.

Att SAP tog ställning för ett samhälle som präglades av frihet på det andliga området, hindrade dock naturligtvis inte den reformistiska arbetarrörelsen från att i sitt praktiska kulturarbete ideologiskt värdera kulturföreteelser. I en tidigare citerad artikel hävdade ju Oscar Olsson, att arbetarklassen var intresserad av andra teman och motiv i litteratur och historia än övriga samhällsklasser. Och det är självklart, att arbetarrörelsens kulturinstitutioner inte såg det som sin uppgift stödja litteratur och konst som var småborgerlig, reaktionär eller arbetarfientlig. De ville givetvis i första hand hjälpa fram litteratur och konst som svarade mot arbetarklassens intressen, värderingar och behov. Så hade t.ex. Norra Järnarbetsfackförbundets och Socialdemokratiska förbundets bibliotek i Stockholm på 1880-talet i synnerhet modern, radikal skön- och facklitteratur i sina bokbestånd.⁶⁸) SAP:s bokförlag Tiden, som startades 1912, utgav genast socialistisk facklitteratur och tog kontakt med 1910-talets arbetarförfattare.⁶⁹) I ABF:s studiecirkelbibliotek var på 1910- och 1920-talen de bäst företrädde författarna samhällsskildrarna — med August Strindberg, Jack London och Upton Sinclair i spetsen.⁷⁰)

Arbetarrörelsen hade ända från början i första hand gynnat litteratur som mer eller mindre direkt behandlade arbetarens villkor. Det fortsatte också den reformistiska delen av rörelsen med att göra under mellankrigstiden — det framgår så snart man ser på dess praktiska kulturverksamhet (t.ex. bokutgivning, bokinköp). Det var mera i sina principuttalanden som rörelsen föreföll att betrakta all högklassig litteratur och konst som lika intressant.

Uppmaningar till personlighetsutvecklande kulturtillägnelse

På 1940-talet, fr.a. under krigsåren, återkom man i *Metallarbetaren* upp-

repade gånger till frågan om böckernas och allmänbildningens betydelse för människans personliga utveckling. Det kunde exempelvis heta: "Bildningens huvudmål är detta: *konsten att leva* /.../'") eller: "Umgänget med god litteratur ger hemlighetsfulla tillskott i personlighetstillväxten."⁷²⁾ Huvudtanken var, att den allmänbildade människan var mindre mottaglig för impulser från tidens antidemokratiska rörelser. Eric Hultbergs bidrag "Facklor i mörk tid" (1942:33) framförde som jag redan förut nämnt denna bildningsoptimistiska uppfattning:

Ett bokläsande och allmänbildat folk är ett rakryggt samhällsvärn, en sköld mot de svepande giftångorna utifrån en sargad, blödande värld!

I en tid när maktmisbruk och övergrepp mot enskilda var satta i system, bekände sig alltså skribenter i *Metallarbetaren* gång på gång till ett bildningsideal, som närmast var den liberala humanismens med dess tro på den kultiverade och harmoniska människan. Den enskilde, skrev man, borde ta del av den stora litteraturen och filosofin. Diktarna och tänkarna skänkte "verklig bildning" till skillnad från agitatorerna och broschyrskrivarna.⁷³⁾

Metallarbetaren var m.a.o. längre än någonsin från tanken på en särskild proletär kultur. Idéerna om en klasskamp på det kulturella området var så mycket mindre aktuella som redan idéerna om en politisk-social klasskamp var på avskrivning inom den reformistiska arbetarrörelsen. SAP hade under 1930- och 1940-talen inlett ett socialt reformarbete, som efterhand förde partiet allt längre bort från den klassiska marxismen. I 1944 års partiprogram försvann talet om klasskampen i marxistisk mening, samtidigt som riktlinjerna för den framtida socialistiska samhällsordningen hade formulerats mycket vagare.⁷⁴⁾ Begreppen "klass" och "klasskamp" kom bort till förmån för begrepp som "individ" och "demokrati". Individcentreringen i de nämnda artiklarna i *Metallarbetaren* hänger samman med detta. Det ansågs fullt legitimt att genom "böckernas trollmakt" komma bort från tidens "kiv och käbbel",⁷⁵⁾ att följa uppmaningen " 'Bygg dig en värld, om världen är dig vrång' /.../'"⁷⁶⁾ Synen på konst och litteratur som ett medel att uppnå personlig tillfredsställelse fanns även uttryckt i SAP:s första kulturpolitiska programskrift, valbroschyren *Demokratisk kultur* från 1938, författad av dåvarande ecklesiastikministern Arthur Engberg. Kulturpolitikens mål var bl. a. att ge medborgarna kunskaper som "det folkliga självstyret" krävde, men även människornas privata behov av estetiska upplevelser skulle tillgodoses.

Men det gäller icke blott att trygga medborgarnas tillträde till förvärvet av färdigheter och insikter. Det gäller även att skapa allmän delaktighet i de andliga skatter, som bildande konst, musik, teater och skönlitteratur representera. Det räcker icke med att dugliggöra sig för livets praktiska uppgifter. Människan vill också tillfredsställa sin skönhetslängtan, sin konstnärliga åtrå, sitt behov av det som övergår tidens och rummets gränser. Hon vill lösas och hjälpas ut ur det vardagliga, det trista och grå. Konstverket, boken, scenens skapelser, tonerna och de eviga budskapen utfylla, ge mening och lyftning åt hennes liv.⁷⁷⁾

Avslutningsvis skall det påpekas, att inläggen i *Metallarbetaren* huvudsakligen diskuterade principfrågan om litteraturens och konstens uppgift, och valde att se dem som berikare av den enskildes andliga liv. Man tog inte ställning för någon bestämd form eller tematik — på sin höjd kunde det ena eller andra författarnamnet nämnas. Det var den kvalitativt högstående litteraturen och konsten som skulle uppmärksammas — mer konkreta än så blev sällan artikelförfattarna.

Den goda litteraturens värde underströks så kraftigt, att *Metallarbetarens* läsare kan tänkas ha ryggat tillbaka inför den missionerande tonen i artiklarna. Litteraturläsning framstår i citatet ur Martin Stattins "Bildningskampen och människovärdet" (1945:3) knappast som något som kan höra vardagslivet till.

Umgången med god litteratur ger hemlighetsfulla tillskott i personlighetstillväxten. Även böckerna utgör en outsinlig kraftkälla för den sökande människan. Om en person, som funnit och tagit i bruk detta källflöde, skulle försöka att "tänka bort" denna vinst som litteraturstudiet skänkt honom, all denna inre rikedom, skulle han ovillkorligen få en föreställning om att han blivit oändligt utarmad i andligt avseende. Det inflytande litteraturen övat på honom, känner han som omistligt. En som aldrig förvärvat detta behov kan ju inte känna saknaden. En färgblind märker inte, att färgerna är borta för honom, men han går likväl förlustig den livsgladje färgernas skönhet ger. En som går genom livet utan att ens veta om den glädjefond som litteraturen utgör går likaså miste om väsentliga livsvärden.

Debatten om Människan och nutiden

När det andra världskriget närmade sig slutet, började SAP dra upp riktlinjerna för efterkrigstidens samhällsutveckling. I *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* (1944) presenterade SAP sina sociala och ekonomiska mål. Det kulturpolitiska programmet — vars bakgrund tidigare skisserats — fastslogs först i *Människan och nutiden* (1952).

På *Människan och nutidens* första sida inskräps, att SAP bygger på den demokratiska socialismens principer enligt vilka "människan är målet".

Det svenska samhället är byggt på demokratins politiska principer. /---/. För ett demokratiskt samhälle är människan ändamålet, aldrig som i en diktatur bara ett medel. Demokratins mening ligger i att trygga individens frihet att utvecklas efter sina särskilda förutsättningar. Denna individens frihet innebär samtidigt möjligheten för demokratin själv att bestå och utvecklas.⁷⁶⁾

Att arbetarrörelsens kultursträvanden syftade till fördjupad demokrati, berömdes bl.a. av James Rössel, *Aftontidningens* kulturchef, i inlägget "Principer och program" i *Metallarbetaren* (1952:27-28).

1949 års kulturkommitté, som utformat riktlinjerna i "Människan och nutiden", utgår från en helhetssyn på människan i industrisamhället och på möjligheterna att utveckla både henne och samhället i den frihetens mångfald, som demokratin bejaktar, i motsats till diktaturstaterna. En sådan helhetssyn är inte bara fruktbärande, den är helt enkelt den enda möjliga för en demokratisk socialism, vars mål är harmoniska och fria individer i ett samhälle — allra helst en värld utan nöd och fruktan.

Människan och nutiden urskiljer två huvudmål för kulturpolitiken: "För det första frihet för den enskilde att allsidigt utvecklas i enlighet med sin egenart. För det andra en fri variationsrikedom i tillgångarna."⁷⁹⁾ Också enligt *Människan och nutiden* är det alltså den enskildes privata personlighetsutveckling som kulturpolitiken i första hand skall befrämja.

Ståndpunkten hade ju redan en tradition i den reformistiska arbetarrörelsen. När 1949 års kulturkommitté i *Människan och nutiden* så starkt understryker, att SAP som representant för den demokratiska socialismen garanterar människans frihet, bör emellertid detta också förstås mot bakgrund av den politiska situationen. Det var det kalla krigets dagar. De internationella motsättningarna mellan öst- och västblocket återspeglades även på det nationella planet och den svenska opinionen ställde sig på USA:s sida i det kalla kriget. Regeringen försökte däremot inta en mer neutral hållning, en "västorienterad alliansfrihet".⁸⁰⁾ Kulturkommittén hade förmodligen i färskt minne den kritik, som borgerliga tidningar riktat mot *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*. Socialdemokraternas sociala och ekonomiska förslag hade nämligen av motståndarlägret framställts som långtgående socialiseringsplaner, vilka utgjorde ett reellt hot mot demokratin och t.o.m. kunde förvandla Sverige till en diktaturstat à la Hitler-Tyskland eller Sovjetunionen. Socialdemokratins sades i ett slag ha övergivit de principer, som förenat dem med de borgerliga partierna i kampen mot nazismen och kommunismen.⁸¹⁾ Förutom mottagandet av efterkrigsprogrammet hade kulturkommittén även hunnit uppleva 1948 års val. I det valet miste socialdemokraterna ett par mandat, och kommunisterna förlorade åtskilliga platser i skuggan av Pragkuppen, medan folkpartiet gott och väl fördubblade sitt röstetal.⁸²⁾

När 1949 års kulturkommitté utarbetade *Människan och nutiden*, var det åt ett parti, som sedan 1932 befunnit sig i regeringsställning. Det har bidragit till att ge *Människan och nutiden* karaktären av ett mycket konkret handlingsprogram. Kulturbetänkandet mynnar ut i relativt precisa reformförslag. Det går inte minst ut på att "demokratisera kulturlivet", d.v.s. på att stödja produktionen och distributionen av konst på olika sätt.

Människan och nutiden föreslog i realiteten direktiv för en statlig och kommunal kulturpolitik. Man diskuterade däremot inte riktlinjerna för arbetarrörelsens interna kulturarbete.

Det kulturpolitiska program som underställdes partikongressen 1952 var dessutom också utformat så, att det kunde räkna på bred politisk uppslutning. Kulturkommittén hade följt de råd eller intentioner som partistyrelsen gett den. Dessa gick bl.a. ut på, att man skulle vara försiktig med försök att styra kulturlivets innehåll. Tage Erlander formulerade 1948 råden på följande sätt.

Vi skall akta oss för att låta staten ingripa och dirigera framför allt på områden där den fria opinionsbildningen kan påverkas /---/. Jag tror, att det skulle vara ett misstag, om vi försökte att av vårt kulturprogram skapa någon slags socialistisk religion. Jag tror, att vi ska låta oss nöja med att dra upp riktlinjerna för en kulturpolitik /.../, som syftar till och som ger åt medborgarna möjligheter att själva skaffa sig en uppfattning om de ting, som möter dem i livet. Om vi gör det och samtidigt sätter in våra krafter på att skapa en ökad jämlikhet, ekonomiskt och socialt, bland medborgarna, då tror jag uppriktigt sagt inte, att vi behöver ha några bekymmer. Då kommer den växande, varande samhällsformen själv att sätta sin prägel på den kulturella debatten, och då blir det en naturlig utveckling emot någonting, som vi kan kalla en socialistisk kultur. Men på det sättet värnar vi även om den andelivets frihet, som hör samman med vårt begrepp om hur ett demokratiskt, socialistiskt samhälle ska se ut.⁸³⁾

Den socialdemokratiska ledningen fruktade troligtvis, att ett kulturprogram som på denna punkt präglades av en socialistisk hållning skulle bli till skada för partiet. Ett sådant program skulle med all säkerhet i den borgerliga pressen ses som ett nytt tecken på totalitära tendenser inom socialdemokratin, partiet skulle riskera att ånyo utpekas som en fiende till demokratin. Försiktigheten i SAP:s politiska strategi efter kriget är f.ö. överlag påtaglig. Partiet genomförde sociala och ekonomiska reformer men ruckade inte på de grundläggande produktionsförhållandena. I 1960 års partiprogram övergav socialdemokraterna följdriktigt varje entydigt krav på att produktionsmedlen skulle överföras i samhällets ägo, och jämställde samhällskontroll med samhälleligt ägande.⁸⁴⁾

Men uppmaningen till kulturkommittén att inte blanda sig i frågan om kulturens innehåll, skall inte i första hand ses som ett taktiskt utspel. Den reformistiska arbetarrörelsen hade ju ända sedan sin begynnelse omfattat tron på det andliga livets frihet. Nu skulle SAP:s kultursträvanden dessutom även ha en statlig kulturpolitik i åtanke. — Tage Erlander underströk ju för kulturkommittén bl.a. hur *staten* borde förhålla sig till den fria opinionsbildningen — och därmed blev det än mer naturligt för *Människan och nutiden* att inte ställa direkta ideologiska krav på kulturen.

När kulturkommitténs ordförande Torvald Karlbon, f.ö. också ABF:s ordförande, föredrog *Människan och nutiden* på SAP:s kongress 1952 underströk han, att kommittén tagit fasta på Erlanders varning för ett kulturprogram som försökte skapa något slags socialistisk religion. Karlbon ansåg att kommittén dragit de riktiga slutsatserna av uttalandet, när den bejakade en konstsyn enligt vilken konstverkets formella kvaliteter, inte dess innehåll, var det väsentliga.

Det tarvas väl inte någon djupare argumentering för påståendet att det inte finns någon speciell arbetarkonst, någon särskild arbetarmusik eller arbetarskulptur. Detta är väl lika klart som att det inte finns någon speciell multiplikationstabell för arbetarrörelsen /.../. Detta innebär självfallet inte att motivvalet /inte/ kan vara av betydelse, särskilt om det finns motiv som inte uppmärksammas. Under den tidigare medeltiden var konsten och musiken religiös i stor utsträckning. Det kom andra tider med motivförskjutningar, då kejsare och kungar avlöste religiösa motiv. Denna utveckling pågår ständigt. Men man kan inte hävda att en

målning som föreställer en arbetare, skulle vara former än en målning av exempelvis en blomma eller en karusell eller något annat. Arbetarrörelsen kan i sina kultursträvanden inte bygga på annat än kvalitet och lödighet, att konsten skall vara så rik som möjligt, gärna finna nya vägar och uttryckssätt, bredda och fördjupa, men inte hemfalla åt någon "ism" av något slag. Dessutom måste konsten vara fri och äga rätt att skapa sina egna förutsättningar för sin utveckling.⁸⁵⁾

Bland kongressdeltagarna var det endast Stellan Arvidson, litteraturhistoriker och författare, som öppet reagerade mot att socialdemokratin var i färd med att acceptera ett ideologiskt neutralt program. Dels polemiserade han mot tankar som Karlboms med motexempel.

När vi inköper konstverk för våra Folkets hus, väljer vi inte en bild av kungafamiljen, bilden må sedan vara hur konstnärligt värdefull som helst. Inte heller köper vi en staty av aposteln Paulus och placerar den utanför Folkets hus. I stället försöker vi få tag i konst med för oss värdefullt innehåll och det är sålunda ingen tillfällighet att en målare som Amelin är väl företräd i våra samlingssalar. Och när vi överlämnar ett konstverk till Stockholms stad sker det i form av ett monument, som representerar arbetarrörelsens innersta strävanden.⁸⁶⁾

Dels gav Arvidson också en mer grundläggande kritik av tendensen i *Människan och nutiden* som han fann vara ett liberalt kulturprogram.

Huvudintresset i skriften har riktats mot de uppgifter, som samhället under socialdemokratisk ledning kan lösa. Programmet har sålunda i fråga om konst, litteratur osv. utmynnat i en ideologisk neutralitet. /---/. Men dessa riktlinjer för arbetarrörelsens kultursträvanden får inte antas som ett program utan att arbetarrörelsens egna värderingar och strävanden har kommit till uttryck, och därvidlag är det inte längre fråga om en neutralitet. Jag vill ställa några frågor: vad kan arbetarrörelsen själv göra i kulturavseende? Kan vi stimulera konst och diktning som ger uttryck för vår egen samhällssyn? Kan vi skapa kontakt mellan den skapande konstnären och själva rörelsen? Kan vi lyfta våra möten upp på ett högre plan genom kulturella inslag i rörelsens egen anda? Kan vi skapa kollektiva kulturyttringar som uttryck för denna anda? Kan vi kulturellt aktivisera våra egna kader i den riktning vi innerst önskar? Har vi egna kulturproblem att lösa? /---/. Den huvudinvändning, som jag här /.../ hinner göra, är alltså att skriften har försummat arbetarrörelsens egna inre kulturproblem och saknar en socialistisk grundsyn.⁸⁷⁾

Men Stellan Arvidsons idéer hade alltså ingen framgång på kongressen, trots att de helt höll sig inom den demokratiska socialismens ramar. Arvidson krävde ju ett program som också urskilde för socialdemokratin specifika kulturella målsättningar; han fordrade inte en socialistisk statlig kulturpolitik. En meningsfrände hade Arvidson dock i Gösta A. Svensson, som i *Metallarbetaren* kritiserade *Människan och nutiden* med liknande argument.⁸⁸⁾ Svensson återkom f.ö. till tanken, att arbetarrörelsen borde kunna använda konsten, t.ex. teatern, i sitt politiska arbete. I ledaren "Kultur — också för oss" (1952:50) uppmanade han sålunda arbetarrörelsen att utnyttja sina egna kulturinstitutioner i det syftet, och att knyta kontakter med författare och konstnärer.

Vi bygger fina Folkets hus och inreder förstklassiga teatersalonger. Men räcker institutionerna enbart? Borde vi inte bli självständiga företagare hela vägen? Revyerna drar stor publik. Revyteatrarna är i stor utsträckning plattformar för mer eller mindre ohöjld borgerlig propaganda. Varför har arbetarrörelsen försuttit

och varför försitter den alltjämt chanserna till egen verksamhet på detta område? Vi hör genast repliken från den borgerliga press, som är alla konststarters objektive beskyddare: Jaså, teatern skall politiseras! Att i revyerna grovskälla på Sköld och Erlander är konstnärsprestationer i borgerlighetens ögon, att tvivla på Ohlin och Hjalmarson är politisk propaganda från scen.

Människan och nutidens avideologiserade syn på kulturen förorsakade alltså trots allt viss diskussion.⁹⁰) Debatten var rentav emellanåt relativt livaktig under de närmast följande åren.⁹¹) Frågan om det rimliga i tanken på en speciell arbetarkultur fick t.ex. förnyad aktualitet, när *Norrländska Socialdemokratens* chefredaktör Paul Björk i ett radioprogram, och senare även i sin tidning, förfäktade åsikten, att det var dags att göra upp med föreställningen om en sådan kultur.⁹²) Med en exemplifiering som liknade Torvald Karlboms på kongressen 1952, argumenterade Björk för att konsten enbart kunde värderas med stöd av socialt neutrala, i inskränkt mening estetiska, kriterier som "äkthet".

Är det ur arbetarrörelsens kultursynpunkt fördömligt att måla en kärra, ett garnnystan och en lekande katt eller ett skrattande barn, men fördömligt att måla en brädgård, en smedja eller en man som sitter och läser Karl Marx "Das Kapital"? Nej, även här är det äktheten som är avgörande.⁹²)

Björks meningar var allmänt accepterade i arbetarrörelsen, och man ansåg snarast att han slog in öppna dörrar.⁹³) När Gösta A. Svensson gick till attack mot Björks resonemang, representerade han alltså liksom tidigare en minoritetsuppfattning.⁹⁴) I sina ledare i *Metallarbetaren* pläderade Svensson för en ideologisk skärpning inom socialdemokratin. Han varnade bl.a. för att arbetarklassen höll på att förborgerligas i välfärdssamhället,⁹⁵) och han angrep de tendenser till avideologisering, som låg i Björks tal om att arbetarrörelsen inte hade egna och specifika kulturintressen att värna om.

Björk skriver i sin artikel, att han har en känsla av att debatten skapat klarhet i att vi inte kan tänka oss en speciellt "/ 'socialistisk' eller 'borgerlig' litteratur". Fortsätter vi på den vägen så kan vi snart "tänka bort" allt som har med en progressiv arbetarklass att göra. Det finns naturligtvis ingen speciell socialistisk värdering av den konstnärliga utformningen som sådan, ingen socialistisk värdeskala för stil och teknik. Men visst har vi en socialistisk litteratur då det gäller värderingar av de krafter som verkat inom arbetarrörelsen och genom arbetarrörelsen. Har vi inte en socialistisk tendens i litteraturen? Har vi inte författare, som dragit ut i strid mot den privatkapitalistiska samhällsordningen? Är det bara fråga om meningsskiljaktigheter då det gäller form och konstnärlig gestaltning? /---/ Hur skall man kunna få fram några intressen kring uppgifter av betydande storleksordning om ungdomarna — och för all del även de äldre — bibringas tron att inte arbetarrörelsen med hela sin kraft och hela sin styrka kämpar för andra samhällsbetingelser än vad det privatkapitalistiska samhället räknar som omistliga och ovärderliga.⁹⁶)

Gösta A. Svenssons tankar var i sitt sammanhang radikala, men de hade naturligtvis inte mycket att skaffa med en socialistisk kulturkamp i Proletkults efterföljd. Den demokratiska socialismen strävade inte mot ett samhälle fritt från borgerlig kultur. Kulturkampens mål var inte att nedkämpa denna, utan att göra värdefulla inslag tillgängliga och utkonkur-

rera de inslag som ansågs undermåliga. Svenssons ledare "Den farliga kulturkapitalismen" (1956:13-14) belyser något av situationen.

Vi behöver tidningar, som i storlek och upplagor gör det möjligt för oss att dels slåss för det egna, dels tränga motståndarna mot väggen. Vi behöver tidskrifter, som kan erbjuda alternativ till den fåfångans, stjärnkultens och smaklöshetens propaganda, som nu gör sig bred i veckopressen. /---/ Publiken avgör, den skall ha frihet att välja. Naturligtvis. Fruktsansvärd vore situationen annars. Här är det inte alls fråga om att utfärda dekret. /---/ Vi ger åt folket vad folket vill ha! Så säger veckotidningsutgivarna och seriemagasinsförläggarna. Vilken cynism! Nej, sanningen är att man ger ut sina underhålliga alster i medvetande om att man har kraft och resurser nog för att skapa en marknad för dem. Ingen ära åt dylika handlingar.

Vad har en samhällsklass, som lovat att omdana det borgerliga samhället, att göra i en sådan situation? Vad står på den aktuella dagordningen?

På den reformistiska arbetarrörelsens dagordning stod utformandet av en statlig kulturpolitik, som siktade till att stödja produktion och distribution av konst och litteratur. Inställningen till verkens innehåll skulle präglas av neutralitet. Konsten och litteraturen sågs främst som en berikare av privatmänniskans fritid.

Mottagandet av den samhällskritiska diktningen

Kulturdebatten i *Metallarbetaren* blev mindre livlig under 1960-talet. Artiklar om kulturfrågor blev inte så vanliga och rörde i lägre grad än under 1950-talet nya och engagerade idéer. När Gösta A. Svensson slutade som redaktör 1961 upphörde i stort sett diskussionen om möjligheten av en arbetarrörelsens specifika kultur. Det huvudsakliga återkommande temat i inläggen i kulturfrågor var därefter den statliga kulturpolitiken. Artiklarna kunde kritisera kulturanslagen som otillräckliga, men själva den kulturpolitiska inriktningen framstod inte som kontroversiell. Den mer genomgripande kritiken av den statliga kulturpolitiken kom istället från grupperingar till vänster om socialdemokratin.

Motsättningarna i synen på den statliga kulturpolitiken var bara ett av symptomen på den förtroendekris som på 1960-talet uppstod mellan de vänsterintellektuella och den reformistiska arbetarrörelsen. Också *Metallarbetaren* kom emellanåt på kollisionkurs med kritikerna från vänsterhåll. Den samhällskritiska diktning som växte fram under 1960-talet, och som ofta framställde den reformistiska arbetarrörelsens politik som ett svek mot arbetarklassen, upptog tidningen starkt. Reaktionerna i *Metallarbetaren* var i många fall avståndstagande, men inte onyanserat och genomgående negativa — det fanns representanter för genren som blev accepterade.⁹⁷⁾ *Metallarbetarens* kritik drabbade i huvudsak skildringar som hade ofördelaktiga saker att säga om fackföreningsrörelsen, t.ex. Kurt Salomonsons romaner, Sara Lidmans *Gruva* och Proteaterns pjäs om Norrbottens järnverk, den s.k. NJA-pjäsen.⁹⁸⁾ De nu nämnda verkens beskrivningar av den fackliga verksamheten beskylldes för att vara

osakliga skildringar som inte helt kunde tas på allvar: verken var subjektiva tolkningar av verkligheten. Men tydligt är att dessa och liknande arbeten engagerade *Metallarbetaren* på ett sätt som inte var det normala. Anmälningarna av dem hade för det första inte den vanliga litteraturrecensionens form och plats — *Metallarbetaren* ägnade dem ledare eller stort uppslagna artiklar. För det andra bedömdes inte verken av de vanliga litteraturrecensenterna, utan av tidningens fast anställda journalister eller annat fackföreningsfolk.⁹⁹) Den samhällskritiska diktningen fick alltså just p.g.a. sitt innehåll en mer ingående behandling än den "vanliga" litteraturen, och den litterära infallsvinkeln kunde ersättas av en facklig.

Metallarbetaren är ett exempel på hur arbetarrörelsens kulturinstitutioner engagerade sig i frågan om kulturens innehåll, när vänsterorienterade kulturarbetare tyckte tiden var mogen för en kritisk värdering av arbetarrörelsens samhällsarbete. *Metallarbetaren* var inte den enda av arbetarrörelsens institutioner som kände sig provocerad av inslag i den nya samhällskritiska diktningen. ABF kunde t.ex. tänka sig att reagera inte bara i ord, utan också i handling. I ett internt PM 1971, "Riktlinjer för ABF:s medverkan i kulturutbudet", uppmanades lokalavdelningarna att skaffa sig möjlighet att se arrangemanget i förväg, när de abonnerade på teaterföreställningar el. dyl. Det gällde alltså att förhandsgranska produktionen, så att ABF inte ovetande och utan chans att genast gå i svaromål skulle hyra en föreställning, som hade en kritisk inställning till arbetarrörelsens värderingar eller ABF:s strävanden.

De lokala arrangörerna måste ha klart för sig vad man ger, och medlemsorganisationer och enskilda medlemmar måste genom information och reklam i förväg få veta vilket syfte och innehåll arrangemanget har — i vilka avseenden det kan vara tendentiöst. /---/ Ett tendentiöst kulturarrangemang bör alltid följas av debatt. Denna bör ledas av en van debattledare, som i förväg informerats om arrangemanget och vad som kan bli föremål för meningsskiljaktigheter och som oväldigt ger alla parter tillfälle att komma till tals.¹⁰⁰)

Än en gång visar det sig att arbetarrörelsens kulturinstitutioner i sitt praktiska arbete med kultur inte förhåller sig neutrala till kulturens innehåll. Det var i mer principiella sammanhang, som vid utarbetandet av kulturpolitiska riktlinjer, en neutral hållning till kulturens innehåll och funktion iakttogets.

Mottagandet av den samhällskritiska diktningen skall jag återkomma till i kapitlet om litteraturrecensionerna i *Metallarbetaren*.

Den kommersiella kulturen

Den kommersiella kulturen har varit det enda ständigt återkommande temat i de kulturdebatterande inslagen i *Metallarbetaren* under avhandlingens undersökningsår 1890—1978. Redan *Järnarbetaren* införde kritik mot detta slags masskultur med "Ljus över landet!" 1909 (nr 1), som var ett

av det socialdemokratiska ungdomsförbundets upprop mot den florerande smuts- och kolportägelitteraturen. Att man senare kom att engagera sig så hårt i detta problem i *Metallarbetaren*, berodde på att den kommersiella kulturen motverkade arbetarrörelsens politiska och fackliga arbete. Kulturkommersialismens produkter konkurrerade om arbetarnas fritid och andliga utveckling med det fria bildningsarbetet, som ju syftade till att göra arbetarklassen politiskt medveten och handlingskraftig. Och så länge som *Metallarbetarens* intresse för kulturfrågorna nästan enbart gällde det fackliga och politiska bildningsarbetet — d.v.s. fram till andra världskriget — ondgjorde sig tidningen i sin studiepropaganda över den kommersiella kulturens grepp om fr.a. ungdomen. Ett exempel är artikeln "Bildningsverksamheten förr och nu" från 1932 (nr 7) av signaturen S. W-n.

Ja, vi böra komma ihåg, att samtidigt som arbetarna få tid och råd att tillfredsställa sitt bildningsbehov, få de även tillfälle att intressera sig för en del andra saker, och vad då ungdomen speciellt angår, faller dess val i de flesta fall på nöjeslivet, vars bullrande glädje och ytliga sken verkar så oändligt frestande och lockande efter dagens jäkt och trista enahanda. Ett besök på en biograf eller en danstillställning med dess eggande jazzrytm och hektiska sensationsraseri, värderas betydligt högre i de ungas ögon än ett aldrig så intressant studieämne, och "studerar" man någon gång är det dessa små förtjusande veckotidskrifter med "berättelser ur verkliga livet", vilka växa upp som svamp ur marken och hota att förkväva både viljan och lusten att befatta sig med någon värdefullare litteratur.

På 1940-talet kom ju inläggen i *Metallarbetaren* mer än tidigare att stödja en allmänbildande inriktning av studiearbetet. Litteratur- och konstinresset skulle, som nämnts, riktas mot de stora konstnärernas verk, och den kommersiella kulturen gjordes i dessa och andra sammanhang till den värdefulla konstens fiende.¹⁰¹) Masskulturen fortsatte dessutom att betraktas som ett hinder för arbetarrörelsens politiska ambitioner. På 1950-talet var Gösta A. Svensson flitig med att ta upp detta tema. I ledaren "Låter vi exploatera oss?" (1955:43) fäste han exempelvis uppmärksamheten på att veckopressen var den borgerliga ideologins redskap.

Men det borgerliga Sverige, eller kanske bättre uttryckt det privatkapitalistiska Sverige, har sedan länge greppet över åtskilliga företaget som är nödvändiga att ha i sin hand därest man vill skapa opinioner och i görligaste mån hålla kvar opinionerna vid sina egna intressen. Det må i dessa dagar skrivas aldrig så många begravningstal över den marxistiska idébyggnaden men ett är säkert: den geniala analysen av de ekonomiska intressenas möjlighet att påverka kulturmedvetandet har alltså aktualitet och bärighet. Eller tror någon att politiskt genomsyrad veckopress ges ut uteslutande av den anledningen att förläggarna vill tjäna pengar — ofta på den politiska oskuldens och dumhetens bekostnad? Nej, veckopressen är propagandamedel för kapitalistiska värdenormer och borgerlig kultursyn.

I denna ledare framförde Svensson förhoppningen, att en demokratisering av utbildningen skulle leda till vidgade perspektiv hos den vanlige medborgaren, så att den kommersiella kulturens undermåliga produkter mer eller mindre skulle komma att ratas. Att skolan radikalt kunde förbättra den ambitiösa kulturens situation, var en allmän föreställning inom

socialdemokratien vid denna tid. Så kretsade t.ex. debatten om SAP:s kulturbetänkande *Människan och nutiden* på kongressen 1952 till stor del kring den framtida skolan.¹⁰²) Men någon tillbakagång för kulturkommersialismen inträffade inte, utan den växte sig i stället allt starkare. Ju tydligare detta blev, desto större blev enligt Svensson behovet av att arbetarrörelsen gick in för en kulturell motoffensiv. Nya kulturella behov skulle skapas bl.a. genom att arbetarrörelsen satsade på egna kvalitetstidningar och -tidskrifter.¹⁰³) Men Svenssons tankar hade ingen framgång. Han tyckte sig i stället se en allt märkbarare avideologisering inom socialdemokratien och ett samhälle som allt mindre kunde skänka medborgarna en andlig välfärd vid sidan av den materiella. I bidraget "Kulturaktivitet eller ökenvandring" (1961:50), hans sista bidrag i *Metallarbetaren*, var detta huvudtemat.

Vi skall inte blott ge våra krafter åt dagens bekymmer. Vi måste också ägna rörelsens ideella värden och andliga innehåll en kontinuerlig uppmärksamhet. Intresset får inte blott ha sporadisk karaktär, det får inte blott tjäna som medel att döva vårt samvete. /---/ Skulle vår politik — i alla dess förgreningar och syften — inte ha någon framtidsvy, något av egenvärde som signatur, då blir det till sist endast en gradskillnad mellan oss socialister och de som i själ och hjärta bekänner sig till en borgerlig samhällsuppfattning och menar, att den privatkapitalistiska samhällsordningen, utan alla störande moment, är den bästa av alla existerande hushållningsformer. Det värsta kanske ändå är, att vi inte kan få garanti för att denna gradskillnad alltid skulle utfalla till vår förmån. Det ger oss den redan begynnande brackigheten inom arbetarrörelsen tillräckligt många bevis för.

För Gösta A. Svensson, som hade intresse för ideologiska problem, och som uppenbart var bekymrad över att socialdemokratiens blandekonomiska samhälle inte förmådde skapa en god kulturmiljö, var problematiken kring den kommersiella kulturen viktig, eftersom masskulturen var en mätare på hur långt Sverige befann sig från Svenssons socialistiska idealsamhälle. Men varken Svensson eller någon annan socialdemokrat kunde föreslå några direkt effektiva åtgärder för att ändra på kulturtillägnet. Den demokratiska socialismen gjorde ju valet mellan god och dålig kultur till den enskildes angelägenhet. Samhället kunde bara försöka påverka det t.ex. genom att ålägga skolan att öva elevernas estetiska sinne eller genom att bevilja anslag till bra och billig litteratur.

Det blandekonomiska samhällets strukturer hindrade inte kulturkommersialismen från att existera och expandera. Gösta A. Svensson och andra socialdemokrater fick inte rätt i sin tro på att arbetarrörelsens sociala och ekonomiska reformer skulle föra även arbetarklassen till biblioteken, teatrarna o.a. kulturinstitutioner. Dels har många människor en alltför krävande arbetsdag, och dels blir kulturtillägnet, då tid och ork finns över för fritidsaktiviteter, i stor utsträckning utkonkurrerat av andra verksamheter som idrott, fiske, handarbete o.a.¹⁰⁴)

Under 1960-talet inträdde, som nämnts, en tydlig avmattning i diskussionen om kulturfrågor i *Metallarbetaren*, mycket beroende på att Gösta

A. Svensson lämnade tidningen 1961. I *Metallarbetaren* funderade man inte längre nämnvärt över arbetarrörelsens interna kulturproblem. Därmed försvann en viktig anknytningspunkt till problemet med den kommersiella kulturen, som också rönt mycket liten uppmärksamhet. Kulturkommersialismen kändes förmodligen inte längre som ett direkt hot mot arbetarrörelsens fackliga och politiska arbete, och var därför inget givet ämne för *Metallarbetarens* ledarsida. Skolan gav ju sedan länge den folkbildning, som var nödvändig för ett aktivt engagemang inom arbetarrörelsen. Och om de yngre ägnade sin fritid åt olika kommersiella nöjen, så tog man det med fattning. De borgerliga idéernas dominans i samhället hade ju trots allt inte visat sig kunna hindra arbetarrörelsen från att nå och behålla en viktig position. Många arbetare föredrog t.ex. den borgerliga pressen framför den socialdemokratiska, men detta hade aldrig hotat SAP:s ställning som riksdagens största parti eller underminerat fackföreningsrörelsens position.

Under slutet av 1970-talet har emellertid kritiken mot kulturkommersialismen återkommit i *Metallarbetaren*.¹⁰⁵) Denna ideologiska skärpning kan till dels förklaras med att arbetarrörelsen sedan 1976 saknar regeringsmakten och är i oppositionsställning, samt med den under sjuttio-talet växande känslan av att problemen i det svenska samhället är betydande — kulturkommersialismen framstår som en av de destruktiva krafter som det är viktigt att bekämpa.

IV. DEN LITTERÄRA FÖRFATTARKADERN

Inledning

Kapitlet om *Metallarbetarens* historia och kultursyn har gett en nödvändig bakgrund. Med kapitel IV är jag framme vid avhandlingens egentliga ämne: det skönlitterära stoffet i tidningen.

Analysen av *Metallarbetarens* skönlitterära inslag kan med fördel börja med en genomgång av författarkadern. Karaktären hos det litterära stoffet i tidningen blir lättare att förstå, när man vet vilka typer av författare som *Metallarbetarens* spalter lockat till sig.

Behandlingen av författarkadern bygger i första hand på specialstudium av basårgångarna, d.v.s. var tionde årgång 1890—1970, men också på min kännedom om övriga årgångar. Året 1935 delar framställningen i två huvuddelar. 1935 skaffade *Metallarbetarens* nye redaktör Adolf Stenbom tidningen en fast novellsida och detta förändrade mönstret i tidningens författarkontakter radikalt.

Den egna kretsen (1890—1935)

I kapitlet om *Metallarbetarens* historia visade det sig, att 1907 är ett viktigt år i tidningens utveckling. *Järnarbetaren*, som förbundsorganet då hette, började komma ut en gång i veckan i stället för en gång i månaden. Det blev då mer krävande att redigera tidningen och Järn- och metall fick inrätta en ny funktionärspost: posten som redaktör för förbundstidningen. Som jag förut nämnt blev John Th. Johansson *Järnarbetarens* förste redaktör (1907—1911) och skönlitterära inslag började nu dyka upp tämligen regelbundet på tidningens sidor — 1910 fanns sådan läsning i 32 av årgångens 51 nummer.

Även om *Järnarbetaren* utkom oftare och alltså kunde publicera mer material, fanns det ännu inte utrymme för särskilt mycket stoff av mer allmän karaktär. Det som stod att läsa i *Järnarbetaren* var skrivet med tanke på de fackliga intressen och behov läsekretsen av järn- och metallarbetare hade. Inte ens skönlitteraturen bröt mot detta mönster. Så var också dikterna, novellerna och kåserierna i *Järnarbetaren* författade av människor som kände till och oftast delade järn- och metallarbetarnas levnadsvillkor. Åtminstone 86 % av skönlitteraturen i *Järnarbetaren* 1910 har skrivits av personer ur "den egna kretsen" — järn- och metallarbetare och/eller medlemmar i förbundet.¹⁾ Procentandelen skulle säkerligen bli ännu större om samtliga signaturer och pseudonymer i årgången kunde dechiffreras. Det är ju t.ex. mycket troligt, att Proletärdotter i Bofors (*J* 1910:25) hade anknytning till järn- och metallmiljö.

Järnarbetarens författarkader 1910 omfattar högst 21 bidragsgivare.²⁾ De flesta förekom bara en eller ett par gånger i *Järnarbetaren* under årens lopp, men med fem av de 21 utvecklade tidningen ett rätt omfat-

tande samarbete. Det gäller signaturen Ironworker som i några årgångar berättade amerikaminnen, Johan-Olov Johansson (signaturen Johan Olov), sedan 1908 järnbruksarbetarnas ombudsman, samt de tre fackligt aktiva metallarbetarna K.W. Holmström (signaturen -m), Christopher Sjöström (signaturen Ejfrem, Th. M., Vitalis) och Axel Uhlén (pseudonymen John Djäkne). Tillsammans författade dessa inte mindre än 75 % av den skönlitterära läsningen i *Järnarbetaren* 1910.

Det är naturligt att John Th. Johansson behövde medarbetare till sin fyrsidiga veckopublikation, personer med andra talanger eller kunskaper än han själv. Han fann dem ofta på nära håll. K.W. Holmström och de andra tre med familjenamn nämnda författarna var samtliga aktiva inom Järn- och metall och bosatta i Stockholm, där förbundsexpeditionen och *Järnarbetarens* redaktion låg på Barnhusgatan 16.³⁾ Johan-Olov Johansson hade t.o.m. sin arbetsplats på den adressen, eftersom han var ombudsman i förbundet. Det samma gällde K.W. Holmström som var förbundssekreterare.

Kenth-Åke Andersson har — i en uppsats om Axel Danielssons skriftställarskap — påpekat att "arbetarrörelsens pionjärer inte såg skönlitteratur som något avskilt från övrig ideologi. För dem hörde skönlitteraturen intimt samman med annat skriftställarskap."⁴⁾ Detta märks också hos de fyra pionjärer inom fackföreningsrörelsen som medarbetade i *Järnarbetaren*. En genomgång av *Järnarbetaren* från 1907 och framåt visar nämligen, att Holmström, Johansson, Sjöström och Uhlén vid sidan av sina dikter, noveller eller kåserier även bidrog med artiklar i ämnen med facklig relevans, t.ex. den fackliga kampen, förbundets studieverksamhet eller arbetslöshetsproblemet. De skrev alltså både sakprosa och konstprosa och i båda typerna av bidrag behandlade de ämnen som särskilt lämpade sig för en fackförbundstidning. Christopher Sjöströms debut i *Järnarbetaren* 1907 kan illustrera det nu sagda. I nummer 13 uppträdde han som novellist under signaturen Vitalis med "När Jöns Jönsson ville bli medlem" och i nummer 14 som samtidshistoriker under eget namn med "Från den franska arbetarrörelsen". Det är f.ö. värt att lägga märke till, att det skönlitterära bidraget skrevs under signatur och den fackliga artikeln under eget namn, för däri följer Sjöström det mönster som var det vanliga i *Järnarbetaren*.

Kanske hade bruket av signaturer bl.a. uppgiften att få kadern av bidragsgivare att se större ut än den var.

K.W. Holmström, Johan-Olov Johansson, Christopher Sjöström och Axel Uhlén, de fyra flitigaste litterära bidragsgivarna i *Järnarbetaren* 1910, hade alltså en fast anknytning till arbetarrörelsen. Av den biografiska litteraturen om de fyra nämna framgår, att de liksom *Järnarbetarens* redaktör John Th. Johansson⁵⁾ tillhörde det skikt av begåvade, ambitiösa och karriärinriktade män inom arbetarrörelsen, som aktivt deltog i dess

fackliga och politiska verksamhet och fick den att växa i bredd och styrka. De representerade alla SAP i riksdag eller stadsfullmäktige, men deras yrkeskarriär ledde dem — på ett undantag när — bort från kroppsarbetet. K.W. Holmström slutade som tjänsteman i Arbetsrådet, Johan-Olov Johansson som ordförande i Stockholms stadsfullmäktige och John Th. Johansson som direktör för AB Radius (ett företag Järn- och metall var med att grunda⁶)), medan Christopher Sjöström mesta delen av sitt yrkesverksamma liv förblev metallarbetare (men samtidigt verkade som författare, översättare och tolk åt LO) och Axel Uhlén avancerade till andre redaktör i tidningen *Arbetet*.

De fyra flitigaste litterära bidragsgivarna var alla mer eller mindre autotidakter. Johan-Olov Johansson som växte upp vid Horndals järnbruk i Dalarna, kom från en miljö som verkar ha varit fattig på intellektuella impulser. Ivar Öhmans skildring i *Folket i Bild* 1935 — som visserligen är anekdotisk och glorifierande — tyder i varje fall på det.

Tänkesätt, seder och bruk var också gamla i Bergslagen. /---/ Märkligt nog hade Johan-Olov utvecklats synnerligen självständigt mitt uppe i denna halvdunkla medeltid. Han läste allt han kom över, bruksbiblioteket kunde han utantill och särskilt styv var han på Ekborns "30.000 främmande ord". Han var alltså flera steg före smederna i den vägen och följden blev att han fick göra tjänst som deras levande lexikon. De "slog opp" Johan-Olov på "u" och fick reda på vad "ultimatum" var för något och på "r" för att få veta vad "realitet" var för underligt ord. Och Johan-Olov gav för det mesta rediga svar — och utan att göra sig kvick på smedernas bekostnad.⁷)

I Stockholm var villkoren bättre. Kring sekelskiftet låg där metallindustrier som Bergsunds mekaniska verkstad, Bolinders mekaniska verkstad, AB Separator (senare Alfa-Laval AB) och AB L.M. Ericsson & Co. — fabriker som alla hörde till de största i dåtidens Sverige — och det fanns gott om yrkesutbildade verkstadsarbetare i Stockholm. Många av dem utnyttjade kulturutbudet och möjligheterna att studera, gärna i arbetarrörelsens eller andras regi. Det gällde också flera av *Järnarbetarens* författare. Christopher Sjöström deltog t.ex. i kurser vid Stockholms borgarskola och Tekniska skolan i Stockholm. Axel Uhlén följde en vinterkurs på Brunnsvik 1908—1909 som stipendiat från Järn- och metallstockholmsavdelningar.⁸)

En inblick i hur en ung stockholmare kunde sugas in i arbetarrörelsen och bildningssträvandena får man, när Christopher Sjöström i *En Stockholmares minnen 1880—1900*(1937) berättar om sin skolgång och sina tidigaste år som verkstadsarbetare. År 1890, när Sjöström var 15 år, bildade han tillsammans med några andra pojkar Klubben Frihetsbröderna. Den grundades på Johannes kyrkogård, där klubben sedan brukade sammanträda. Om klubbens inriktning och betydelse för dess medlemmar skriver författaren.

Klubben kom väl ej att uträtta några särskilda storverk, men den gav i alla fall en del ungdomar de första impulserna till kamratlig sammanhållning och till deltagande i den fackliga och politiska arbetarrörelsen, samt väckte deras intresse för

att genom studier och diskussioner söka förkovra medlemmarnas kunskaper i medborgerliga frågor, samt ingav dem begäret att genom inhämtande av ytterligare kunskaper höja sin allmänbildning.⁹⁾

Klubben Frihetsbrödernas bildningssträvanden verkar ha varit väl anpassade till det officiella målet med arbetarrörelsens studieverksamhet: att höja arbetarklassens bildningsnivå inte minst för att kunna ge rörelsen politiska och fackliga institutioner funktionärer med erforderliga kunskaper. F.ö. blev inte frihetsbrödernas klubb så långlivad; den betraktas som en föregångare till Stockholms Norra socialistiska ungdomsklubb som började sin verksamhet 1892. Axel Uhlén som tillhörde denna ungsocialistiska förening, har karaktäriserat den s.k. Norra klubben som "i högre grad en oreglerig bohemklubb än en allvarligt arbetande socialistisk arbetarklubb." Klubben ville bl.a. bekämpa det bestående samhället och avslöja det man såg som den svenska socialdemokratins kompromissbetonade politik.

De revolutionära tankar som man umgicks med i klubben attraherade inte bara yngre arbetare i Stockholm utan även journalister, konstnärer, bokförläggare o.a.¹⁰⁾

Christopher Sjöström kom även han att tillhöra Norra klubben, liksom f.ö. också Karl Lund,¹¹⁾ *Järnarbetarens* redaktör från 1913. Eldsjälen bakom både Klubben Frihetsbröderna och Norra klubben var emellertid en annan metallarbetare, rörledningsarbetaren Olof Kronow som i likhet med Sjöström bara var 15 år då Klubben Frihetsbröderna såg dagens ljus 1890.¹²⁾

Att K.W. Holmström och hans tre förut nämnda författarkolleger kom att medarbeta så flitigt i *Järnarbetaren* kan ha haft många orsaker: deras naturliga känsla för tidningen i deras egenskap av fackligt engagerade metallarbetare i Stockholm, deras bildningsintresse och författartalanger, o.s.v. Men en inte oväsentlig drivkraft bakom det mångåriga medarbetarskap som kom till stånd var nog också, att *Järnarbetaren* hade möjlighet att honorera sina bidragsgivare. År 1909 redovisas för första gången i förbundets verksamhetsberättelse ett separat konto för redaktionsbidrag,¹³⁾ och 1910 anges den totala ersättningen för material som inte författats av redaktören till 1.398:78.¹⁴⁾ Om man tänker sig att tidningen 1910 köpte in ungefär fem bidrag per nummer, så skulle genomsnittshonoraret ha legat på c:a fem kronor. I så fall betalade *Järnarbetaren* sina bidragsgivare bra. Det fanns nämligen vid denna tid verkstadsarbetare vilkas veckoförtjänst stannade vid omkring tolv kronor.¹⁵⁾

Det är svårt att urskilja arvoderingsprinciperna med större säkerhet, men att K.W. Holmström och de övriga tre fick betalt för sina bidrag kan man knappast tvivla på. Det var inte mycket stoff *Järnarbetaren* köpte av artikelförfattare utanför den egna kretsen, av experter i ekonomiska ämnen o.dyl. Också medarbetare som stod tidningen nära måste alltså ha fått del av honorarpengarna. Det är rimligt att tänka sig, att alla införda

bidrag som skrevs av andra än redaktionen honorerades, och att detta uppmuntrade till medarbetarskap.

Hur illa ställt det i andra fall kunde vara med honoraren i arbetarpressens barndom berättar Axel Uhlén i *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909*, bl.a. anför han ett exempel från den 1887 startade *Folkets Röst* i Göteborg. Den utfattiga tidningen betalade sin troligtvis flitigaste bidragsgivare Johan Bernt Johansson, signaturen Bertila, sammanlagt 17 kronor för ett nära tvåårigt medarbetarskap.¹⁶⁾

1889 växte de ekonomiska bekymren *Folkets Röst* över huvudet, och tidningen fick läggas ned.¹⁷⁾ *Järnarbetarens* ekonomi var långt mindre sårbar, eftersom den var kopplad till ett fackförbund. Järn- och metall hade en balanserad budget på närmare 1.4 miljoner kronor 1910:¹⁸⁾ *Järnarbetarens* inköp av bidrag representerade alltså bara en promille av utgifterna och kunde knappast rubba förbundets ekonomiska jämvikt.

Det återstår att säga några ord om K.W. Holmströms, Johan-Olov Johanssons, Christopher Sjöströms och Axel Uhléns författarskap mer generellt. Låt oss börja med Johan Olov, den i litterära sammanhang mest kände av fyra.

Johan-Olov Johansson (1874-1955) blev med sina c:a 250 bidrag en av tidningens trognaste medarbetare i de skönlitterära genrerna. Han debuterade i *Järnarbetaren* 1907 med dikten "Från den gamla goda tiden" (nr 10), — titeln alluderar på "Den gamla goda tiden", Gustaf Frödings kända indignationsdikt i värmländsk bruksmiljö i *Nya Dikter* (1894) — och tog avsked av *Metallarbetarens* läsekrets först 1952 (nr 29-30) med den humoristiska "Smedernas träta".¹⁹⁾ De två nämnda titlarna säger mycket om inriktningen av Johan Olovs författarskap: det var järnbrukens folk och miljöer som han berättade om. Folklivsskildringen med de obligatoriska humoristiska inslagen blev Johan Olovs genre framför andra. Stoff till hans många historier gav särskilt smedernas berättelse och hans egna upplevelser under uppväxtåren vid Horndals bruk.²⁰⁾ Men när Johan-Olov Johansson sedermera blev anställd inom Järn- och metall (1908-1925, de sex sista åren som förbundsordförande) upprätthöll han fortfarande god kontakt med folket vid järnbruken — till att börja med var han ju järnbruksarbetarnas ombudsman. I *Metallarbetarens* minnesord över Johan Olov 1955 framhålls också att de resor som han gjorde i landet som funktionär för förbundet försåg honom med nytt stoff och pånyttfödd inspiration.

Ofta erinrade han sig en rolig historia och han behöll den sällan för sig själv, utan berättade den för vännerna på förbundet. Alltid när han kom tillbaka efter resor i landet var han fullproppad med historier, som han ofta tecknade ned eller behöll i sitt goda minne för att vid behov förmedla genom en lättflytande penna. /---/. Författarskapet klarade han av på kvällarna och på mornarna brukade han ta kvällens skörd

med sig till förbundet för bedöm/m/anden av kollegerna. Berömde de honom var han idel solsken, men kritik kom honom att mulna.²¹⁾

När Johan-Olov Johansson 1907 fick sitt första bidrag infört i *Järnarbetaren* hade han ännu inte någon bok publicerad. Hans bokdebut kom 1911 med diktsamlingen *Hammarslag*, utgiven på Frams förlag, som drevs av det socialdemokratiska ungdomsförbundet. Två av Johan Olovs dikter i *Järnarbetaren* 1910 finns f.ö. med i debutverket: "Brukets 'fria' doktor" och "Epigram" (i diktsamlingen under titeln "Trygghet"). 1916 återkom Johan Olov, nu hos partiförlaget Tiden, med en ny diktsamling, *Hammarasmide*. Det var under dessa debutantår, som i stort sett sammanföll med hans tid som järnbruksarbetarnas ombudsman, Johan Olov publicerade sig tätast i förbundstidningen. Bl.a. medarbetade han som kåsör under den stående titeln "Några små veckobetraktelser". När bokmarknaden på allvar öppnats för Johan Olov blev naturligtvis *Järnarbetaren/Metallarbetaren* ett mindre viktigt forum för honom. Men han upprätthöll ändå goda kontakter med tidningen genom åren. Johan Olovs sista bidrag till *Metallarbetaren* publicerades som nämnts så sent som 1952. Många av hans bidrag till tidningen kom f.ö. senare att ingå i hans böcker,²²⁾ och böcker skrev han in i det sista. Först 1954, året innan han dog, kom hans sista bok, novellsamlingen *Höstkvällar*.

Johan-Olov Johansson är den ende av de fyra centrala litterära bidragsgivarna i *Järnarbetaren* 1910 som blev en etablerad skönlitterär författare. Också Axel Uhlén (1885-1971) kom emellertid ut med ett par skönlitterära böcker: i sin ungdom publicerade han två novellsamlingar. *Ur livskampen* (1908) — ursprungligen bidrag till *Brand* och *Social-Demokraten* — gavs ut på den ungsocialistiske kamraten Carl Thorséns förlag. *Kronans landsväg* (1912) kom på Vanadis, ett förlag Uhlén försökte driva tillsammans med sin gode vän Erik Lindorm.²³⁾

Axel Uhléns skönlitterära författarskap hörde alltså till hans ungdomsår, och återfinns huvudsakligen i socialdemokratisk och vänster-radikal press. Bl.a. tillhörde Uhlén kretsen kring den radikala skämttidningen *Naggen*. *Järnarbetaren/Metallarbetaren* var naturligtvis en välkommen publiceringsmöjlighet för den produktive Uhlén. 1923 knöts Uhlén till *Arbetet* som facklig och politisk journalist. Då upphörde hans litterära författarskap, men inte hans litteraturintresse.²⁴⁾ 1964 kom det till uttryck i hans kända översikt över *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909*.

I detta verk behandlar Axel Uhlén ett fyrtiotal författare. Många, för att inte säga de flesta, är för en nutida läsare helt okända. Ett flertal av Uhléns pionjärer publicerade sig aldrig i bokform och är redan av det skälet svåra att finna fram till. Deras litterära produktion är spridd — och undängömd — i olika årgångar av olika tidningar. I *Järnarbetaren* 1910 är K.W. Holmström och Christopher Sjöström representanter för denna kategori. Holmström skrev i förbundstidningen fr.a. kåserier under signa-

turen -m. Då verkar Sjöström ha varit mer av en genuin författare. I *Järnarbetaren/Metallarbetaren* skrev han — ibland under signatur, ibland i eget namn — ett antal kortare eller längre skildringar. 1915 lät han t.ex. publicera följetongen "Praktik och referenser",²⁵) där vi får följa metallarbetaren Ragnar Lindström under hans kringflackande ute i Europa. I Berlin, Paris, Genève och London tar han anställning vid olika verkstäder och kan som avsett återvända hem till Sverige med dokumenterad yrkeserfarenhet. Följetongen är självbiografisk; den återkommer i Sjöströms memoarbok *En stockholmares minnen 1880-1900* som kapitlet "Gesällvandring": "Ragnar Lindström" har där helt enkelt ersatts med "jag".

Under sina år i Europa skaffade sig Christopher Sjöström gedigna språkkunskaper. Efter hemkomsten 1907 anlätades han därför som tolk och översättare både av LO och Järn- och metall. Underorstrejen 1909 fungerade han t.ex. som tolk åt John Th. Johansson (*Järnarbetarens* redaktör), då denne av Järn- och metall skickades ut i Europa för att hos utländska fackförbund låna pengar till de tomma strejkkassorna i Sverige.²⁶)

Christopher Sjöströms bidrag till *Järnarbetaren* och *Metallarbetaren* utgör — kvantitativt betraktat — ett obetydligt skönlitterärt författarskap. I stort sett låg hans författarambitioner mer åt det historiska hållet. Memoarboken är ett exempel; ett annat är Sjöströms *Så tänkte arbetareklassens föregångsmän vid seklets början* (1938).

Vi har sett att de som svarade för den skönlitterära läsningen i *Järnarbetaren* 1910 till helt övervägande del tillhörde "den egna kretsen", d.v.s. var folk med anknytning till Järn- och metall: förbundsfunctionärer och järn- eller metallarbetare. Med några av dem, ett par till dels rätt framstående fackföreningsmän i Stockholm, hade *Järnarbetaren* fast kontakt. De medarbetade såväl med skönlitterära bidrag som med artiklar i fackliga frågor. Ingen av dem var litterärt känd då han började medarbeta, och endast en, Johan-Olov Johansson, skulle komma att bli en mer uppmärksam författare.

Tidningens författarkontakter kom att följa samma mönster ända till dess en novellsida infördes 1935. I *Metallarbetaren* 1920 och 1930 dominerar fortfarande litterära bidragsgivare ur den egna kretsen. Tidningen redigerades under dessa år av Karl Lund (redaktör 1913-1935), som hade en tendens att favorisera kulturhistoriska inslag på de litteräras bekostnad. Således var det skönlitterära stoffets omfång 1920 knappt hälften (40 %) av vad det hade varit i *Järnarbetaren* 1910. Ännu 1930 når det litterära stoffet inte upp till mer än hälften (50 %) av det i 1910 års årgång, trots att tidningens totala volym växt. Och allt färre nummer innehåller dikter, noveller, kåserier m.m. 1910 fanns som nämnts skönlitterär läs-

ning i 32 av årgångens 51 nummer. 1920 var siffran 18, och 1930 14 nummer (båda årgångarna var på 50 nummer).

Metallarbetarens författarkader 1920 är en liten skara på sex signaturer. Att det inte förekommer en enda författare med utsatt familjenamn i årgången, bidrar till intrycket av att skönlitteraturens ställning har försvagats.

Av de sex signaturerna har tre gått att placera. De tillhör män ur den egna kretsen: Karl David Berg (signaturen K. David), verkstadsarbetare i Stockholm och medlem av Metalls förbundsstyrelse, signaturen E.D.J., en fackligt aktiv metallarbetare anställd vid L.M. Ericsson i Stockholm och den tidigare presenterade Axel Uhlén (signaturen Discipulus).²⁷) Dessa tre fackligt aktiva verkstadsarbetare i Stockholm skrev 86 % av *Metallarbetarens* litterära läsning 1920. (De medarbetade f.ö. flitigt i tidningen också andra år än 1920.)

Metallarbetaren 1930 har ett mer varierat litterärt innehåll. Bl.a. rymmer den några dikter och en följetong av Johan-Olov Johansson, "Smeder". Men författarskaran är fortfarande liten — högst tio personer — och 64 % av den skönlitterära läsningen har kunnat föras tillbaka till författare ur den egna kretsen.²⁸) Siffran skulle säkert bli högre om alla bidrag kunde knytas till sin upphovsman.

Johan-Olov Johansson och *Metallarbetarens* nye kåsör Konrad Falk (signaturen Albanus) stod för inte mindre än 58 % av det litterära stoffet 1930. Än en gång visar det sig att det var fackligt och politiskt aktiva verkstadsarbetare i Stockholm som utgjorde ryggraden i förbundstidningens författarkader 1890-1935: Konrad Falk var 1930 metallarbetare vid Bolinders mekaniska verkstad i Stockholm och sekreterare i verkstadsklubben. I *Metallarbetaren* skrev han dels kåserier under signaturen Albanus, dels artiklar i fackliga ämnen, då i eget namn. Några allvarligare litterära ambitioner hade han väl inte: snarast var han inriktad på en politisk eller facklig karriär. Han hade tidigare suttit i stadsfullmäktige för SAP, och vid trettioålets mitt lämnade han verkstadsmiljön för att bli ombudsman i HSB.

Övriga bidragsgivare (1890-1935)

Fram till 1935 hade skönlitteraturen relativt liten plats i *Metallarbetaren*. Som vi sett, togs detta utrymme i huvudsak i anspråk av förbundets egna författarbegåvningar. Men det förekommer också bidragsgivare som inte har någon förankring i Järn- och metall: Emanuel Franzén, Gösta Peterström och Hjalmar Wallander i *Järnarbetaren* 1910 och John Coldén och Carl Albert Tärnlund i *Metallarbetaren* 1930. Alla dessa var eller hade varit anställda eller frilansskribenter i den reformistiska arbetarrörelsens tidningar eller i vänsterpressen.²⁹) Säkert sympatiserade de med arbetarrörelsens idéer. Till skillnad från bidragsgivarna ur den egna kretsen, som

skrev under signatur, publicerade de sig under sitt fulla namn. Här är det inte fråga om människor med författandet som bisyssla utan om litteratörer som strävade efter att göra sitt namn känt inom tidningsvärlden eller på bokmarknaden.

Några få professionella litteratörer bereddes alltså plats i *Järnarbetaren* 1910 och *Metallarbetaren* 1930, men en mycket begränsad plats. Typiskt nog påträffas de i julnummer eller som tillfällesdiktare — det rörde sig om gästspel vid särskilda tillfällen. I *Järnarbetaren* 1910 placerades Franzéns och Wallanders bidrag i julnumret (nr 51). I *Metallarbetaren* 1930 skrev John Coldén förstamajdikten "Fanbäraren" (nr 18) och "En midsommarvisa" (nr 25) och Carl Albert Tärnlund deltog med hyllningsdikten "Järnets söner" (nr 23), placerad bredvid författarens följetong "Bergslagen genom tiderna". Coldéns två bidrag måste betraktas som tillfällesdikter. Tärnlund hade en viss naturlig anknytning till tidningen genom sitt intresse för svensk järnhantering. 1918 hade han gett ut *Den gamla smedjan — en bergslagsmålning — och andra dikter*. Diktsamlingen inleddes f.ö. med "Järnets söner" en dikt som *Metallarbetaren* först hade publicerat inför julen 1917 (nr 51-52). Och 1931 kom Tärnlund med boken *Det svenska järnet genom seklerna*. *Metallarbetaren* drog alltså nytta av honom i flera sammanhang; 1930-31 medarbetade han t.ex. med en artikelserie om "Metallerna hos naturfolken" (1930:40 ff). Också Franzén, Wallander och Coldén förekom i tidningen ett par gånger till.³⁰⁾

Emanuel Franzén framträdde aldrig på den skönlitterära bokmarknaden,³¹⁾ utan hans författarskap döljer sig i tidningspressen. Av John Coldén utgavs däremot 1919 hans kupletter till revyn *Kuckeliku eller Vackra Ulla från Tjärhofsgatan två*. Och Gösta Peterström, som 1910 förekom i *Järnarbetaren* med storstrejksdikten "Det fordras mod" (nr 4), kom ut med diktsamlingen *På vägen* 1952. Även Carl Albert Tärnlund har, som tidigare påpekats, publicerat sig i bokform. Den kvantitativt största litterära insatsen gjorde Hjalmar Wallander, som skrev tolv böcker. Att dessa gavs ut på nio olika förlag tyder dock på att författarkarriären var strävsam. Gemensamt för alla de nämnda är, att deras publicistiska insatser inte gett dem en plats i verk som *Svenskt litteraturlexikon* eller *Svenska män och kvinnor*. Men Axel Uhlén upplyser i *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909* att Emanuel Franzén och Hjalmar Wallander var flitiga medarbetare i arbetarpressen,³²⁾ och i sin bok om *Första maj och förstamajdemonstrationerna* nämner C.J. Björklund att Wallander skrev utmärkta förstamajdikter.³³⁾

Genomgången av *Metallarbetarens* författarkader från 1890 till 1935 har fr.a. visat, att tidningen under den perioden hade ytterst få litterära kontakter utanför den egna kretsen av fackföreningsfunktionärer och järn- och metallarbetare. *Metallarbetaren* var under denna tid knappast något

stöd för den framväxande arbetardiktningen. De författare som eventuellt såg tidningen måste ha fått intrycket, att *Metallarbetaren* bara kunde köpa tillfällesdikter eller kåserier med facklig anknytning.

Det var Karl Lund, *Metallarbetarens* redaktör 1913—1935, som närmast var skuld till att tidningens författarkontakter förblev så begränsade. Att tidningen anses ha stagnerat under Lunds redaktörstid är redan nämnt. Adolf Stenbom som efterträdde Lund 1935, antydde vidare när Lund fyllde 70 år 1944, att Lunds intresse för tidningens väl och ve hade slocknat under redaktörstidens gång.

Redaktör Lund var, när han övertog förbundsorganets redigering, en god och sällskapskär människa men blev med åren en ganska från fackförbundsredaktör med en viss misantropisk läggning, vilken väl närmast får betraktas som en yrkesåkomma. /---/ Därför kom det sig att Karl Lund var en tämligen trött och kanske en något desillusionerad redaktör, då han lämnade *Metallarbetarens* redigering 1935.³⁴⁾

Att skönlitteraturen hade en så svag ställning under Karl Lunds redaktörsskap, kan inte förklaras med att Lund saknade intresse för litteratur och kultur. Tvärtom verkar han — som man kunde vänta — ha haft en intellektuell läggning. När han som 19-årig metallarbetare flyttade från Eskilstuna till Stockholm 1893, inköptes hans boksamling av Eskilstuna arbetarekommun och blev grundstomme till Eskilstuna arbetarebibliotek.³⁵⁾ Under Lunds år på *Metallarbetaren* var också litteraturrecensionens ställning förhållandevis stark, och han fungerade ofta själv som recensent. Dessutom framgår det klart av flera litteraturartiklar, att tidningens redaktör var väl bevandrad litterärt.³⁶⁾ Men det är också uppenbart, att Karl Lund inte hade ambition och initiativkraft nog att i nämnvärd utsträckning locka företrädare för den nya arbetardiktningen att skriva i *Metallarbetaren*. Det bör mer ha varit intresse än pengar som saknades. C.J. Björklund, 1918—1946 redaktör för ungsocialisternas tidning *Brand* som knappast kunde ha bättre ekonomi än *Metallarbetaren*, lyckades nämligen knyta en rad yngre och äldre arbetarförfattare till tidningen.³⁷⁾ I *Svenska män och kvinnor* framhålls Björklunds förtjänster på det området.

Han har även genom att öppna tidn:s spalter för den nya litteraturen uppmuntrat många av våra yngre förf., ss. Erik Askund, C.E. Englund, Ragnar Holmström, Eyvind Johnson, Artur Lundkvist, Harry Martinson, Moa Martinson och Rudolf Värnlund. Bland förf. i *Brand* under B:s cheftid kunna dessutom nämnas Gustaf Hedenvind-Eriksson, Erik Lindorm och Fabian Månsson.

Till Lunds försvar kan visserligen sägas, att det nog framstod som naturligare för dessa författare att medarbeta i den mer radikala och dessutom mer uppmärksamade *Brand* än i *Metallarbetaren*.

De mer kända arbetarförfattarna: 30-, 40- och 50-talsgenerationerna (1935—1961)

Karl Lund gick alltså i pension 1935 och efterträddes av Adolf Stenbom (redaktör 1935—1947). Den nye redaktören hade ambitionen att radikalt

förbättra *Metallarbetaren*. En av Stenboms första åtgärder var faktiskt att införa en novellsida: redan 1935 blir en novell eller ett följetongsavsnitt ett stående inslag i tidningen. Efterhand blev fler genrer återkommande stoff. Jag skiljer i fortsättningen mellan centralt litterära bidrag — d.v.s. lyrik, noveller, skisser och följetonger — och semilitterära bidrag — d.v.s. kåserier på vers eller prosa, tillfällesdikter, krönikor, memoarberättelser och reseskildringar. Begreppen diskuteras mer ingående i nästa kapitel.

1961 införde *Metallarbetaren* en ny novellsida under rubriken "Korta novellen". Som jag senare skall visa, kom detta att förändra tidningens författarkader på ett ganska genomgripande sätt. Jag begränsar mig därför här närmast till årgångarna 1940, 1950 och 1960. Tills vidare tar jag bara upp författare som medverkat i centralt litterära genrer — med lyrik, noveller o.s.v. De semilitterära bidragsgivarna — kåsörer, memoarberättare o.a. — behandlas sist i kapitlet.

När *Metallarbetaren* 1935 lanserade sin novellsida, dröjde det inte länge förrän tidningen började få material från de svenska arbetarförfattarna,³⁸) och dessa har sedan dess stått för en betydande del av dikterna, novellerna och följetongerna i *Metallarbetaren*. Författare ur arbetarmiljö skrev 1940 46 %, 1950 45 % och 1960 60 % av tidningens stoff i de genrerna.

I det här avsnittet om arbetarförfattarna inskränker jag mig till de etablerade: de som omnämns i *Svenskt litteraturrexikon* (1970).³⁹) *Metallarbetarens* många, mer okända arbetarförfattare behandlas i avsnittet om tidningens amatörförfattare. Ofta har de bara skrivit en eller två böcker, och det gör det naturligt att föra samman dem med amatörförfattarna.

1938 kommenterades som nämnts innehållet i *Metallarbetaren* f.f.g. i Metalls verksamhetsberättelse. Redaktör Adolf Stenbom uppehöll sig då bl.a. vid novellavdelningen.

Sedan andra halvåret 1935 har *Metallarbetaren* på försök även lämnat plats för skönlitterära bidrag. De bästa och ur metallarbetarnas organisations- och yrkessynpunkt värdefullaste novellerna ha skrivits av ett par av våra egna medlemmar. Men också yrkesförfattare såsom Eyvind Johnson, Gustaf Hedenvind-Eriksson, Josef Kjellgren, Erik Asklund, Rudolf Värnlund m.fl. ha lämnat uppmärksammade bidrag.⁴⁰)

Adolf Stenbom ville alltså framhålla den egna kretsen, bidragsgivare med anknytning till förbundet, som väsentligast i författarkadern. Men här skall jag tills vidare i stället intressera mig för den andra omnämnda författarkategorin: de professionella arbetarförfattarna, som nu hade fått en rätt stor roll att spela i *Metallarbetaren*.

1940 medarbetade Erik Asklund, Emil Hagström, Josef Kjellgren, Willy Walfridsson och Rudolf Värnlund, och tillsammans stod de för 35 % av de centralt litterära bidragen i tidningen. De var alla återkommande namn i *Metallarbetarens* spalter, och de hade alla redan debuterat i bok-

form då samarbetet med tidningen inleddes.⁴¹) Emil Hagström blev t.o.m. en av *Metallarbetarens* flitigaste skönlitterära bidragsgivare (c:a 150 dikter o.a.), vilket tidningen var mån att framhålla vid författarens bortgång 1970.

I många år var han en flitig medarbetare i *Metallarbetaren*. Vi har haft nöjet att publicera inte bara en lång rad utsökta dikter utan även många prosabetonade artiklar, där han berättade om sina möten med Stockholm och Klara.⁴²)

Det var alltså de yngre arbetarförfattarna, de som var födda på 00-talet och debuterade på 1920- eller 1930-talet, som placerade dikter och noveller i *Metallarbetaren*. De var vid den här tiden i färd med att slå sig fram som yrkesförfattare, och publiceringarna i *Metallarbetaren* betydde säkert åtskilligt för dem rent ekonomiskt. Arbetarförfattarna hade inte lätt att försörja sig på sitt skrivande; därom vittnar t.ex. *Ansikten* (1932), en samling självbiografiska skisser av olika författare med proletär bakgrund. Det är alltså helt naturligt att *Metallarbetarens* nya novellsida raskt uppmärksammades av arbetarförfattarna. Elsa Hällström, som kom till tidningens redaktion 1937. (jfr s. 28) har i en intervju uppgivit, att man hade god tillgång till novellmaterial och kunde hålla sig med ett lager av noveller, inte minst noveller av arbetarförfattarna. Honoraret för en novell låg till att börja med enligt Hällström på 25 kronor. Många gånger kom författarna upp på redaktionen och bad om förskott.⁴³)

Namnen Asklund, Hagström, Kjellgren, Walfridsson och Värnlund antyder, att de som besökte tidningen inte minst var författarna i Klara.⁴⁴) Den miljön fostrade som bekant virtuosa dikt- och novellförsäljare. Det kollektiva umgänget mellan författarna i Klara och deras beroende av tidningsredaktionernas välvilja skymtar t. ex. i Erik Asklunds minnesbild av sin första kontakt med *Metallarbetaren*.

Samarb. m. Met.-arb. inleddes inte för min del på annat sätt än att någon kollega sa: Försök med Met.-arb. Stenbom är hygglig.

Asklund stryker emellertid också under, att det ideologiskt sett var tillfredsställande att få skriva i en tidning med vars idéer man sympatiserade.

Men så mkt kan jag säga att många av de s. k. arbetarförfattarna medarbetade i fackpressen på den tiden, för det ansågs som en hederssak och ett uttryck för solidaritet. Tidningen Vi var ju den förnämsta och anlitades mest för att den betalade bäst. /---/ Dom långa novellerna till Vi, Folket i Bild, SIA m. fl. gav ju mera betalt, men var jobbigare. Met.-arb. betalade ju inte mer än 60, 75 eller högst 100:— kr, men det var ju skapligt på den tiden. Man fick också en ny läsekrets hos Met.-arb. och gamla f. d. skolkamrater som var met.-arbetare gratulerade en ibland till en eller annan historia. Sânt värmade.⁴⁵)

Arbetarrörelsens tidningar hade å sin sida under 1920- och 1930-talen ofta ögonen öppna för att det fanns en ung författargeneration ur de egna leden som behövde stöd — inte minst ekonomiskt. När *Konsumentbladet* 1924 moderniserades och började ta in kulturellt och litterärt material, försökte man medvetet etablera kontakt med den unga författarge-

nerationen, inte minst de samtida arbetardiktarna. Det var f. ö. den enda möjligheten, menar Axel Gjöres, tidningens dåvarande redaktör.

Att gå till de stora, redan erkända författarna skulle nog inte bli särdeles framskridet. Det var inte bara det tunga, prosaiska namnet på tidningen som låg i vägen. Rörelsen själv hade den tiden långt ifrån den allmänt erkända ställning den sedermera fått.⁴⁶⁾

Folket i Bild, som startade sin utgivning 1934, skapades för att vara en motvikt mot och ett alternativ till den s. k. kolorerade veckopressen. Tidningen skulle bl. a. spegla arbetarklassens intressen och problem. Ivar Öhman, tidningens mångårige chefredaktör som var med från starten, har framhållt just arbetarförfattarnas betydelse för tidningen.

Om vi återgår till Vilhelm Moberg så är vi därmed inne på ett ganska viktigt kapitel i tidningens historia — dess starka anknytning till de s. k. proletärförfattarna, 30-talisterna. Den starka vitalisering och den fräna verklighetssmak de gav vår prosa kom också att prägla FIB:s möjligheter att förverkliga sitt program och nå sin publik.⁴⁷⁾

Det verkar alltså som om mellankrigstidens arbetarförfattare genom sin blotta existens fick en del arbetaranknutna tidningar att öppna sina spalter för litterära bidrag. *Konsumentbladet*, *Folket i Bild*, *Brand*, *Fönstret* och en del fackförbundstidningar,⁴⁸⁾ däribland *Metallarbetaren*, köpte dikter, noveller och följetonger. Här finns förstås en växelverkan: det var bl. a. tack vare de nämnda tidningarna som en betydande grupp arbetarförfattare på 1930-talet kunde leva på att skriva. Visserligen var deras materiella villkor sällan särskilt goda; det kan bl. a. *Lantarbetarens* f. d. redaktör Sven Jerstedt intyga.

Statarförfattarna med Ivar Lo-Johansson i spetsen var självskrivna medarbetare och även om han retade en del så ingick han i Rörelsen. Det gjorde även Jan Fridgård och Moa Martinson och många av Klarabohemerna som hittade vägen till *Lantarbetaren*. De hade, tycktes det mig, en hel del gemensamt med lantarbetarna i sin dagliga kamp för tillvaron.⁴⁹⁾

Metallarbetaren behövde inte ha några ideologiska betänkligheter när den från 1935 på allvar började bereda plats åt andra författare än de ur den egna kretsen. SAP:s reformistiska linje hade haft långt större framgång bland väljarna än SKP:s marxistiska och 30-talets arbetarförfattare var i allmänhet anhängare av den svenska reformismen. Som författare bör de inte känt sig främmande för grundsträvandena bakom SAP:s 30-talspolitik, som Leif Lewin i *Planhushållningsdebatten* formulerar så: ”drömmen om självförverkligandet, allas möjlighet att uppleva frihetskänslan.”⁵⁰⁾ Ola Holmgren betonar likheterna i författarnas och SAP:s tänkesätt i artikeln ”Frihetens vägar”. Titeln syftar på den tendens att sätta den personliga, privata utvecklingen i första rummet som finns i många självbiografiska verk av 30-talets författare ur arbetarmiljön.

Denna folkhemsideologi sätter alltså *individens* frihet i nivå med klassens; den egna personlighetsutvecklingen behöver inte längre stå i motsättning till den sociala klassens behov. Dessa individuella förståelseformer bildar också de ideologiska förutsättningarna för den proletära litteraturen på 30-talet. I självbiografierna blir individen bärare av klassens erfarenheter, och den personliga ut-

vecklingen är samtidigt uttryck för en omfattande social frigörelse, där eftersatta och missgynnade folkskikt kommer i nivå med mer privilegierade grupper i samhället.⁶¹⁾

När *Metallarbetaren* 1935 började vidga sina författarkontakter var Fattig-Sverige huvudsakligen historia och det svenska folkhemmet höll på att växa fram. Många skribenter ur arbetarklassen var eller stod i begrepp att bli professionella författare. *Metallarbetaren* var ett av de publiceringsställen som hjälpte dem att klara ekonomin. Tidningen köpte bidrag av en rad arbetarförfattare, inte minst arbetarförfattare i Stockholm, som t. ex. de tidigare nämnda Erik Asklund, Emil Hagström, Josef Kjellgren, Willy Walfridsson och Rudolf Wärnlund. I *Metallarbetaren*, liksom i den reformistiska arbetarrörelsen i stort, var det utpräglade klasstänkandet i färd med att luckras upp. Den egna kretsens dikter och noveller om järn- och metallarbetarnas levnadsvillkor, i samtiden eller i det förflutna, ersattes ju när den nya novellsidan inrättades 1935 till en rätt stor del av arbetarförfattarnas mer individualistiska alster.

Metallarbetaren blev naturligt nog ett attraktivt publiceringsställe även för nästa generation författare ur arbetarmiljö — de som debuterade på 1940- och 1950-talen. I *Metallarbetarens* årgångar 1950 och 1960 mötte läsekretsen bl. a. Sven O. Bergkvist, Stig Carlson, Gustaf Rune Eriks, Allan Eriksson, Birger Norman, Nils Parling, Gösta Pettersson, Stig Sjödin, Helge Törnros och Ingvar Wahlén. Med Carlson, Eriks, Norman och Sjödin skaffade sig *Metallarbetaren* kvalificerade medarbetare också i den lyriska genren, vilket antyder att tidningens litterära ambitioner växte under Gösta A. Svenssons redaktörstid (1952—1961).

De nyss nämnda arbetarförfattarna hade ett mycket gott samarbete med *Metallarbetaren*, kanske särskilt under 1950-talet. Deras mål var att bli författare på heltid, att kunna försörja sig på författarskap och *Metallarbetaren* och annan fackförbundspress blev verkligen en hjälp på vägen. På förfrågan har flera av författarna betonat, att fackförbundspressen hade avgörande betydelse för dem när de höll på att etablera sig som författare och spelade en roll också senare i deras författarskap. Sven O. Bergkvist formulerar sig på följande sätt.

Folket i Bild och Vi fanns ju, tog noveller ibland, men Metallarbetaren m. fl. var väsentligast. Utan dessa tidningar — och vad de skapade som ekonomiskt underlag — hade det knappast gått att skriva överhuvudtaget. Utan fackförbundspressen hade man väl i det skedet långsamt svultit ihjäl eller blivit socialfall. /---/ Jodå — Metallarbetaren och andra fackförbundstidningar betydde mycket för mej när jag siktade på att bli författare i slutet av 40-talet — här fanns intresse för dikter och noveller och artiklar. Jag vet inte var jag annars skulle ha vänt mej.⁶²⁾

Sven O. Bergkvist nämner, att fackförbundspressen inte bara intresserade sig för dikter och noveller, utan också för artiklar. De arbetarförfattare som etablerade sig efter kriget fick, bl.a. tack vare fackförbundspressen, tillfälle att göra en insats också som kulturjournalister. När *Me-*

tallarbetarens ekonomiska resurser förbättrades på 1950-talet, breddades ju tidningens innehåll. Inte minst lät Gösta A. Svensson kulturstoffet expandera. Sven O. Bergkvist, Birger Norman och Stig Sjödin knöts till tidningen som bokrecensenter, vid femtiotalets mitt började Sjödin med krönikan "Radiosvep" och 1958 introducerades Normans "Vinkelskott". *Metallarbetarens* kulturbevakning blev alltså mer omfattande. Tilldels berodde det väl också på att det svenska undervisningsväsendet hade förbättrats: *Metallarbetaren* kunde ägna sig mer åt kulturspridning än åt bildningspropaganda.

Namnen Bergkvist, Norman och Sjödin antyder, att arbetarrörelsen hade egna skribenter som kunde åta sig *Metallarbetarens* kulturbevakning: författare som vuxit upp i arbetarmiljö och som själva kroppsarbetat men som via folkhögskola kommit in på skrivarens bana,⁵³) en bana som bl. a. fackförbundspressen gjorde det möjligt för dem att fortsätta på.

Exkurs: Om arbetardiktningens och arbetarförfattarnas relation till arbetarrörelsen under 1950-talet

Enligt en mer eller mindre vedertagen litteraturhistorisk uppfattning, är den svenska arbetardiktningen mellan åren 1945 och 1965 obefintlig, eller åtminstone för obetydlig att ta hänsyn till. Den uppfattningen tål nog att diskuteras. Att det *fanns* en arbetardiktning under perioden antyder redan bibliografien *Svenska arbetarskildringar 1945—1974*, där antalet i Sverige utgivna arbetarskildringar (romaner och novellsamlingar) anges till:

1945—1949:	38
1950—1954:	35
1955—1959:	35
1960—1964:	31
1965—1969:	25
1970—1974:	50 ⁵⁴)

Under 1950-talet fördes också en omfattande debatt om diktens roll i samhället och om författarnas förhållande till arbetarrörelsen. Det var inte minst i arbetarrörelsens tidningar som dessa teman togs upp och de som debatterade var då författare som stod den reformistiska arbetarrörelsen nära: Sven O. Bergkvist, Stig Carlson, Birger Norman och flera andra av dem som finns representerade i *Metallarbetarens* författarkader.

Debatten gällde till att börja med frågan, hur nära förhållandet skulle vara mellan arbetarrörelsen och arbetardiktningen. Det fanns många inom arbetarrörelsen som ansåg, att de äldre arbetardiktarna hade gjort en förtjänstfull politisk insats, då de belyste de eländiga villkor som arbetarklassen hade levt under innan fackföreningsrörelsen nått sin fulla styrka. Somliga såg det historiska exemplet som ett starkt skäl för att ar-

betarrörelsen borde ge ett ordentligt stöd åt "sin" litteratur. Den åsikten avspeglas t. ex. i Lantarbetarförbundets motion till LO:s kongress 1946. I motionen, som väl hade *Lantarbetarens* redaktör Sven Jerstedt till upphovsman, föreslogs att LO skulle avsätta 50 000 kronor till stöd för litteratur och journalistik som tog upp sociala problem.

Det synes sålunda nödvändigt att arbetarrörelsen i sin helhet — men särskilt fackföreningsrörelsen — i handling markerar den betydelsefulla insats, som arbetarförfattarna utfört, då de i sina verk främjat inte endast det kulturella framskridandet utan även utfört en gärning, som förtjänar att understödjas av alla, som ägna sina krafter åt socialt framskridande. Det råder knappast någon tvekan om att de sociala författarna härvid ha utfört insatser, som avsevärt underlättat uppgifterna för den fackliga rörelsen. I detta avseende behöver endast erinras om den utomordentliga betydelse som lantarbetarrörelsen tillskriver författaren Ivar Lo-Johanssons produktion, som anses ha en icke oväsentlig del i att lantarbetarna numera ha en löneform likställd med andra arbetargrupper. Hedenvind-Eriksson, Östman, Viksten och Moa Martinson äro också namn, som man lätt erinrar sig, när den sociala litteraturens betydelse framhålls. Namnlistan skulle bli lång om alla författare, som utfört verkningsfulla sociala insatser, skulle omnämnas.⁵⁵⁾

Förslaget föll emellertid — LO kom inte att upprätta någon kulturfond förrän 1961.⁵⁶⁾ Kongressen 1946 ansåg att det var statens sak att stödja litteraturen, också arbetarlitteraturen.⁵⁷⁾ Eftersom staten har till uppgift att tillgodose *allas* intressen, skulle emellertid detta innebära att någon satsning speciellt på arbetarlitteraturen inte kunde komma ifråga.

I kapitlet om *Metallarbetaren* och kulturfrågorna framkom det, att ledande socialdemokrater förespråkade en neutral hållning till kulturens innehåll då detta dryftades i debatten om SAP:s kulturpolitiska betänkande från 1952 *Människan och nutiden*. *Metallarbetarens* redaktör Gösta A. Svensson kritiserade däremot som nämnts programmet för att undvika frågan om arbetarrörelsens interna kulturarbete. En annan kritisk röst tillhörde Stig Carlson, som f. ö. började medarbete i *Metallarbetaren* 1952 (nr 29—30). I *Morgon-Tidningen* avvisade Carlson just i samband med debatten om *Människan och nutiden* uppfattningen att författare som solidariserade sig med kampen om social och kulturell demokrati gick i arbetarrörelsens ledband.

De som i andanom ser "Ode till koalitionsregeringen" har bara visat sin oförmåga att förstå de intellektuella underströmningarna, att fatta innebörden i det som kan sätta den skapande verksamheten i rörelse.⁵⁸⁾

Stig Carlson tillhörde SAP⁵⁹⁾ och engagerade sig i frågan hur förhållandet mellan författarna och socialdemokratien bäst skulle gestaltas. Han var t. ex. en av initiativtagarna till den s. k. "diktarmiddagen" på Djurgårdsbrunns värdshus Kristi himmelsfärdsdag 1947. Tage Erlander hade inbjudits till middagen, eftersom man på författarhåll var intresserad av att få besked om SAP:s framtidsplaner.⁶⁰⁾ De tankar om dikt och politik som de närvarande författarna fick ta del av överensstämde med dem som Erlander 1951 uttryckte på följande sätt i en debatt med Vilhelm Moberg.

Vi begär inte att författarna och kulturpersonligheterna skall gå in i partiet och bli politiker. Men vad vi behöver dem för, det är för att hjälpa oss att försöka hitta rätt på var människorna befinner sig i denna högst underliga situation, i den tid vi nu upplever... Alltså — vad är hela vårt arbete, vad går det ut på? Det är att försöka få människorna att slå rot, att få fotfäste i tillvaron, att *trivas*, om vi skall begagna vår folkhemsterminologi. Vi behöver inte er hjälp för att bygga upp ett ekonomiskt-socialt program, men för att *analysera* dessa människor som s. a. s. är vårt "arbetsmaterial". /---/ Tänk om ni kunde ge oss nyckeln till vad det är som gör, att ju mer vi försöker skapa trygghet för människorna, desto mer ögriper ångesten omkring sej, osäkerheten, tvivlet...⁶¹⁾

Tage Erlander menade alltså, att politikerna hade svårt att finna rationella skäl till människans vantrivsel i det materiellt sett välutrustade folkhemmet. Först på 1960-talet kände sig författarna mogna att ge ett svar: det gick ut på att det kapitalistiska samhällets produktionsvillkor gjorde människorna till alienerade individer. När Erlander sökte ett svar hos författarna, hade han väl närmast 40-talisternas diktning om människans ångest och existentiella villkor i tankarna. Dessa författare som kände till människans andliga situation kunde kanske förklara varför hon hade svårt att anpassa sig i det svenska folkhemmet. Det verkar som om Erlander såg författarna som ett slags opolitiska psykologiska experter. Något intimare samarbete mellan SAP och de författare som kände sig hemma i arbetarrörelsen ville han inte föreslå. Denna ståndpunkt upprepade Erlander f.ö. för Stig Carlson på den "diktarmiddag" 1955 som de båda bl.a. var inbjudna till. *Folket i Bild* och Socialdemokratiska föreningen i Stockholm stod för arrangemanget, under vilket Erlander påpekade.

Författarmiddagen på Djurgårdsbrunn var från min sida aldrig avsedd att leda fram till en organisatorisk samverkan mellan politiker och författare utan var allenast ett försök att få till stånd ett tankeutbyte kring väsentliga spörsmål.⁶²⁾

Tage Erlanders hållning kan även i detta sammanhanget föras tillbaka på önskan om ett fritt kulturliv — partiet skulle avstå från att bilda sig övergripande åsikter om kulturens innehåll. I 1950-talets andliga klimat, präglad av det kalla kriget, var denna inställning förståelig. SAP, som understök att partiet företrädde en demokratisk socialism, kunde i det rådande politiska klimatet lätt bli beskyllt för odemokratiska tendenser om det skaffade sig en ideologiskt profilerad kulturpolitik.

I artikeln "Missnöjet skall positivt utnyttjas" i *Metallarbetaren* 1956 (nr 45) belyser Birger Norman problemen i förhållandet mellan arbetarrörelsen och de författare som strävade efter att förnya arbetardikten.

De stora socialreformer, som kom att dana vad vi kallar folkhemmet, skapade ett nytt samhälle men samtidigt ryckte de brutalt undan grunden för all socialistisk indignationsdikt i traditionell mening. Det går inte efter folkhemmets tillkomst att skriva socialistiska trumslagarverser och skälla på tjyvsamhället. Då kommer vi i konflikt både med regeringen och LO.

Det betyder, att den nya arbetardikten, som det finns en förlängning av på 40- och 50-talen från det upprörda 30-talet, står i en penibel situation. Den har måst orientera om och jag är icke den som vill påstå, att det har lyckats. Den har fått treva sig fram i olika riktningar, t.ex. den Folke Fridellska riktningen, där man

på grundval av vad som har hänt ändå ställer frågan om människans ställning i det moderna industrisamhället, om det är så bra som det sägs i valrörelserna och svarar mot kraven på frihet och personlig utveckling, som var en av målsättningarna för socialismen. /---/ Om arbetarrörelsen skall leva vidare som rörelse och aktuell idé, får vi taga vara på och positivt utnyttja missnöjet, även i 50-talets fullsysselsättning. Om arbetarrörelsen icke begriper detta, då driver den de missnöjda, de som fortfarande vill kritisera och nå längre, bort till tystnad eller till andra partier, och båda sakerna händer dagligen.

Birger Normans inlägg i *Metallarbetaren* antyder, att det på 1950-talet fanns en arbetardiktning och en samhällsengagerad diktning, men av ett nytt slag. Detta förhållande har man bara i liten utsträckning tagit hänsyn till i den svenska litteraturhistorien. Så sent som 1975 karaktäriserar Jan Stenkvist det litterära 50-talet på följande sätt i *Den nyaste litteraturen*.

Det mest iögonenfallande beträffande femtiotalets diktning är just att samhällsproblem, tidskritik och politik opererats bort från litteraturen. Problemen är i hög grad av estetisk art och litteraturen låter sig villigt inspireras av annan litteratur, företrädesvis av avancerad anglosaxisk sådan. Tidens litteratur, i synnerhet lyriken, kan uppfattas som ett reservat för skönandar, som en sluten värld där politiska problem förvandlas till moraliska och där människan alltid ses som en mer eller mindre relationslös individ, aldrig som beroende av och tillhörig ett kollektiv. I detta utgör dikten ett tänkvärt parallellfenomen — eller vice versa — till den litteraturvetenskap som samtidigt ägnade sig åt nykritiska textläsningar, där subtila mångtydigheter betydde mer än verkens utsagor om en värld utanför Verona.⁶¹⁾

En motbild har Jan Myrdal gett i *Ett femtiotal* (1972). Där har Myrdal samlat ett antal tidning- och tidskriftsartiklar som han lät publicera på 1950-talet (*Metallarbetaren* var ett av hans fora). I förordet kritiserar han de vanliga översikterna över 1950-talets litteratur och kultur för att de inte beaktat sådana källor.

I den officiella litteraturhistorien och debathistorien har dessa artiklar och inlägg aldrig existerat och de tankar som de presenterar har aldrig framförts. Dock fungerade texterna. De skrevs för att tryckas i folkligt lästa tidskrifter och tidningar och de kom att påverka andra gruppers debatt än de officiella femtiotalisternas.⁶²⁾

Det finns många exempel från 1950-talet på att de författare som hade ett nära förhållande till arbetarrörelsen efterlyste eller diskuterade behovet av en samhällsengagerad litteratur. Inte minst kan man hämta exempel ur fackförbundspressen.⁶³⁾ I *Byggnadsarbetaren* debatterade man t.ex. 1958 om dikten kunde påverka samhällsutvecklingen. Ivar Lo-Johanssons böcker om statarna sades ju ha varit opinionsbildande och hjälpt lantarbetarna till bättre villkor. Men hade författarna på 1950-talet möjligheter att säga något väsentligt om det alltmer svåröverblickbara och komplicerade samhället? Kunde de lära politiker, tekniker och byråkrater något? I *Byggnadsarbetaren* var debattörerna ense om att det behövdes en samhällskritisk diktning också 1958, och att den kunde påverka opinion och politiker. Visserligen såg man det som den enskilde författarens ensak att fritt välja sina ämnen. Men i debatten framtonade emel-

lanåt en kritik av författarkollegor som konsekvent vände samhällsproblemen ryggen.⁶⁶⁾ Sven O. Bergkvist anförde exempelvis:

Det är klart att man kan sitta i trädgården och pyssla med blommor och höra på fågelsång medan det brinner i knutarna, men det vore väl åtminstone försvarligt om man försökte med något annat. Om detta med dikt är en så fin och högtidlig företeelse så att man inte skulle kunna "nedlåta" sej att syssla med människans kanske livsavgörande problem och situationer — då är det dåligt ställt med det mänskliga.⁶⁷⁾

Det är alltså lätt att finna exempel på debattartiklar från 1950-talet som efterlyste sociala samtidsskildringar. Åtskilliga 1950-talsförfattare tog upp arbetarmotiv och samhällsanknutna teman i sina böcker på 1950-talet. Som exempel kan man hänvisa till de mer kända författarna ur arbetarmiljö som medarbetade i *Metallarbetaren* 1950 och 1960: Sven O. Bergkvist, Stig Carlson, Allan Eriksson, Birger Norman, Nils Parling, Gösta Pettersson, Stig Sjödin, Helge Törnros och Ingvar Wahlén.⁶⁸⁾ Med dem var det faktist ofta så, att 40-talisen satte djupa spår i deras debutverk, medan de på 1950-talet började gestalta människan i hennes sociala sammanhang i ett slags reaktion mot samtidens mer samhällsfrånvända diktning. Ingvar Wahlén beskrev t.ex. sin inställning på följande sätt i en intervju 1956.

— Ett tag skrev jag mycket recensioner: då läste jag och skrev om praktiskt taget alla 40-talister. Det var en fin tid, en lycklig tid; dessa författare betydde mycket för mej. Kanske var de rädda; men de var inte rädda för att analysera orsaken till sin rädsla och sina erfarenheter, genomlysna tidens problem. De hjälpte mej till självförtroende och ett slags klarhet. Men jag har svårt med den estetiserande 50-talisen, dess vaga och ovidkommande sätt att behandla problemen, eller kanske rättare: dess brist på problem. Skönskrift, konstrik stil, ett skrivande för skrivandets egen skull — det är inte tillräckligt, vad hjälper det en mänska? /---/ — Jag tror att den litteratur som kan överleva är den som vill ge samhället nånting, som syftar över det estetiska, som på något sätt hjälper mänskan att klara upp sina problem, sin vanskliga tillvaro, sin dubbelfunktion som individ och samhällsvarelse.⁶⁹⁾

Det fanns således på 1950-talet många författare ur arbetarmiljö, som ville skriva samhällsorienterad litteratur. Som framgått diskuterade man också den samhällsengagerade litteraturens möjligheter. Svante Foerster försökte t.o.m. skissera ett slags reformistisk estetik. I *Aftontidningen* 1955 framförde Foerster (som f.ö. även skrev i *Metallarbetaren*) sina idéer i två artiklar "Kring den socialistiska estetiken".

En socialistisk estetik bör med självklarhet söka sig mot öppna, icke-antika former i sina skönhetssträvanden. Den bör skapa (och återskapa) de nya rytmer, nya linjer som framträder i ett samhälle som går mot, om icke klar socialism så dock ökad kontroll över privatkapitalismen. /---/ Detta gör att kravet på dynamik måste bli ett av de främsta. Kravet på oupphörligt nya former, återgivande och vidareskapande den större frihet — socialt och psykiskt, ekonomiskt och politiskt — som människan i ett modernt del-socialistiskt samhälle vunnit.⁷⁰⁾

SAP uppmuntrade emellertid som påpekats inte konstnärligt skapande med ideologiska förtecken. Det svenska folkhemmet var ett samhälle för

alla, och klass- och konfrontationstänkandet var ett passerat stadium. Paul Björk, *Norrländska Socialdemokratens* chefredaktör, hörde som tidigare omtalats till de många för vilka det var självklart att se tingen på det viset.

Vi har accepterat den svenska flaggan, vi har accepterat försvaret, vi har tagit arv efter adel, präster, borgare och bönder. Arbetarrörelsen är idag ett med det svenska samhället, ett samhälle på gott och ont. Är det då inte på tiden att vi även på det kulturella området drar konsekvenserna av detta och slutar med talet om arbetarkulturen! Det borde räcka med ordet kultur.⁷¹⁾

Men även om den reformistiska arbetarrörelsens ledning inte kände sig manad att protegera eller hålla nära kontakt med sympatiserande författare, så hade dessa likväl extremt god kontakt med arbetarrörelsens kulturinstitutioner. De skrev i fackförbundspressen, publicerade sig på *Tiden*, *Folket i Bild* o.s.v. I stort sett var de nöjda med SAP:s politik och samhällsutveckling, även om de också såg sociala problem, som behövde belysas, gärna i litterär form. Lars Fredin gav följande konkreta exempel i *Byggnadsarbetarens* debatt 1958 om diktens roll i samhällsprocessen.

Ämnena finns i mängd, fast kanske mer svåråtkomliga, mer komplicerade till sin karaktär än under arbetarrörelsens barndom.

Vi har bl.a. byråkratin, de ensamma mödrarnas problem, mentalsjukvårdens och fångvårdens problem, ensamheten, skilsmässorna, alkoholismen, storstadens problem. /---/ Folkhemsatmosfären tycks underminera kamp- och skapar-kraften. Och detta är i sig ett problem . . . för att samhället, hela samhället i längden ska hålla sig friskt och människobeboeligt; för att vi inte ska förkvävas och fetma in i välståndet, habegäret och småkverulerandet.⁷²⁾

Välfärds-Sverige hade inte gjort människorna så harmoniska, som man kunde ha väntat sig. Ideologilöshet och tom materialism sades gripa omkring sig. Birger Norman gav en ironisk kommentar till utvecklingen i diktsamlingen *Vandringsutställning* (1953).

Farfar bladdrar i Brantings
tal och skrifter
Far vilar under rökmolnet
med Industritjänstemannen
Mor vandrar lyckligt i Damernas värld
Sonen knäpper energisk
portföljen kring den unga
konservatismens framtidsmål⁷³⁾

Men trots sin i vissa stycken kritiska hållning tog inte de författare ur arbetarmiljö som skrev i *Metallarbetaren* 1950 och 1960 avstånd från den reformistiska arbetarrörelsen. Själva fick de inte minst genom att medarbeta i fackföreningspressen möjlighet att etablera sig som fria författare. Genom de författarbrev jag fått går som en röd tråd en tacksamhetskänsla gentemot fackförbundspressen, ibland gentemot hela det svenska samhället. Ingvar Wahlén skriver bl.a.

Jag ser således *Metallarbetaren* som ett av de organ som ledde mej in på heltidsförfattarskap.

Mer kan inte en press betyda för en ung skrivare.

Inkomsterna hade tidvis en stor betydelse. /---/ Jag är medägare i Setterns bokförlag numera. Startade för fem år sedan. Jag har från bonddrängeriet tagit steg för fullt ut. Jag har blivit bokmänniska. Sverige är ett fint land, där kan såna under ske ibland.⁷⁴⁾

I Erlanders tal till författarna 1947 och i SAP:s kulturpolitiska program *Människan och nutiden* (1952) har vi sett en klar tendens att förklara människans samhällseliga problem i psykologiska termer. Men på 1960-talet började allt fler författare se dem som ett uttryck för kapitalismens inneboende problem. Det ledde många författare och intellektuella bort från SAP, socialdemokratin ansågs ha misslyckats eller svikit. Kurt Aspelin har gett följande kritiska analys från vänster av vad som hände det svenska samhället efter 1945 under SAP:s ledning.

En av de bestämmande erfarenheterna för den som var ung och socialist vid 40-talets mitt var det öde som mötte Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Programmet innehöll tillräckligt mycket av radikalt nytänkande för att tända våra förhoppningar. Vad blev det då av den "socialistiska skördetid" man talade om från socialdemokratiskt håll?

Det blev vad som kom på 50-talet: antikommunism, kallt krig på USA:s villkor, Enboms- och Catalinaaffären. Och framför allt en av SAP garanterad skördetid — men inte för socialismen utan för det svenska monopolkapitalet, som sedan dess bara tillväxt i styrka, i en utsträckning som också internationellt lär vara rätt enastående. Det är inte konstigt att Erlander går över allt detta med mycket lätt hand i sina memoarer!

Det var när Efterkrigsprogrammet lades till handlingarna för att täckas av damm i byråkraternas skrivbordslådor, som en av oss unga formulerade sentensen om sveket: "Den enda princip socialdemokratin aldrig har förrättat är förräderiets."⁷⁵⁾

De debatter som jag har träffat på om dikten och samhället från slutet av 1940-talet och hela 1950-talet har saknat anknytning till den marxistiska samhällsanalysen: den som ligger bakom hos Aspelin och som i så hög grad kom att präglade nästa decennium, 1960-talet.

Den korta novellen och 60- och 70-talens samhällsskildrare (1961—1978)

Mot femtiotalets slut blev lyrikinslagen, novellerna och följetongsavsnitten i *Metallarbetaren* allt mer sällsynta. Enligt redaktionen publicerades bidrag i dessa genrer "i mån av utrymme".⁷⁶⁾ Till orsakerna till det centralt litterära stoffets reducerade ställning återkommer jag i följande kapitel.

När *Metallarbetarens* författarkader i de centralt litterära genrerna blev mindre, kom den mer och mer att bestå av kända författare som stod arbetarrörelsen nära — Emil Hagström, Birger Norman, Stig Sjödin o.a. Den kategorin av bidragsgivare behöll alltså sin starka ställning i *Metallarbetaren*.

1961 övertog tidningens redaktionssekreterare Sten Lundgren (redaktör 1961-1970) *Metallarbetarens* redaktörsskap efter Gösta A. Svensson.

Innan Lundgren kom till *Metallarbetaren* var han som tidigare redovisats journalist på *Aftontidningen*. På *AT* fanns en mycket kort novell, "Miniatyr-Novellen",⁷⁷⁾ och efter tidningens nedläggning 1956 var idén med en snabbbläst novell värd att föras vidare. Hösten 1961 introducerade Lundgren "Korta novellen" i *Metallarbetaren*. Illustrationer och text fick ta en tidningssida i anspråk; "Korta novellen" skulle göra ett läsvänligt intryck. En annan ambition var, att man på den nya novellsidan skulle göra en generalinventering av Sveriges skribenter och tecknare. *Metallarbetarens* läsekrets skulle i varje nummer få möta en ny författare och en ny illustratör. Denna princip kunde tidningen faktiskt följa t.o.m. novell 100, som Per Olof Sundman inbjöds att skriva 1964, sedan sattes den ur spel.⁷⁸⁾

"Korta novellens" debut 1961 innebar, ur en synpunkt sett, att den novellavdelning som *Metallarbetaren* införde 1935 hade återskapats. Men samtidigt var förutsättningarna ganska olika 1935 och 1961. Adolf Stenbom framhävde som förut omtalats noveller som var skrivna av förbundets egna medlemmar eller av arbetarförfattarna, särskilt de yngre — Erik Asklund, Josef Kjellgren m.fl. Stenbom, som själv varit järn- och metallarbetare innan han blev funktionär i förbundet och *Metallarbetarens* redaktör, hade ett nära förhållande till arbetardikten, som så många andra redaktörer på arbetartidningar vid den tiden. Sten Lundgrens bakgrund var däremot yrkesjournalistens. Idén bakom "Korta novellen" var också präglad av ett journalistiskt tänkande med nyhetsmomentet i centrum. Och medan Stenbom orienterade sig mot två författarkategorier som stod arbetarrörelsen nära, var 1961 alla författare lika aktuella för *Metallarbetaren*.

Metallarbetarens "Korta novell" avspeglar faktiskt på ett mikroplan den kultursyn som socialdemokratin var bärare av i början av 1960-talet. Idéerna om en särskild arbetarkultur var snarast ett förlegat klasstänkande; på kulturens innehåll skulle man bara ställa kvalitativa, inga ideologiska krav. Kulturförmedlingens mål var i första hand att distribuera god kultur till så många människor som möjligt. "Korta novellen" var ett ambitiöst kulturellt initiativ, men den saknade 1930-talets förankring i arbetarkulturen.

Novellsidan fick en viss karaktär av neutral litteraturdistribution också därigenom, att redaktionen till dels hade lämnat ifrån sig ansvaret för den. Manuskript som kom in överlämnades till Svante Foerster, som *Metallarbetaren* anlätade som lektor för "Korta novellen". Dikter tog däremot redaktionen själv ställning till.⁷⁹⁾ Men här gällde det i stor utsträckning väletablerade kontakter: Emil Hagström, Birger Norman, Stig Sjödin m.fl.

De direkta förbindelserna mellan *Metallarbetarens* redaktion och författarna uttunnade ö.h.t. under 1960-talet. Att författarbesöken blev fär-

re berodde dels på att Klaraförfattarnas antal kontinuerligt decimerades. Dessutom var inte *Metallarbetaren* lika attraktiv längre för de författare som var avhängiga av att få honoraret genast. På 1960-talet ändrades nämligen utbetalningssystemet. Tidigare hade författarna fått kontant betalning i kassan, nu kom utbetalningen via postgiro, vilket innebar ett par dagars väntan på pengarna.⁸⁰⁾

Vilka författare utnyttjade ett forum som "Korta novellen"? Det är lätt att hitta noveller av efterkrigstidens författare ur arbetarmiljö, som t.ex. de tidigare nämnda Sven O. Bergkvist, Nils Parling, Ingvar Wahlén o.a. Men med "Korta novellens" princip att i varje nummer presentera en ny författare, kom naturligtvis författarkadern att växa. Den omfattade efterhand fler författare ur borgerlig miljö än vad som varit fallet ditintills. Ofta rörde det sig om yngre författare med gott litterärt anseende, gärna också med något av ett socialt budskap i sitt författarskap. I *Metallarbetaren* 1964 bidrog sålunda bl.a. Göran Börge, Max Lundgren, Evert Lundström och Lasse Söderberg med "korta noveller". Men när novellavdelningen hade funnits c:a tio år, blev författare av det slaget sällsynta. *Metallarbetaren* 1970 visar att tidningen i stort sett tappat kontakten med 60-talsgenerationen.

Det ödet verkar ha drabbat fler fackförbundstidningar än *Metallarbetaren*. 1968 efterlyste nämligen Erik Goland i sin krönika "Observerat" i *Skogsindustriarbetaren* mer samarbete mellan den nya samhällsengagerade dikten och fackförbundspressen.⁸¹⁾ *Dagens Nyheter* spann vidare på temat och bad bl.a. Björn Håkanson kommentera författarnas förhållande till fackförbundspressen. Håkanson hade följande tankar i ämnet.

— Många författare, speciellt de som kommer ur akademisk miljö, vet inte vad fackförbundspress är. Dels har de sällan kommit i kontakt med den hemma, dels finns nog fortfarande kvar lite av misstron och klyftan mellan arbetarna och de akademiska grupperna. Men dessutom är facklig press svåråtkomlig för andra än förbundsmedlemmarna. Den finns inte i Pressbyrån och sällan på biblioteken.

Fackförbundspressen är något man får upptäcka själv.⁸²⁾

Det är faktiskt oriktigt att biblioteken inte håller sig med fackförbundspress. Stadsbiblioteken i Stockholm, Göteborg och Malmö t.ex. har haft *Metallarbetaren* allt sedan 30- eller 40-talet,⁸³⁾ och ett landsortsbibliotek som Karlstads stadsbibliotek har fackförbundspress. Rimligt är däremot Håkansons antagande, att författare ur t.ex. akademisk miljö inte känt sig särskilt motiverade att läsa fackförbundspress. Kanske har de inte ens känt till att den erbjuder publiceringsmöjligheter för skönlitterära författare.

Det är välkänt, att en politisk medvetenhet växte fram bland svenska författare under 1960-talet. Många författare började se den svenska välfärdsstaten som ett kapitalistiskt samhälle med klara sjukdomstendenser. 1950-talets antikommunistiska stämningar var inte längre gångbara. Föreställningen om USA som demokratins beskyddare fick en knäck ge-

nom Vietnamkriget. Flera svenska författare övergav sin tidigare liberala eller socialdemokratiska uppfattning och bekände sig till en socialism till vänster om SAP, som av många ansågs ha förrätt arbetarklassens sak.⁸⁴⁾ Det var bristen på förbindelser mellan dessa nya vänsterförfattare och fackförbundspressen som Erik Goland påtalade i sin artikel i *SIA* 1968.

Metallarbetaren fick inte kontakt med de mest kända bland de författare som på 1960-talet utvecklade sig mot en socialistisk grundsyn. Göran Palm, Birgitta Trotzig, Sven Delblanc, P.C. Jersild, P.O. Enquist och Kerstin Ekman⁸⁵⁾ har t.ex. inte medarbetat i tidningen. De kände väl knappast till ett forum som "Korta novellen", och om de hade gjort det, skulle de nog likväl inte självant ha sänt in manuskript. Själv sökte *Metallarbetaren* inte nya litterära kontakter,⁸⁶⁾ utan redaktionens arbete med litteratur bestod väsentligen i att förmedla insända noveller till lektören för bedömning.

Författare som P.O. Enquist och Göran Palm var vana att skriva i våra ledande kulturtidskrifter — *BLM*, *Ord & Bild* o.a. — som politiskt radikaliserades kring sextiotalets mitt.⁸⁷⁾ Men det faktum att författare som dessa inte finns med i *Metallarbetaren*, kan inte förklaras t.ex. med att de saknade skönlitterärt material som lämpade sig för andra fora än kulturtidskrifter. *Folket i Bild/Kulturfront* har nämligen god kontakt med flera av de väletablerade svenska författare som blev socialister på 1960-talet.⁸⁸⁾ Det beror säkert på att *Fib/K* lägger ner mycket mer energi på anskaffandet av sitt litterära material. Man hör sig för hos författare om de har lämpligt stoff att erbjuda. Känner man till att någon har en intressant bok under arbete, kan man direkt föreslå en förhandspublicering av något utdrag, o.s.v. Framför allt tar *Fib/K* alltså, i motsats till *Metallarbetaren*, kontakt med författare som tidningen vill se i sina spalter. Tidningen betalar gärna honorar, men de väletablerade författarna efterskänker ofta dessa för att stödja tidningen ekonomiskt.⁸⁹⁾

Fib/K:s skönlitterära utbud visar, att ett aktivt redaktionellt arbete kan få kända författare att lämna skönlitterära bidrag till andra tidskrifter än rena kulturtidskrifter. Därför är det kanske svårt att hysa medkänsla med fackförbundspressens representanter när de klagar över dåliga kontakter med den samtida diktningen, så som t.ex. *Skogsindustriarbetarens* redaktör Sive Hallgren gör 1977 i *Arbetets* artikelserie "Den glömda pressen".

När jag växte upp var *Sia* en av de få tidskrifter som jag hade tillfälle att få läsa. *Sia* gav orientering i världen. Tidningen öppnade portar till nya landskap. Den var omistlig. /---/ I dag spelar kanske inte *Sia* den rollen för den unga generationen. Det finns så mycket annat att läsa. *Sia* hade då en utpräglat litterär profil. Kända författare skrev noveller och dikter i *Sia*.

I dag står det inte någon Gunnar Ekelöf i redaktionskorridoren med manus i fickan. De unga författarna hittar inte längre till fackförbundstidningarna. Kanske de inte ens känner till deras existens. Deras väg till dikten har i de flesta fall gått över högskolor och universitet. De skriver för att befria sig från egna plågor.

Jag kom till fackförbundspressen det år gruvstrejken i norr plöjde djupa fåror i svensk debatt. Det var det år då samförståndets samhälle skakades i grunden. Dagspressen och TV upptäckte riktigt ordentligt att det fanns ett annat stycke värld att beskriva.

Den världen hade fackförbundspressen genomströvat under alla år.

Det var märkligt att notera att författare som skrev böcker om arbetsmarknadsproblem — som fackförbundspressen ältat i årtionden — blev så uppmärksammade av de traditionella kulturskrivarna. Författarna betraktades som en sorts pionjärer.

I sanning, fackförbundstidningarna var den bortglömda pressen.⁹⁰⁾

Fackförbundspressens redaktörer upplevde länge, att författarna personligen kom upp på redaktionen, ofta i akut behov av ett honorar. Men detta författarproletariat försvann praktiskt taget under 1960-talet, och därmed blev besöken färre på redaktionerna. Dessutom lade ju tidningarna om sina utbetalningsrutiner och manuskripten kom huvudsakligen per post. Författarna kommer alltså inte längre i samma utsträckning till redaktionerna, och redaktionerna har inte helt anpassat sig till de nya förhållandena och börjat arbeta mer aktivt med sina författarkontakter. Det är en väl så trolig förklaring till de uteblivna litterära förbindelserna som den, att författarna inte längre vill skriva i fackförbundspressen. Sive Hallgren har dessutom knappast rätt när han påstår att de unga författarna på 1970-talet inte längre hittar till fackförbundstidningarna. *Metallarbetaren* har t.ex. haft bra kontakt med 1970-talets unga författare. Som jag skall visa, hänger detta samman med en litteraturhistorisk förändring.

1977 deltog Lars-Olof Franzén i en artikelserie i *Dagens Nyheter* med inlägget "Från 60-tal till 70-tal. En ny litterär tradition bryter igenom". Franzén hävdar i artikeln, att nya unga prosaförfattare börjar sätta sin prägel på den svenska litteraturen kring 1970. Dessa har från början en socialistisk grundsyn; de har inte som Palm, Ekman och andra behövt erövra den genom att ompröva sina idéer. De är mindre experimenterande än 60-talets författare; den unga dikten är konventionell i sitt formspråk. Författarna anknyter till en realistisk trettioalstradition, och ger därmed samtidigt uttryck åt sin klassmässiga solidaritet med proletärförfattarna. Josef Kjellgren och Rudolf Värnlund har haft mer att säga dem än t.ex. Ahlin eller Gyllensten. Som representanter för 1970-talets realistiska prosaförfattare nämner Franzén Thomas Nydahl, Per Forsman, Per Holmer, Ann-Charlotte Alverfors, Ulf Lundell, Bunny Ragnerstam, Göran Hägg och Gunder Andersson.⁹¹⁾

1970-talets unga författare har i inte ringa utsträckning funnit vägen till *Metallarbetaren*. "Korta novellen" publicerade 1970 t.ex. ett antal författare födda på 1940- eller 1950-talet, författare vars skönlitterära debut inföll 1969-1976: Carl Erland Andersson, Gunder Andersson, Lars Åke Augustsson och Gunnar Lundin.⁹²⁾ Dessa har alla återkommit i *Metallarbetaren* med någon eller några "korta noveller". Och av de författare som

Franzén räknar upp är det bara Per Forsman, Göran Hägg och Ulf Lundell som inte finns representerade med prosabidrag i *Metallarbetaren* 1970-1978.⁹³⁾

Det är givet att dessa unga författare, som höll på att etablera sig, behövde publiceringsställen. Och det är intressant att se, att de kände till fackförbundspressen tillräckligt väl för att veta, att den tog emot litterära bidrag. Detta hänger säkert samman med 1970-talets växande intresse för arbetarklassens kultur eller för "folkets" kultur. Franzén framhöll ju i sin artikel, att arbetardikten varit viktigare än den existentiella dikten för de nya realisterna. Deras solidaritet med arbetarklassen bidrog naturligtvis till att göra en kanal till arbetarläsarna som "Korta novellen" attraktiv. Lars Åke Augustsson — författare till bl.a. två väsentliga arbetarskildringar från massaindustrin i Dalsland åren 1945-1965, *Fredstid* (1977) och *Orostid* (1978) — har således sagt sig ha också ideologiska motiv för att sända noveller till *Metallarbetaren*. I fackförbundspressen, *Folket i Bild/Kulturfront* och i viss mån i *Gnistan* når han ut till en stor publik som han inte skulle få kontakt med genom kulturtidskrifterna.⁹⁴⁾

Mindre kända arbetarförfattare. Amatörförfattare (1935-1978)

De författare ur arbetarmiljö som avhandlingen lyft fram hitintills är relativt bekanta namn; de finns som nämnts samtliga med i *Svenskt litteraturlexikon* (1970). Men *Metallarbetarens* dikter, noveller och följetonger har i inte ringa utsträckning skrivits av arbetarförfattare vars litterära insats inte räckt till för en biografisk artikel i sådana uppslagsverk. Vill man informera sig om dessa bortglömda författare får man gå direkt till deras bokproduktion — som i regel bara omfattar ett eller två verk, för det mesta utgivna på små förlag — eller till recensioner. Endast i ett par fall refererar *Svenskt författarlexikon* till biografiskt material.

Den kvantitativa balansen mellan de mindre kända och de mer kända författarna ur arbetarmiljö, d.v.s. de som behandlas i *Svenskt litteraturlexikon*, redovisas i uppställningen nedan. Där anges dels hur många "mindre kända" respektive "mer kända" författare ur arbetarmiljö som uppträder i de undersökta basårgångarna av *Metallarbetaren* 1940-1970, dels hur stor procent respektive grupp skrivit av den totala spaltytan dikt, novell, skiss och följetong som författare ur arbetarmiljö bidragit med.

	Årg. 1940:		Årg. 1950:		Årg. 1960:		Årg. 1970:	
	ant.	%	ant.	%	ant.	%	ant.	%
Mindre kända arbetarförf.	4	22.7	8	68.8	1	10.6	6	29.1
Mer kända arbetarförf.	5	77.3	6	31.2	6	89.4	5	48.4 ⁹⁵⁾

Metallarbetarens glömda arbetarförfattare hade (med något undantag) i likhet med sina mer kända kolleger lämnat kroppsarbetet bakom sig. Många var yrkesskribenter. De hade kommit in på den journalistiska banan — ibland via folkhögskolekurser — och knutits till arbetarpressen eller blivit fria författare som då företrädesvis medarbetade i arbetarrörelsens tidningar.⁹⁶⁾ I mycket större utsträckning än Erik Askund, Stig Carlson etc. verkar de mindre kända arbetarförfattarna ursprungligen ha varit järn- eller metallarbetare. I *Metallarbetaren* 1950 har faktiskt fem av de åtta ett förflutet i det egna förbundet.⁹⁷⁾ Så länge tidningen redigerades av Adolf Stenbom och Ivar Norén (redaktör 1947-1952) — båda med egen erfarenhet från järn- och metallindustrin, föreföll den att särskilt sätta värde på bidrag som knöt an till metallarbetarnas intressesfär. Det har tidigare påpekats, att Stenbom var medveten om betydelsen av att novellister ur den egna kretsen medarbetade i *Metallarbetaren*. Att också Norén uppskattade bidrag som var direkt orienterade mot en läsekrets av metallarbetare, framgår av den novellpristävlan som förbundsorganet inbjöd till när Metall fyllde 60 år 1948.

Metallarbetaren ordnar i samband med förbundets 60-årsjubileum en novellpristävlan. Syftet med denna är att få fram goda skönlitterära skildringar från metallarbetarmiljö, vilka lämpligen kan införas i *Metallarbetaren*. Vid bedömningen av tävlingsbidragen kommer hänsyn att tas i första hand till det konstnärliga värdet, men novellerna får naturligtvis dessutom gärna ha en ur facklig eller eljest ur arbetarsynpunkt god tendens.⁹⁸⁾

Det kom in inte mindre än nära 200 tävlingsbidrag. Åtta av dem prisbelönades, men *Metallarbetaren* köpte också ett stort antal av de noveller som inte premierades.⁹⁹⁾ Därmed stärktes inslaget av skribenter ur den egna kretsen. Tre av de åtta pristagarna — Ture Blom, Sten Strandberg och Anders Sundström — tillhörde f.ö. de mindre kända arbetarförfattarna i *Metallarbetaren* 1950. Med Blom och Strandberg fick tidningen kontakt genom sin novellpristävlan; Sundström hade däremot publicerat sig i *Metallarbetaren* redan tidigare.¹⁰⁰⁾

Att *Metallarbetarens* glömda arbetarförfattare i regel tystnade efter en eller två böcker kan förklaras på olika sätt. En del av dem debuterade ganska sent med romaner inom den proletära genren med självbiografiskt stoff; så t.ex. Ture Blom (f. 1902) med *Timrets proletärer* (1937) och *I ett järnbruk* (1946) och Anders Sundström (f. 1903) med *Fattig ära* (1949). Kanske var det ofta så, att författarnas litterära ambition aldrig hade sträckt sig längre än till en skildring av den miljö som de en gång levte i. Det var f.ö. många människor med anknytning till arbetarrörelsen som kände sig manade att skildra sitt liv.¹⁰¹⁾ Dessa författarförsök hade förstås inspirerats inte minst av den proletära självbiografins starka ställning i svensk litteratur, och av att arbetarrörelsen hade egna bokförlag. Men *Metallarbetarens* glömda författare ur arbetarmiljö skrev naturligtvis även i andra genrer än den självbiografiska. Bland deras alster

finns samtidsskildringar i arbetarmiljö där ibland privata, ibland samhälleliga problem står i förgrunden, och där finns diktsamlingar med en mer existentiell problematik. Men författarna råkade ofta ut för föga uppmuntrande kritik. Många starkt negativa omdömen förekommer, som t. ex. följande i *Expressen* 1950: "Min son är icke min" av Isse-Reinhold Lönnhammar är enligt förlagsreklamerna 'en bra bok', och det är fel, för den är dålig."¹⁰²) Lika nedslående kritik drabbade Erik Sandström, en f.d. metallarbetare och sjöman, som varit medlem av Internationella brigaden 1936 och blivit allvarligt sårad i spanska inbördeskriget. Sandström hade debuterat 1945 med diktsamlingen *Hemligt ljus*. 1947 kom sjömansskildringen *Långt till hamn*, som överlag fick ett svalt mottagande, även om vissa positiva sidor letades fram på en del håll. I *Göteborgs-Posten* skrev signaturen Ln. bl.a. följande om boken.

Anm. känner inte författaren, men förmodar att det är en debutant som tagit sina första stapplande steg på den litterära banan. Inledningskapitlet med några skildringar från hamnvarteren i Göteborg ger vissa förhoppningar /.../, men skildringen i fortsättningen från livet ombord är omogen och i många stycken en smula naiv. Boken hade dock säkert vunnit på att förlaget kostat på manuskriptet en tvättning, som det heter på journalistspråk, icke minst för att få bort en del språkliga omeningar. Erik Sandström har dock en viss berättarbegåvning som kunde tagas till vara genom lämplig fostran och vård.¹⁰³)

Böckerna saknade av allt att döma ofta nämnvärda litterära kvaliteter, och några försäljningsframgångar var de troligtvis inte heller. Det gjorde väl sitt till att få författarna att ge tappt. Erik Sandström — för att nu dröja vid honom — kom inte på bokmarknaden efter 1947, men han fortsatte livet ut (d. 1972) att skriva dikter och noveller i tidningspressen. I *Metallarbetaren* publicerade han inte mindre än ett fyrtiotal bidrag 1940-1954. Och i *Metallarbetaren* 1940, 1950 och 1970 finns det fler exempel på författare ur arbetarmiljö som aldrig slagit igenom litterärt, men som i tidningen haft ett pålitligt forum att publicera sig i och därmed ett ekonomiskt och moralist stöd.¹⁰⁴)

Bland *Metallarbetarens* mindre kända arbetardiktare finns emellertid också Ester Louise Gard. Hon är ett särfall såtillvida som hon väckte stor uppmärksamhet och allmänt spåddes en framtid som författarinna efter de två romanerna *Somliga ha det så...* (1939) och *Segerhuvan* (1943).¹⁰⁵) Vad som intresserade Gard mest var arbetarfamiljen, dess olika medlemmar och deras själsliv. I sin karaktärsskildring stannade hon i första hand vid människornas goda sidor. Kritikerna uppskattade just, att den sociala tendensen kom i skuggan av framhäandet av det goda i människorna. I *Skånska Dagbladet* skrev t.ex. signaturen O. G. om debutverket: "Och det är med särskild tillfredsställelse, man läser en 'proletärroman' i övervägande ljusa färger och helt utan social patos och tendens."¹⁰⁶)

Trots Ester Louise Gards litterära framgångar blev *Segerhuvan* den sista romanen. Författarinnan, som f.ö. kom att gifta sig med Emil

Hagström,¹⁰⁷⁾ slutade däremot inte att publicera sig; i *Metallarbetaren* finns ett femtontal bidrag av henne 1945-1954.

Det var, som framkommit, under redaktörerna Adolf Stenboms och Ivar Noréns tid som de mindre kända arbetarförfattarna hade bäst kontakt med *Metallarbetaren*. Gösta A. Svensson (redaktör 1952-1961) månade om det centralt litterära materialet, särskilt under sina första år på tidningen. Han gav under ett par år på femtiotalet lyriken en stark ställning, och han såg till att honorarsatserna för tecknare, fotografer och skribenter höjdes påtagligt.¹⁰⁸⁾ Men de mindre kända arbetarförfattarna fick inte så stor glädje av *Metallarbetarens* förbättrade honorarsatser. Gösta A. Svenssons kulturella ambitioner tog sikte på att presentera mer välkända författare för läsekretsen, och de mindre kända namnen fick en undanskynd ställning. Tendensen blir tydligare, när tidningen mot slutet av 50-talet skar ner det litterära materialet och började ta in lyrik och noveller bara i mån av utrymme. Då väljer *Metallarbetaren* att i första hand hålla fast vid mer etablerade författare med anknytning till arbetarrörelsen. Det märks tydligt i *Metallarbetaren* 1960, där Karl Ivar Björklind är den ende mindre kände författare ur arbetarmiljö medan de sju mer kända skrivit hela 53 % av årgångens nedskurna utbud av lyrik, skisser och noveller: Stig Carlson, Gustaf Rune Eriks, Emil Hagström, Nine Christine Jönsson, Birger Norman, Nils Parling och Stig Sjödin.

Med "Korta novellen" skapade *Metallarbetaren* som påpekats ett forum öppet för alla författare. 1970 års årgång visar, att även mindre kända författare ur arbetarmiljö hittat till den nya novellsidan. En av dem, Axel Sireborn (f. 1915), som Lars Furuland porträtterat i "En statarskildrare från Skåne",¹⁰⁹⁾ finns sålunda f.f.g. representerad med en kort novell 1965 (nr 17-18). Då hade han inte kommit ut på bokmarknaden sedan 1958 - det året utgavs hans *Marodörer*. I de flesta av årgångarna 1966-1978 återkommer han sedan med noveller. För Sireborn blev alltså *Metallarbetarens* "Korta novell" en värdefull placeringsmöjlighet. Även andra mindre kända skribenter bidrog regelbundet till "Korta novellen", men sällan oftare än en gång om året. Långt tidigare, under Stenboms och Noréns tid, var förhållandena annorlunda. Då kunde mindre kända författare återkomma med flera bidrag i en årgång. Erik Sandström, som började medarbeta 1940, hade t.ex. fem noveller i *Metallarbetaren* 1944 och tre dikter och två noveller 1950. Men så var Sandström också f.d. metallarbetare.

Från de glömda arbetarförfattarna är steget inte särskilt långt till *Metallarbetarens* amatörförfattare i de centralt litterära genrerna — i regel är det ett eller två skönlitterära verk som skiljer kategorierna.

Med amatörförfattare menas här skribenter som inte publicerat något skönlitterärt verk (Hc) förtecknat i *Svensk bokenkatalog/Svensk bokförteckning* (t. o. m. 1978).¹¹⁰⁾ Deras författarskap kan annars variera kraftigt i omfång: somliga har allt som allt skrivit ett par noveller, medan andra har gett ut hela böcker i fackämnen.¹¹¹⁾

Amatörförfattarna är, vid sidan av arbetarförfattarna, den enda författarkategorin av betydelse i *Metallarbetaren*. Amatörförfattarnas andel av den totala spaltytan lyrik, skiss, novell och följetong i *Metallarbetaren* 1940—1970 var följande.

1940: 24.3 %

1950: 39.4 %

1960: 27.1 %

1970: 41.7 %

I *Metallarbetaren* 1940 återfinns 10 amatörförfattare och 1950 är antalet 20. När biografiska data stått att få, har det visat sig att författarna nästan undantagslöst hörde till den egna kretsen. Det var i stort sett fråga om fackföreningsfunktionärer eller järn- och metallarbetare.¹¹²⁾

Det är givet att amatörförfattare, t. ex. en metallarbetare, inte behövde dra sig för att söka sig till ett så opretentiöst litterärt forum som *Metallarbetaren* då var. Såsom ovan noterad, ville ju också tidningens redaktörer 1940 och 1950, Adolf Stenbom och Ivar Norén, gärna ge läsekretsen del av noveller där järn- och metallarbetarnas egna erfarenheter gestaltades. Tidningens amatörförfattare hade alla förutsättningar att skriva sådana.

Många av amatörförfattarna ur den egna kretsen blev återkommande bidragsgivare. I *Metallarbetaren* 1940 skrev t. ex. Ivar Malmström, som hade debuterat i tidningen 1923 med dikten "Järnbruksarbetare" (nr 27). Hans medarbetarskap sträckte sig t. o. m. 1947, och kom att omfatta ett trettiotal bidrag bl. a. följetongen "Smältsmeder" (1935:42 ff). Den genre som Malmström särskilt odlade var folklivsskildringen och liksom Johan Olov gav han den gärna drastiskt-humoristiska inslag. I likhet med Johan-Olov Johansson kom också Ivar Malmström ur bruksmiljö: han var från Bofors.

Malmström var en veteran inom förbundet, avdelningsordförande i Bofors och medlem i Metalls styrelse. När han fyllde 60 år 1942, beskrev *Metallarbetaren* hans förtjänster, dit även författarskapet räknades.

I rikt mått har han låtit sina medmänniskor få del av blomsterdoften och romantiken från de gamla bruken. Han har också — inte minst i denna tidnings spalter — med kärva skildringar, men med humorns glimt frammanat bilder av fattigdomens tysta förtvivlan och bruksarbetarnas kamp mot bolagsvälde och förtryck. /---/ Malmström är diktare och poet. Han har skrivit många och berättat ännu flera tokroliga historier om gamla bruksarbeters liv och leverne. I alla dessa historier har dock funnits en underton av allvar och en viss tendens. De har slagit an strängar, som haft anknytning till arbetarrörelsen.¹¹³⁾

I *Metallarbetaren* 1950 skrev Per Edvin Rosenkvist två dikter. Han är ett utmärkt exempel på att det med tiden växte fram amatörförfattare ur den egna kretsen som hade ett uttalat estetiskt syfte med sitt författarskap. Per Edvin Rosenkvist var svarvare vid Kockums i Malmö och publicerade inte mindre än ett femtiotal bidrag i *Metallarbetaren* 1942—1954.

1951 uppmärksammade *Metallarbetaren* Rosenkvist med artikeln "Svarvare. Konstnär. Poet" (nr 50). *Metallarbetarens* nye medarbetare Gunnar Davidsson, själv f.d. järnbruksarbetare,¹⁴) hade besökt författaren i Malmö, som bl.a. berättade följande om sin diktning:

Medan svarven gör sitt arbete tänker jag gärna på en dikt eller ett tänkespråk.

Och hittar jag något riktigt vackert rimmat eller orimmat kan jag älta det om igen, om igen — det blir ett slags motvikt till den vardagliga tristessen.

Rosenkvist trivs alltså inte med sitt arbete som svarvare vid Kockums. Instängdheten känns påfrestande och tillvarons essens blir upplevelserna på fritiden. Den, familjen och hemmet är det centrala för Rosenkvist. Likväl har Rosenkvist ingen direkt önskan att ägna sina krafter åt problemen i arbetslivet.

Och när vi frågar Rosenkvist om framtidsplanerna, så säger han sig inga ha. På vår fråga om han inte skall försöka ta itu med problemen i arbetslivet, så svarar han: — Kanske... Det får väl bli när och om inspirationen infinner sig. Och Rosenkvist deklarerar att den kan vara svår att finna, särskilt som intressena för arbetet och fritiden är så väsens/skilda. Men när lustan att dikta eller måla kommer, så tar Rosenkvist den som en gudadåva som ger tillvaron liv och mening. Hans förmåga att tillvarata den är värd all aktning och respekt.

Gunnar Davidsson verkar ha upplevt Per Edvin Rosenkvist som en av 1950-talets mer estetiskt inriktade diktare och skulle nog hellre ha sett, att författaren hade tagit upp mer sociala ämnen i sin diktning, gärna med utgångspunkt i erfarenheterna som svarvare på Kockums. Davidssons reaktion är ytterligare ett exempel på att folk inom arbetarrörelsen emellanåt önskade sig konst med ett socialt innehåll i de egna kulturinstitutionerna. Rosenkvists inställning harmonierar däremot mer med den reformistiska arbetarrörelsens övergripande kultursyn, som hade sina rötter i den liberala humanismens människouppfattning. Arbetarklassen uppmuntrades att på sin fritid ta del av kvalitetsmässig god konst, utveckla sin personlighet, bli bildade och harmoniska människor. En meningsfull fritid skulle kompensera ett tungt och trist arbete. Arbetarrörelsens roll i sammanhanget var närmast att göra kulturen tillgänglig för alla.

När *Metallarbetaren* i slutet av 1950-talet minskade utrymmet för lyrik, noveller och följetonger, gick nerskärningen inte bara ut över de mindre kända arbetarförfattarna, utan också över amatörförfattarna. Båda grupperna stärkte av allt att döma sin ställning när "Korta novellen" infördes 1961. I *Metallarbetaren* 1970 skrevs nästan hälften (42 %) av den centralt litterära läsningen av människor som inte framträtt med något skönlitterärt verk på bokmarknaden. Det var i första hand till "Korta novellen"

som amatörförfattarna bidrog 1970, men de var också representerade med en del lyrik.¹¹⁵⁾

20 amatörförfattare uppträdde i *Metallarbetaren* 1970 (jfr not 112). Av de tolv skribenter vars bakgrund är känd hade nio anknytning till arbetarmiljö eller hade haft det, medan tre kom ur borgerlig miljö.¹¹⁶⁾ Många av amatörförfattarna hade troligtvis redan i hemmet stiftat bekantskap med fackförbundspressen. De visste att denna press publicerade skönlitteratur och såg det som ett lämpligt forum att uppsöka. Lokalpressen var ett populärt alternativ.

Vissa av amatörförfattarna i *Metallarbetaren* har publicerat lyrik, noveller o.a. i tidningar i hela sitt liv. Stig Helgesson, kanslist på socialförvaltningen i Sandviken, är en. 1948, när han var 15 år gammal och anställd vid GDG i Sandviken, fick han sin första novell publicerad i *Metallarbetaren*. Novellen, "Sot" (nr 50), var f.ö. insänd till tidningens novelltävling 1948. Helgesson återkom i *Metallarbetaren* 1970 under "Korta novellen" med "Vinternatt med Grogge" (nr 50).

Ännu 1978 skrivs en stor del av *Metallarbetarens* centralt litterära bidrag av amatörförfattare, ett faktum som kan sättas i samband med amatörskrivandets förbättrade status. Lars Furuland påpekar i *Skrivare i Skaraborg* (1977) att "amatöraktiviteterna på 1970-talet åter ökar, att de märks mer utåt än tidigare [...]". Denna utveckling för Furuland bl.a. tillbaka på den allmänna kulturpolitiken, som under 1970-talet mer än tidigare stött amatörverksamheten.¹¹⁷⁾

Författare ur borgerlig miljö.¹¹⁸⁾ Utländska författare (1935—1978)

Det återstår att nämna några författarkategorier, som spelat en blygsammare roll i *Metallarbetaren*. För åskådlighetens skull kan det vara lämpligt att här ange vilken procentuell andel av utrymmet för lyrik, skisser, noveller och följetonger i *Metallarbetaren* 1940—1970 som bidragsgivare ur de olika grupperna har svarat för.

År	1940	1950	1960	1970
Författare ur arbetarmiljö med bokproduktion (Hc)	45.9	44.5	59.5	37.0
Amatörförfattare	24.3	39.4	27.1	41.7
Författare ur borgerlig miljö med bokproduktion (Hc)	10.3	9.9	1.8	17.5
Utländska författare	19.5	0.4	6.3	2.1
Författare som ej kan placeras (jfr not 119)		5.8	5.3	1.7

Det har tidigare påpekats, att Adolf Stenbom och Ivar Norén prioriterade berättelser med anknytning till järn- och metallarbetarnas levnadsvillkor. I *Metallarbetaren* 1940 har faktiskt två av de tre författarna ur bor-

gerlig miljö ett slags anknytning till järnbruksmiljö. Den ene är Josef Hedebo, en byggnadstekniker och byggmästare, som tydligtvis blivit bekant med en smed från järnbruksorten Gimo. När denne dog 1937, började Josef Hedebo skriva ned de humoristiska historier smeden berättat för författaren.¹²⁰⁾ Mellan 1937 och 1946 publicerade *Metallarbetaren* närmare ett fyrtiotal historier om Ljugarstugen, som Hedebo kallade smeden, vars verkliga namn var Karlsson. Josef Hedebo hör alltså liksom Johan-Olov Johansson och Ivar Malmström till *Metallarbetarens* produktiva folklivsskildrare.

Hedebos böcker är bara två: *Visor och sonetter* (1930) och en postum kåserisamling, *Vinterväg och Sommarhage* (1959), där ett antal av hans kåserier i *Dagens Nyheter*, skrivna under signaturen Svarte Joe, är samlade. Hans litterära verksamhet bestod alltså i huvudsak i medarbetarskap i olika tidningar och kontakten med *Metallarbetaren* förklaras väl enklast så, att Hedebo sett tidningen som ett lämpligt forum för berättelserna om Ljugarstugen.

En viss anknytning till järnbruksmiljö hade också Annalisa Forssberger, som började medarbeta i tidningen 1940 och kom att publicera ett tiotal bidrag där. Forssbergers far var skogsförvaltare och familjen bodde på Stjernerunds bruk i Bergslagen — ett järnbruk om vars borttvinande Forssberger 1957 skrev boken *Det förvandlade bruket*. När författarinnan 1940 sökte sig till *Metallarbetaren* var hon bosatt i ett annat järnbrukssamhälle, Långshyttan och hennes första bidrag, novellen "Lydia" (1940:49—50), utspelas i bruksmiljö.

Ur borgerlig miljö kom också Axel Österberg, signaturen "Kluck", välkänd som verskåsör i flera olika tidningar. Österberg tillhörde Klara-bohemerna, som han skildrade i romanen *Syndare i Klara* (1946). Han umgicks alltså i samma kretsar som flera av de arbetarförfattare som medarbetade i *Metallarbetaren* vid denna tid: Erik Asklund, Emil Hagström, Willy Walfredsson o.a. Som vi tidigare sett, brukade dessa tipsa varandra om var man lämpligen kunde placera manuskript. Kanske var det på det sättet som Axel Österberg fick kontakt med *Metallarbetaren*.

Exemplen Hedebo, Forssberger och Österberg antyder, att författare ur borgerlig miljö under Stenboms och Noréns tid uppträdde i *Metallarbetaren* bara i rätt speciella fall: om de av ett eller annat skäl var förtrodda med järn- och metallarbetarmiljö, tillhörde journalist- och författarkretsarna i Klara el.dyl. Men jag har inte undersökt detta mera systematiskt.

Flest författare ur borgerlig miljö har *Metallarbetaren* inte oväntat 1970; deras andel av lyrik- och novellstoffet i tidningen är då 17 %. Det är "Korta novellen" — som ju var öppen för bidrag från vilken författare som helst i Sverige — som i första hand ligger bakom den höga procentandelen. I avsnittet om "Korta novellen" och sextio- och sjuttioitalens samhällsskildrare påpekades, att novellsidan uppmärksammades av

många yngre författare som sympatiserade med arbetarklassen, men själva kanske hade en borgerlig bakgrund.

Den inledande uppställningen visar, att inslaget av utländska författare är markant i *Metallarbetaren* endast 1940.¹²¹⁾ Den höga siffran för det året beror främst på att tidningen då publicerade följetongen "Människoöden bakom maskinen" av den tjeckiske författarinnan Margarete Neumann (1940:5 ff). Överlag är det utländska materialet i *Metallarbetaren* förhållandevis rikligt under världskriget. Inte sällan är det författare från de ockuperade länderna som kommer till tals.¹²²⁾

I *Metallarbetaren* 1950, 1960 och 1970 finns däremot få utländska bidrag. Under Gösta A. Svenssons kulturella offensiv vid mitten av 1950-talet fick visserligen tidningens läsekrets del av lyrik ur världslitteraturen, t.ex. av Brecht, Jiménez och Garcia Lorca (jfr M 1956:46 och 50, 1957:17 och 50). Men denna offensiv varade bara några år. I detta sammanhang kan nämnas att under 1970-talet har "Korta novellen" i åtskilliga fall författats av invandrare i Sverige.

Metallarbetaren har inte heller i någon större utsträckning utnyttjat möjligheten att presentera äldre, kända författare vilkas verk är fria. Tidningen verkar i stället ha sett det som sin uppgift att köpa nytt material. Det fanns många författare som behövde dess stöd, inte minst svenska författare ur arbetarmiljö som står den reformistiska arbetarrörelsen nära.

Kåsörer, tillfällesdiktare, kolumnister, memoarberättare och reseskildrare (1935-1978)

Det finns flera skäl till att rubrikens kategorier i basårgångarna 1940, 1950, 1960 och 1970 har fått bilda en egen grupp.¹²³⁾ Många av författarna har haft en särskild plats reserverad för en veckovers, ett kåseri eller en krönika — *Metallarbetaren* har m.a.o. visat dem ett särskilt stort förtroende. Vidare har kåsörer och kolumnister i första hand kommenterat samtida händelser och problem; det dagsaktuella har varit av stor betydelse. Deras bidrag är utredande och diskuterande snarare gestaltande. Också genomrädda drag gör det sålunda motiverat att skilja kåsörer, kolumnister och memoarberättare, d.v.s. de semilitterära författarna, från lyriker, novellister och följetongsförfattare, de centralt litterära författarna.

Under de ur avhandlingens synpunkt magra åren fram till vändpunkten 1935, då noveller omsider blev ett fast litterärt inslag i tidningen, var kåseriet den enda livskraftiga litterära genren i *Metallarbetaren*. 1931-1934, då det litterära utbudet i tidningen var synnerligt knappt, fanns i alla fall kåsören Ruben Morgens där med sin kåseriavdelning "Genom verkstadsfönstret". Bakom pseudonymen dölde sig Erik Collin, en fackligt aktiv

verkstadsarbetare vid Bolidens verkstäder i Stockholm som 1935 blev ombudsman i förbundet.¹²⁴⁾ När Adolf Stenbom blev redaktör 1935, prioriterade han av allt att döma novellmaterialet, och kåseriavdelningen "Genom verkstadsfönstret" försvann. I *Metallarbetaren* 1940 utgör de semilitterära genrerna bara 20 % av det totala litterära stoffet i årgången; lyrikinslag, noveller och följetonger svarar således för hela 80 %. För den semilitterära läsningen i *Metallarbetaren* 1940 svarade i första hand två författare. Den ene var Johan-Olov Johansson, som skrev en rad verskåserier under rubriken "Påvar"; han porträtterade där kända män inom fackföreningsrörelsen. Den andre var Josef Kjellgren (pseudonymen J.B. Cobber),¹²⁵⁾ som i ett antal prosastycken fr.a. reflekterade över kriget och dess fasor.

I *Metallarbetaren* 1950 har de semilitterära genrernas ställning starkt förbättrats: 51 % av den litterära läsningen är kåserier eller memoarberättelser. Detta beror särskilt på att tidningen låtit kåseriet kraftigt expandera under 1940-talet. 1941 infördes avdelningen "Filspån" med Axel Österberg som kåsör (signaturen Absalon 1941-1952), och 1949 började också Ture Gerdes kåsera på samma avdelning (signaturen Tidlund 1949-1978). 1944 öppnade *Metallarbetaren* "Hört och sett" (1952 med ny titel: "Titt-ut"). Där fördes pennan av Elsa Appelquist (signaturen El Appell 1944-1959) och Inga Bergström (signaturen Isa Bella 1948-1959).

Dessa kåsörer kan samtliga betraktas som yrkesskribenter. Axel Österberg är tidigare nämnd som en av författarna i Klara. Han utgav flera skönlitterära verk och medarbetade flitigt i tidningspressen. Österberg var f.ö. den ende av kåsörerna som inte hade någon anknytning till Metall. Ture Gerdes hade ett förflutet både som skribent och metallarbetare när han kom till *Metallarbetaren*. Han berättar själv:

Min första krönika var införd i juni 1949 och handlade om avlöning och direktörsbesök i LM-verkstaden Ermi i Stockholm. Jag tog jobb där efter 13 år på Ny Dags redaktion, varifrån jag gick som protest mot kravet att jag skulle lämna min fackorg. Sv. Journalistförbundet. Jag skickade in opuset utan att känna någon på Metallarbetaren. Det togs in och jag animerades att fortsätta, jag var känd dagspresskåsör och mitt avhopp till verkstadslivet var väl intressant.¹²⁶⁾

Först 1976, då Ture Gerdes var 69 år, kom hans bokdebut: *Det blågula repet*.¹²⁷⁾ Gerdes berättar där sina minnen från 30-talets Kalmar. I centrum står myndighetspersonernas förtryck av de arbetslösa livsmedelsarbetarna, vars protestaktioner leddes av Gerdes. En ny självbiografisk bok, *Alla mina jobb*, utgavs 1978.

"Hört och sett" sköttes alltså av två kvinnliga kåsörer. Elsa Appelquist knöts till sidan först, 1944. Hon var då metallarbeterska, blev sedan journalist på *Morgon-Tidningen* och publicerade 1949 sin enda bok, romanen *Krig med räknesticka*.¹²⁸⁾ Boken skildrar en konflikt mellan arbetare och arbetsledning vid en elektroteknisk industri där tidsstudier skall införas.

Appelquist fortsatte som kåsör i *Metallarbetaren* t.o.m. 1959, alltså

långt efter det att hon lämnat verkstadsindustrin för journalistiken. 1948 fick hon assistans av Inga Bergström, en annan f.d. metallarbeterska. Inga Bergström hade börjat skicka noveller till *Metallarbetaren* redan 1937; hon skrev då under pseudonymen Gerd Rikard. Sin största framgång som författarinna fick hon troligtvis då hon vann pris i en tävlan om bästa folkpjäsen, arrangerad av Radiotjänst. Bergströms pjäs *Medan hjulen står stilla* uppfördes i radio 1947. Pjäsen utspelas på en arbetsplats i verkstadsindustrin, och det centrala problemet är även här tidsstudier och deras nedbrytande verkningar på arbetarens hälsa.¹²⁹) Inga Bergströms framgång med pjäsen, och styckets lämpliga tendens, bidrog säkert till att *Metallarbetaren* 1948 gjorde sitt samarbete med författarinnan mer intimt och lät henne förstärka "Hört och sett". *Metallarbetaren* blev troligtvis Inga Bergströms viktigaste litterära forum. Hon publicerade aldrig något i bokform.

Det är inte överraskande, att *Metallarbetaren* höll fast vid bidragsgivare ur "den egna kretsen" när det gällde de semilitterära genrerna. Fackföreningsfunktionärer, järn- och metallarbetare skrev åtminstone — alla namn har inte kunnat placeras — 61 % av tidningens kåserier och självbiografiska berättelser 1940 och 85 % 1950.¹³⁰) I de semilitterära genrerna var det nämligen fortfarande angeläget att författarna var väl förtrogna med förbundets verksamhet och läsekretsens levnadsvillkor. Kåserierna i *Metallarbetaren* var nämligen i första hand åsiktsförmedlande, på sätt och vis ett slags lättsamma ledare. Inriktningen framgår tydligt av Adolf Stenboms omnämnande av Elsa Appelquists första verksamhetsår som "Hört och sett"-käsör i verksamhetsberättelsen 1944.

Bland övriga medarbetare i tidningen må främst nämnas [...]/ och Elsa Appelquist, som skildrat metallarbetarnas och speciellt de kvinnliga förbundsmedlemmarnas problem och ställning på arbetsplatsen och inom arbetarrörelsen.¹³¹)

Att så mycket av det semilitterära materialet 1940 och 1950 kom från personer ur den egna kretsen beror även på att *Metallarbetaren* under Adolf Stenbom och Ivar Norén ännu visade stort intresse för kulturhistoriskt intressanta skildringar av järn- och metallarbetarmiljö. Man lät förbundets medlemmar berätta minnen i tidningen. Ivar Norén, som vi tidigare sett utlysa en novellsamling med motiv från metallarbetarmiljö, var en av nyckelpersonerna också här. Hösten 1949 inledde Nordiska museet och Svenska Metallindustriarbetareförbundet en insamling av järnbruksminnen. De bästa skildringarna skulle premieras, och i prisjuryn satt utom Mats Rehnberg från Nordiska museet och Metalls ombudsman Edvard Vilhelmsson, också *Metallarbetarens* redaktör Ivar Norén.¹³²) Resultatet av tävlingen redovisades förstas i *Metallarbetaren* (1950), och det vinnande bidraget publicerades. Det hette "Så var det då", (nr 31-32) och var skrivet av den 78 år gamle Fredrik Carlsson, som varit smed vid järnbruket i Gimo. På hösten 1950 fortsatte Nordiska museet och Metall att samla minnen från strukturuomvandlingens svenska samhälle, nu med

verkstadsindustrin i fokus. Under parollen "Vi samlar verkstadsminnen" inbjöd *Metallarbetaren* läsare som upplevt industrialismens tidigare skeden att berätta sina minnen.

De allra äldsta av industriarbetarna har själva upplevt denna förändring, då befolkningsöverskottet på landsbygden lämnade jorden och fick sin utkomst inom industrin. Det är bilden av denna utveckling, som nu verkstads- och metallverksarbetarna själva skall vara med om att rädda till framtiden för forskning och folkbildning.¹³³⁾

I *Metallarbetaren* 1940 var de centralt litterära genrerna lyriken, skissen, novellen och följetongen bättre representerade än 1950, 1960 och 1970, då de semilitterära genrerna kåseriet, krönikan och memoarberättelsen allt mer tog överhand.

	Årg. 1940: dm ²	Årg. 1950: dm ²	Årg. 1960: dm ²	Årg. 1970: dm ²
Centralt litterärt stoff	495.6	376.7	143.4	365.6
Semilitterärt stoff	120.2	399.2	543.9	697.0

Metallarbetarens fasta semilitterära avdelningar 1960 var Ture Gerdes kåseriavdelning "Filspån", Birger Normans krönika "Vinkelskott" och "Kluck sa det" en veckovers som skrevs av Axel Österberg. Österberg, som skrivit dagsvers i både *Arbetaren* och *Aftontidningen*, hade 1952 flyttats från kåseriavdelningen "Filspån" till veckoversen, och förblev verskåsör fram till sin död 1968. Då hade Österberg medarbetat i *Metallarbetaren* med lyrik, noveller och kåserier sedan slutet av 1930-talet, och hunnit bli en av tidningens flitigaste bidragsgivare genom åren.

När f.d. järn- och metallarbetarna Adolf Stenbom och Ivar Norén hade hand om *Metallarbetaren* var det huvudsakligen folk ur "den egna kretsen" som fick bidra med kåserier och memoarberättelser. 1960 var Gösta A. Svensson redaktör, och både han och efterträdaren Sten Lundgren hade som vi sett i första hand journalistiska meriter. Det verkar ha fört med sig att författare ur den egna kretsen blev färre även i de semilitterära genrerna. Som vi sett, svarade de för hela 85 % av det semilitterära stoftet 1950. 1960 skrev personer ur den egna kretsen bara 39 % av *Metallarbetarens* kåserier, krönikor och självbiografiska berättelser, och 1970 var siffran 47 %.¹³⁴⁾ Uppgången 1970 förklaras av att tidningen det året introducerade en ny kåseriavdelning, "Fräsaren", en signatur bakom vilken dolde sig olika redaktionsmedlemmar, kommenterade i kåseriets form politiska och fackliga händelser.

De fasta kåseriavdelningarna har, som man ser, nästan undantagslöst anförtratts skribenter ur den egna kretsen. Eftersom kåserierna är ut-

präglat åsiktsförmedlande och har en stor läsekrets — långt större än "Korta novellen" —¹³⁵⁾ har det säkert varit viktigt att kåsörerna stått relativt nära läsekretsen och fackföreningsrörelsens ideologi. *Metallarbetarens* veckovers, som kommenterar inrikes- eller utrikespolitiska tilldragelser och inte har någon omedelbar anknytning till den fackliga vardagen, har däremot kunnat läggas i händerna på människor utanför den egna kretsen. Axel Österberg hade uppfotrats i ett folkskollärarhem och stod politiskt syndikalismen närmast (även om hans ideologiska hållning, som den framträder i veckoverserna, var väl förenligt med *Metallarbetarens*). Och när tidningen 1968 sökte en efterträdare till honom var man tydligtvis i första hand intresserad av att vederbörande behärskade dags- eller veckoversgenren. *Metallarbetaren* knöt till sig Börje Crona, som då publicerat fyra samlingar med limerickar, kallade "mumrickar". Att Börje Crona även skrev "mumrickar" i *Arbetsgivaren* var inget hinder.¹³⁶⁾ Det visar hur perifer veckoversen ansågs vara som ideologiförmedlare 1968.

I *Metallarbetaren* 1960 förekom också insändarsidan "Oss emellan". Där hette det i ingressen:

Det här är Metallarbetarens avdelning för kontakt med läsekretsen, för folk som skriver, tecknar eller fotograferar. Ni som har något att säga — säj det här.¹³⁷⁾

Några av årgångens amatörförfattare ur den egna kretsen förekom just på insändarsidan, där de bidrog bl.a. med verskåserier. Här kände tydligen metallarbetare att de hade ett forum som passade dem. Kuno Beckholmen, som 1961 anställdes som redaktionssekreterare för att 1970 bli *Metallarbetarens* redaktör, har berättat hur attraktiv sidan var för amatördiktare.

Det var inte bara direkt fackliga bidrag /som/ strömmade in (det var ju dem vi var ute efter) utan också en massa dikter. En del var bra, andra inte så lyckade, men det rörde sig hela tiden om folkets verkliga röst. Vi stod alltså i en valsituation och valde att prioritera det direkt fackliga materialet. Amatördiktarna fick i stor utsträckning sitta emellan. Men under årens lopp har vi publicerat åtskilliga sådana och en del verkligt bra. Men de mera "legitimerade" diktarna stördes av vårt amatör-rytteri och det bidrog till att den typen av bidrag efter hand torkade in.

Någon gång funderade vi på att chocka läsekretsen genom att göra ett helt nummer på 32 sidor med bara amatördikter. Det skulle ha gått.¹³⁸⁾

Insändarsidan "Oss emellan" visar, att det fanns författarambitioner i läsekretsen som "Korta novellen" — en avdelning som efter vad nyss nämndes visat sig ha långt mindre läsvärde än "Oss emellan" — inte lyckats tillmötesgå. Kanske har novellsidan uppfattats som en sida för mer professionella och målmedvetna skribenter, en sida med ambitionen att ge *Metallarbetarens* läsekrets god litterär läsning. "Oss emellan" var anspråkslösare, och där skrev läsekretsen.

Nu täppte redaktionen efter hand till den kanal som öppnats. 1970

fanns t.ex. inga sådana litterära inslag på insändarsidan. Men 1960 års exempel antyder, att *Metallarbetarens* redaktion om den så önskat nog skulle kunna ha mobiliserat en stor grupp amatörförfattare ur den egna kretsen. Det är därför värt att notera, att fem amatördikter presenterades i "Oss emellan" 1978. Det är nog ett utslag av den tidigare omtalade tendensen att ge amatörskrivandet förbättrad status under 1970-talet.

V. DET LITTERÄRA STOFFETS FORM OCH FUNKTIONER

Inledning

Föregående kapitel om författarkadern skiljde mellan bidragsgivarna i centralt litterära genrer och de i semilitterära genrer; en mer ingående diskussion av begreppen utlovades i detta kapitel. Men inledningsvis skall fastslås, att det är inte helt lätt att dra gränsen mellan litterära och icke-litterära bidrag i *Metallarbetaren*. Det utslagsgivande måste vara "hållningen till ämnet, sättet att framställa det" som man finner i bidragen. Men det synsättet lämnar rum för en "bred zon av svårbestämbara övergångsformer" mellan litterärt och icke-litterärt.

Citaten är hämtade ur inledningskapitlet till Peter Hallbergs *Litterär teori och stilistik* (1970). "Vad är skönlitteratur?". Det heter där bl.a.:

Man kan /.../ enas om att en tidskrift för fjäderfäavel eller en handbok i taxering — för att välja ett par extrema fall — inte som sådana kan göra anspråk på litteraturforskarens intresse. Å andra sidan kan fjäderfäavel och taxeringsfrågor — eller vilka ämnen som helst — bli föremål för skönlitterär behandling. /---/ Men därav följer att det knappast kan vara innehållet eller ämnet i och för sig som avgör, om ett skrivet eller tryckt dokument faller inom litteraturvetenskapens domvärjo. Det utslagsgivande kriteriet bör tydligen sökas någon annanstans: i själva hållningen till ämnet, sättet att framställa det. /---/ Allt som allt gör man klokt i att inte söka dra någon knivskarp gräns mellan saklitteratur och skönlitteratur. Lämpligen bör man lämna rum för en bred zon av svårbestämbara övergångsformer.¹⁾

De bidrag i *Metallarbetaren* som jag betraktar som litterära faller inom många olika genrer, och en del av genrerna är "övergångsformer" mellan skönlitteratur och saklitteratur.

Alla bidrag på vers har jag sett som litterärt stoff, också när innehållet är av mer eller mindre prosaisk eller saklig karaktär. I och med versifikation har de givetvis ett slags litterär formning.

Också all fiktionsprosa kan betraktas som litterär. Det rör sig här om följetonger, noveller och skisser. Om novellen kan sägas, att den i tidningssammanhang är en utpräglad kortgenre. Det gäller också om novellen i *Metallarbetaren*. Sedan tidningen fick veckotidningsformat 1937, har novellerna i allmänhet som nämnts tagit en eller en och en halv sida i anspråk. Skillnaden mellan novell och skiss ligger, enligt min avgränsning, i att reflexioner spelar en framträdande roll i skissen, medan skildringen av ett yttre händelseförlopp är reducerad.

Den litterära läsningen i *Metallarbetaren* inbegriper emellertid, som jag avgränsar den, också bidrag som varken är lyrik eller fiktionsprosa. Jag tänker då bl.a. på memoarskildringar, d.v.s. bidrag där författaren framställer det han berättar som hågkomster, minnen, utan att ta steget över till den fabulerande fiktionsprosan. Men väl kan bidragen innehålla

replikväxlingar, miljöbeskrivningar, personskildringar o.a. som till dels gör intryck av att vara subjektiva och litterärt omformade, att inte på varje punkt stämma med faktiska förhållanden.

Som litterär läsning räknar jag också kåseriet och reseskildringen. Bidragen i de två genrerna förmedlar visserligen information av olika slag, men författarens hållning till ämnet brukar vara så pass personlig att det inte går att tala om ren sakframställning. Skildringen är gärna humoristisk, känslöengagerande eller stämningsskapande, och texten får därmed litterära drag.

Klassificeringen av ett bidrag som kåseri bygger ibland i hög grad på yttre kriterier. Det har funnits fasta avdelningar i *Metallarbetaren*, på en bestämd plats i tidningen eller med en stående rubrik, som på det hela taget måste kallas kåseriavdelningar. Bidrag till de avdelningarna har av mig normalt betraktats som kåserier, även om den kåserande tonen ibland varit föga framträdande. Det bör påpekas, att också gränsen mellan kåseri och fiktionsprosa kan vara flytande. I *Metallarbetaren* 1950 valde t.ex. kåsörerna El Appell och Isa Bella att i pakt med en gammal tradition i genren belysa veckans problem i form av humoristiska sketcher med uppduktade personer som agerande.

Krönikan är besläktad med kåseriet. I *Metallarbetarens* undersökta årgångar representeras krönikegenren av Birger Normans "Vinkelskott". Avdelningen var som tidigare framhållits närmast tänkt som en återkommande översikt över aktuella händelser och problem på kulturlivets område, och tidningens kolumnist har använt den till att presentera personligt hållna reflexioner. Ofta kommenterar han nyutkomna böcker, men den kåserande framställningen förtar intrycket av recension. Birger Norman har själv påpekat: "Recensioner skriver jag inte, men ställer gärna in en bok eller ett stycke teater i ett sammanhang av nån sort."*) När Norman 1973 samlade ett urval av sina krönikor i *Metallarbetaren* i boken *Vinkelskott*, klassificerades också boken i *Svensk bokkatalog* som svensk skönlitteratur, essä (Hc 04).

Med detta har jag angett, vilka typer av bidrag till *Metallarbetaren* som jag betraktar som litterärt stoff. Med min avgränsning blir litterärt stoff en vid kategori, men inte orimligt vid. De genrer jag betraktar som litterära genrer har alla separata artiklar i *Svenskt litteraturllexikon* (1970), ett verk som enligt förordet lämnar uppgifter om svensk litteratur, litteraturhistoria och litteraturkritik och ger terminologisk vägledning på dessa områden.

I vissa sammanhang i avhandlingen är det emellertid befogat att skilja mellan å ena sidan bidrag i centralt skönlitterära genrer, å den andra bidrag i genrer som utgör "övergångsformer" mellan skönlitteratur och saklitteratur men som trots det är litterära. Genrer av det slaget kallar jag som redan angivet "semilitterära". Till dem räknar jag memoarskildring-

en, kåseriet (på vers eller prosa), reseskildringen, krönikan och tillfällesdikten, d.v.s. dikt skriven till ett visst tillfälle och/eller av tidningen publicerad p.g.a. dess anknytning till en viss aktuell högtid, helg eller annan i tiden avgränsad situation.

Bidrag i semilitterära genrer är vanligtvis mer direkt informerande än de övriga; de spelar större roll i det ideologiska arbetet. Därför har de också haft större livskraft i *Metallarbetaren*. När redaktörens intresse för litterära inslag varit litet, när tidningens ekonomi varit dålig eller när tidningen haft ont om utrymme, har det i första hand varit de centralt skönlitterära bidragen som blivit färre. Under sådana perioder representeras lyriken i *Metallarbetaren* främst av tillfällesdikter — dikter till första maj, till jul o.s.v. — och den litterära prosan främst av kåserier och skildringar av kulturhistorisk art.

Det semilitterära materialet har, under sådana tider, hållit uppe traditionen att *Metallarbetaren* ska innehålla också litterära bidrag. Under mer litteraturvänliga perioder har så den traditionen kommit de centralt skönlitterära bidragen till godo. Dessutom har de semilitterära och de centralt skönlitterära bidragen i *Metallarbetaren* i mångt och mycket haft samma funktion: att lätta upp tidningssidorna. Sakframställningar av facklig, politisk och teknisk art har behövt en motvikt, och här har då mer subjektivt hållna bidrag haft en uppgift att fylla. Om man bara betraktade de centralt skönlitterära bidragen i *Metallarbetaren* som litterärt stoff, skulle man anlägga ett perspektiv på materialet som enligt min mening är för snävt.

De litterära bidragen 1910, 1920 och 1930

I det unga Järn- och metallarbetareförbundet spelade det ideologiska arbetet och medlemsvärningen en stor roll. Förbundet sände t.ex. ut agitatorer till landsorten som i reserapporter till förbundsstyrelsen redogjorde för fackföreningarnas situation ute i landet.³⁾ En del reserapporter av det slaget publicerades i *Järnarbetaren*.⁴⁾

Förbundets arbete under dessa tidiga år byggde ö.h.t. till stor del på brevskrivande. Kontakten mellan förbundsstyrelsen i Stockholm och avdelningarna ute i landet upprätthölls fr.a. med brev. På 1890-talet kallades som omtalats i kapitlet om tidningens historia förbundsordföranden en tid korresponderande sekreterare, vilket antyder hur viktig korrespondensen var.

Breven som skrevs var ofta personligt hållna. Livfull och drastisk är t.ex. rapporten från en konflikt 1907 i Vara, där en fabrikör avskedat några arbetare som bildat en avdelning av förbundet. Rapporten är skriven av förbundets platsexpeditör i Göteborg, Leon. Lindfors — senare en tid, 1911—1913, *Järnarbetarens* redaktör — som på arbetarnas begäran rest till Vara för att förhandla med verkstadsägaren. Lindfors berättar för förbundsstyrelsen om sitt möte med fabrikören.

Tjock och medelklassflussig verkade han beskedlig småborgare och när jag presenterade mig så förklarade han sig icke hafva något emot ett samtal, fast han ville förutskicka att det icke skulle komma att leda till något resultat. /---/ På min fråga hvarför detta handlingssätt skulle vara nödvändigt att kasta ut arbetarne därför att de bildat fackförening svarade han med en den virrigaste redogörelse för hans uppfattning om socialism, fackföreningar, verdandism, postrån, hinkeanism /,/ kärlek/s/affärer m.m. /---/ Vidare upplyste han om att arbetarne hos honom haft en ovanlig frihet, de ha fått språkat, stått tillsammans i klungor, ja de ha till och med fått varit fulla utan att fått sluta och sedan ha de fått ett stort kal//as om Jul och al//ting har varit trefligt och bra, och nu kom fackföreningen och verdandiorden och störde idyllen.”)

Porträttet skulle lika gärna ha kunnat vara hämtat ur någon av de tententiösa men verklighetsnära noveller som skulle bli så talrika i *Järnarbetaren*. Fram till 1907 var det dock sparsamt med litterära bidrag i tidningen. Förbundets funktionärer hade skaffat sig åtskillig vana som skildrare av verkligheten ute på arbetsplatserna, så en stamtrupp av möjliga bidragsgivare var bildad, men det återstod för tidningens redigerare att upptäcka, att också litteraturen kunde utnyttjas i agitationsarbetet. Redaktören F.O. Björkman hade visserligen i någon liten utsträckning tagit litteraturen i sin tjänst under det motiga 1890-talet, då de flesta av förbundets avdelningar drogs med allvarliga problem och Björkman i *Järnarbetaren* ”prövade alla upptänkliga stilarter, från hejaglada upprop till ironiska kåserier, för att tända kamplusten hos de misströstande trupperna.”⁶)

Det litterära stoffet ökade emellertid dramatiskt så snart John Th. Johansson tagit över som redaktör. Det skedde som nämnts i juni 1907, samtidigt som *Järnarbetaren* började utkomma varje vecka. Under 1907 publicerade sedan *Järnarbetaren* mer än tjugotalet litterära bidrag, efter att under hela perioden 1890-1907 bara ha infört sammanlagt ett tiotal. Det var ett stort genombrott för det litterära stoffet i tidningen, möjliggjort av ökat spaltutrymme och av den nye redaktörens syn på dess uppgift — att ”främja kunskap bland förbundets medlemmar i alla avseenden.” (jfr s.21)

I det allra första numret som John Th. Johansson redigerade (nr 6 1907), lät han förstasidans ledare om den nya veckotidningens mål och möjligheter följas av dikten ”Järnets sång” av C.N. Carleson, en framstående medarbetare i *Social-Demokraten*. Dikten, förmodligen ett beställningsverk, talar om järnhanteringens uråldriga traditioner och kommer avslutningsvis in på arbetarklassens aktuella fackliga och politiska kamp för en draglig tillvaro.

Se de samlas! Se de vakna!
Deras böjda ryggar rakna,
Leden slutas arm vid arm.
Troppar växa ut till härar.
Intet järnets män förfäras.
Järn var klang i vapenlarm.

Dikten blir så mycket mer påfallande, som *Järnarbetaren* inte på över två år hade infört ett enda litterärt bidrag. Diktens placering, innehåll och retorisk-militanta form, antyder att J.Th. Johansson från början hade klart för sig att en viss typ av litteratur kunde spela en viktig roll i tidningen. Han insåg att agiterande litteratur — som "Järnets sång" — egentligen var ett naturligt stoff att föra in i *Järnarbetaren*. Agitationen var ju en av tidningens primära uppgifter; *Järnarbetaren* skulle propagera för medlemskap i förbundet och understryka att den fackliga kampen var viktig och löftesrik. I det arbetet kunde en litterär framställning vara högst verkingsfull.

Sympatin för agiterande litteratur delar naturligtvis John Th. Johansson med många inflytelserika socialdemokrater under decennierna kring 1900. Som Kenth-Åke Andersson påpekar i "Socialistisk litteratursyn", var man i de socialistiska kretsarna på 1880-talet anhängare av en enkel och tendentiös agitationsdiktning. Vad man ville ha var *Kommunistiska Manifestet* på vers. Hjalmar Branting och hans partikamrater reducerade enligt Andersson litteraturen till ett propagandamedel med syfte att föra ut partiets program till arbetarklassen.⁷⁾

1880-talets nya realistiska litteratur i Sverige, som bl.a. granskade det industriella samhällets sociala avigsidor, rön-te naturligtvis uppskattning i socialdemokratiska kretsar. Branting kände en särskild sympati för litteratur som satte samhällsproblem under debatt.⁸⁾ Och i *Social-Demokraten* ansåg sig redaktionen inte kunna upplåta plats för annan diktning än den sociala.⁹⁾ 1887 refuserades en dikt med motiveringen: "Ej lämpligt för Social-Demokraten. Vi ha ej plats för stämningsvers. Det måste vara *tendens* i dem vi skola kunna bruka."¹⁰⁾

Kravet på att skönlitteraturen skulle skildra samhälleliga förhållanden, hölls vid liv i socialdemokratiska kretsar,¹¹⁾ och kom till mycket klart uttryck t.ex. i uppsatsen "De tigande diktarna" i *Tidens* oktobernummer (nr 9) 1909, en uppsats där Erik Hedén gick till angrepp på nittiotalsförfattarna för deras tystnad underorstrejken. Arbetarpressen var heller inte sen att publicera arbetarskildrare ur den förtrupp som framträdde när den realistiska romanen åter började göra sig gällande på 00-talet, och där bl.a. Alfred Kämpe, Leon Larsson, Elf Norrbo, Maria Sandel och Karl Östman ingick. Maria Sandel publicerades t.ex. i *Social-Demokraten* 1899, och Leon Larsson följde efter 1903.¹²⁾

Vänsterpressen — *Brand*, *Fram*, *Stormklockan*, *Social-Demokraten* o.s.v. — höll sina spalter öppna för litteratur. För de tidigaste arbetarförfattarna, dem som Axel Uhlén behandlar i *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909*, var sådana tidningar viktiga publiceringsmöjligheter. Som Lars Furuland påpekar i efterordet till nyutgåvan av Uhléns bok 1978: "Att endast ta hänsyn till litteraturutgivningen i bokform skulle bli alldeles missvisande vad den tidiga arbetarlitteraturen beträffar. Stora de-

lar av den kom ju aldrig ut i bokform och sina flesta läsare fick denna diktning genom arbetarrörelsens egen press."¹³) När *Järnarbetaren* 1907, med sina ökade resurser, började införa litterärt material, anslöt den sig i viss mening till de stora arbetartidningarnas mönster.

I *Järnarbetaren* 1910 kunde man som tidigare nämnts hitta litterära bidrag i 32 av årgångens 51 nummer. Det var fråga om bruksdiktning; liksom nästan allt annat stoff i tidningen handlade det litterära materialet om fackliga och politiska problem. (Observera att i avhandlingen används "bruksdiktning" om litterära framställningar med en tydlig facklig eller politisk avsikt. Begreppet skall således inte omedelbart associera till skildringar om de gamla järnbruken.) Skönlitteraturen i *Järnarbetaren* 1910 höll sig fortfarande inom de ramar som Axel Uhlén har beskrivit på tal om 1880- och 1890-talens arbetarlitteratur.

Centrallyriska dikter presterades överhuvudtaget inte av 1880-talets pionjärdiktare och "Narkissos-poesin" hade inga representanter varken bland dem eller 1890-talets arbetardiktare, vilka dock var mindre främmande för centrallyriska stämningar. Man kan alltså säga att alla arbetardiktare under 1880-talet och nästan alla under 1890-talet gav uttryck endast åt kollektiva stämningar, trossatser, önskningsar, förhoppningar och kampsyften.

Vad här sagts om den bundna formens alster kan med än större rätt sägas om 1880-talets och 1890-talets prosadiktning inom arbetardiktningens område. Denna manifesterade sig huvudsakligen genom skisser och kortare noveller, som publicerades i den socialdemokratiska pressen. Att dessa ofta, kanske oftast, försågs med etiketten "Bilder ur livet", "Verklighetsskildring" e.d. vittnar om att de inte endast var realistiska i litterär bemärkelse, utan ofta t.o.m. hade karaktären av något mitt emellan reportage och dikt och ej sällan högre grad det förra än det senare. Det ojämförligt största antalet hade propagandistiskt syfte och kan alltså med rätta anses jämförbara med kamp- och propagandadiktarna i bunden form.¹⁴)

Visserligen kunde de litterära bidragen i *Järnarbetaren* 1910 någon gång gestalta privata eller existentiella problem. Men de lämnar ändå ogärna järnarbetarvärlden. Ett originellt exempel är dikten "Smedjan" (nr 46), signerad Vera, en pseudonym för förlagstjänstemannen Fritiof Lidén som tillhörde Norra klubben i Stockholm och var en av *Järnarbetarens* återkommande medarbetare vid denna tid.¹⁵) Enligt underrubriken är "Smedjan" skriven "Efter Heinrich Heine". Lidén har tydligen läst en dikt av Heine, där människohjärtat bildligt framställs som en liten smedja. Det måste vara den järnbruksnära metaforiken som inspirerat Lidén till att bearbeta dikten för *Järnarbetarens* räkning.

Det är en liten smedja . . .

Där hamras dag och natt.

Och hammarslagen ljuda

Än kraftigt och än matt.

/---/

Det är mitt stackars hjärta,

Som klappar dag och natt.

Än hörs det våldsamt bulta.

Än flämtar det så matt.

/---/

Men en gång slocknar elden

Och det blir tyst kring allt.

Och ingen flamma lyser

I dödens mörker kallt...

I stort sett var det emellertid indignationsdiktning som utgjorde den litterära läsningen i *Järnarbetaren* 1910. Strejk- och lockoutmotiv återkommer ofta. Konflikter mellan arbetare å den ena sidan, arbetsledare, arbetarfientliga borgare eller överhetspersoner i samhällets tjänst å den andra, är ämnet för många bidrag. I andra står arbetslöshetens eller den osunda arbetsmiljöns problem i centrum. Tillsammans utgör dessa motivkretsar de viktigaste ämnena för de litterära bidragen i *Järnarbetaren* 1910.

1909 årsorstrejk var naturligt nog en viktig inspirations- och stoffkälla. Underorstrejken visade det svenska klassamhället sitt rätta ansikte — det menar t.ex. Johan Olov i dikten "Fogdar" (nr 9), där han sätter in kampen mellan folk och herrar i ett historiskt perspektiv. Den första strofen frammanar det skräckvälde som Erik av Pommerns fogde, Jösse Eriksson en gång utövade i Bergslagen för sin egen ekonomiska vinnings skull. Vanstyret slutade enligt traditionen med dalaböndernas resning under Engelbrekt 1434 och Jösse Eriksson jagades ur landet.

Väl finnes ej Jösse Eriksson mer.
Hans Borganäs den är bruten ner.
Men grymma fogdar och fogdemän
förtrycka de svenske på nytt igen.
Den sig för makten ej ödmjukt böjer,
den som mot våldet sitt huvud höjer
han dömes fredlös, och jagas så
från hem och släkt. I landsflykt må
han än förtvivla: om skonsamhet
ej dessa fogdemän något vet.

De hänga ej bönder upp i rök.
De taga ej kvinnor och män till ök.
Men för att männerna kunna spåka
de hjärtlost kvinnor och barnen vråka
i köld, i nöd och i mörker ut.
De långsamt blott sina offer plåga,
och skulle endast en pinad våga
att röra handen till sitt försvar,
tillreds man bojer och lagar har.

Järnarbetarens läsekrets uppfattade naturligtvis, att författaren med de nya fogdarna och fogdemännen menade arbetsgivarna och deras medhjälpare och att "Fogdar" hänsyftade på kampmetoder som arbetsgivarerna tog i bruk under och efter storkonflikten. Medan strejken pågick vråkete man på sina håll arbetarfamiljer som bodde i bruksägda bostäder.¹⁶⁾ Och efter strejken förföljde man de arbetare som varit aktiva genom att

svartlista dem, förvägra dem ny anställning. För dem var emigration — landsflykt — den enda utvägen.¹⁷⁾

"Fogdars" författare, Johan-Olov Johansson, var ju under storstrejken järnbruksarbetarnas ombudsman och hade i uppdrag att besöka bruken och hålla reda på vad som skedde där. "Fogdar" kan mycket väl ha inspirerats av händelserna vid Horndals bruk, där Johan-Olov Johansson som nämnts själv varit smed fram till 1908. Vid detta Bergslagsbruk verkställdes under storstrejken vräkningar som blev riksbekanta, eftersom militär både från Dalarna och Uppland kommenderades till platsen för att kasta ut arbetarna och deras familjer.¹⁸⁾

"Fogdar" skrevs av en författare ur den egna kretsen, riktade sig till läsare ur den egna kretsen och handlade om den egna kretsens problem. Också i det avseendet är dikten representativ för det litterära stoffet i *Järnarbetaren* 1910 — det var ju till närmare 90 % en produkt av förbundets medlemmar och tjänstemän och kretsade i stor utsträckning kring järn- och metallarbetarnas tillvaro. Dikten, dikteren och läsaren var intimt förbundna genom järn- och metallmiljön. Det skulle länge förbli det normala i *Järnarbetaren/Metallarbetaren*.

Skildringen av klassbestämda konflikter och incidenter i årgången 1910 är gärna hållen i svart och vitt. Värderingarna kommer till stor del fram genom personteckningen, som för det allra mesta resulterar i sådana "flata" karaktärer som E.M. Forster beskriver i *Aspects of the Novel*.

We may divide characters into flat and round.

Flat characters were called 'humours' in the seventeenth century, and are sometimes called types, and sometimes caricatures. In their purest form, they are constructed round a single idea or quality: when there is more than one factor in them, we get the beginning of the curve towards the round.¹⁹⁾

De litterära figurer som uppträdde i *Järnarbetaren* 1910 — järnbruksarbetare, verkstadsarbetare, disponenter, arbetsbefäl, statliga tjänstemän eller privatpersoner ur borgerskapet — var nästan utan undantag uppbyggda kring en enda idé eller egenskap. Bra egenskaper hade arbetarna, fr.a. de organiserade; dåliga egenskaper hade arbetarnas klassfiender. Svensk över- och underklass reducerades till ett onyanserat typgalleri.

Ofta nöjde sig författarna avsiktligt med att ge indignerade porträtt av arbetarens naturliga fiender. I *Järnarbetaren* 1910 gäller detta t.ex. om Christopher Sjöström, som under signaturen Th. M. bidrog med två skildringar av "Verkstadstyper". I denna porträttserie beskrev författaren en rad förhatliga människor inom verkstadsindustrin; 1910 var det en ingenjör (nr 4) och en strejkbrytare (nr 7). Om ingenjören hette det inledningsvis:

Med viktig min och flåsande andedräkt, fjantar han fram och tillbaka i fabriakens olika avdelningar. Typen är den borne plebejens, vars ögon stelnat i spanande efter guld och vars hela personlighet höjer sig suveränt över allt som ej hörer samman med hans aktier och geschäft.

Inte minst mot bakgrund av storstrejken 1909 är det begripligt att världen framställs i svart och vitt och att människorna sorteras i fiender och vänner. Det är också naturligt att arbetare som kämpar för klassens intressen skildras som gedigna personer medan arbetsgivare och arbetare som sviker sin klass tecknas som gemena karaktärer. Ändå är det påfallande hur klichéartade figurerna blir. Det beror särskilt på att människors utseende och själsliga egenskaper entydigt görs tilltalande eller fränstötande alltefter vilken sida i klasskampen som de befinner sig på.

Påfallande exempel på detta ger Axel Uhléns följetong "Mandom, mod... Några kapitel om det sociala kriget 1909", f. ö. den första längre skildringen av storstrejken 1909,²⁰⁾ en strejk som Uhlén själv upplevde vid några järnbruk i södra Dalarna.²¹⁾ "Mandom, mod..." utspelar sig också i järnbruksmiljö och spänner över hela den tid järnbruksarbetarna tog del i storkonflikten. I följetongen — som Uhlén själv i en sen tillbakablick karaktäriserat som en skrivövning²²⁾ — står de stridandes karaktärsegenskaper skrivna i deras ansikten. Bruksdisponenten "ler girigt, hämndlystet" (nr 19) och om en arbetare som lockats att gå disponentens ärenden heter det (nr 10):

Men judasmärket kan han ej dölja. Den lömska blicken, det hänfullt fräcka draget omkring munnen förråder honom.

Arbetarnas strejkledare gör en långt ståtligare figur då han vid det första strejkmötet ser ut över sina skaror (nr 2).

Förvalsaren tycks känna dem alla. Ibland sammandrages hans ögon, pannan lägger sig i veck och blicken blir skarp och forskande, som om han redan upptäckt ett judasmärke. Men han låter blicken glida vidare, och hans ansikte ljusnar snart på nytt, när blicken stannar vid en säker kämpe, som han vet ej kommer att svika i striden. Då reser han sin rygg, blicken blir åter modfull och instinktivt knyter sig handen som i ett järngrepp, den seniga, något framåtböjda kroppen blir rak och spänstig, musklerna spänns, så att man tror sig höra, hur det knakar i lederna och det trotsigt beslutsamma draget återkommer.

Även i *Järnarbetarens* lyrikbidrag 1910 förekom sådana entydigt svarta eller vita porträtt. Johan Olov presenterade t. ex. med "Brukets 'fria' doktor" (nr 46) en ren karikatyr.

Hundrakilosviktig kom han för var fjortondag.
Svor och röt och skrämd nästan på oss alla slag.
Skrev recept och kommendera: Namnet! Inte blir du dö!
Har du öppning? Hosta! Gapa! Du får medicin! Adjö!
/---/

Vad slags krämpor, utav sjukdom eller olycksfall,
Benbrott, lungsot, tandvärk, feber; alltid samma trall,
Ty han röt så lika: Namnet! Asch nej, inte blir du dö!
Har du öppning? Hosta! Gapa! Du får medicin! Adjö!
/---/

Sådan var han, brukets doktor, sådan är han än
Lika morskt ännu han ryter, lika är behandlingen.
Och han kommenderar: Namnet? Asch nej, inte blir du dö!
Har du öppning! Hosta! Gapa! Du får medicin! Adjö!

Eftersom budskapet, värderingarna, till stor del förmedlas genom personskildringen, och personerna mestadels var typer, kunde också snabbt tecknade bakgrundsfigurer bli viktiga. Det ser vi t. ex. i "En trashank" (nr 51) av Vitalis, alias Christopher Sjöström, en berättelse som utspelas julafton i de välsituerades stadsdel Östermalm och var införd i *Järnarbetarens* julnummer. Där grips en arbetslös, utfattig filare av polisen. Han gör motstånd då han grips, och blir liggande på gatan en stund, innan han förs bort i bil. Berättelsen slutar med följande replikskifte.

— Var det någon sjuk? sporde en tillstädeskommande.

— Nej, det var en trashank, som hade tigt, svarade en åskådare, under det han slog upp den höga pålskragen, varefter han smågnolande vandrade gatan nedåt.

Den klichéartade pålsklädde borgaren, som är helt likgiltig för proletariats nöd, bidrar till att mätta berättelsen med social tendens. I samma riktning verkar förstas valet av dag, huvudperson och miljö i bidraget.

Samhällskritiken i bidragen kommer alltså i skildringen av förhållandet mellan arbetarna och andra samhällsklasser, men också i beskrivningen av den miljö arbetarna verkar och lever i. Exempel på det senare ger t.ex. "En dröm" (nr 14) av Drömmare. Berättarjaget i historien faller under en rast i sömn. I drömmen ser han yrkesinspektören komma till hans arbetsplats för att kontrollera om de tidigare beordrade hygieniska förbättringarna i verkstaden genomförts.

Han kom och landsteg på den lilla holmen här ute i Mälaren. Steg in i det allt annat än tilldragande med gallergrindar liksom ett fängelse försedda industripalatset. Kom in i dess pinokamrar och såg då att allt var som vid föregående besök. Fingeravklipningskammaren var som förr, ehuru nu mindre använd; de två andra pinokamrarna likaledes och straffarbetet i dessa var synnerligen hemskt, ehuru det ej lämnade några synliga märken efter sig, men offren dukade där snart nog under. Yrkesinspektören såg nu som förr industrifängelsets offer röra sig som oformliga byten därinne i dammet. De hade lindat om sig på bästa sätt för att skydda sig mot det genomträngande dammet och sågo därför riktigt anskrämliga ut.

Citaten och beskrivningarna har visat, att *Järnarbetarens* litterära stoff 1910 hade andra syften än de rent konstnärliga. Det författarna skrev blev i de flesta fall till tendenslitteratur, till indignerad kritik av samhällsförhållandena. Denna brukslitteratur var väl samstämd med tidningens övriga stoff, litteraturen var bara en av de former i vilka tidningen visade läsekretsen på klasssamhällets orättvisor.

Järnarbetaren var ju tänkt som ett hjälpmedel i förbundets agitationsarbete, utgivningskostnaderna täcktes av förbundskassan. Tidningen var litet läst, men som vi tidigare sett, hotade detta inte dess existens. På *Järnarbetaren* behövde man alltså varken ta kommersiella hänsyn eller anpassa sig efter läsekretsen. Man kunde kompromisslöst publicera sådant litterärt material som man på redaktionen fann passande eller an-

geläget. I det avseendet var fackförbundspressen lyckligare lottad än de socialdemokratiska dagstidningarna, där omsorgen om upplagan spelade en inte obetydlig roll. Eftersom tidens kolportägelitteratur hade ett starkt grepp om arbetarpubliken, och eftersom arbetarpressen konkurrerade med den borgerliga pressen om läsarna, måste de socialdemokratiska tidningarna införa banal litteratur²³⁾ t. ex. följetonger som "Hjärtats strider", "Hvem var hon?" och "Lilla Esson",²⁴⁾ just den typ av förfäande läsning som arbetarrörelsen brukade varna för i artiklar och upprop.

Fackförbundspressens större litterära rörelsefrihet avspeglar sig i Lars Wolfs avhandling *Tidigare diktare? En studie kring litterära reaktioner på 1909 års storstrejk*. Wolf undersöker bl.a. de litterära bidragen i tidningspressen under andra halvåret 1909. Det visade sig, att de socialdemokratiska dagstidningarna dominerades av otendentiösa noveller och följetongsavsnitt; 71 % av deras litterära material saknade tendens. I fackförbundspressen var förhållandet det motsatta. Där stod gestaltningen av samhälleliga problem i centrum. Bara 24 % av prosabidragen saknade tendens.²⁵⁾

De litterära bidragen till *Järnarbetaren* 1910 var alltså på det hela taget tendensdiktning. Ändå var de inte direkt agiterande. De innehöll t.ex. inga explicita uppmaningar till arbetarna att engagera sig mer i den fackliga verksamheten el.dyl. De fyllde sin uppgift på ett mindre propagandistiskt sätt, genom att gestalta problem som läsekretsen var väl förtrogen med. Inte sällan hade bidragen en humoristisk form, så att de samtidigt kunde fungera som underhållning. Ett exempel är Johan Olovs berättelse "Ol-Ersson. Nyförvärvad medlem i Svenska Arbetsgivareföreningen" (nr 48). Ol-Ersson är en obegåvad arbetssökande vid ett järnbruk, dum nog att låta järnbruksledningen lura honom till att bli strejkbrytare. När konflikten vid järnbruket är över, blir Ol-Erssons ringa kapacitet ett bekymmer för arbetsledningen.

Men vartill skall då bruket använda karlen? frågar någon, då han ju är oduglig som arbetare och även som förman. Härom dagen gav Ol-Ersson själv svar på frågan. Han upplyste en av arbetarna, som han lyckats komma till tals med, att om *soalister*na göra *strek* en gång till, så skulle han resa till sin hembygd efter folk, som skulle hjälpa arbetsgivaren att göra slut på både *strek* och *soalister*.

Järnarbetaren hade ju en reformistisk förankring. Tidningens redaktör, John Th. Johansson, representerade 1910 SAP i första kammaren, och i kapitlet om författarkadern såg vi, att författarnas politiska sympatier — i den mån det finns uppgifter om dem — låg hos den reformistiska arbetarrörelsen. Johan-Olov Johansson, Christopher Sjöström och Axel Uhlén, som var flitiga bidragsgivare 1910, hade t.ex. alla sin hemvist i SAP, och ingen av dem följde vänsterflygeln till SKP vid partisprängningen 1917. Det är alltså inte överraskande, att det närmast är en reformistisk tendens som kan utläsas ur de litterära bidragen i tidningen. Författarna var indignerade över samhällsförhållandena, men vägen till en förbättring av

arbetarklassens villkor måste enligt deras mening gå över införandet av allmän rösträtt och ett fredligt parlamentariskt erövrande av regeringsmakten. Revolutionär kampdikt hade därför ingen plats i *Järnarbetaren*. Det är svårt att tänka sig *Järnarbetaren* publicera t.ex. signaturen R. R-cks "Revolution", en dikt som kunde läsas i den vänstersocialistiska tidningen *Brand* den femte mars 1910.

Ve er, ni Mammons trälär,
nu stundar uppgörelsens dag!
Åt satan ni sålt era själar,
och vinande, tunga gisselslag
har ni skänkt oss arma till kost.

Orättfärdiga skurkar ska skjutas
eller hängas i högsta topp.
I glädje ska frukterna njutas
och i samlad, handfast tropp
över jorden vi tåga i seger.

I "Mandom, mod..." spekulerade visserligen Axel Uhlén liksom signaturen R. R-ck om framtiden, men i mindre militanta termer. Uhlén trodde inte på revolution i Sverige.²⁶⁾ När han i följetongens slut (nr 20) låter sin positive hjälte, strejkkledaren, skildra det kapitalistiska samhällets kommande undergång för de församlade arbetarna, används den fredliga evolutionens metaforik.

Likt växtens frösamling, som i svunna solskensfyllda dagar spränger sitt fröhus, skapande nytt liv och nya former, skola även vi en gång spränga de gamla samhällsformerna för att jublande och glada skapa nya, ty så går livet fram mot ständigt nya och högre mål.

Så ljus såg framtiden egentligen inte ut 1910. Storstrejken hade uppfattats som en avgörande kraftmätning mellan arbetarnas och arbetsgivarnas organisationer. Och den hade inte utfallit till arbetarnas fördel. När konflikten drog ut på tiden och strejkkassorna tömdes, hade LO efterhand uppmanat arbetarna att återgå till arbetet. Det fanns ett utbrett missnöje bland arbetarna med strejkens resultat och LO:s agerande, och de fackliga organisationerna gick starkt försvagade ur striden — LO förlorade 1909—1911 inte mindre än halva medlemskadern.²⁷⁾ I några av *Järnarbetarens* dikter 1910 återspeglas också en viss modlöshet. En av dem är "I smedjan" (nr 35) av signaturen Völund-Valendson. Diktens tre sista strofer lyder:

I smedjornas dunkel vi pina oss fram
bland bolmande rök och lågor,
tills döden kommer och slår oss ned
med lien, från sorg och plågor.

Men kanske en morgon i framtida år
skall ljuset nå till vårt häkte,
och då skall i solen vi bli en gång
ett framtidens lyckliga släkte.

Ty då har förbannelsen lyfts ifrån oss,
som tryckt oss i sorgernas smedja,
då släggan smider en sista länk
i lyckans gyllene kedja.

"I smedjan" talar om en ljusare framtid som kanske skall komma, men den framställs inte på minsta sätt som ett resultat av arbetarnas aktiva bemödanden. Drömmen om en bättre framtid länkar likväl dikten samman med tidens kamp- och agitationslyrik. Typiska för den genren var bl.a. visionerna av lyckan i det framtida klasslösa samhället, och avsaknaden av anvisningar om hur arbetarklassen skulle nå detta hägrande mål. Axel Uhlén visar på dessa drag i *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909*,²⁸⁾ och Ola Holmgren kommenterar dem kritiskt i "Proletärlitteratur eller litteraturproletärer?"

Livsinnehållet i denna typ av proletärlitteratur beskrivs med religiösa undertoner. Den jordiska tillvaron är en grottekvarn, där utsugningen och den icke människovärdiga existensen är allt. Närvarande är proletärens objektroll i produktion och samhälle, medan klassen som *subjekt* ställs på framtiden och blir utopisk. Fantasin och de utomekonomiska intressena formar sig till paradismyter och drömmen om tusenårsriket; allt detta i en anda som lånar drag av den religiösa väckelsen.²⁹⁾

En mer praktiskt orienterad syn på genren har Ture Nerman i uppsatsen "De svenska arbetarsångerna" (1940).

I arbetarsångerna ska man inte vänta sej något partiprogrammatiskt i detalj, ingen socialvetenskap, ingen marxistisk lärdom, möjligen här och var en strävan att betona klassen, men då psykologien (känslolivet), inte ideologien (tankelivet). Vad man vill ha fram är sambandet inom massan, den värmande, eldande känslan av att — som det brukar stå på fanorna: "enade vi stå, söndrade vi falla". Sångerna är släkt med fanorna, de ger helgen, och där använder man så stora ord, så högtidliga fraser, som aldrig skulle passa in i en tidningsledare, en partimotion eller en k. proposition om margarinaccis. Det är i sångerna vi träffar på de högtidliga orden frihet, jämlikhet, brödraskap, röda fanor, kampen, framtidsriket, allas lycka.³⁰⁾

Uppfattningen om de politiska framtidsutsikterna i *Järnarbetarens* litterära bidrag 1910 var väl förenlig med ett reformistiskt tänkesätt. Som nämnts förekommer inga uppmaningar till väpnad kamp, till revolution. Att författarnas optimism inför framtiden ibland är måttlig, avspeglar närmast stämningarna efter storstrejken och bryter inte mot det ideologiska mönstret. Bidragen i mer direkt åsiktsförmedlande genrer — kåserierna etc. — kunde innehålla tydliga lojalitetsförklaringar till den reformistiska arbetarrörelsen. I det lättsamt humoristiska verskåseriet "Vi midsommar fira:" (nr 25) försäkrade t.ex. Johan Olov läsekretsen att arbetarklassens framtid vilade i trygga händer, i Hjalmar Brantings och Herman Lindqvists.

De rädes ej spöken, de skingra var fara,
och vi kunna trygga och roliga vara.

Den tidiga svenska arbetardiktningen har ett dåligt litterärt rykte. Axel Uhlén menar i sin översikt över pionjärdiktningen, att den främst har intresse som en del av arbetarrörelsens kulturhistoria. Han vill inte klandra litteraturhistoriker för att de i stort sett förbigått denna litteratur.³¹⁾ Hans Granlid är lika reserverad i sin avslutande kommentar i "Översikt av utländsk och svensk arbetardiktning fram till 1914", det inledande kapitlet i Granlids avhandling om Martin Koch.

Den psykologiska analysen får i de mest häftigt socialreformatoriska verken stå tillbaka för den mer eller mindre objektiva miljöbeskrivningen och de samhällskritiska anklagelserna. I stället frodas en viss schematism, som brukar teckna arbetarsidans motståndare i polemiskt sotsvar. Stoffets nyhet, konflikternas aktualitet och avsiktens angelägenhet har blockerat vägen till en mer inträngande människoskildring, vilken — med utgångspunkt i Kochs romaner — skulle utbildas först under 20- och 30-talen.

Samma sak gäller — mutatis mutandis — den konstnärliga styrkan, som inte sällan rent av är omvänt proportionell mot styrkan i författarens politiska lidelse. Till omsorgsfull utformning av motiv och miljöer eller till språkligt-stilistiskt finslipning fattades tid och tålamod. De självlärda diktarna fick ofta kämpa hårt, innan de överhuvudtaget kunde hjälpligt bemästra sitt stoff. Mycket av deras berättarkonst hade emellertid sin grund i det muntliga förtäljandet, och det kunde ibland hjälpa dem att skapa goda historier av den typ, som finns redan hos Karl Östman.³²⁾

Det är rimligt att värdera de litterära bidragen i *Järnarbetaren* 1910 på liknande sätt. Men det bör understrykas att det fanns tanke och mening bakom bidragen, också när den litterära kvalitén var tvivelaktig. Vi är långt från den kommersiella triviallitteraturens myter.

Bidragens litterära värde var heller inte genomgående lågt. Vid sidan av bristfälliga dikter av t.ex. signaturen — idé — eller Gösta Peterström förekom berättelser av Johan Olov. signaturen Ironworker och Christopher Sjöström som var flyhänt skrivna. Både prosan och lyriken var visserligen konventionell i formen. Men lyriken hade lätt att närma sig kampdiktningens metod och begagna "så stora ord, att de blir kliché-mässiga och banala", för att låna Ture Nermans karakteristik.³³⁾ Prosaförfattarna höll sig däremot till en realistisk stil och, företrädesvis, till skildringar av vardagsmiljöer, av sin och läsekretsens verklighet. Dessa rättframma berättelser om järn- och metallarbetarnas bistra vardag hade större chanser att lyckas litterärt.

Det är påfallande att litteraturen i *Järnarbetaren* i så hög grad handlar om järn- och metallarbetare. Delvis hänger det samman med att förbundet var starkt och kunde framhålla sina egna intressen. Under storstrejken hade Järn- och metall råkat i konflikt med LO, bl.a. om rätten till strejkmedlen. I strejkens slutskede övervågade förbundet rentav att lämna LO.³⁴⁾ Och som jag nämnde i andra kapitlet var förbundets ledning ända in på 1920-talet negativ till att medlemmarna kollektivanslöts till det socialdemokratiska partiet — den fackliga rörelsen skulle utesluta syssla med fackliga frågor.

De litterära bidragen i *Järnarbetaren* ger plats inte bara åt dåtidens järn- och metallarbetare, utan också åt deras mytiske kollega smeden Völund, den fornnordiska motsvarigheten till grekernas Hefaistos och romarnas Vulcanus. Enligt Völundskvädet i *Den poetiska Eddan* blev den konstskicklige Völund tillfångatagen och gjord till krympling av kung Nidud, som sedan satte smeden på en holme att smida klenoder. Völund lyckades emellertid frigöra sig och ta hämnd på sin förtryckare. Det är ett stoff som kan ge associationer till arbetarklassens kamp. En aktuell anknytning får det också i Gustaf Frödings dikt "Smeden",³⁵ som 1910 (nr 34) publicerades i *Järnarbetaren* med följande kommentar:

Såsom en erinran om och på sitt sätt en hyllning till vår store skald, Gustaf Fröding, vars 50-årsjubileum i dagarna firats, må hans mäktiga dikt "Smeden", där Völundssagan diktats om till att klart belysa den pågående klasskampen, vara lämplig att återgiva i *Järnarbetaren*.

Frödings "Smeden" — tryckt i *Järnarbetaren/Metallarbetaren* också 1904 (nr 12) och 1923 (nr 46) — svarar verkligen mot beskrivningen. I dikten ser diktjaget smeden Völund smida på hämndens svärd. Skogen förvandlas för diktjagets inre syn till ett järnsmitt hus, som skakar i sina grundvalar.

Och det rasslade vasst, liksom svärd mot dolk,
och likt sot tycktes väggar och valv,
och jag gick ibland mörkt och förbittrat folk,
och det väldiga huset skalv.

Temat och bildspråket var högaktuellt i *Järnarbetaren* 1910. Omtrycket av Frödings "Smeden" tycks omgående ha inspirerat signaturen Völund-Valendson till dikten "I smedjan", som trycktes i följande nummer av tidningen (nr 35). Tidigare under året hade John Djäkne, alias Axel Uhlen, eggat förbundsmedlemmarna med Vulcanus i "Gnistor från städet" (nr 11), en dikt som — i rätt måttfulla ordalag — manar arbetarna till ny kamp.

Statt upp, kamrat, till nya strider,
res dig på nytt, Vulcani son,
i fjärran rullar dämpat dån,
som växer starkt, vad tiden lider,
som varslar nya orostider,
fast än det höres långt ifrån.

Den mytiske smeden var en imponerande stridskamrat. Han var stark. Han var herre över elden, han kunde forma det hårdaste material efter sin vilja, och han smidde blanka vapen. Det är förklarligt att han gör sig påmind gång på gång i *Järnarbetaren/Metallarbetaren*. I sin artikel "Smeden i svensk dikt", publicerad i *Metallarbetaren* 1941 (nr 30), tar Helmer Grundström Völundskvädet som utgångspunkt. Tidigare, 1928, hade Alrik Arne i "Smeden Völund — den första flygaren i Norden" (nr 50) associerat från Völundskvädet till arbetarklassens kamp.

Vill man bortse från Volunds fruktansvärda, av tidens rättsuppfattning betingade hämnd, så skulle man i det gamla nordiska kvädet kunna se en allegorisk förutsägelse, att även om våldet och snikenheten till en tid lyckas beröva den skicklige arbetaren frukterna av hans flit och färdighet och även om slugheten till synes lyckas slå arbetaren i bojor, så kommer dock en gång vedergällningens och frihetens timma.

I föregående kapitel framkom att det skönlitterära stoffet i *Metallarbetaren* minskade efter första världskriget. Mot 190 dm² litterär läsning i 1910 års årgång svarar 77 dm² i 1920 års och 95 dm² 1930.

Det var ju under Karl Lunds redaktörsskap (1913—1935) som skönlitteraturens ställning försvagades. Lund favoriserade som jag tidigare nämnt de kulturhistoriska inslagen på de litteräras bekostnad. 1917 kunde t.ex. läsekretsen följa "Svenska järnbruk" (nr 30 ff), en artikelserie i 29 avsnitt. 1918 tog "Svenska industriella verk" vid (nr 16 ff). En annan konkurrent till det litterära stoffet var avdelningen "Blick på tingen" (med varierande titlar), där det serverades mer eller mindre lättsamma nyheter fr.a. hämtade ur andra tidningar. Antagligen sammanställde Karl Lund själv detta stoff, så att *Metallarbetaren* kunde publicera det kostnadsfritt. Lund redigerade *Metallarbetaren* under mellankrigstidens många ekonomiska kriser, som han framhåller i sitt farväl till läsekretsen 1935, "Några ord till avsked" (nr 43).

Året 1913 var förbundet kommet ett gott stycke upp ur den vågdal, vari det dragits ner under och strax efter storstrejkens hårda påfrestningar /---/. Men så kom världskriget redan följande år, 1914, och dess verkningar syntes bli ödesdigra för förbundets utveckling. Men paniken hävdes snart nog. En verklig högkonjunktur inträdde för industrin och förbundet kunde inregistrera det ena tiotusentalet nya medlemmar efter det andra. /---/ Så kommo åter hårda år, depressionstiden åren efter fredsslutet. Förbundet ställdes inför ej precis nya, men så att säga från förut förstörade uppgifter: att söka åt medlemmarna bevara det, som vunnits under högkonjunktursens år. /---/ Utvecklingen under de senaste åren med lågkonjunktur, rationalisering och den nu pågående högkonjunkturen känna vi alla, varför det är onödigt att jag uppehåller mig vid densamma.

Det nedbantade litterära stoffet i *Metallarbetaren* var, som man kunde vänta, nästan undantagslöst av och om järn- och metallfolk. Litteraturen avhandlade, liksom resten av tidningen, ämnen som var av speciellt intresse just för förbundets medlemmar.

När utrymmet för litterär läsning minskade, drabbade detta som vi sett särskilt lyriken och fiktionsprosan. De semilitterära genrerna blev mer framträdande inom det litterära stoffet. 1920 saknade t.ex. *Metallarbetaren* varje form av lyrik och bara två av bidragen kan kallas noveller.³⁶⁾ De litterära inslagen utgjordes nästan helt av kåserier om aktuella fackliga problem — som löner på existensminimum, pågående lockouter, m.m. — och av minnesskildringar av forna tiders liv vid järnbruken, signerade E.D.J. Variationen 1930 var större.

Gångna tiders arbete och arbetsmiljöer — fr.a. brukens — blev under mellankrigstiden det vanligaste ämnet för de litterära bidragen i *Metallar-*

betaren. I årgångarna 1921—1927 återfinns åtminstone åtta följetonger om smeder,³⁷⁾ där författarna verkar ha drivits minst lika mycket av kulturhistoriska intressen som litterära ambitioner. Den litterära utformningen framstår ibland mest som ett försök att göra faktamaterialet mer levande. Så presenteras den också av Karl Lund i hans inledning till följetongen "Östergötlands gamla bergslag" (1923:20).

Då det nu gäller att framställa dessa smedättlingars mest karaktäristiska drag ha vi ingen annan råd, än att med novellens (berättelsens) hjälp söka framhålla det väsentligaste hos dem; deras sätt att leva, tänka och tillbringa sin tid; sålunda gå vi till verket:

Författarna såg det förflutna som intressant i sig. Förhållandena i dåtiden användes inte för att belysa den samtida situationen. Snarare tar författarna fasta på de underhållande eller direkt komiska möjligheterna hos stoffet. Det är gärna de mest originella smederna som hamnar i fokus.

Ett gott prov på genren är Johan-Olov Johanssons följetong "Smeder" i *Metallarbetaren* 1930. Johan Olovs introduktion till följetongens historiska bakgrund ger en idé om dess inriktning (1930:29).

Smederna arbetade samman två och två vid varje hård. De båda som då arbetade i lag voro beroende av varandras fel och förtjänster. Det var ett slags arbetsäktenskap där parterna måste dela ljuvt och lett. Det fanns också både lyckliga och olyckliga äktenskap och skilsmässorna voro både många och ofta nog tragiska. Man förenade sig, upplöste och böt under förklaringar, tvister och anklagelser, tills man fick en kamrat, som var ens like i arbetsskicklighet och som man i övrigt kunde komma överens med. Lika skiftande, som smederna voro till kynne och lynne, voro därför också hårdlagen.

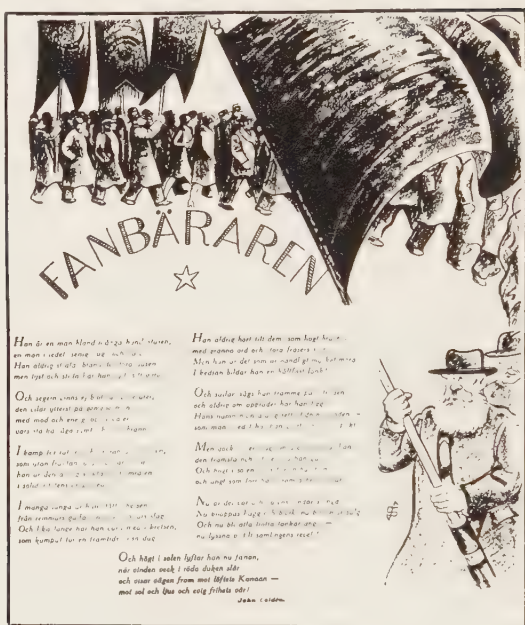
I korta kapitel beskrev Johan Olov arbetsrutinerna som järnbrukens smältar- och stångjärnssmeder hade och särskilt lyfte han fram komiska och tragikomiska incidenter som kunde göra det historia stoffet underhållande. Som Åke Runnquist påpekar i *Arbetarskildrare*, kom humorn att spela större och större roll i Johan Olovs författarskap.³⁸⁾

Metallarbetaren 1920 och 1930 innehåller — som redan antytts — långt mindre indignationsdiktning än *Järnarbetaren* 1910. Kåseriet, där det ju är naturligt att kommentera aktuella förhållanden, är den enda genre där bidragen i stort sett har en samhällskritisk inriktning. Medan lyriken i *Järnarbetaren* 1910 var besläktad med samtidens agitations- och kampdiktning, kan man 1930 (1920 saknades lyrikinslag) spåra tendens till tillfällisdikt: lyrikerna kom till tals vid särskilda högtidsdagar o. dyl. Då var det gärna arbetarrörelsens landvinningar eller arbetarrörelsens styrka som var ämnet. I John Coldéns förstamajdikt 1930, "Fanbäraren" (nr 18), är det mannen i ledet som hyllas.

Han är en man bland många hundratusen,
en man i ledet, senig, lugn och kärv.
Han aldrig strålat bland de stora ljusen,
men tyst och stilla har han fyllt sitt värv.

/---/

I kamp för rätt och bröd han är soldaten,
som utan fruktan, utan tvekan stred —
han är den aldrig sviktande kamraten
i solidaritetens djupa led.

Indignationsdiktningen i *Järnarbetaren* 1910 saknar alltså i stort sett motsvarighet i *Metallarbetaren* 1920 och 1930. Skönlitteraturen har där tilldelats fler roller; den är inte längre i första hand en speciell form av samhällskritik. I stor utsträckning har den fått tillbakablickande karaktär och skildrar, med humoristiska övertoner, arbetet på gamla tiders järnbruk. I flera avseenden finns det emellertid stora likheter mellan det litterära stoffet i årgångarna 1910, 1920 och 1930. Det förblev t.ex. den egna kretsens liv som behandlades. Huvudpersonerna var normalt järn- eller metallarbetare och miljön oftast järnbrukets eller metallindustrins, visserligen gärna under sent 1800-tal. Och bidragens litterära form var fortfarande i högsta grad okomplicerad och konventionell. Ännu uppträdde det bara i undantagsfall professionella författare i *Metallarbetaren*.

Den ideologiska förändring som kan spåras i det skönlitterära materialet, måste ses som en följd av den reformistiska arbetarrörelsens framgångar. *Järnarbetarens* författare 1910 representerade en klass som ännu saknade parlamentariskt inflytande, och klasshatet i 1910 års årgång hade naturligtvis underblåsts av att samhället stängde arbetarklassen ute från de politiska besluten. Bara 19 % av befolkningen var röstberättigad 1911, mot 54 % 1921.³⁹⁾ På 1910-talet vann emellertid arbetarrörelsen två vik-

tiga segrar: den allmänna rösträtten 1918 och åttatimmarsdagen 1919. Och SAP blev under decenniet en kraft att räkna med i det politiska livet. 1917 återfanns ju Hjalmar Branting i en social-liberal regering, och 1920 bildade han den första rent socialdemokratiska regeringen. Det demokratiska genombrottet gav den reformistiska arbetarrörelsen ett länge eftertraktat politiskt inflytande.

För reformismens anhängare var alltså den politiska situationen långt ljusare under mellankrigstiden än 1910. Man hade makt och medansvar i större utsträckning än tidigare. Det var nog en bidragande orsak till att författarna i *Metallarbetaren* 1920 och 1930 var mindre hätska i sin kritik av arbetsgivarsidan. Det var möjligt att vara negativ till förhållanden i industri och samhälle, men inte i samma grad till själva samhällssystemet. Det reducerade indignationsmöjligheterna.

Dessutom hade SAP, i och med den revolutionära vänsterns utbrytning ur partiet 1917, fått en ny fiende att bevakas. Som tidigare nämnts uppstod under mellankrigstiden ideliga konfrontationer på Metalls kongresser mellan socialdemokraterna och vänsteroppositionen. *Metallarbetaren* utpekades som socialdemokratiskt fraktionsorgan. Att *Metallarbetaren* stod på socialdemokraternas sida är obestridligt, någon gång märks det t.o.m. i det litterära materialet. 1920 bidrar t.ex. signaturen Aron med "Carl Anton och Carl Ferdinand" (nr 13), där fackliga och politiska motsättningar inom arbetarrörelsen illustreras, och vänsterflygelns representant är strykpojken. Carl Anton Wirrheit, som tydligen har anarkistiska sympatier, menar:

Lojaliteten mot arbetsköparna måste försvinna! På arbetsplatsen skall guerillakriget ständigt råda och Cacanny skall vara varje fackföreningsmedlems första bud. Detta måste inskräpas, från morgon till sena kväll: dålig lön, dåligt arbete! En ny anda, nya ledare och en ny värld.

Men Carl Antons strategi avvisas blankt av Carl Ferdinand Larsson:

Detta var netopp den djävligaste dynga jag hört på mången god dag. Jag bad att få reda på de nya fackföreningssträvandena och här kommer du i din narraktiga inbilskhet och serverar mig idel lort, gammal lort. Puh!

Visserligen kunde diktningen fortfarande, vid helt speciella tillfällen, få tillbaka sin agitatoriska klang och bli indignationsdiktning, riktad mot arbetsgivare eller annan överhet. Under 1923 års järnbrukslockout dök det sålunda upp dikter som manade till uthållighet i kampen. En strof ur signaturen J.E.J:s dikt "Håll ut"! löd (nr 25).

Man strävar att vår arbetstid förlänga,
välan! vi svarar att den räcker till.
Vi böja aldrig nacken för den stränga
lockoutens herre, som oss krossa vill.
Vi kunna trotsa kölden, hungerkvalen,
vi bäva icke för en lång lockout.
Och emot hotet slunga vi signalen,
vår stolta strids signal: "Håll ut! Håll ut!"

Den traditionella kamplyriken hade svårt att överleva i socialdemokratisk press. Som Ola Holmgren påpekar om tidens arbetarlitteratur i "Storstrejken gjorde dem till författare": "Den omedelbart klasskampsinriktade litteraturen hänvisas till den kommunistiska pressen vars proletkultideologi har sin förankring hos Komintern snarare än hos den svenska arbetarklassen."⁴⁰⁾

För den reformistiska arbetarrörelsen under mellankrigstiden var ju tanken på en särskild proletär kultur främmande, tanken på att använda litteraturen som "en kampform för socialisering af produktionsförhållanden, der under kapitalistiske forhold retter sig kritisk mod den borgerlige offentlighed som helhed." (Ib Bondebjergs definition av socialistisk kulturkamp.⁴¹⁾) Inte minst var sådana tankar främmande för Karl Lund, *Metallarbetarens* redaktör. I kapitlet om *Metallarbetaren* och kulturfrågorna citerade t. ex. ur ledaren från 1934 "Parti- och klasskultur" (nr 34), där han betecknar parti- och klasskultur som former av okultur och associerar dem med nazismen.

De litterära bidragen 1940

När *Metallarbetaren* 1937 under Adolf Stenboms ledning blev en modern tidning, skedde detta som bekant vid en tid då konjunkturerna började återhämta sig — enligt förbundets historia befann sig fackföreningsrörelsen och socialdemokratin i stark medvind under perioden 1935—1939.

Under denna femårsperiod fick, kan man säga, det moderna Organisations-Sverige sitt definitiva genombrott. På arbetsmarknadsområdet speglades detta förhållande givetvis främst av de första kontakterna mellan Landsorganisationen och Arbetsgivareföreningen i syfte att långsiktigt reglera relationerna mellan de bägge organisationerna. Ett maskineri för förhandlingar och en serie regler beträffande förhållandet till tredje man skulle komma till stånd utan statlig inblandning. I och med huvudavtalet 1938 togs ett stort steg i denna riktning./---/ Och det var inte de borgerliga grupperna som i första hand skördade frukterna av detta förhållande. I stället ökade den med fackföreningsrörelsen nära llerade socialdemokratin undan för undan antalet mandat i riksdagen. Särskilt betydelsefulla blev de stora valsegrarna 1936 och 1938. Under hela perioden, bortsett från sommaren 1936, satt partiet i regeringsställning och utnyttjade möjligheterna till reformer i för arbetarna gynnsam riktning.

Framför allt grundlades nu en ny ekonomisk politik. Det må vara ovisst hur mycket regeringens åtgärder verkligen bidrog till förbättringen av konjunkturer. Säkert är att denna politik vann väljarnas förtroende och skapade förhoppningar bland massorna. Långsamt segrade insikten att det kanske fanns en väg bort från misären — en väg som ledde i lika hög grad genom politiska som genom fackliga fält.⁴²⁾

I och med att Stenbom under andra halvåret 1935 gjorde en novell eller ett följetongsavsnitt till ett stående inslag, ökade naturligtvis det litterära stoffet i *Metallarbetaren* dramatiskt — mot 95 dm² litterär läsning i 1930 års årgång (3 % av tidningens volym) svarar sålunda hela 616 dm² 1940 (13 % av tidningens volym). Stoffets fördelning på genrer och dessas an-

del av det totala litteraturstoffet i årgången, framgår av uppställningen nedan.

Centralt litterära genrer	dm ²	%	Semilitterära genrer	dm ²	%
lyrik	17.3	2.8	verskåseri och tillfällesdikt	18.0	2.9
novell, skiss och följetong	478.3	77.7	kåseri	42.3	6.9
			memoar-schildring	59.9	9.7
	495.6	80.5		120.2	19.5

Det var Adolf Stenbom själv som valde ut det litterära stoffet.⁴³⁾ Vad litteraturen beträffar, lade Stenbom tonvikten vid att den skulle underhålla, förströ, lätta upp en tidning dominerad av fackligt stoff. Det framgår av hans redogörelse över *Metallarbetarens* verksamhet. I verksamhetsberättelsen 1943 skrev t. ex. Stenbom.

Även under 1943 ha i tidningen införts skönlitterära bidrag och annan ren förströelseläsning, detta i syfte att göra tidningen mera njutbar och tilltalande i synnerhet för de beträffande fackliga frågor likgiltigare förbundsmedlemmarna.⁴⁴⁾

Med "annan ren förströelseläsning" syftar väl Stenbom på sådant som Birger Malmborgs tecknade serie "Götlund", som introducerades 1937 och på de skämtteckningar och skämthistorier som då och då dök upp på sidorna. Att de sammanställs med skönlitteraturen — "skönlitterära bidrag och annan ren förströelseläsning" — är inte så halsbrytande som det kan låta. Det ökade utrymmet för litterära bidrag i *Metallarbetaren*, kom nämligen inte minst den humoristiska folklivsschildringen till godo. Denna spelade ju stor roll i tidningen redan tidigare under mellankrigstiden, då den särskilt representerades av noveller eller följetonger ur järnbruksmiljö, i 1930 års årgång t. ex. Johan-Olov Johanssons följetong "Smeder". Men den förblev nästan lika betydelsefull under Adolf Stenboms redaktörsskap. Speciellt smedberättelsen visade sig slitstark. Året då Stenbom tillträdde, 1935, publicerades t. ex. följetongerna "Smeder jag mött" av Arvid Toldner (nr 31 ff) och "Smältsmeder" av Ivar Malmström (nr 42 ff).

Också i *Metallarbetaren* 1940 levde den humoristiska folklivsschildringen vidare; ungefär en femtedel av fiktionsprosan i årgången faller inom den genren. Vanligtvis är det en smed i huvudrollen. Men smedhistorierna hade 1940 avgjort trivialiserats; de vädjade nu mindre till intresset för människors liv i det förflutna än till sinnet för komiska effekter. Som exempel på detta kan vi använda bidragen av Ivar Malmström och Josef Hedebo — de två storleverantörerna av smedhistorier i 1940 års årgång.

Ivar Malmström var amatörförfattare och tillhörde i hög grad den egna kretsen. Han var nämligen veteran inom förbundet och avdelningsordförande i Bofors. När han hyllades i *Metallarbetaren* på sin 50-årsdag 1932, framhövdes bl. a. den jubilerande filarens berättartalang.

Malmström besitter därjämte den oskattbar/a/ gåvan att vara en glad och humoristisk prick, som livar upp tillvaron för sina medmänniskor. Anekdoter samt glada och oförargliga historier, ej sällan helt eller delvis självgjorda, pläga icke fattas där Malmström är med i laget. Att höra honom berätta om de gamla bruksmedernas liv i helg och söcken, om originella människotyper och roliga episoder, bereder alltid en angenäm omväxling i vardagens enahanda.⁴⁵⁾

Som de beskrivs i citatet, har Malmströms muntliga berättelser ungefär samma innehåll som hans historier i *Metallarbetaren*. Också pretentionerna verkar vara i stort sett de samma: att underhålla för stunden.

Två av Malmströms bidrag 1940 handlar om hyresgästerna i Fåfängan, ett stort hyreshus som fått sitt namn efter fasadens många krusiduller. De ingår därmed i en serie berättelser som Malmström hade börjat publicera året innan. Som framgår av den första historien, "Fåfängan" (1939:49—50), var syftet att skildra ett antal människooden.

Jag vill skildra några av Fåfängans invånares öden. De är kanske inte märkvärdigare än andras, men de visar hur kampen för tillvaron gestaltat sig för olika personer, hur ödet nyckfullt gisslat och sargat i en del fall och i andra farit mindre hårdhänt fram med människorna.

Den första berättelsen är förvisso tragisk. Den handlar om Anna Hed, som mister sin man och fem av sina sex barn — det sjätte barnet emigrerar till Amerika. Men i fortsättningen beskriver Malmström främst det burleska och komiska hos Fåfängans innevånare — men deras hårda livsvillkor kommer ändå tydligt fram. I "En fjärrskådare" (1940:3) spelar t. ex. smedernas mörkrädsla en framträdande roll. För de flesta är det en pina att gå till skiftet mörka höstnätter, men inte för smeden Erik Johan Göhte, en av Fåfängans hyresgäster. Göhte skryter med att han har varsel. Han påstår att han ibland möter likföljen om nätterna och att det alltid sker ett dödsfall i trakten efter ett sådant möte. Göhtes skrytsamhet retar de andra smederna och Gullström och Hjärpe beslutar att ge Göhte en läxa. En natt spökar de för Göhte, som emellertid inte låter sig skrämmas. Göhte ger igen vid ett tillfälle, då han och Hjärpe följs hemåt efter avslutat skift. Det är en kuslig november natt och Göhte talar om allehanda övernaturliga upplevelser. Plötsligt griper han tag i Hjärpe och påstår sig ha räddat honom från att kollidera med ett liktåg. Hjärpe kommer hem skräckslagen och svimmar av fasa, då hans katt i mörkret råkar stryka honom över ansiktet med svansen.

Göhtes vidare öden summeras på följande sätt i avslutningen av "En fjärrskådare",

Göhte fortsatte att ljuga och skrodera i många år och ingen visste om han verkligen såg mera än andra, men en viss respekt hade folk i allmänhet för honom. Det påstods för resten att han vid ett tillfälle förutsade sin egen bortgång. Allt nog sin sista tid blev han inbunden och slutade att skrodera. Han ordnade med

allt som behövdes och var på det klara med att han måste bryta opp. Och så en dag var ännu ett av Fåfångans original borta och man samlades mangrant för att med blommor säga honom farväl.

Erik Johan Göhte hinner aldrig bli annat än en berättartekniskt sett "flat" karaktär. Det samma gäller om Fåfångans övriga innevånare. I sin människoskildring framhäver författaren en enda egenskap, mer eller mindre grotesk och låter denna egenskap eller egenhet bli historiens drivkraft. I "En bitvarg" (1940:7) är tekniken renodlad, där räcker några få rader för att uttömmande beskriva personligheten hos Fåfångans fruktade hetsporre.

Han var av den kraftiga typen, Forsgren, och hade ett brett, ludet ansikte med buskiga ögonbryn och en trut, som kunde rymma ett helt hekto snus åt gången. Men det mest framträdande var hans kraftiga, gula betar till tänder, oxeltänder varenda en. Det var egentligen tändernas skuld att han fick namnet bitvargen. Han var också vida beryktad för de starka tänderna, ty om han ville kunde han bita av en spik lättare /än en/ vanlig människa kunde göra med en skarp hovtång. Men Forsgren var också bekant för sin kroniska ilska. För minsta orsak brusade han upp, röt och domderade och de gula betarna lyste då lång väg. Ja, han var Fåfångans bråkstake och sökte tvist än med den ena än med den andra. Trots allt var han emellertid renhårig, ty gällde det att försvara grannarna utåt, så gjorde han det med eftertryck och på ett sätt som inte inbjöd till vidare tadel.

Ill. av Uno Stallerholm
till Ivar Malmströms "En bitvarg".

Josef Hedebo, den andre flitige författaren av smedhistorier, kom ju inte som Ivar Malmström ur den egna kretsen. Hedebos främsta anknytning till järn- och metallmiljö, var som vi tidigare sett, bekantskapen med smeden Karlsson från Gimo. I Hedebos bidrag till *Metallarbetaren* uppträder Karlsson som ännu en av smedhistoriernas många "flata" personer, en munter lögnhals med öknamnet Ljugarstugen. Episoderna i 1940 års årgång hette "Ljugarstugen gör affärer" (nr 19) och "Ljugarstugen och Jack Dempsey" (nr 22).

I *Järnarbetaren* 1910 stod den "flata" personteckningen i ideologins tjänst. Att berätta i vitt och svart, skildra goda arbetare och onda klassfiender, var ett av den agitatoriska diktningens främsta verkningsmedel. I de humoristiska folklivsskildringarna har den psykologiska förenklingen en annan funktion; den är främst satt i komikens tjänst.

Att underhålla är alltså det huvudsakliga målet för de humoristiska folklivsskildringarna i *Metallarbetaren* 1940. De saknar till synes inte bara den äldre diktningens politiska tendens, utan varje djupare budskap. Det är tveksamt om man ens kan urskilja teman i berättelserna, grundtankar av generell karaktär.⁴⁶⁾ Författarna har inte haft ambitionen att arbeta in ett idéplan i sin framställning, att få dikten att säga något om livet. De har nöjt sig med att återberätta eller spinna vidare på burleska händelser som de hört talas om eller varit vittne till.

Anknytningen till det självupplevda gör, att de humoristiska folklivsskildringarna 1940 kommer minnesskildringarna nära. Också bidragen i den senare genren hade gärna underhållande karaktär i 1940 års årgång, fast troheten mot det faktiska händelseförloppet gav mindre utrymme för burlesk.

Minnesskildringarna i *Metallarbetaren* 1940 hämtade typiskt nog ofta också sitt stoff ur äldre tiders bruks- och verkstadsmiljö. Genren företrädades bl.a. av G. Roséen, vars serie "Episoder från bruk och verkstäder i forna dar" (nr 29, 30, 31) bestod av sammanställningar av kortare eller längre historier av följande karaktär (nr 31).

Som bekant måste de flesta arbetare vid Ängturbin, Atlas-Diesel m.fl. arbetsplatser färdas till staden och sina hem med tåg eller buss. Då följande episod hände, fanns inga bussar. Alla resor skedde med tåget. En sommarkväll hade jag kommit i en vagn, där jag fick Söder-Pelle mitt emot mig. Han samtalade mycket livligt med en kamrat bredvid mig. Vid sidan om Söder-Pelle satt en saltsjöbadsherre av direktörstyp med stor mage och tidning framför sig. Men han läste inte, vilket jag hela tiden observerade, utan hörde i stället intresserat och uppmärksamt på vårt samtal. Han verkade nyfiken. Rätt som det var vände Pelle sig till herrn och sade med utstuderat len röst:

— Har ni eran julgran kvar, vi har våran julgran kvar.

Den tidningsläsande herrn blev blodröd i ansiktet, reste sig och gick in i en annan kupé.

De typer av bidrag som vi just behandlat påminner i syfte och innehåll om veckopressnoveller i den folkligt-humoristiska genren, vanliga i tid-

ningar som i första hand vänder sig till en äldre publik utan uttalade litterära intressen. Det är alltså inte överraskande att *Metallarbetarens* storskrivare i genren, Josef Hedebo, också skrev i novellrika tidningar med sådan läsekrets: *Lektyr*,⁴⁷⁾ *Hemmets Journal* o.a.⁴⁸⁾ Vad som skiljer *Metallarbetarens* bidrag i genren från andra veckotidningars är, att stoffet nästan undantagslöst hämtats ur järn- och metallarbetarmiljö.

I sitt nyss citerade uttalande karakteriserade Adolf Stenbom de skönlitterära bidragen i *Metallarbetaren* som ren förströelseläsning. Vi har sett att en sådan karakteristik är träffande för många bidrags vidkommande. Men Stenbom ville nog egentligen inte fränkänna det litterära stoffet i *Metallarbetaren* kvalitet. När han kallar det ren förströelseläsning är det troligen mest för att understryka, att det inte är av ren facklig eller informativ karaktär. Läger man in mera än så i hans karakteristik, blir den för negativ. Det fanns mycket litterärt stoff i *Metallarbetaren* 1940 som varken var anlagt på humoristiska effekter eller eljest direkt lättviktigt. Tidningen innehöll t.ex. åtskilliga bidrag av välkända författare ur arbetarmiljö.

I föregående kapitel kom det fram, att författare ur den gruppen mot slutet av trettioalet började leverera noveller till *Metallarbetaren*, något som försvagade positionen för amatörförfattarna ur den egna kretsen. Efterhand stärkte de kända arbetarförfattarna ytterligare sin ställning i tidningen. 1940 skrev som jag visat Erik Asklund, Emil Hagström, Josef Kjellgren, Willy Walfridsson och Rudolf Värnlund inte mindre än 35 % av fiktionsprosan i *Metallarbetaren*. Dessa författare hämtade företrädesvis sitt stoff på annat håll än i järn- och metallmiljön. De förde alltså in nya motivkretsar och höjde otvivelaktigt också kvalitén på *Metallarbetarens* litteraturutbud.

Erik Asklund, Emil Hagström och andra kända författare ur arbetarmiljö har tillsammans haft hundratals noveller införda i *Metallarbetaren*. Det är ett stoff som det kan vara befogat att ägna extra uppmärksamhet. En ganska god föreställning om inriktningen hos de kända arbetarförfattarnas bidrag 1940 kan man ge genom att referera var sin novell av fem författare med proletär bakgrund.

Erik Asklund: "Över isarna" (nr 12-13)

Tre timmerhuggare, Bergström, Jansson och lille Herman, är på väg från Hällö över den isbelagda fjärden in till fastlandet, där de skall börja arbeta i skogen hos en bonde. Deras vandring hejdas emellertid av en ränna i isen, som en båt åstadkommit. Det är tveksamt om männen kan ta sig över den breda rännan med öppet vatten. Bergström, som varit skeptisk till förslaget att ta vägen över fjärden, triumferar så smått och vill vända. Men Jansson vill inte ge upp, särskilt inte när Bergström är med. En isflotte som Jansson sågar ut och lyfter upp ur isen blir deras räddning. På denna går det att försiktigt ta sig över rännan. Bergström beundrar Janssons snilleblix, men får inte fram det beröm han velat ge. "Men Bergström hade velat säga något till Jansson, något om att han var en tusan till karl, eller något i den stilen. Men han kunde inte. Han mumlade bara:

— Tur att vi kom över.

Så fortsatte de i rask takt mot fastlandet. Det skymtade ännu som en mörk strimma på andra sidan den väldiga, vita fjärden...”

Emil Hagström: "Marknad i köpingen" (nr 41)

Torparen Backlund och hans hustru besöker en söndag köpingen, där det är marknad. Utryktnen blir ett välbehövligt avbrott i det dagliga slitet. Men redan på hemvägen försvinner känslan av upprymdhet. "Nu skulle de grå arbetsveckorna fylla tomrummet till jul och vardagens enahanda skymma bort alla karuseller, kaftmätare och amerikanska luftgungor. Och vägen var svart och blöt."

Josef Kjellgren: "Sjömanslivet är inget institut för skönhet" (nr 49-50)

Stewarden Konrad Sandrén är ombord i en livbåt efter att hans fartyg lidit skeppsbrott. Sandrén är svårt astmasjuk och döende. Hans liv nagelfars. Stewardens enda strävan i livet har varit att — på ärligt eller oärligt vis — skaffa nog med pengar för att kunna leva ett dragligt liv när astman gör honom abetsoduglig. Men vid skeppsbrottet har hans bästa egenskaper kommit fram. "I sista stund hade han kämpat för andra människor än sig själv. Han hade till på köpet känt något av mänsklig gemenskap. /---/ Det var ingen hjälte, utan en människa med många slags synder bakom sig, som kände hur döden ivrigt trevade efter hjärtat."

Willy Walfridsson: "Stadsresa 1918" (nr 17 och 18)

Jonathan är tretton år, och skall resa till regementet i stan för att ta värvning vid regementsmusiken. Detta är pojken första resa på egen hand. Jonathan blir antagen vid regementet, och får tio kronor i förskott. Innan det blir tid att gå på tåget till hemsocknen, hinner han uppleva att det är svårt för en bondpojke att finna sig tillrätta i stan: Jonathan blir kallad "bondkanin" av några stadspojkar, han blir lurad att köpa en trasig klocka o.s.v. På tåget hem möter Jonathan en annan sockenbo, den inte helt nyktra symaskinsagenten Lundgren. Tillbaka i socknen skryter Lundgren med Jonathans värvning och stadsbesök inför bygdens pojkar, och deras beundrande blickar försonar Jonathan med minnet av stadsresan.

Rudolf Värnlund: "Vittnet" (nr 26 och 27)

Berättarjaget läser i tidningen, att lagerarbetaren Ernst Josef Vällgren sent en natt, då han var på väg hem, hört en kvinna ropa på hjälp. En man hade kommit rusande med ett järnrör i handen och hade hotfullt bett Vällgren försvinna. En kvinna hittades sedan mördad på platsen. Berättarjaget känner igen Vällgren på fotografiet i tidningen. Han har sett Vällgren driva omkring ensam på stan och bete sig besynnerligt. En kväll stöter berättarjaget ihop med Vällgren på nytt, och följer med denne hem. Berättarjaget funderar över Vällgrens egendomliga uppträdande och hans roll i mordhistorien, och kommer till slutsatsen: "han var en komediant, en svag beskedlig tok, som försökte spela diabolisk, men till slut rycktes med av sin egen skräckstämning. För resten kanske han blivit en smula vriden av allt det förakt och den misstänksamhet, som samlats kring honom genom hans ömkliga roll i dramat i Hästbacken. Eller kanske — vem vet för resten..."

Ill. till Erik
Asklunds "Över
isarna" (s. 123).

Ill. till Josef
Kjellgrens
"Sjömanslivet är inget
institut för skönhet" (s. 124).

Ill. till Willy
Walfridssons
"Stadsresa 1918" (s. 124).

Ill. till Rudolf
Värnlunds "Vittnet" (s. 124).

Redan referaten antyder, att de kända arbetarförfattarnas noveller i *Metallarbetaren* innehöll långt fler uppslag, idéer och belysningsvinklar än de humoristiska folklivsskildringarna av Josef Hedebo, Ivar Malmström och andra. Men även namnkunniga arbetarförfattare bidrog emellanåt med berättelser, där det underhållande draget helt stod i förgrunden. Bra exempel är Erik Asklunds "Den glade plåtslagaren" (1939:49-50), Josef Kjellgrens "Gubben Södergrens dåliga humör" (1938:45 f) och Rudolf Värnlunds "Cederholm ,o, Cederholm!" (1942:4)

Mycket av vad t.ex. de nyss refererade arbetarförfattarna publicerade i *Metallarbetaren* under årens lopp, har naturligtvis drag av brödskriveri; karaktären av enkel förströelseläsning är inte sällan framträdande. Bidragens utformning beror väl knappast på någon styrning från redaktionens sida. Erik Asklund hävdar i alla fall, att Stenbom inte ställde några krav på innehållet.

Adolf Stenbom ville helst ha korta saker för utrymmets skull, och då var det så lätt att svänga ihop en sak och gå upp till honom med den. /---/ Stenbom hade inga särskilda önskemål, man fick skriva vad man ville, och eftersom jag så mycket bött i skärgården, blev det mycket skärgårdsskisser.⁴⁹⁾

Men även om Stenbom inte kom med krav eller önskemål när det gällde innehållet, hade väl författarna trots allt en uppfattning om vilken typ av bidrag som *Metallarbetaren* var intresserade av. De måste t.ex. ha vetat, att spännande och underhållande noveller överlag var välkomna bland de kulturansvariga inom arbetarrörelsen. Ivar Lo-Johansson har tagit upp det ämnet i *Författaren*, där han särskilt kritiserar redigeringen av *Social-Demokratens* söndagsbilaga under trettioalet. Ivar Lo-Johansson karakteriserar hållningen inom arbetarrörelsen som kulturkonserverativ, och förklarar förhållandet med att arbetarpressens pionjärer främst kände sig som politiker, och uppfattade kultur som en lyx. Radikala kultursträvanden understöddes inte, och det resulterade enligt Ivar Lo i slätstrukna bidrag från arbetarförfattarnas sida. "Oskyldiga reportage och noveller slank ibland in även där. Men det var sådant vi måste skriva för brödfödan."⁵⁰⁾

När Asklund m.fl. medarbetade i *Metallarbetaren* verkar de alltså, naturligt nog, ha anpassat sig till tidningens litterära profil. Det hindrar naturligtvis inte, att man återfinner välkända drag ur deras författarskap i bidragen. Vissa av berättelserna har dessutom utnyttjats omigen i deras romaner eller novellsamlingar. Alla de fem refererade novellerna i *Metallarbetaren* 1940 begagnar sålunda stoff och motiv som författarna återkommer till. I Rudolf Värnlunds "Vittnet" förekommer t.ex. en typisk värnlundsk figur: den rotlösa, anonyma storstadsmänniskan, som förlorat kontakten med verkligheten.⁵¹⁾ Och i "Sjömanslivet är inget institut för skönhet" återfinns Kjellgrens välkända tro på gemenskapens och kamratskapets värde.⁵²⁾ Berättelsen ingår f.ö. i *Guldkedjan* (1940), som i likhet med "*Smaragden*" (1939) handlar om besättningen på S/S Smarag-

den. Liknande exempel kunde hämtas från Askunds, Hagströms och Walfridssons bidrag i *Metallarbetaren* 1940.

De kända arbetarförfattarnas noveller i *Metallarbetaren* 1940 saknar genomgående klasskampskaraktär. Antingen rör det sig om psykologiska studier, eller också lägger de an på spänning och underhållning. Det beror knappast på, att författarna gjort ideologiska uppoffringar då de medarbetat i *Metallarbetaren*. Jag har tidigare nämnt, att arbetardikten blev mindre politisk och mindre klasskampsinriktad under mellankrigstiden. Åke Runnquist har påpekat: "i prosan tenderar anspelningarna på den sociala kampen /.../ att än mer dra sig tillbaka för de psykologiska studierna."⁵³ Visserligen handlar de om människor ur arbetarklassen: några timmerhuggare (Askund), torparfolk (Hagström), en upparsare (Kjellgren), en fattig pojke från landet (Walfridsson) och en lagerarbetare (Värnlund). Men novellerna tar inte upp vardagens enahanda slit för brödfödan eller liknande sociala motiv utan mer unika och dramatiska situationer. Huvudmotivet i Hagströms "Marknad i köpingen" är torparfolkets möte med marknadens sensationer, och Walfridssons "Stadsresa 1918" beskriver lantpojken möte med en ovänlig stadsmiljö. I de tre andra novellerna står personernas karaktärsegenskaper i centrum. Askunds "Över isarna" är närmast en psykologisk studie av en prestigekamp mellan två män. Kjellgrens "Sjömanslivet är inget institut för skönhet" sysslar fr.a. med huvudpersonens förlamande egoism, och i Värnlunds "Vittnet" står en psykiskt störd människas handlingar i fokus.

Bidragen från Erik Askund och de andra kända arbetarförfattarna bör ha passat *Metallarbetarens* läsare väl. Det går att säga bl.a. därför att åtminstone något är känt om metallarbetarnas litteratursmak vid tiden ifråga. 1938 arrangerade nämligen Metall en jubileumsutställning i samband med förbundets femtioårsdag. Inför utställningen hade man genomfört en enkät om medlemmarnas favoritsysselsättningar, där 800 bruks- och verkstadsarbetare bl.a. svarat på frågan: "Vad läser du helst?", i svaren blev inalles 178 författare nämnda. På utställningen offentliggjordes en topplista med namnen på favoritförfattarna, de som erhållit minst femton röster. Listan hade följande utseende.

Jack London	86 röster
Upton Sinclair	72 "
August Strindberg	54 "
Albert Viksten	39 "
Emil Zola	30 "
Dan Andersson	20 "
Selma Lagerlöf	19 "
B. Traven	18 "
Vilhelm Moberg	17 "
J.-O Johansson	16 "

Realistiska skildrare av arbetarklassens liv bildar en stor grupp på listan. Samtidigt antyder namn som Jack London, Albert Viksten och B. Traven en smak för vildmarks- och äventyrsskildring. Liten roll på listan spelar däremot författare som företrädesvis skriver om borgerliga miljöer eller huvudsakligen behandlar rent existentiella problem. Och listan kan sägas präglas av en relativt litterär eftersläpning. Av yngre svenska författare hittar vi bara Vilhelm Moberg, och man saknar författare som Eyvind Johnson, Ivar Lo-Johansson, Harry Martinson och Moa Martinson.

Av listan att döma, borde järn- och metallarbetarna kunna uppskatta berättelser om arbetare med spännande och underhållande inslag, sådana som t.ex. Askund, Hagström, Kjellgren, Walfridsson och Värnlund lät publicera i *Metallarbetaren* 1940. Det kan inte ha gjort saken sämre, att arbetarförfattarna själva i allmänhet hade läst och påverkats just av författare som London, Sinclair och Strindberg.⁵⁵⁾

Idén bakom moderniseringen av *Metallarbetaren* 1937 var som nämnts att skapa en mer underhållande och attraktiv facktidning. Stenbom beskriver tanken på följande sätt i sin första ledare "I all enkelhet" efter moderniseringen (1937:1).

Motionärerna önskade sig en facktidning, som icke allenast passade arbetsplatsen utan även hemmet i någon mån, man önskade sig en tidning med en mera tillfredsställande typografisk utstyrsel, lättläst innehåll och ökat bildmaterial.

Hittills har jag särskilt betonat Stenboms strävan att föra in underhållande stoff i tidningen. Och det är sant att Stenbom gärna publicerade litterärt material som lättade upp sidorna. Noveller och annan icke-facklig avkopplingslektyr skulle bl.a. bidra till att göra *Metallarbetaren* till den mer varierade tidning som medlemmarna ville ha. Men detta hindrade inte litteratur av annan karaktär — mindre underhållande och mer uppbygglig — från att publiceras. I *Metallarbetaren* 1940 utgjordes således berättelser om fackliga och politiska problem, eller historier om det pågående världskriget och andra krig, utrymmesmässigt ungefär hälften av fiktionsprosan.

De som bidrog med noveller där fackliga problem togs upp var författare ur den egna kretsen, nästan alla amatörförfattare. Stenbom omfattade dem med en välvilja som visar, att man inte ska ta honom alltför bokstavligt de gånger han gör gällande, att skönlitteraturens uppgift i *Metallarbetaren* väsentligen är att förströ läsekretsen. Jag har tidigare citerat hans uttalande från 1938 om de litterära bidragen i tidningen: "De bästa och ur metallarbetarnas organisations- och yrkessynpunkt värdefullaste novellerna ha skrivits av ett par av våra egna medlemmar." (jfr s. 70)

En förbundsmedlem som bidrog med berättelser om den egna kretsens problem var Henry Eriksson. I novellen "Brott och straff" (1940:1) gestaltas t.ex. ett rent fackligt problem, som författaren tidigare tagit upp i artikeln "Arbetsavtalet och tidsstudierna" (1938:26). I novellen, liksom tidigare i artikeln, kritiserar Eriksson ackordssystemets avigsidor. I den inledande scenen i "Brott och straff" möter vi supportersvarvaren Sven Karlsson, som har svårt att bestämma sig för, efter vilken metod han skall utföra dagens arbete.

För ögonblicket och för några timmar framåt bestod det i att han skulle svarva en tapp. Tappen var tio millimeter lång, åtta i diameter och utgjorde skafket på en liten sfärisk ventil av fosforbrons. Råsvarvningen — "skrotningen" — var redan utförd och nu skulle skafket slätsvarvas. Emellertid skulle det enligt ritningen också vara en halv millimeters radie på tappänden — tillräckligt för att den skarpa kant, som fanns kvar efter bearbetningen, skulle försvinna. Sven skulle alltså göra en liten rundning.

Sven Karlsson har kommit på en bra arbetsmetod. Om han använde den, sparar han tid — men det kommer att få till följd, att ackordet blir sänkt. Arbetaren uppmuntras inte att vara kreativ och ta nya initiativ, och arbetslusten och arbetsmoralen blir lidande.

Tja. Så mycket är säkert: sänker man en mans lön, när man har möjlighet att betala — då får man ovillkoren sämre arbetsprestation.

Sven stod och funderade en halv minut över detta faktum. Så gick han tillbaka till sin arbetsplats. Ställde in stålet. Provkörde. Mätte. Kontrollerade. Så satte han upp en ny bit och slog till strömbrytaren. Motorn vrålade till, kuggväxlarna skorrade lite — maskinen rusade upp i topphastighetens jämna, mjuka sus. Sjuhundrafemti varv i minuten.

Som man ser, innehåller "Brott och straff" en positiv beskrivning av själva arbetsprocessen. Henry Eriksson förefaller vara attraherad av det kraftfulla i den på ett sätt som för tankarna till 1920-talets vitalistiska maskinkult, företräd av bl.a. Artur Lundkvist och Josef Kjellgren.⁵⁶⁾

"Brott och straff" var inte Henry Erikssons enda litterära bidrag i *Metallarbetaren*. Följetongen "Fåfäng gå lärar mycket..." (1939:19 ff) var en annan skildring av metallarbetarens yrkesvardag med Sven Karlsson — troligtvis författarens alter ego — i huvudrollen. Men det fanns fler amatörförfattande förbundsmedlemmar som medarbetade i *Metallarbetaren* 1940, t.ex. Walter Eriksson. Hans "Flicka börjar på verkstan" (nr 20) hör till de noveller som Stenbom säkert skulle kalla värdefulla "ur metallarbetarnas organisations- och yrkessynpunkt". Det bör ha varit lätt för läsekretsen att uppfatta novellens budskap: att de manliga kollegerna måste uppträda hjälpsamt och kamratligt mot de kvinnor som övertagit de inkallade metallarbetarnas platser på verkstäderna.

"Flicka börjar på verkstan" är ett nytt exempel på något som framhållits tidigare: att *Metallarbetaren* i kristider gärna upplät sina spalter för tendens- och bruksdikt. Just 1940 var ju ett synnerligen kritiskt år för Norden — Finland hade besegrats i kriget mot Sovjet och tvingats till

Ill. av Curt Blixt
till Henry Erikssons
"Brott och straff" (s. 129).

Ill. av Erik Taflin
till Walter Erikssons
"Flicka börjar på verkstan"
(s. 129).

Ill. av Erik Taflin
till Paul Gustafsons
"En gammal protokollbok"
(s. 132).

Ill. av Uno Stallarholm
till "Också en spök-
historia" (s. 134).

landavträdelser, Danmark och Norge var sedan april ockuperade av Tyskland. I flera av *Metallarbetarens* litterära bidrag 1940 uttrycktes, förståeligt nog, farhågor för arbetarrörelsens och demokratin framtid. En annan novell av Walter Eriksson, "Femtioårsdagen" (1940:44), ger röst åt sådan oro genom att låta läsaren ta del av reflexioner som huvudpersonen, svarvaren Engvall, gör. Engvall har just blivit uppvaktad på högtidsdagen av kamraterna på verkstan. Nu står han vid sin svarv och tänker på sitt eget liv och på arbetarrörelsens utveckling.

Maskinerna snurrade vidare — vidare — hela dagen. Hur var det för tio, tjugu, trettio år sedan? Nu började tankarna igen ... Det hade hänt så gränslöst mycket dessa år. Nu upplevde man det andra världskriget redan. Åter kris, åter elände i världen. Storstrejken 1909, vem glömmer den? Efterkrigsåren, Branting, Thorsson, vem minns inte? Man var med de kämpande åren, då arbetarrörelsen växte sig stark och blev en makt och till och med en medbestämmande faktor i samhället. Man har ju levt med i allt detta under de gångna åren. Vem var inte radikal, då man var ung? Vem vill inte vara radikal, då man blir femtio år, fastän det är en annan radikalism, man har väl lärt och upplevt en del ...

Och nu — nu var man framme vid något, som man inte visste vad det skulle leda till. Skulle arbetarna åter bli slavar och mista allt vad de kämpat sig fram till? Det var en allvarlig fråga på denna högtidsdag.

Detta citat ger samtidigt ett bra exempel på hur tendensförfattarna berättartekniskt brukade gå till väga för att få fram sitt budskap till *Metallarbetarens* läsare. Författarna lät sina huvudpersoner tyst tänka, eller i samtalsform yppa de tankar som skulle förmedlas — ett enkelt sätt att låta budskapet komma tydligt fram. Metoden finns även i t.ex. "Det kan aldrig förintas" av Sven Ström (1940:33). Dess huvudperson, den gamle agitatorn Gunnar, har redan som "intelligent och energisk" och "ovanligt beläst" ung man vikt sitt liv åt den reformistiska arbetarrörelsen. Han har hunnit uppleva många av rörelsens framgångar, men ser nu med oro på framtiden, och riktar manande ord till den yngre generationen.

Det mörknar över vägen. I världen blossar krig. Skall vårt land ryckas med? Det rustas och övas. Allt är i högsta beredskap. Gunnar ser tillbaka på sitt liv, på sin kamp och dess resultat, och han säger:

— Nej, detta får inte rivas ner, det kan och får inte förintas, detta som arbetarklassen under femtio år byggt upp. Det får inte ske, och det kan inte heller ske, så länge det finns kämpande ungdom i vårt land, ungdom som är beredd att kanske ge ännu större offer för demokratin och friheten.

Kriget var, som man förstår, ett återkommande ämne i *Metallarbetarens* litterära bidrag 1940. Och det rör sig då inte bara om den svenska arbetarrörelsens situation i världskrigets skugga. Tidningen innehöll också minnesskildringar och noveller från samtida krigsskådeplatser, liksom berättelser från spanska inbördeskriget och första världskriget.⁷¹) Och i nästan samtliga prosakåserier berördes kriget. Sex av årgångens tretton bidrag i genren var signerade J.B. Cobber — som ju av allt att döma var en pseudonym för Josef Kjellgren — och i dem var kriget ett huvudtema.

Redan i *Metallarbetarens* prosabidrag såg vi tydliga inslag av beredskapsdikt. De är ännu mer markanta i lyriken. Det är inte överraskande, eftersom de första krigsåren var beredskapsdiktens stora tid i Sverige; då Tysklands framgångar bröts 1943, låg det inte längre så nära till hands att skriva denna typ av litteratur.

Torben Broström har gett en bra sammanfattning av beredskapsdiktningens bakgrund och ideologiska inriktning:

Beredskapen skall förstås bokstavligen som Sveriges politiska och militära situation som neutral stat med kriget i dess olika skepnader precis utanför gränserna. Den pragmatiska eftergiftspolitikerna stämde inte i alla detaljer överens med humanitetens och samvetets krav. Det litterära svaret på den pressade situationen blev i en del fall en förenkling av dikten mot traditionella ideologier med nationalism och konservatism som speciella frestelser.⁵⁸)

Inte mindre än sex av de elva dikterna i *Metallarbetaren* 1940 bär beredskapsdiktningens prägel. Fyra av dem har anknytning till Finska vinterkriget, medan de två andra undviker att namnge angripare och offer. Den ena är Emil Hagströms "Hellre falla vi för frihet" (nr 25), som tillsammans med en stor illustration täckte midsommarnumrets andra sida. I Hagströms dikt blir den svenska sommaren sinnebild för allt det goda i livet, som nu hotas av våldets övermakt.

Sommarljusa, väna dagar
sakta bris kring nås och fjärdar,
lätta skyar över himlen,
fågelkvitter i var buske.

/---/

Dyster som ett bombplans skugga
går en sorgsky genom tingen.
Döden vandrar över jorden,
har så många liv att släcka.
Våldet härskar, fasa smider
människligheten i sin boja.

/---/

Hellre falla vi för frihet
än att under ok förlora
själen, hjärtat, drömmen, viljan
till det levande och goda.

Den andra är dikten "En gammal protokollbok" av Paul Gustafson, som stod att läsa i julnumret (1940:49-50). Dikten handlar om arbetarrörelsens pionjärer och deras betydelse för det svenska samhället. I sista strofen manas så läsarna att vara beredda att försvara pionjärernas verk, friheten och demokratin.

Må historieskrivarna tala
om svensk kultur. Nå, än sen? —
Våra föregångskämpar har lärt oss
att det är vi som skall dana den.
Ej dana blott, utan också förstå
vad värde som ligger däri.
Så att vi är redo att värna
vår frihet, vår demokrati.

Som man ser, passar beredskapsdiktningen i *Metallarbetaren* inte helt till Broströms beskrivning. Den tenderar inte i första hand mot "nationalism och konservatism". När demokratin och friheten framställs som hotade värden, är det i många bidrag inte minst de fackliga och politiska resultaten av den svenska arbetarrörelsens kamp som författarens oro gäller. Förhållandet framträder tydligt i "En gammal protokollbok" och i novelerna "Femtioårsdagen" och "Det kan aldrig förintas", och fler exempel kunde ha getts. Den beredskapsdiktning, som på detta vis tar upp hotet mot den reformistiska arbetarrörelsen, var i stort sett skriven av amatör-författare, troligen förbundsmedlemmar.

De övriga beredskapsdikterna i *Metallarbetaren* 1940 anknyter som nämnts till finska vinterkriget 1939-1940. Att de profinska stämningarna i Sverige gav upphov till en rad dikter som tog ställning för Finlands sak, är välkänt. Det har t.ex. framhållits av Bengt Landgren i hans bok om *Hjalmar Gullberg och beredskapslitteraturen*.⁵⁹⁾ Landgren påpekar också att man i Sverige, åtminstone i tryck, faktiskt reagerade kraftigare mot Sovjets anfall på Finland i november 1939 än mot det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9 april 1940. Han förklarar detta bl.a. med regeringens allt stramare tryckfrihetspolitik.

Vidare var öppenheten i Finlandsdebatten ojämförligt mycket större: tonen var då fränare, fördomandet av angriparen hårdare; motsvarigheter till vad som skrivits om Sovjet under vinterkriget tycks nu ha varit mycket svårt eller omöjligt att framföra offentligt om Tyskland — regeringens restriktiva tryckfrihetspolitik påverkade i hög grad debattklimatet.⁶⁰⁾

Metallarbetaren tog avstånd från den sovjetiska finlandspolitiken upprepade gånger och i hårda ordalag; ett exempel är Ingvald Dombäcks artikel "Front mot bolsjevismen" (1940:1). Dombäck hade naturligtvis den reformistiska arbetarrörelsen bakom sig. I sin artikel kunde han t.ex. åberopa ett LO-cirkulär från december 1939, "Enig front mot kommunismen", i vilket Sovjets överfall på ett fredligt och demokratiskt grannland fördömdes som ett svek mot socialismens grundläggande principer. Cirkuläret uppmanade medlemmarna "att i enig beslutsamhet kämpa mot upplösningens krafter" i de egna leden — d.v.s. att isolera de svenska kommunisterna i fackföreningsrörelsen.

Avstå från kommunisternas tidningar och skrifter!

Deltag icke i kommunisternas möten!

Vägra att låta kommunister föra Eder talan!

Följ vid fackföreningarnas förestående styrelseval parollen: *Ut med kommunisterna! Svenska arbetare som representerar för svenska arbetare!*⁶¹⁾

Två av *Metallarbetarens* Finlandsdikter 1940 var skrivna av amatörförfattande metallarbetare, som såg kriget ur den egna kretsens reformistiska perspektiv. I "Metallarbetaren Sven Duva eller Sven Duva III" av Karl Svensson (nr 8) dök Sven Duva upp som en svarvare och bolsjevik som så småningom, trots sin trögtänkthet, förundrad frågar sig: "vad perkele menar dom med slika busfasoner./ frälses proletärer nu med skott ifrån

kanoner". Och dikten "Reflexioner" av P.E.B. (nr 6) är ett litterärt spår efter metallarbetarnas frivilliga arbete till förmån för Nationalinsamlingen för Finland.⁶²⁾

Det är söndag i dag. Vid maskinen jag står
och jag söker ej rast eller vila.

En skakande syn för mitt öga står,
medan arbetstimmarna ila.

Jag ser finska kamrater i blod och brand.

Ett broderfolk är i fara.

För dem jag lyfter i dag min hand.

Må hjälpen ej fåfång vara!

"Till Finland" av Nils Nilsson (nr 11) och "Hellas lever" av Emil Hagström (nr 49—50) saknar däremot speciell anknytning till metallmiljön och ansluter sig till beredskapsdiktningens vanliga mönster. Hagström, vars dikt var det stort uppslagna lyrikbidraget i julnumret 1940, rör sig bland de eviga värdena när han jämför grekernas kamp efter det italienska angreppet hösten 1940 med striderna som finnarna utkämpade mot Sovjet.

Som Hellas' söner i dag
för friheten offrar livet,
så stred nyss Nordens hellen
för samma dyrbara ting.

Och evig är denna tro,
att friheten är det största.

Se, Hellas lever ännu,
dess ande skall aldrig dö!

Också en klart antitysk hållning kom till uttryck i *Metallarbetaren* 1940 — Adolf Stenbom hade f.ö. sedan flera år hållit Tyskland under kritisk uppsikt.⁶³⁾ 1940 kom Stenbom i sina ledare flera gånger in på Norges och Danmarks öden. I bl.a. "Lögnens effekt" (nr 19) ironiserade han över tyskarnas propagandalögn, att de räddat grannländerna undan ett engelskt angrepp. Stenbom slog fast: "Bland de överenskommelser, som borde gälla mellan de bolsjenazistiska diktaturerna, får man väl anta att *en* vore av speciellt stor betydelse: pakten om utbyte av erfarenheter beträffande lögnens ändamålsenlighet. /---/ Den statsman, som inte förstår hur lämpligt det är att ljuga för sitt folk (och samtidigt spärra vägen för sanningen) blir aldrig diktator."

I *Metallarbetarens* litterära prosamaterial 1940 finns vidare två tydligt antinazistiska berättelser, båda skrivna av utländska författare: "Människoöden bakom maskinen" av tjeckiskan Margarete Neumann (nr 5 ff) och "Också en spökhistoria" av en "landsflyktig skriftställare" (nr 16). Spökhistorien handlar om hur en nazistisk standertföreläsare i Danzig krossar en judisk familj och är enligt författaren "belysande för den despotiska regimens godtycke, gemenhet och brutalitet; den visar också, hur en människas sämsta egenskaper — personlig fåfänga, skadeglädje, hämndlystnad — kan frodas under en sådan regering."

Kritiken av Tyskland i "Lögnens effekt" och "Också en spökhistoria" var skarp och oförsonlig. Den överskred nog egentligen de gränser som tidens tryckfrihetslagstiftning satte.⁶⁴⁾

Sex av *Metallarbetarens* elva lyrikinslag 1940 var som nämnts beredskapsdikter. De återstående fem är tillfällesdikter. Fyra av dem ingår i Johan-Olov Johanssons "Påvar" — en serie porträtt av fackföreningsrörelsens pionjärer som började publiceras 1939. Johan Olovs första verssmide 1940 på knotig hexameter ägnades Järn- och metalls förbundskassör Petrus Sparring (nr 2). De första raderna kan återges, som ett prov på genren.

Skulle jag påvarna särskilja, klassificera,
avgjort i tungvikt jag ställde kassör Petrus Sparring.
Först han lät höra utav sig var i Eskilstuna
där han kollegerna kallade samman att bilda
sme'stadens smärglar- och sliparefackförening.

Metallarbetarens lyrik 1940 var alltså en bruksdiktning som bestod av beredskaps- och tillfällesdikter. Centrallyriska bidrag förekom inte, utan dikterna behandlade angelägenheter av bredare politiskt och fackligt intresse. För det mesta hindrar formella svagheter eller begränsade perspektiv dikterna från att förmedla några större poetiska upplevelser. Lyrikbidragens innehåll och deras kvantitativt underordnade ställning — d.v.s. volymmässigt utgjorde de ju bara 5.7 % av det litterära stoffet — visar att *Metallarbetaren* ännu 1940 inte ådagalade något egentligt intresse för lyrik och särskilt inte för lyrik med specifikt litterära ambitioner.

Den lyriska formen i bidragen 1940 är traditionell. Författarna skrev i en metrisk bunden form. Någon fri vers⁶⁵⁾ förekommer inte. Att lyrikbidragen i *Metallarbetaren* 1940 är få och har en konventionell form, hänger väl samman med den kulturkonservatism inom arbetarrörelsen generellt som omtalades i samband med prosan 1940. Författare som lämnade den bundna versen för en modernare form, sågs nämligen inte med blida ögon av redaktörerna i arbetarpressen under mellankrigstiden — det påstår i varje fall Artur Lundkvist:

Och absolut inte orimad vers! Arbetarna ville inte ha det och vägrade att betrakta sådan sönderhuggen prosa som dikt! Det försäkrade Karl Kilbom och de flesta redaktörer i vänsterpressen. Hos socialdemokraterna var det även förbjudet att använda singulara verbformer i plurala sammanhang, fast Pär Lagerkvist länge hade gjort det. Det hände inte sällan att man fick tillbaka ett manus med verbformerna demonstrativt ändrade.⁶⁶⁾

Inom arbetarrörelsen menade man på sina håll, att inga andra litterära former än den bundna versens och den realistiska prosans var lämpliga för en arbetarpublik. Man ville förmedla ett slags folklig litteratur, där det lättfattliga och vardagsnära stod i centrum, en litteratur som moraliskt höjde sig över den kolorerade veckopressens banala novellutbud och dessutom rörde sig i folkliga miljöer, inte i borgerliga. En sådan inriktning ligger t. ex. bakom publiceringen av *Folket* i Bilds folkböcker.

Arne Hirdman har beskrivit deras kulturpolitiska målsättning i *Alla tiders folkböcker* (1950), ett verk skrivet inför folkboksseriens tioårsjubileum.

1940 låg litteraturen — och ligger trots allt fortfarande — i lä för veckopressen. Den sammanlagda veckopressupplagan varje vecka var då 4 miljoner sålda exemplar /.../. På Folket i Bild resonerade man som så: varför inte leda en del av denna väldiga läslust — och köpkraft — i annan riktning? Mot böckernas värld och därmed till en sannare och uppriktigare syn på den egna livssituationen? Varför skulle schejksmentalitet och lyckomoral ha majoritet bland demokratiska läsare, som i sitt eget liv fått lära sig vad samarbetsvilja och solidaritet betydde?

1941 hade FiB:s förlag hunnit ge ut de första åtta titlarna: Albert Vikstens *Stor-Nils*, Ragnar Holmströms *På däck och durk*, Gustaf Hedenvind-Erikssons *Ur en fallen skog*, Bernhard Nordhs *Fjällfolk*, Fredrik Ströms *Folket i Simlångsdalen*, Ivar Lo-Johanssons *Statarliv*, Ragnar Holmströms *K.G. Svensson* och Josef Kjellgrens *Pank och fågelfri*. Det som getts ut var, som Hirdman påpekar,

Allt omtryck av tidigare verk./---/ Tonen var anslagen och den blev bestämmande för fortsättningen. Folkböckerna skulle vara berättande och ge vardag, verklighet, historisk hävd och handfast humor av diktare som hade förmågan att måla med breda, klara penseldrag.⁶⁷⁾

Metallarbetarens litterära läsning 1940 avspeglar ganska tydligt den literatursyn, som generellt låg till grund för det praktiska litteraturarbetet i arbetarrörelsens kulturinstitutioner. Också *Metallarbetarens* litterära bidrag var ett alternativ till den vanliga veckotidningsnovellen; läsekretsen erbjöds berättelser som gav "vardag, verklighet, historisk hävd och handfast humor", de gedignaste skrivna av kända författare ur arbetarmiljö som Erik Ask Lund, Josef Kjellgren, Rudolf Värnlund m.fl. Men vid sidan av denna mer avkopplande lektyr publicerade *Metallarbetaren* också bruksbetonad litteratur som gav den litterära läsningen i tidningen en mer speciell profil. Det rörde sig om dikter, noveller och kåserier om fackliga och politiska problem, sedda ur ett perspektiv som anslöt sig väl till den reformistiska arbetarrörelsens.

De litterära bidragen 1950

Åren efter fredsslutet 1945 hämmades som nämnts *Metallarbetaren* av pappersransoneringen i Sverige. 1950 års årgång av tidningen innehåller faktiskt 92 sidor mindre än 1940 års. Den högkonjunktur som inträdde efter andra världskriget gjorde annars åren kring 1950 till en bra tid för förbundet och metallarbetarna. 1950 var t.ex. arbetslösheten bland Metalls medlemmar så låg som 0.7 procent och i stället för den befarade arbetslösheten blev inflationen det stora problemet.⁶⁸⁾

Innan tidningens tillgång på papper minskades, hade Adolf Stenbom utökat det lättsammare litterära stoffet med två kåseriavdelningar, "Filspån" och "Hört och sett", som ju introducerades 1941 respektive 1944. Hans efterträdare Ivar Norén, som var *Metallarbetarens* redaktör 1947—1952, behöll både det fasta inslag av noveller som Stenbom hade

gett tidningen och de två kåseriavdelningarna. Det fick till följd att *Metallarbetaren* både absolut och procentuellt sett kom att innehålla mer litterärt material 1950 än 1940. Sålunda innehöll tidningen 1950 776 dm² litterärt stoff (18 % av tidningens volym) mot 616 dm² (13 %) 1940.

I ett ordinärt nummer av *Metallarbetaren* 1950 mötte läsaren en novell eller ett följetongsavsnitt och två kåserier — dikter och memoarskildringar förekom däremot bara sporadiskt. Eftersom tidningen satsat stort på kåserier sedan första hälften av 1940-talet, hade det semilitterära stoffet i *Metallarbetaren* 1950 något större omfång än det centralt litterära. Följande uppställning ger de relevanta siffrorna.

Centralt litterära genrer	dm ²	%	Semilitterära genrer	dm ²	%
lyrik	8.8	1.1	tillfällesdikt	26.5	3.4
novell	367.9	47.4	kåseri	310.8	40.1
			memoarskildring	61.9	8.0
	376.7	48.5		399.2	51.5

Adolf Stenbom brukade beröra det litterära stoffets funktion i *Metallarbetaren* då han skrev om tidningens redigering i Metalls verksamhetsberättelse. Ivar Norén kommenterade aldrig tidningens litterära innehåll i sådana sammanhang, men i brev har han upplyst att han själv valde ut det litterära materialet och att han liksom Stenbom uppskattade bidrag från den egna kretsen. "Beträffande urvalet av noveller försökte jag i första hand bedöma deras litterära värde. Samtidigt ansåg jag det vara ett plus, om de hade anknytning till metallarbetarmiljö eller om författaren hade sitt ursprung där." Och Stenboms idé att det litterära stoffet skulle förströ och göra tidningens innehåll mer varierat "stämmer nog", säger Norén, "också beträffande den period, då jag hade ansvaret för redigeringen."⁶⁹)

1950 innehöll *Metallarbetaren* 44 noveller. Dessa var till stor del av annan art än novellerna 1940. Den humoristiska folklivsskildringen förde t.ex. en mer tynande tillvaro 1950 — de enda noveller som avgjort hör hemma i den genren är Einar Englunds "Pettersson och Turken" (nr 44) och Anders Sundströms "Pelle Lax fantiserar" (nr 8) och "Pelle Lax metar vider" (nr 33).

Den humoristiska folklivsskildringen i tidningen hade dominerats av smedhistorierna, som ända sedan det litterära stoffets genombrott 1907 hade varit ett markant inslag. Mot slutet av 1940-talet försvinner emel-

lertid smedhistorierna i stort sett ur tidningen. Den generation som upplevt den gamla bruksmiljön med dess smeder var inte längre litterärt aktiv. Ivar Malmströms sista novell i tidningen var "Socialistbacillen" (1947:48), och "Smedernas träta" (1952:29—30) blev Johan-Olov Johanssons sista bidrag. 1952 var Johan Olov 78 år. Smedberättelsernas författare tystnade väl bl.a. av åldersskäl.

I föregående kapitel omtalades att Nordiska museet och Metall 1949 arrangerade en insamling av järnbruksminnen; detta skedde just i medvetandet om att de som upplevt de gamla järnbrukens miljöer blev allt färre. I *Järnbruksminnen*, där de bästa bidragen samlats, heter det i förordet.

Under senare delen av 1800-talet inträffade inom järnhanteringen som på så många andra områden en genomgripande omvandling, i och med att de spridda smärre bruken lades ned och järnframställningen till övervägande grad koncentrerades till stora järnverk. Just nu bleknar hastigt minnesbilderna både från de gamla brukens glansdagar och från de nya järnverkens födelsetid. För att i sista stund kunna tillvarata vad gamla arbetare alltså kommer ihåg från denna viktiga epok, har Nordiska museet med intresserat bistånd från Svenska Metallindustriarbetareförbundet /.../ låtit insamla hundratals skildringar av livet på de gamla bruken och järnverken.⁷⁰⁾

"Inventeringen blev ett slags slutspurt", har Ivar Norén senare anmärkt, "efter den fanns det inte mycket luft kvar i ballongen."⁷¹⁾ Med att luften gått ur ballongen menar väl *Metallarbetarens* redaktör, att marknaden för den efterhand något otidsenliga genren nu var mättad. 1970 lever t.ex. bara en förkortad och förenklad version av den mer burleska smedskildringen kvar i *Metallarbetaren*, då i form av roliga historier som läsarna sänt in till tidningens lätta sida, "Smitt och valsat". De allra flesta anekdoterna hämtar sitt stoff i samtida järnverks- och verkstadsmiljö, men med jämna mellanrum dyker den gamla bruksmiljön upp, så t.ex. i historien "Värdlöst" (1970:39).

Det var begravning på bruket. Smedmästare Andersson hade lämnat det jordiska. Enligt gammal sed hade man ställt till med ett hejdundrande begravningskalkas, som varade i dagarna tre.

På kvällen den sista dagen kom hyttdrängen Petter fram till änkan Andersson och sluddrade med stor möda fram:

— Ja, tack skall hon ha, snälla fru Andersson, för all mat och dryck, men säj mej en sak: var fan är egentligen Andersson?

Metallarbetaren 1950 innehöll alltså inte särskilt många rent underhållande noveller. Däremot förekommer humoristiska episoder i nästan samtliga memoarskildringar i årgången. Axel Österberg bidrog t.ex. med två drastiska historier från sin luffartillvaro i Frankrike, "Svinaherde och hembrännare" (nr 16) och "Möte med lama" (nr 45). Och när förbundsveteranerna Johan-Olov Johansson och Waldemar Thörne skrev om sina minnen från pionjärtiden, lyfte de fram både de heroiska och de komiska inslagen i tillvaron för ett halvt sekel sedan.⁷²⁾

I *Metallarbetaren* 1950 träffar man vidare bara på ett par noveller med tydlig tendens. 1940, då det politiska läget var skrämmande, välkomnade *Metallarbetaren* bidrag som tog tydligt parti för arbetarrörelsens värderingar. 1950 förelåg däremot inget övergripande hot mot den reformistiska arbetarrörelsen, och det var inte naturligt att skriva någon form av kampdiktning. Bara tre noveller har ett klart och påtagligt budskap⁷³) och de tar inte upp några speciellt aktuella fackliga eller politiska problem. Två av dem, "Poker" och "Dukade bord", kritiserar arbetarnas benägenhet att slösa bort sina pengar på förkastliga fritidsaktiviteter.

I "Dukade bord" möter vi de två unga svarvarna Gösta Lind och Kalle Blom på en avlöningsdag. I likhet med en mängd andra arbetare sitter de på krogen. Den välbesökta kroglokalen får Gösta och Kalle att diskutera om den svenske arbetaren förlorat sitt klassmedvetande och blivit alltför materialistisk. Gösta tror, att de unga tvärtom kommer att göra en bra facklig och politisk insats, om de bara får kunskap om det arv som de har att förvalta efter pionjärerna Branting, Palm, Sterky och Hinke. Kalle, som inte vet så mycket om arbetarrörelsens historia, undrar var han kan läsa om Branting och de andra förgrundsgestalterna och Gösta svarar: "Jo, det kan jag tala om för dej. Det har bl.a. på Folket i Bilds förlag kommit ut en serie, som heter 'Banerförare'! Läs den, och du får god behållning för pengarna." Krognotan visar sig för var och en gå på exakt lika mycket som *Banerförare*s fyra första band, sex kronor. "Och de blåser inte av dej lika lätt, som det du nu druckit, säger Gösta leende."

Så uppbyggliga noveller var alltså sällsyntheter 1950. (Man misstänker, att det är något FiB:s bokombud som har författat "Dukade bord".) Sista gången *Metallarbetaren* innehöll rikligt med bruksdiktning var i själva verket 1945. Det har naturligtvis samband med metallstrejken samma år, som var den största arbetsnedläggelsen sedan storstrejken 1909. Konflikten, som varade i fem månader och primärt gällde högre löner,⁷⁴) behandlades i många semilitterära och centralt litterära bidrag i tidningen, naturligtvis väsentligen författade av personer ur den egna kretsen. Svarvaren Per Edvin Rosenkvist, som ju var en av *Metallarbetarens* flitigaste bidragsgivare, lät t.ex. publicera dikten "Under strejken" (1945:10).

Vi kräver ej ett överflöd av lyx och bjävs och prål,
ty oftast skapar rikedom ett hjärta hårt som stål;

/---/

Men vi vill ha en dräglig lön för arbete vi gjort
att utanför kan hållas nöd, som grinar vid vår port.

Vi önskar vara människor i denna hetsens tid.

Mot vrånga arbetsgivare vi därför gått i strid.

1945—1978 var Metall som bekant inte inblandad i någon omfattande arbetskonflikt, och mer politiskt betonade kraftmätningar, som t.ex. ATP-striden 1957 har inte satt några djupare spår i det litterära materialet i *Metallarbetaren*. De kunde tydligen inte avlocka läsekretsen egna bidrag byggda på personligt engagemang.

Novellerna i *Metallarbetaren* 1950 var alltså bara i undantagsfall humoristiska folklivsskildringar eller tendensdiktning. Novellförfattarna nöjde sig i allmänhet inte med att berätta en dråplig episod eller framföra ett tydligt budskap med hjälp av huvudpersoner som var författarens språkrör. Händelseförloppet i novellerna var vanligtvis mer intrikat än så och personskildringen mer nyanserad. Även om den konstnärliga kvaliteten i novellerna varierade, hade de på det hela taget tydliga litterära ambitioner.

Persongalleriet i *Metallarbetarens* noveller 1950 bestod fortfarande väsentligen av arbetare. Ett tiotal berättelser som utspelas i vad som 1950 var en relativt nära dåtid, tycks bygga på självbiografiskt stoff och därmed höra hemma i den rika traditionen av självbiografiska skildringar av den svenska arbetarklassens livsvillkor under 1900-talets första decennier. Det gäller t.ex. "Nisse kommer hem" av Gösta Pettersson (nr 3), en berättelse om en arbetslös pojke på 1930-talet, och "Lärlingen" av Sven O. Bergkvist (nr 31—32), en historia om en bokbindarlärling, som nästan plågas ihjäl av ett arbetsbefäl. Förtryck från arbetsledarnas sida skildras f.ö. i flera noveller, bl.a. också i Ivar Björklindens "Malmkörare" (nr 7).

Arbetarskildringarna av denna typ — som i förbigående sagt hör till *Metallarbetarens* mest habila litterära stoff 1950 — handlar alltså ofta om välkända arbetarproblem och utspelas av allt att döma några årtionden tillbaka i tiden. Trots att problemen väsentligen är sociala, behandlas de inte i något klasskampsperspektiv. Individerna löser sina problem på egen hand, så gott de förmår — pojken i "Lärlingen" kollapsar och pojken i "Malmkörare" rymmer.

Trots sina kvaliteter är de nämnda novellerna knappast nyskapande. Det har sagts, att denna tid var en stagnationsperiod för den svenska arbetardiktningen generellt, att litteraturen "visade tecken på att ha kommit in i en kris ur vilken den endast kunde komma med nya signaler." (Åke Runnquist)⁷⁶ Ett av krissyntomen får väl anses vara arbetardiktningens tillbakablickande karaktär. Den tidigare nämnda bibliografin *Svenska arbetarskildringar 1945—1974* beskriver 38 titlar för perioden 1945—49 och författarna till de böckerna skrev i allmänhet om sin fattiga och slitsamma uppväxt, om arbetarrörelsens pionjärtid eller om strejker som utkämpats i det förgångna. Ett markant undantag fanns visserligen med Folke Fridells böcker om textilarbetaren Rivar-Bohm — jag skall snart komma in på reaktionerna som de framkallade.

Ett tiotal av *Metallarbetarens* noveller 1950 var som nämnts traditionella arbetarskildringar, i vilka huvudpersonerna konfronterades med klasssamhällets sociala orättvisor. Mer intressanta är kanske de noveller som handlar om problem som *inte* i huvudsak är begränsade till arbetarklassen. De är påfallande många: av de 44 novellerna i *Metallarbetaren* 1950 kan 27 sägas behandla rent allmänmänskliga problem. I 19 av de novellerna kommer huvudpersonen ur arbetarmiljö, i sex ur borgerlig miljö

och i två av bidragen går den sociala tillhörigheten inte att bestämma.

Novellerna om allmänmänskliga problem utgör alltså huvudparten av fiktionsprosan i 1950 års årgång. Jag börjar genomgången av dem med att referera tre noveller av typen ifråga.

Helge Törnros: "Toffeln som nasaren gav" (nr 5)

Adele är hemsömmerska och bor med sin mor i en stuga på landet, där de lever under mycket knappa omständigheter. Åren rinner iväg, modern blir allt orkeslösare och gnälligare och Adele tänker allt mer på hur livet kunde ha blivit om hon träffat en man. En kväll under ett kraftigt åskväder bankar det på dörren och en man söker skydd under oväddret. Mannen är anläggningsarbetare, men då han skadat sig i benet drar han tillfälligt omkring som gårdfarihandlare. Mannen stannar över natten, men till Adeles besvikelse gör han inga närmanden. Som tack för husrum lämnar han ett par tofflor. Trots allt gör episoden Adele intressantare i den kvinnliga kundkretsens ögon.

Stig Helgesson: "Faderskval" (nr 36)

Erik är skiftarbetare på ett järnverk. Hans lördagsnöje är att äta och dricka på hotellet. Men denna lördag är han beredd att avstå från sitt vanliga hotellbesök, eftersom hans hustru Lisa snart skall föda deras tredje barn. På Lisas inrådan ger sig emellertid Erik likväl iväg till hotellet. Medan Erik är borta råkar Lisa ut för en svår olycka och Erik får uppleva några ångestfyllda timmar medan hustrun svävar mellan liv och död. Erik lovar sig själv att aldrig mer gå till hotellet, om bara Lisa överlever. Lisa klarar också krisen och föder en pojke. Erik glömmer dock raskt sitt löfte — redan nästa dag skall hustrun och det nya barnet firas.

Ingamaj Hammer: "Ingen förstår" (nr 42)

Bengt är femton år och lever i ett konfliktfyllt förhållande till sin far. Pojken har intellektuella intressen och vill helst bli konstnär, en önskan som fadern avhånar. När fadern har några herrbekanta hemma, passar han på att göra sonen till allmänt åtlöje. Men oväntat bjuder han så Bengt en cigarett, trots att sonen är förbjuden att röka. Bengt tar bara tveksamt emot den, men uppskattar sedan gesten. När gästerna gått örfilar emellertid fadern upp sonen, eftersom denne varit upposig och dessutom rökt. Bengt blir inlåst på sitt rum. Han bestämmer sig för att ge sig av hemifrån men vet att han inte har mod att rymma.

I noveller som dessa kan en existentiell problematik anas, ett intresse för "människans beskaffenhet" och "livets villkor" som hos 40-talisterna,⁷⁶⁾ som ju influerat många av de arbetarförfattare som debuterade strax efter andra världskriget. Tankarna går också till den litterära samtiden vars förutsättningar Lennart Hagerfors tecknat i *På väg in i femtiotalet*.

Den stora tragedin Andra världskriget var avslutad, avantgardismen accepterad, "folkhemmet" började ta form och den ekonomiska konjunkturen blev mer gynnsam. Kvar fanns en privat problematik i en värld präglad av det kalla kriget.⁷⁷⁾

Det var kända arbetarförfattare som lyckades bäst med sina privatpsykologiska skildringar ur arbetsmiljö i *Metallarbetaren* 1950, Gustaf Rune Eriks, Allan Eriksson, Gösta Pettersson, Helge Törnros och Ingvar Wahlgren. De mer okända författarna och de rena amatörförfattarna, kom bättre till sin rätt i den traditionella arbetarskildringen byggd på självupplevt stoff. Deras försök i den mer fiktionsbetonade och psykologiserande genren resulterade i många fall i klichéartade människoporträtt.

Som framgått, är huvudpersonerna i de "allmänmänskliga" novellerna i de allra flesta fallen arbetare. Men problemen de möter och lösningarna som de finner, kunde i allt väsentligt tänkas i samband med människor ur vilket samhällsskikt som helst. Ofta rör det sig om trivselproblem, mer eller mindre grava, som i huvudsak löses genom en hållningsändring hos huvudpersonen. Ett sådant handlingsmönster har t.ex. följande fyra noveller i *Metallarbetaren* 1950:

Kaj Björkman: "Maskinerna sjunger en ny sång" (nr 1—2)

Tyra Larsson är 45 år och har ett trist tempoarbete på en verkstad där hon varit i trettio år. Tyras livssituation är djupt frustrerande; hon bor hos sin gamla mamma som irriterar henne och hon avskyr arbetet och arbetskamraterna. Särskilt illa tycker hon om de yngre flickorna, eftersom de får henne att känna sig som en gammal nucka. Men en dag förändras plötsligt Tyras liv — hon blir den av arbetskollegererna som får ett avancemang. Till Tyras förvåning gratulerar de andra arbetarna henne och hon upptäcker att fientligheten hon känt under alla år är försvunnen. Uppmuntrad av all välvilja tänker Tyra: "I kväll skali jag köpa bakelser med mig hem och bjuda mamma/.../. Och alla de långa åren, som gått sedan den tiden då hon brukade glädja modern med sadana små överraskningar, hade sjunkit undan ur hennes medvetande".

Alex Ericson: "Ett oskrivet blad" (nr 12)

Mannen är svarvare och på väg hem i snöslasket efter en besvärlig dag på verkstaden, orsakad av ett dåligt ackordspris. Hans hustru har också haft en dålig dag — tre gånger har hon rengjort ett och samma golv. När mannen stiger in i lägenheten solar han ner golvet och gräl bryter ut. Mannen ger sig av till stan och stöter av en händelse samman med en före detta flickvän, som han följer med hem. Men mannens behagliga sinnesstämning försvinner raskt, då kvinnan ber honom ta av sig skorna för att akta golvet. Så snart han kan beger han sig därifrån och i en kiosk köper han en chokladkartong till hustrun, glad att inget hände mellan honom och den andra kvinnan.

Harald Westlund: "Hjulet" (nr 18)

Uno Löfgren vantrivs med arbetet vid ett valsverk. Han har ända sedan barndomen drömt om att få arbeta på en bondgård, men först föräldrarna sedan hustrun har tvingat honom att bli industriarbetare. Unos vantrivsel växer sig allt starkare, och i ett desperat ögonblick är han nära att kasta sig i ett stort kugghjul i järnverket. Men en plötslig skräll från en tång väcker honom. "Chocken var så stark, att han skälvde i hela kroppen och svetten rann i strömmar. Längre blev han stående så, men när han lugnat sig något, märkte han, att något skett inom honom. Han hade vaknat till nytt liv, han såg ju så klart. Han var en fri människa."

Uno skiljer sig från hustrun, slutar vid järnverket och träffar så småningom en ung jordbrukaränka.

Gerd Rikard (Inga Bergström): "Brev från Palestina" (nr 23-24)

Mannen är verkstadsarbetare, och han och hustrun har det materiellt sett mycket bra. En dag kommer ett brev från en judisk arbetskamrat som emigrerat till Israel. Kamraten berättar om den entusiasm och pionjäranda som präglar arbetet för den nya staten. Mannen blir gripen av brevens innehåll och irriterad på hustrun som kritiserar brevskrivarens stävning. Trots att vädret är ruskigt beger han sig ut, och under promenaden börjar han granska sin egen tillvaro. "Vad levde man för? Vad arbetade man för? För att få pengar till husrum och mat, kläder och nöjen. Arbetsglädje? Nej, det kände man ingen. /---/ Tempoarbetaren och löpandebandslaven var en stäckars säningsman som aldrig fick se sin sädd gro och spira än mindre uppleva skördens segerrika ögonblick. Den gapande tomhet som blev följden av

det sterila arbetet fylldes med bio, bridge och Råsunda. Detta var den skrämmande efter-tankens facit . . ."

Mannen *vill* känna sig nedstämd, där han går i blåsten och regnet. Han tror sig också ha förstört chanserna till ett antytt samlag den kvällen. Men när han kommer hem till lägen-heten i förortshöghuset, är hustrun inte alls sur. "Hon är bestämt på gott humör trots allt, tänkte han och blev så glatt överraskad att han totalt föll ur sin pilgrimsroll. /---/ En doft av nykockt kaffe och färska kanelbullar slog emot honom, när han småvisslande steg in i det varma köket."

Ill. av Uno Stållarholm
till Helge Törnros
"Toffeln som nasaren
gav" (s. 141).

Ill. av Björn Jonson
till Inga-Maj Hammers
"Ingen förstår" (s. 141).

Ill. av Uno Stållarholm
till Alex Ericsons
"Ett oskrivet blad" (s. 142).

Ill. av Björn Jonson
till Inga Bergströms
"Brev från Palestina"
(s. 142).

Två av novellförfattarna, Inga Bergström och Alex Ericson, var ju amatörförfattare och hade själva erfarenhet från verkstadsindustrin. Metallmiljön i de båda andra bidragen tyder på att deras författare, Kaj Björkman och Harald Westlund, tillhörde samma kategori.

Samtliga fyra noveller kommer i olika utsträckning in på en aktuell problematik — arbetarens trivsel i arbetet. Huvudpersonerna känner sig alla främmande för sitt arbete, men författarna låter inte personerna förbli i något alienerat tillstånd. När novellerna slutar har personerna kommit tillrätta med sin vantrivsel, som i stort sett visat sig vara en mer eller mindre övergående misstämning, och i hög grad berott på en oklok inställning hos dem själva. Bara i Harald Westlunds "Hjulet" är problemen så djupgående att ett arbetsbyte blir nödvändigt.

Arbestrivseln diskuterades livligt kring 1950. Också ABF tog upp frågan: 1950 höll organisationen t.ex. en sommarkurs om "Arbetsglädjens problem" på vilken psykologins senaste rön på området presenterades (jfr notis i *Metallarbetaren* 1950:11). I debatten framställdes arbetstrivseln gärna som ett psykologiskt problem,⁷⁸) precis som i de refererade novellerna i *Metallarbetaren* 1950. SAP:s kulturpolitiska program 1952, *Människan och nutiden*, var som påpekats inne också på dessa frågor och hoppades följdriktigt att modern psykologi och sociologi skulle vara välägnade medel när det gällde att komma till rätta med denna typ av problem i industrisamhället. Men åtskilliga arbetarskildringar från perioden lade skulden för problemen på arbetsförhållandena, inte på individerna. Arbetshetsen och tidsstudierna gjordes där ansvariga för att arbetssituationen i industrin var så pressande. Till den gruppen hör Folke Fridells böcker, Elsa Appelquists *Krig med räknesticka* (1949), Nils Parlings *Motorsågen* (1950) m.fl.

Novellerna i *Metallarbetaren* 1950 var alltså mindre systemkritiska. De gav överlag uttryck åt en optimistisk syn på metallarbetarens livsvillkor. När man skildrade metallarbetare som befann sig i konfliktsituationer, såg man t.ex. alltid till att allt slutade lyckligt — det enda undantaget är "Kanske en 'Hopp-Jerka'" av Olof Hallsten (nr 47), en novell om en alkoholiserad svetsare. Sådan optimism var säkert välkommen för *Metallarbetaren*. Det var nog inte minst den som åsyftades, när tidningen särskilt efterlyste uppbyggliga bidrag till sin novelltävling 1948.

"Vid bedömningen av tävlingsbidragen kommer hänsyn att tas i första hand till det konstnärliga värdet, men novellerna får naturligtvis dessutom gärna ha en ur facklig eller eljest ur arbetarsynpunkt god tendens", hette det, som vi förut sett, inför novellpristävlingen 1948 (jfr s 86). Önskemålet om "god tendens" kan förstås som en markering av att *Metallarbetaren* inte sympatiserade med Folke Fridells böcker och litterära program. I artikeln "Arbetarna och proletärdikten" i *Folket i Bild* 1947 (nr 20) hade Fridell förklarat, att han ämnade förnya proletärdikten genom

att skildra arbetarnas roll i produktionen. Industriarbetaren hade, enligt Fridell, blivit en maskinbetjänt, och det monotona tempoarbetet hämmade hans intellektuella utveckling — arbetaren hade förlorat sitt människovärde.

Fridells idéer och romaner gav upphov till en debatt om arbetardiktningens mål, som fördes i arbetar- och fackförbundspress och har beskrivits i Rolf Bloms avhandling om Folke Fridell. På fackligt håll hävdade man att Fridells arbetare var skrivbordsprodukter, som inte kunde betraktas som representativa för arbetarklassen. "I och för sig var man överens med honom om att allt inte stod rätt till i produktionssamhället", sammanfattar Blom, "men stort utrymme i debatten upptas att påvisa vilka överdrifter och generaliseringar Fridell gjort sig skyldig till."⁷⁹)

Per Wikberg vann *Metallarbetarens* novelltävling 1948 med "Svarvens sång" (1948:37-38). Novellen står mycket långt från Fridells uppfattning om arbetaren som en passiv maskinbetjänt. Huvudpersonen Norberg i "Svarvens sång", svarvare till yrket, åtar sig ett övertidsarbete trots att det betyder att lördagens cykelutflykt med sonen måste inställas. Övertidsarbetet kan nämligen bäst utföras vid Norbergs svarv, och han kan inte tillåta vem som helst att använda den svarven — så stor är hans känsla av ansvar för och gemenskap med sin maskin. Norbergs son, som också är svarvare vid samma verkstad, hjälper honom emellertid med arbetet, så att den planerade cykelturen trots allt kan bli av. "Så stämde två support-svarvar upp sin sång, och två remskarvar ackompanjerade, medan två stål envist nötte sig från periferin in mot godsets kärna."

Det var just Per Wikbergs skildring av arbetarens förhållande till maskinen som jury — Nils Beyer, Ivar Lo-Johansson och Ivar Norén⁸⁰) — ville premiera, när de gav förstapriset till "Svarvens sång".

Det är en god miljö- och arbetsskildring med ett centralt och ytterst viktigt motiv — arbetarens förhållande till maskinen. Motivet är utmärkt framställt bl.a. genom det beslut som både den gamle och unge verkstadsarbetaren i novellen fattar, då de av omtanke om maskinen avstår från en personlig önskan.⁸¹)

"Svarvens sång" har onekligen drag av heroisk-optimistisk socialistisk realism.⁸² Så uppbyggliga noveller var trots allt ovanliga i *Metallarbetaren* vid denna tid. Berättelserna i 1950 års årgång skildrade ju i allmänhet de svårigheter som novellpersonerna hade som privatpersoner snarare än som arbetare. Allmänmännsliga problem stod i fokus; förhållandet mellan man och kvinna var novellernas vanligaste motiv. Faktiskt var novellerna i 1950 års årgång i allmänhet så litet orienterade mot en facklig problematik, och hade så litet av bruksdikt över sig, att de flesta mycket väl kunde ha publicerats i något annat forum än just *Metallarbetaren*.

Metallarbetaren 1950 innehöll endast fjorton dikter. Sex av dem var tillfällesdikter, och dessa upptog tillsammans tre gånger så stor plats som de övriga åtta dikterna. Tillfällesdikterna bereddes alltså stort utrymme 1950. Till första maj (nr 17), till semestern (nr 25-26), till kommunalvalet

i september (nr 37) och till jul (nr 50) täcktes *Metallarbetarens* andra sida helt av dikt med tillhörande illustration. Alla utom förstamajdikten var författade av Emil Hagström, som hade speciellt goda förbindelser med *Metallarbetaren*, men enligt Ivar Norén oftast själv tog kontakt med tidningen för att placera dikter eller få beställningar.

Vanligen kom initiativet från början från Emil Hagström. Han var rik på uppslag (och fattig på pengar). Ett samtal kunde utmynna i ett direkt uppdrag, men ibland kom han spontant med material som accepterades omedelbart eller som vi diskuterade innehållsmässigt (men aldrig beträffande formen) innan det antogs.³¹)

Metallarbetarens tillfälleslyrik 1950 präglades fortfarande av en extremt traditionell lyrisk form, t.ex. i Hagströms dikt i samband med industrisemesterns början, "Där vägarna går vida". — Rytmen i dikten leder snarast tankarna till Dan Andersson.

Du spelande semester,
du fria vindens broder,
stäm lustigt dina strängar
till bins och humlors dans.
I dag är denna vackra
och goda jord vår moder.
Vik hädan, svarta skugga
och nödens vassa krans!

Av de åtta dikter som inte kan betraktas som tillfällesdikter, handlar inte mindre än fyra om årstiderna.³²) Liksom tillfällesdikterna är de lättillgängliga både i form och innehåll. Det gäller f.ö. också om de andra lyrikbidragen i *Metallarbetaren* 1950. I årgången förekommer endast tre bidrag med fri versform, och två av dessa — "Den nye" av Åge Magnus (nr 1-2) och "Tack!" av Alex Ericson (nr 21-22) — har både en konventionell meningsbyggnad och ett okomplicerat bildspråk. Det är t.ex. inte svårt att följa med i "Den nyes" strofer.

Han började en dag
när solen byggde gator
mellan fönstret och maskinen.
Hans hy var brun och han tog till vana
att sila dammet mellan vita tänder.
Han hade den högsta arbetsprestationen
efter två månader,
och sjöng ofta om kvällarna,
när maskinen rosslade sin sista suck.
Han slutade en dag
när solen byggde gator
mellan fönstret och maskinen,
och sin högra arm lämnade han
i gapet på en blodig press.

Detta lakoniska porträtt av en arbetares öde för både genom sitt ämne och sin stil oundvikligen tankarna till Stig Sjödens "Porträtt ifrån bruket" i hans diktsamling *Sotfragment* från 1949. I sammanhanget kan nämnas

att Stig Sjödin 1948 erbjöd Ivar Norén fem av dikterna i *Sotfragment*. Norén tackade emellertid nej, och det blev i stället Birger Lundberg på *Vi* som köpte och publicerade dem.⁸⁵⁾

"Gränslinje" av Erik Sandström (nr 45) är den enda dikt i *Metallarbetaren* som kan kallas modernistisk. Den uppfyller rätt väl de tre kriterier på modernistisk dikt som Ingemar Algulin uppställt i *Tradition och modernism*: fri versform, kompression och bildspråkets fria associativitet.⁸⁶⁾

När vinden glömt askregnet
över brustna betongbunkers
och hatets eko slutat rulla
skall det tysta ljust
villkorslöst genomborra
starrhinnan
i livsögats pupill
det glömda leendet
livet
väntar sitt visum
vid gränslinjen

"Gränslinje" är en dikt i 40-talistisk anda, där författaren i bilder framställer en abstrakt psykisk verklighet. Men för att vara en modernistisk dikt i denna tradition är "Gränslinje" ovanligt logisk och begriplig. Det är inte svårt att ge en någotsånär god parafras av dikten: Snart är krigets elände glömt. Ljust är kvar, och det tränger in i människorna fast de varit fångar i mörkret. Livsglädjen är på väg tillbaka om vi ger den tillträde. Fast "Gränslinje" har en rad formella likheter med 40-talsdikten, saknar den framför allt dess pessimistiska världsåskådning. Diktens budskap är ju i stället försiktigt optimistiskt.

Algulin har framhållit, att lyrikklimatet under 1940-talets senare del var markant modernistvänligt i Sverige. Han har undersökt svensk originallyr i *BLM* 1932-1950 och bl.a. visat, att andelen modernistisk poesi ökade under hela 1940-talet för att 1950 vara uppe i hela 96 %.⁸⁷⁾

BLM är givetvis nära tēten i litterära sammanhang. Men när *Metallarbetaren* bara inför en enda modernistisk dikt 1950, är den i sin tur knappast i takt med tiden. Tidningens konservatism på denna punkt hänger naturligtvis även här ihop med den uttalade motviljan inom arbetarrörelsen mot dikt som inte var traditionell till form och innehåll. Ännu 1950 anas inställningen, att den modernistiska dikten är obegriplig och inte lämpar sig för den vanlige läsaren.

Författaren till "Gränslinje", Erik Sandström, var som tidigare omtalats en f.d. metallarbetare som hade goda kontakter med *Metallarbetaren*. 1950 fick han således två prosa- och tre lyrikbidrag placerade i tidningen. Han var långtifrån någon modernist av princip, utan arbetade i mycket olika stilar. I "Pionjärerna" (nr 17), förstamajdikten 1950, valde

han t.ex. inte överraskande en rent traditionell form, som slutstrofen kan illustrera.

De banade väg och röjde
och formade tillvarons grund
på en broderskapets klippa,
som håller i denna stund.
De gav oss en frihetsfana
att höja mot våld och nöd
och lärde oss enade värna
vår rätt till frihet och bröd.

Av *Metallarbetarens* lyriker 1950 var fem amatörförfattare och fyra yrkesförfattare — Emil Hagström, Hilding Henriksson, den norske arbetardiktaren Arne Paasche Aasen och Erik Sandström. Inga mer bekanta modernister medverkade alltså 1950, liksom f.ö. inte heller åren dessförinnan. Mot bakgrund av författarkaderns sammansättning kan man gissa, att diktmateriallets markanta "begriplighet" i första hand beror på att de publicerade författarna verkligen önskade skriva sådan mer traditionell lyrik, och bara till en mindre del på anpassning till arbetarrörelsens hävdvunna lyriksmak.

Metallarbetarens litterära stoff 1950 dominerades av två genrer: novellen och kåseriet. Tillsammans utgjorde de volymmässigt 87 % av det litterära materialet — novellerna 47 % och kåserierna 40. Kåseristoffet hade vuxit mycket kraftigt i omfång sedan 1940, eftersom Adolf Stenbom, som redan nämnts, på 1940-talet hade introducerat två fasta kåseriavdelningar: "Filspån" och "Hört och sett". Stenboms avsikt med de nya avdelningarna var förstås att de — liksom det andra litterära materialet — skulle förströ läsaren och utgöra en stimulerande kontrast mot all facklig information i tidningen. Den förklaringen ger också Stenbom själv i sin redogörelse för *Metallarbetarens* redigering i förbundets verksamhetsberättelse 1945.

Det har /. . / varit redaktionens strävan att i varje nummer ha med en novell eller något annat skönlitterärt alster och att i övrigt lätta upp innehållet med något mindre allvarstungt inslag. Dit hör i första hand kåserierna under rubriken "Filspån" av Axel Österberg i varje nummer i tidningen.⁸⁸⁾

I *Metallarbetaren* 1950 var Ture Gerdes, signaturen Tidlund, den fasta kåsören på avdelningen "Filspån". Under "Hört och sett" alternerade Elsa Appelquist, signaturen El Appell, och Inga Bergström, signaturen Isa Bella. De tre kåsörerna hade, som tidigare nämnts, alla erfarenhet från verkstadsindustrin, vilket i kombination med deras litterära och journalistiska erfarenhet gjorde dem attraktiva för *Metallarbetaren*. År 1950 var emellertid ingen av dem längre verksam som metallarbetare. Elsa Appelquist var journalist på *Morgon-Tidningen*, Inga Bergström hemmafru och Ture Gerdes journalist på *Aftontidningen*.⁸⁹⁾ Kåsörerna konfron-

terades alltså inte längre dagligen med den arbetsmiljö *Metallarbetarens* läsare verkade i. Det hade varit det vanliga tidigare. I *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren* 1910, 1920 och 1930, också de årgångar med fasta kåseriavdelningar, var kåserierna yrkesverksamma metallarbetare och/eller fackliga förtroendemän, och använde kåserierna företrädesvis till att framföra synpunkter på fackliga och politiska problem. De kåseriavdelningar som skapades efter *Metallarbetarens* modernisering 1937 — en modernisering som ju bl.a. var avsedd att göra tidningen lättsammare — hade däremot ett mer underhållande syfte och kåserierna tillhörde inte längre det ledande och opinionsbildande skiktet bland Metalls medlemmar. Om Axel Österberg, signaturen Absalon, som svarade för "Filspån" när avdelningen startades 1941, har jag i det föregående konstaterat att han t.o.m. saknade arbetarbakgrund.

Metallarbetarens kåserier handlade alltså 1950 inte om fackliga och politiska problem med metallarbetaranknytning i så hög grad som de hade gjort tidigare. Ture Gerdes lät "Filspån" bli en avdelning, där kommentarer till mer eller mindre viktiga utrikes- och inrikes händelser blandades med rena kuriosor om flygande tefat o. a. Det verkar som om Gerdes i allmänhet hämtade stoffet till sina kåserier från tidningar och radio.

Men emellanåt gjorde han bruk av sin förtrogenhet med metallmiljön och kom in på ämnen med särskild relevans för *Metallarbetarens* läsekrets. I "Lastbilen och verkstaden" (1950:45) angriper han t. ex. Folke Fridells uppfattning, att tempoarbetet fördummar arbetarna. Enligt Gerdes förtalar Fridell arbetarklassen. Tempoarbetet behöver inte nödvändigtvis upplevas negativt; "Varje människa är olika funtad." Arbetstrivseln är individuellt betingad. Industrin bör "placera var och en där han eller hon finner sig bäst tillrätta. Möjligheterna att tekniskt och psykologiskt bedöma detta finns." Också Gerdes ser det visserligen som nödvändigt att förbättra arbetsförhållandena t. ex. genom att låta maskiner utföra tyngre arbeten. Men han har mycket svårt att förlika sig med Fridells pessimistiska verklighetsbild. Det framgår också av hans recension av *Död mans hand* i *Ny Dag* 1946, där Fridells syndikalism får skulden för att bokens arbetare är fega, fackföreningen oduglig och tillvaron nattsvart.⁹⁰⁾

Till skillnad från "Filspån" var "Hört och sett" inte någon resonerande kåseriavdelning. Elsa Appelquist och Inga Bergström valde nästan undantagslöst att berätta en fiktiv historia, vanligen presenterad som en sketch. (Båda kåsörerna var tydligt intresserade av den dramatiska framställningsformen; de fick t. ex. också radiopjäser framförda.⁹¹⁾ Kåseriet är då helt enkelt upplagt så, att det återger två—tre personers samtal. Vanligtvis tillhör de inblandade samma familj — de kan vara man och hustru, mor och dotter o. s. v. — men ibland är det två väninnor som är inbegripna i en diskussion. Och de som uppträder i sketcherna är nästan undantagslöst antingen själva metallarbetare eller också medlemmar i en metallfamilj.

I motsats till novellerna i *Metallarbetaren* 1950 är alltså kåserierna på "Hört och sett", åtminstone i sitt persongalleri, vanligtvis anpassad till en läsekrets av just metallarbetarfamiljer. Om man erinrar sig Elsa Appelquists och Inga Bergströms bakgrund och att båda ibland diskuterade kåseriernas innehåll med tidningens redaktör,⁹²⁾ framstår deras produktion som i hög grad förbunden med den egna kretsen. Man kan lägga till, att de speciellt riktar sig till kvinnorna i metallfamiljen — kåserierna kretsar gärna kring hem- och familjeangelägenheter. "Hört och sett" vittnar så tillvida om *Metallarbetarens* ambition att ge läsning åt hela metallarbetarfamiljen.

1950 valde "Hört och sett", lika sällan som "Filspån" att behandla specifika arbetarproblem. Också kåserier om sådana förekommer; och ett exempel är El Appells "Ena 'silkesvanten' åker av?" (nr 11). Dess huvudpersoner är makarna Eva-Kajsa och Lennart, som båda är verkstadsarbetare. De diskuterar med varandra varför förmannen på Eva-Kajsas verkstad är trevlig och överseende då det är brist på arbetskraft, men tar av sig "silkesvantarna" när det blir ont om arbete. Här liksom annars när arbetarproblem behandlas i kåserierna 1950, rör det sig om enkla och

konkreta missförhållanden av jämförelsevis begränsad betydelse. Sålunda uppmärksammas faran i att inte alla använder sina skyddskläder ("Arbetsrock med kusligt minne", nr 9), oskicket att inte punktligt betala kontingenten ("Hur behandlar vi uppbördsmannen?", nr 18), fenomenet att mannen belönas för lång och trogen tjänst i arbetet, medan hustrun helt glöms i sammanhanget ("Mammor får inga medaljer", nr 43) m. m.

Nyss påvisades att novellerna i *Metallarbetaren* 1950 gärna handlade om mer allmänmänskliga problem, även om deras personer fortfarande rekryterades ur arbetarklassen. Draget går igen i "Hört och sett" kåserier, t. ex. i Elsa Appelquists "Pappa är 'vissen'" (nr 5). I denna sketch kunde kåsören — om hon så önskat — ha behandlat "vissenheten" som ett vittnesbörd om arbetarklassens villkor, men i stället valde hon att beskriva den som en tillfällig, individuellt betingad olustupplevelse.

Arne är sju år och läser läxorna vid köksbordet. Han visslar på "Harry Lime Theme" och sparkar takten mot bordsbenet. Pappa Sven försöker samla sig till tidningsläsning vid andra änden av köksbordet, men sonens ljud stör honom, och de råkar i luven på varandra. Mamma Lola försöker medla, och lyckas få Sven att tala om varför han är ur gångorna. "— Det är inget särskilt, förstår du, säger Sven, medan Lola pysslar om honom, breder smörgåsar, slår upp te och lägger socker i hans kopp. Jag tycker bara ibland att allting är så meningslöst. Man arbetar och äter och sover. Arbetar och äter och sover. Jag kan inte samla mej så pass att jag fattar vad som står i tidningen. Åtminstone inte när det där vilddjuret till grabb sitter mitt emot mej."

Lola förklarar för Sven varför han är deprimerad, och hon lyckas lätta upp hans sinnesstämning. "Det att du känner dej nere, beror nog på att vi haft en lång mörk vinter att stå ut med. Allting blir mycket bättre när det blir vår och sol igen. När vi kan ge oss ut och cykla eller följa med Olssons i båten. Tror du inte?"

— Jo Lola, det är nog sant, säger Sven och är lugn i rösten. Du Lola, förstår allting så bra. Man känner sig nog bättre när solen kommer."

Problemen som dök upp i "Hört och sett" 1950 fick genomgående en positiv lösning i denna stil. Kåsörerna gav egentligen aldrig uttryck åt något grundläggande missnöje med metallarbetarnas levnadsvillkor. Till belåtenheten bidrar att det skett en inkomstutjämning i Sverige, speciellt mellan åren 1945—1951.⁹³⁾ Inom Metall var man synnerligen nöjd med utvecklingen i det svenska samhället. Som Pär-Erik Back påpekar i förbundshistoriken för åren 1940—1956: "Särskilt 1950 och 1953 års kongresser hade drag av 'manifestationskongress', de var strömlinjeformade och utåtriktade. Tyngdpunkten låg alltmera på att inför omvärlden demonstrera förbundets mångsidiga aktivitet, dess styrka och enighet."⁹⁴⁾ På kongressen 1953 "kunde belåtenheten betonas i överkant. Fackföreningsrörelsen och det egna förbundet framstod som extraordinära exempel på den allmänna svenska socialdemokratiska präktigheten."⁹⁵⁾

Elsa Appelquist och Inga Bergström var otvivelaktigt socialdemokrater — deras fiktiva gestalter röstade t. ex. på SAP i kommunalvalet 1950 ("Hört och sett" i nr 36 och 37 1950) — ett val där SAP gick fram från 46.2 procent (riksdagsvalet 1948) till 48.7 procent.⁹⁶⁾ Det är därför inte överraskande, att den "socialdemokratiska präktigheten" lyste fram ock-

så i "Hört och sett". Metallfolket som skildrades i kåserierna 1950 mötte för det mesta bara godartade problem: det kan hända att mannen köper sonen en bandyklubba och måste blidka hustrun med tre röda tulpaner (nr 7), eller att pojken tjarar på sina föräldrar om egen cykel (nr 23—24), eller att fru Metall följer en spanskurs i radio och därvid försummar Kalle Metall en smula (nr 47).

Hört och sett

Lära sig spanska

— La primavera es hermosa, säger en dinstinkt radiatorist i samma ögonblick som Kalle Metall öppnar rumadörerna och utropar:

— Hej! Vad är det för rappakalja du lyssnar på?

Fru Metall hyssjar energiskt, varpå hon

— Nej. Honom är det första inte så noga med

— Snälla du, det är det viast. Svårar ska naturligtvis gå på tjurfäktningar, njuta sin siesta och lustvandra i grönskande apelsinlundar

— I sällskap med en skön sefiorita? Excelesis!

— No, no sefior. Det passar sej inte.

— Så föregjort. Du skulle ju kunna tjänstgöra som friskgäde och tolk.

— Si, si sefior. Då går det givetvis an.

— Ja, det är roligt med folk som har fantasi... Men hur blir det. Får vi nånting att äta i dag?

— Ja, jag har en "Jasmons frustela" i ugnen. Den är strax färdig

— Och vad blir det till efterrätt?

— Spansk kram med saftosa.

— Du har gett dig iandagen på ett det ska va nåt spanskt över det hela.

— Mm. Är du arg på mej för det?

— Nej, då. Jag förstår att det där som psykologerna kallar "Lykten från vardagen" är bra att ta till, vare sej man står vid en spis eller en svär. Konsten är bara att stäva dagdrömmarna i rätta tid. Det är inget ont i att fantasera, men man ska ha den ensa foten kvar på jorden. Annars kan det lätt gå åt fanders.

Fru Metall kommer över golvet bärande på en rykande "Jasmons frustela". Hon ser så tankfull ut att maken har all anledning tro att hon har lagt hans förnuftsiga ord på hjärtat. Men skenet bedrar. Knappt har hon ställt fröken sig den eldfästa formen, försvinner sätter handen i sidan, knippar med ett par osynliga kastanjetter och stegar runt köket frejdigt sjungande:

"Valencia, heta nätter, kastanjetter
och ett vin så rött som blod..."

— Man ska inte oroa sig för morgondan, men eftersom du har blivit så här spanak på tre fyra lektioner, så kan man ju fräga sej hur det ska sluta, ocker Kalle Metall och lägger upp en portion lökdoftande "frustela".

Jas Bella.

soggrann harnar radiatorstens ord och tonfall: La primavera es hermosa.

— Dömsack, muttras Kalle Metall och förpassar sig ut i köket. Minuten efteråt uppenbarar sig hans lagvada på kokstovskeln.

— Hejsant! Är du redan hemma?

— Ja, det ser faktiskt så ut. Men man har ingenting för att man ångar hem för full maskin. I stället för ett hjärtligt mottagande får man en skitutrop.

— Så du gratar. Jag blev så glad över att se dej. Men det är tisdag...

— Jaha, det är den där femminutersrepetitionen i spanska radiokursen... Om jag kunde begripa varför du ger dej på spanskan. Det språket kommer du ju aldrig att få någon praktisk nytta av.

— Var inte så säker på det. Nu för tiden kan allting hända. Du läste väl för lite sedan ett "Nacka" Skogslunds föräldrar ännar tillbringa julen i Milano. Det kunde dom lite drömma om när ynglingen var liten och gick i kolt... Vem vet? Om några år kanske du och jag sticker i väg till Madrid.

— Fint uttänkt. Men du glömmer det viktigaste. Vi har ingen som som kan vika upp till en ny den Garvia, skratrar Kalle Metall.

— Nej. Men vi har en dotter. Det kan tänkas att hon gifter sej och blir madriello.

— Vad blir hon så då? Kalle Metall ser ut som ett levande frågetecken.

— Madriello, dvs. madridbo, maka till en svensk fotbollsspelare i Athleticos

— Som tjänar storkovan och bjuder sina fattiga svärfröjldrar på en semestertripp Stockholm—Madrid tur och retur, tillägger Kalle Metall skeptiskt.

— Ja, just precis. Verkligheten är underbarare än dröken, vet du väl... Å propäla, svärmor heter saggern på spanska. Vad svärfar heter det vet jag inte.

1950 var Fattig-Sverige ett avslutat kapitel; människorna började få det drägligt, "Hört och sett" speglar på sitt sätt utvecklingen, och gör det i positiv anda. I kåserierna möter vi gärna vardagsproblem som hänger samman med den ökade tillgången på pengar och fritid i arbetarhemmen — hur dräkten skall se ut, om dammsugare skall köpas o.s.v. — men någ-

ra ideologiska frågetecken till det framväxande folkhemmet förekommer inte.

Inför pristävlingen 1948 hade som nyss nämndes *Metallarbetaren* rekommenderat hugade deltagare att skriva tävlingsbidrag med en "ur facklig eller eljest ur arbetsynpunkt god tendens." Uppmaningen är en engångsföreteelse; de som ville publicera sig i *Metallarbetaren* kan vid denna tid inte ha känt sig förpliktigade att skriva litteratur med någon social tendens. Inom arbetarrörelsen fanns ju den officiella uppfattningen, att det var förlegat att tala om en särskild arbetarkultur. Arbetarna skulle tillägna sig en kvalitetsmässigt sett ambitiös och god kultur.

1950 var inte ett år då *Metallarbetaren* behövde mobilisera författarna som hjälptrupp i någon för metallarbetarna väsentlig konflikt; samhället präglades av stabilitet och högkonjunktur. Det litterära stoffet kunde därför få vara "förströelseläsning". De rent humoristiska bidragen var emellertid inte så många; novellerna var i de allra flesta fall problemorienterade. I den mån de utspelades i samtiden, handlade de gärna om problem som framställdes som individuellt, inte socialt eller politiskt betingade. Det hänger väl samman med allmänna tendenser i litteraturen kring 1950, men också med den reformistiska arbetarrörelsens strävan att begrava klasstänkandet, den strävan som skulle komma så klart till synes i *Människan och nutiden* ett par år senare.

Genom Elsa Appelquists och Inga Bergströms kåserier om metallarbetare hade det semilitterära materialet närmare anknytning till den egna kretsen än det centralt litterära stoffet. Men också kåserierna ifråga orienterade sig mot den privata sfären — mot metallarbetarnas familjesituation.

De litterära bidragen 1960

Gösta A. Svensson, som var *Metallarbetarens* redaktör 1952—1961, redigerade tidningen under idel gynnsamma år. 1952 var sviterna efter pappersransonering helt övervunna, och högkonjunkturen kom tidningen till godo i full utsträckning. Både tidningens volym och dess budget växte kraftigt under 1950-talet.

Som tidigare framhållits, ville Gösta A. Svensson använda *Metallarbetarens* ökade resurser inte minst till att utöka det kulturella materialet i tidningen. Han menade att arbetarklassens materiella standard förbättrats så mycket, att det nu var tid att på allvar bekymra sig om den andliga välfärden. Den uppfattningen slog också tydligt igenom i Svenssons redigering av *Metallarbetaren*, som man ser t.ex. i tidningens årsregister.

I registret till 1950 års årgång förs kulturmaterialet in under rubriken "Studier och uppfostran", där det året 90 bidrag förtecknas — det rör sig

om information om förbundets eller andra organisationers studieverksamhet, kultur- och litteraturartiklar, bokrecensioner o.a. De flesta av de 90 bidragen ägnades studieverksamheten.

Under Gösta A. Svenssons första år på *Metallarbetaren*, 1952, gavs avdelningen i registret den då mer adekvata rubriken "Studier och kulturellt". Avdelningen omfattade det året inte mindre än 257 bidrag, varav de avgjort flesta handlade om kulturella frågor. Bland bidragsgivarna märktes en rad kända namn med anknytning till arbetarrörelsen: Alvar Alsterdal, Stig Carlson, Gunnar Gunnarson, Erwin Leiser, Ralf Parland och Stig Sjödin.

Avdelningen "Studier och kulturellt" fortsatte att expandera under Gösta A. Svenssons tid på *Metallarbetaren* — 1955 kan man räkna till 337 bidrag under rubriken, och 1960 ökade antalet till 356. Av årsregistren framgår också, att det icke-fackliga materialet i *Metallarbetaren* till stor del föll på den avdelningens område, vilket antyder att tidningen hade en påtaglig kulturell profil. Gösta A. Svensson, som i sina ledare i *Metallarbetaren* gång på gång kritiserade arbetarrörelsen för att ha försummat arbetarklassens andliga välfärd, försökte alltså verkligen föregå med gott exempel i sin egen tidning.

Under sina år på *Metallarbetaren* introducerade Gösta A. Svensson två nya litterära avdelningar med lång varaktighet: från 1952 bidrog Axel Österberg med veckovers under rubriken "Kluck sa det", och 1958 började Birger Normans krönikor "Vinkelskott" publiceras. Det var i och för sig att stärka de semilitterära genrernas ställning. Men samtidigt gav Svensson lyriken dess definitiva genombrott i *Metallarbetaren*, något som vittnar om hans genuina litteraturintresse. Medan *Metallarbetaren* 1950 bara haft åtta dikter av centralt litterär karaktär mångdubblades den siffran i fortsättningen. Årgångarna 1952 och 1955 råkade komma upp till samma påfallande höga tal: 68 stycken.

Gösta A. Svensson uppfattade av allt att döma det litterära stoffets uppgift i *Metallarbetaren* annorlunda än föregångarna Adolf Stenbom och Ivar Norén. Svensson säger aldrig, att han publicerar litteratur i tidningen för att förströ och underhålla. För honom är litteraturen i stället en central del av den andliga kulturen. "Litteraturen spelar en betydande roll i den moderna människans medvetande", skriver han i sin redogörelse för *Metallarbetarens* innehåll i verksamhetsberättelsen 1953.⁹⁸) Med Svenssons höga uppskattning av litteraturen blir det naturligt för honom att försöka använda *Metallarbetaren* i kulturpedagogiskt syfte, att sträva efter att väcka läsarnas förståelse för litteraturens värden. "Under år 1955 slog tidningen in på ett nytt försök i syfte att skapa intresse för den goda litteraturen. I stället för noveller publicerades korta *originalföljetonger*", heter det t.ex. i verksamhetsberättelsen 1955.⁹⁹)

Hur Gösta A. Svenssons litterära offensiv i början av 1950-talet uppfattades av läsekretsen, antyder den läsvärdesundersökning som *Metallarbetaren* beställde 1953 och som omtalades i kapitlet om tidningens historia. Institutet för Marknadsundersökningar intervjuade 936 läsare och redovisade bl.a. hur stor procent av de tillfrågade som läst ledaren, novellen, en dikt o.s.v. i dess helhet. I *Metallarbetaren* sammanfattades undersökningens resultat i ungefärliga siffror:

Metallplock	60—70%
Filspån	50—70%
Titt ut	40—60%
Smitt och valsat	40—50%
Bildsidor	40—50%
Industrireportage	40—50%
Utlandsskildringar	35—50%
Huvudledaren	30—50%
Novellen	30—40%
Allm.ind. artiklar	20—40%
Tekniska artiklar	20—40%
Underledare	20—35%
Personalia	15—30%
Litteraturanmäln.	15—25%
Dikter	15—25%
Bokrecensioner	10—20% ⁹³⁾

I kapitlet om tidningens historia framkom, att *Metallarbetarens* läsekrets föredrog det mer underhållande stoffet i tidningen. "Metallplock" var just en lättsam avdelning där man, med talrika fotoinslag, berättade nyheter om metallarbetare, arbetsplatser, avdelningar o.s.v. Populära var även Ture Gerdes kåseriavdelning "Filspån" och Elsa Appelquists och Inga Bergströms "Titt ut", tidigare "Hört och sett". Den lättsamma sidan med skämtteckningar och skämthistorier, "Smitt och valsat", fann också många läsare. Novellen lästes i tämligen stor utsträckning, men Gösta A. Svenssons nya ambitiösa satsning på lyrik och litteraturbevakning verkar inte slagit så väl ut bland läsekretsen. Detta avskräckte tills vidare inte Svensson, som ännu några år fortsatte att publicera sådant material i oförminskat omfång. Det var ju en övergripande kulturpolitisk uppfattning hos honom, att arbetarrörelsens egna tidningsorgan och institutioner borde tillhandahålla kvalitetskultur åt arbetarklassen och bekämpa den undermåliga kommersiella kulturen.

1960 innehöll *Metallarbetaren* 687 dm² litterär läsning, och den utgjorde elva % av årgångens totala stoff. Det innebär både en absolut och en procentuell minskning från 1950 års 776 dm² och 18 %. Det var under 1950-talets sista år som det litterära stoffet skars ned. Det centralt litterä-

ra stoffet förlorade något av sin ställning i tidningen; 1960 heter det, betecknande nog i verksamhetsberättelsens avsnitt om *Metallarbetaren*: "Noveller och dikter har publicerats i mån av utrymme."¹⁰⁰⁾ Till detta kommer, att 1959 var Elsa Appelquists och Inga Bergströms sista år som kåsörer i tidningen. 1960 saknade *Metallarbetaren* därför en hel del litterärt stoff som läsekretsen uppskattade — "Titt ut" och det tidigare obligatoriska novellbidraget.

Att *Metallarbetaren* gav den litterära läsningen mindre utrymme, kan delvis förklaras med att tidningens redaktion ständigt växer och producerar allt mer reportagematerial. Ända fram till 1940 var ju redaktören den ende anställda skribenten, och tidningssidorna måste därför till stor del fyllas med inköpt material — bl.a. litterära bidrag. 1960 fanns däremot fyra skrivande redaktionsmedlemmar på *Metallarbetaren*. Då var det mindre angeläget att köpa material utifrån. När det gäller det litterära stoffet, verkar Gösta A. Svensson — kanske av kvalitetsskäl — ha prioriterat semilitterärt och icke-fiktivt material, som Birger Normans "Vinkelskott" och de essäistiska kulturartiklar som registreras under "Studier och kulturellt". Denna avdelning expanderade ju mellan 1952 och 1960 och bidragen av den typen skrevs som nämnts ofta av kända kulturskribenter med anknytning till arbetarrörelsen.

Om det litterära stoffet i *Metallarbetaren* var mindre omfångsrikt 1960 än tidigare, fördelar det sig likväl på fler genrer än 1940 och 1950. Det hänger samman med Gösta A. Svenssons kulturpolitiska ambitioner, som fick honom att göra litteraturutbudet i tidningen mer varierat.

Centralt litterära genrer	dm ²	%	Semilitterära genrer	dm ²	%
lyrik	31.0	4.5	tillfällesdikt och		
novell och skiss	112.4	16.3	verskåseri	84.7	12.3
			kåseri	231.9	33.7
			memoarskildring	77.4	11.3
			krönika	125.7	18.3
			reseskildring	24.2	3.5
	143.4	20.9		543.9	79.1

Fiktionsprosan i *Metallarbetaren* 1960 inskränker sig till tolv noveller och skisser. I fem av fallen var de skrivna av kända författare ur arbetarmiljö: Gustaf Rune Eriks, Emil Hagström, Nils Parling och Stig Sjödin. Både Parling och Sjödin har i brev berättat, att Gösta A. Svensson aktivt uppmanade dem att medarbeta i tidningen.¹⁰¹⁾ Stig Sjödin menar, att hans

erfarenheter från järnverket i Sandviken bidrog till att ge honom goda relationer till *Metallarbetaren*.

Gsven /Gösta A. Svensson/ uppmuntrade mig på olika sätt och var alltid mottaglig för förslag. Naturligtvis spelade min järnbrukserfarenhet en roll därvidlag, jag har svårt att tänka mig annat. Jag skrev visst också en del prosabidrag och ett par prologer vid kongresser, i varje fall en till Metalljubiléet 1958. Georg Fant läste och man höll till på Operan.---/ Här är det bäst att jag tillfogar att de bidrag jag fick antagna av *Metallarbetaren* kanske inte var skrivna direkt med tanke på att de skulle passa i tidningen, men när jag skrev något som jag hämtat ur järnbruksmiljö var det naturligt att vända sig till *Metallarbetaren*.

En sådan "anpassning" har jag använt mig av i andra sammanhang. Den sker ju i efterhand och kan sägas vara en produkt av hur det är att nasa dikter. Den men lärde jag mig i Klara.

Det verkar ha varit Stig Sjödens litterära anseende, kombinerad med hans järnverksbakgrund och reformism, som gjorde att Metall och *Metallarbetaren* gärna begagnade sig av hans tjänster. Tendensen var ju annars den, att det var bidragsgivarna ur den egna kretsen som decimerades, när Gösta A. Svensson minskade antalet noveller i tidningen. Dessa skribenter var som känt ofta amatörförfattare eller okända arbetarförfattare. Gösta A. Svensson, med sina delvis annorlunda utgångspunkter, favoriserade i stället mer professionella författare. Det var väl fortfarande väsentligt att de hade arbetarbakgrund, men om de hade någon anknytning till just metallmiljön verkar ha varit av underordnat intresse. Det var t.ex. enligt Helge Törnros inte hans erfarenhet från en metallarbetsplats som gjorde att han blev en vanlig bidragsgivare i *Metallarbetaren*.

Det faktum att jag arbetade på ett järnbruk några år (Fagersta åren före 1940, och då som rälsläggare) hade ingen betydelse i och för sig. Jag hade många andra kroppsarbeten under dessa tidiga år — skogsarbete, på jordbruk, byggnads- och anläggningsarbeten o.s.v. — och just det att jag hade de erfarenheterna när jag berättade om människor kunde väl ha sin betydelse just vid kontakterna med fackförbundspressens redaktörer av vilka flera blev mina personliga vänner.¹⁰²⁾

De författare som skrev i *Metallarbetaren* 1960, kunde i stort sett lika gärna ha publicerat sina bidrag i någon annan fackförbundstidning; bidragen är arbetarlitteratur, men inte specifikt metallarbetarlitteratur. Detta är en viktig förändring. Berättelser om järn- och metallarbetare hade ju länge helt dominerat *Metallarbetarens* litterära utbud. Först sedan tidningen 1935 gjort novellen till ett permanent inslag i varje nummer hade innehållet i det litterära stoffet breddats. Men i *Metallarbetaren* 1940 var skildringar av den egna kretsen fortfarande vanliga, och ännu 1950 förekom det många järn- och metallarbetare i novellerna, nu för det mesta i privata sammanhang. I *Metallarbetaren* 1960 har metallmiljön påtagligt trängts tillbaka som stoffkälla. Det beror på urvalet av författare och, ett steg längre tillbaka i förklaringskedjan, på att fiktionsprosan nu inte alls förväntas vara bruks- och agitationsdikt. Novellerna ska inte längre i idealfallet ha med det fackliga arbetet att göra, och man behöver alltså ingen speciell kontakt med metallfacket för att skriva dem.

De tolv novellerna och skisserna i *Metallarbetaren* 1960 kan delas upp i tre ungefär lika stora grupper. Den första gruppen omfattar traditionella arbetarskildringar som handlar om hårda och fattiga förhållanden förr i tiden, och i vilka självbiografiskt stoff är väsentligt. Dit hör t.ex. Emil Hagströms "Slätvälling" (nr 15-16), en novell om den fattige pojken Jakob, som bor med sin mor och sjuka mormor i en undantagsstuga på landet. Dess självbiografiska karaktär bekräftas av att novellen senare kom att tas med i Hagströms självbiografiska samling *Historier från vägarna* (1962) under titeln "Stugvinter", då berättad i första i stället för tredje person.

Den andra gruppen skisser och noveller 1960 består av naturskildringar av olika typer; vissa i en mer lyrisk form, andra i en mer realistisk. Och den tredje kategorin utgör ett par bidrag som arbetar med symboliska eller allegoriska verkningsmedel. "Lövgäddan" av Stig Sjödin (nr 9) är en lätt absurd historia om valsaren Johan Fast, som psykiskt knäcks i en tvist med den fifflande politikern *Falman*. Gustaf Rune Eriks "På vägen dit" (nr 10) skildrar en skara pilgrimer som aldrig når det hägrande målet — de stannar vid en grön oas, och slår sig till ro med att ha kommit halvvägs. "O, fröjdefulla vintertid" av österrikaren Alfred Polgar (nr 50), slutligen, är en satirisk moralitet om en borgare som en vinterdag råkar ut för en massa förtret i snön och halkan.

Ill. av Finn Martner till
Gustaf Rune Eriks "På vägen dit".

Metallarbetaren 1960 innehöll 23 dikter av centralt litterär karaktär. Även om lyrikens storhetsperiod i tidningen var förbi sedan ett par år tillbaka, hade den alltså säkrare fotfäste i *Metallarbetaren* 1960 än i 1940 och 1950 års årgångar. Och nu dominerade äntligen den fria versformen — 14 av årgångens 23 dikter har fri vers. Åtta av de nio dikterna med bunden versform har f.ö. skrivits av Emil Hagström, som är känd för att skriva sångbar lyrik med rötter i svensk vistradition.¹⁰³⁾

Lyriken i *Metallarbetaren* 1960 var lika litet som fiktionsprosan någon facklig bruksdiktning, vilket harmonierar med Gösta A. Svenssons strävan att publicera annat stoff i tidningen än rent fackligt. Med vissa förbehåll kan nära hälften av lyrikbidragen uppfattas som diktning om existentiella problem; en typ av lyrik som man ju före Svenssons tid knappast hade haft i *Metallarbetaren*.

Många av de existentiellt hållna dikterna gav uttryck åt pessimistiska stämningar och skildrade livet som obegripligt, präglad av ensamhet och främlingskap. Men det finns också en handfull lyriska inslag som bärs av en positiv livsförståelse: livet rymmer skönhet, frid och hopp. Stig Carlsons "Följ ditt spår" (nr 24) hör till dem som är skrivna i sådan anda. Diktens metaforik känns 40-talistisk, men inte det försonliga budskapet.

Ensam ska du följa ditt spår till slutet,
se ditt liv som ett band av urholkade snäckor
där kalken ryser i koncentrisk avlagringar,
årsringar för det aldrig riktigt sammanfogade.

/---/

Allt tillhör dig. Varje grynings förtröstan
inför den nya dagen är ett löfte om uppfyllelse.
Följ ditt spår till slutet, räds ej drypande skuggan.
Det är du själv som avtecknar dig mot framtidens vita mur.

Den existentiella reflexionslyriken utgör alltså en rätt stor grupp dikter i *Metallarbetaren* 1960. En annan typ av dikt om allmänmänskliga ämnen är Emil Hagströms naturlyrik, präglad av sympati för det skenbart obetydliga och anonyma, som t.ex. i ramsan "Magertråd" (nr 15-16).

Magertråd, magertråd
slinker efter vägarna,
hankar inom dörrarna,
rabblar i kökena,
bönar snus hos handlarna,
lusar ner dikena,
repar drev på häktena,
sneglar åt roserna
inom staketena,
klunkar rist ur paverna,
dråsar på haserna
och drömmer om änglarnas
nålsöga. Amen.

Bara i sex dikter i *Metallarbetaren* 1960 står sociala sammanhang i centrum. Av dessa behandlar tre förhållandet mellan i-land och u-land. När

de afrikanska kolonierna började frigöra sig från kolonialmakterna på 1950-talet, visade den internationella fackföreningsrörelsen efterhand allt större intresse för det fackliga uppbyggnadsarbetet i de självständiga staterna. Man hoppades att en facklig organisering av dessa nya nationer skulle kunna förbättra befolkningens levnadsvillkor. 1960 pågick i Sverige insamlingen "LO-hjälp över gränserna". Bidragen gick till Fria Fackföreningsinternationalens Solidaritetsfond, som engagerade sig i facklig upplysningsverksamhet och humanitära hjälpaktioner.¹⁰⁴⁾ Det ansågs vara dags att det rika Sverige delade med sig till vad som på den tiden kallades de underutvecklade länderna, och förhållandena i tredje världen blev också ett vanligt ämne för artiklar i *Metallarbetaren*.¹⁰⁵⁾

I *Metallarbetaren* 1960 uppmärksammades den sydafrikanska apartheidpolitiken bl.a. i Gösta A. Svenssons artikel "Deras brott var hudfärgen" (nr 14) samt i hans mycket positiva recensioner av Pär Wästbergs Central- och Sydafrikaskildringar *Förbjudet område* (i nr 17) och *På svarta listan* (i nr 44). Pär Wästberg medarbetade f.ö. själv i *Metallarbetaren* 1960 med en artikel om jordbruksarbetarnas villkor i Sydafrika, "Slaveri 1960" (nr 11).

I *Modern svensk litteratur 1940-1972* påpekar Torben Broström att Wästbergs böcker

väckte kolossal uppståndelse och blev politiskt medvetandegörande. Men på ett speciellt sätt. Det är apartheidpolitiken, rasdiskrimineringen som är erfarenheten och verklighetsmaterialet och böckerna rapporterar sådana upplevelser. Det finns däremot inga politiska analyser eller ekonomiska teorier i denna indignationslitteratur.¹⁰⁶⁾

Även *Metallarbetaren* koncentrerade sig på apartheidpolitikens moraliska försyndelser — på att den stred mot de mänskliga rättigheterna och principen om rasernas lika värde. Det är också närmast i sådan anda som Emil Hagström tar upp rasförtryckets brutalitet i sin dikt "Denna dag" (1960:18).

Svart är solen,
röd är jorden.
Svart är solen,
rött är hatet.
Svart är solen,
röd är munnen.
Svart är solen,
röd är lögnen.
Svart är solen,
rött är skriket.
Svart är solen,
röd är piskan
av vår svarta
broders blod.

Ill. av Erik Prytz till Emil
Hagströms "Denna dag" (s. 160).

Vid sidan av dikterna om fattiga och rika länder, fanns i *Metallarbetaren* 1960 ytterligare tre dikter med en social tematik. De är emellertid inte i samma grad knutna till helt bestämda problem och konflikter, och man kan inte utläsa några tydliga ideologiska budskap ur dem. I dikten "Ett kort i tidernas lek" (nr 8) nöjer sig t.ex. Kjell Hjern med att uttrycka sin känsla av samhörighet med det arbetande folket.

Det grå infanterit
räknar jag släktskap med
som ovilligt och med knegande steg
gick i krig
men lämnat i fred
bröt mark på en anspråkslös teg
där äganderätten var illusorisk
utom till skogens sus
och den gård som omgav månen
när kölden knäppte i knutarna
till ett ensligt beläget
och grått litet hus.

Sammanfattande kan man säga, att de centralt litterära prosa- och lyrikbidragen i *Metallarbetaren* 1960 bara i ringa utsträckning handlar om det samtida svenska samhället, och att ingen kritik av socialdemokratins samhällsbygge förekommer. Prosan fortsätter huvudsakligen på upptrampade

uppfattning i frågan, har jag sett på ett par samhällsskildrares bidrag till *Metallarbetaren* under decenniet: Sven O. Bergkvists, Stig Carlsons, Svante Foersters, Folke Fridells, Birger Normans och Stig Sjödens. Det bestående intrycket är, att de sociala skildringar dessa författare lät publicera nästan helt saknar kritisk udd mot det samtida svenska samhället. Under 1960-talet började däremot *Metallarbetaren* innehålla skildringar av människor med sociala problem i det svenska folkhemmet, som framställningen om det litterära stoffet 1970 tydligt kommer att visa

Metallarbetarens semilitterära stoff omfattade 1960 544 dm³, vilket var 79 % av det totala litterära materialet i årgangen. Den icke-fiktiva litterära läsningen i tidningen hade alltså ökat starkt sedan 1950, då motsvarande siffror var 399 dm³ och 51 %. Gösta A. Svensson, med sina ambitioner att förmedla allmänorientering, satsade ju särskilt på semilitterärt material av den typ som arsregistret kallar "Studier och kulturellt" — Birger Normans "Vinkelskott" m.m. En del av det övriga semilitterära materialet — Ture Gerdes kåserier "Filspån" och Axel Österbergs veckovers "Kluck sa det" hade en säker ställning genom att det utgjorde fasta avdelningar. Däremot publicerade *Metallarbetaren*, som vi minns, vid denna tid centralt litterärt material som dikter och noveller bara i mån av utrymme.

Semilitterärt stoff blir lätt informerande eller opinionsbildande, och i *Metallarbetaren* hade det ju sedan gammalt tagit upp den egna kretsens förhållanden och problem. Traditionen hölls, som vi sett, fortfarande i viss utsträckning vid liv 1950; memoarskildringarna handlade då t.ex. i ett par fall om forna tiders järnbruksmiljöer. Men i *Metallarbetaren* 1960 är de semilitterära bidragen inte särskilt järn- och metallanknutna. Visserligen är järnverket den yttre miljön i en berättelse som Stig Sjödens "Att lära sig tala" (nr 50), men bidraget skiljer sig radikalt från de järnbrukshistorier som vi tidigare mätt i *Metallarbetaren*, särskilt genom att det egentliga temat är berättarens intellektuella utveckling. Stig Sjödens beskriver hur han lyckades övervinna den ordfattigdom som hans miljö predestinerat honom till.

Jag lärde mej tala mellan två valsstolar, i skramlet från valskopplingarna, när valsarna brakade och kved mot hetan och sågen skrek sej igenom de kallnande rören, i bullret där ingen hörde, där ingen uppfattade vad jag sa och hur jag sa det, där började språket skriva sej in i mej och där började en frihet att skapa sej rum. Jag kunde ta ett ord ur en bok och foga det till ett annat ord ur en annan bok, jag kunde vrida och vända det, betrakta det i skugga och ljus, i det sällsamma ljus som silade ner ur takskeppets luckor, det ljus som alltid bar kolpartiklar, sinterdamm, ångor med sej. Om någon såg att jag rörde på läpparna kunde jag låtsas sjunga.

Metallarbetarens semilitterära läsning 1960 är, till skillnad från 1950 och tidigare, inte sällan av allmänbildande karaktär. Bra exempel på allmänbildande stoff är reseskildringar som "Funderingar kring ett blått hav" av

Ill. av Erik Prytz till
Gunnar Fagrells "Funderingar
kring ett blått hav".

Gunnar Fagrell (nr 13) — en samling reflexioner över kulturerna kring Medelhavet — och "Propaganda i Pompeji. En s. k. antik reseskiss med aktuell ton" av Rudolf Berner (nr 25—26). Även Birger Normans "Vinkelskott" hade en utpräglat allmänbildande funktion de gånger då de t. ex. behandlade litteratur eller musik, eller rapporterade från resor. Men "Vinkelskott" kunde också ta upp samhällsfrågor. Då utgjorde de en del av det stoff som behandlade människornas andliga och materiella situation i välfärdssamhället ur ett reformistiskt perspektiv. Material av det slaget stod ju Gösta A. Svenssons hjärta särskilt nära, och det förekommer därför rikligt under hans tid som redaktör. I *Metallarbetaren* 1960 representeras det i litterär form bl. a. av Walter Dicksons "Resa mellan planetariska gruskorn" (nr 38) och Erik Nyhléns "Den glädjelösa mätnaden" (nr 20—21).

Det normala är, att också sådana bidrag har en positiv grundton. Nyhlén urskiljer ett slags frustration i det svenska samhället, men på ett tidsypiskt sätt förklarar han fenomenet som betingat av psykiska, inte sociala faktorer, och därtill som ett tillfälligt problem.

Att växa ur är lätt, att växa in är svårare, säger en diktare. För närvarande lever vi mitt emellan urväxandets och inväxandets tid och det gör överblickandet så svårt. När vi väl är inväxta i det nya samhället får vi det nog lättare. Vi får heller inte glömma att människans oro är konstant och att hon ständigt är inriktad på uppbrott. Vi lämnar alltid de gamla lägereldarna.

VINKELSKOTT

Den sköna sommaren

Sollund och somrig trevas jag mig ut i en stig på gräsen mellan Halland och Skåne. Det är tidig morgon, och jag ska ut med husets hund som visat tecken på tilltagande aktivitet. Jag har ett band och tror att någon i rummet intill omlämnat är lekstund vid denna tidiga timme. Men det berättar, och jag gnisar på ett genut. Men det blir för många slag, och när jag över förutslagen tagit mig ut på gräsen och kopplar hunden till hans lina upptäcker jag antingen vad det är frugem. Det är en riklig gök, som sitter i en grön och blommande oxe och håller mig genomskärat. Det var det rätta stadiet för riknude med.

Det är den sköna sommaren.

Jag minns tyngdets semester. De förtärliga unga storkungen i reseriet möter vid stadierna i en vildhet. Reseriet bärar lina, men folk som gick på fabrik eller badgata hade knappt hört talas om dem. De var lika fjärran som bekländelsen eller bruksgården.

Några dagar kring midnatten slog man igen i stig och badgård i byta och verk. Gubbarna gick och handlade med armarna i styvtad rändig helgdaiga gata gick men runt och visste inte rikligt var man

skulle gå av sig Skypatans löningsbänk. blänkte i semesterloven, för det var inte lönt att haka till starkkrigen och reseriet som låg i byalådan. Men kanske jag var raddad för att mela, om man hade. Annars låg man i någon gubbs och vildhet bort flugor med en liten spår. ruska. Resa var dyrt, och slaktgarna var långt borta. När ett landet eller kanske i själva steget. Amerikal. Det hade nya gläns omgratistom i gaver ändert igen.

Cykla. Det var inte många som hade cykel. Den var ett ganska markvärdigt föremål. Förtärlande. Det var förtärligt mest spelningar som börja skaffa sig svar. Familjefader med hustru och en svensk unga hade annat att lägga pengarna i. Och om man nu hade en cykel vad skulle nastom och ungarna säga på?

Nå, säga har och slå eller flugorna det kunde någon med begäring för sångarna la gura. Ja, förtärligt semester tog slut, desto bättre var det.

Och snart var dröva sällsamma och vilsna dagar tilländ.

Jag äkte en dagerna ner genom sommaren, ner genom det pingstgädda och blommande rike som ströcker sig mellan Stock-

holm och de skånska ståttingarna. Cykeln, tvärrättade rullande och svanar som senest, ar borta från vägen. Jag hade till tre cyklar, men det var inte tillräckligt.

Vägen kom så sakligt. Den kom och demonstrationer ett segt, och facklornas och arbetskommissionens uppträdande, och en lång, förtärlig och djupa den komade om, politisk omläggning, ett uppbrott ut i på stadierna som man trots allt länga vill. Till från den lilla gröna, avsaknad sommar. Derfor att gluggen i utgång och uppgade utgång mot en natt som man inte kunde nå, inte heller på.

Men den långa varan lödde ändå sommar.

Och nu är den här:

Det är den sköna sommaren.

En del vill vi ska avstå från den. Puntur som är rädda för den, skrämda, livets vaxt och vildsamma expansion. Vi ter. Vi ska vända från den sommar, som en grova avslägg över landet på. I talen sag i andra världskrigets slutgiltiga, men sedan blommande upp under det. Vi ska förtärligt. Vi ska vara kulturrett, avstå, avstå från TV och bil, avstå från sommargata och skolorna, avstå från konfekt och periska glädjekonserter, vända sig till den hemmet där alla utom i bostäder kring Kulturgården, som vet och som ibland kan, vilket att skjuta från Valgören i Samgata (man "V") för att betrakta den i tavlan, lyssna till den rätta musiken, rait förtärligt och färgsatta omgärd.

Det är den sköna sommaren.

Bilen, TV:n, stugan, resan, busslasterna.

Var det meningen?

Ja, det var meningen! Sommaren låge oss med att säga det. Meningen var till det som saknades skulle bli. Det i skulle ha semester som de privilegierade. Du skulle bo som en kung eller en baron, och Du skulle äntligen få känna livets safter strömma till i det överdåd som är livets eget. Ta för Dig, och låt ingen bleklad puritan hindra Dig!

Det kommer en mognad också. Det livets och kulturens gång. Så har det varit med alla klasser före Din. Din mognad kommer nog också, vad det lider. Du ska också tänka på Din växt, Din stil och Din frukt. Men sådant kommer aldrig om inte sommaren får sitt, får leva ut sitt överdåd.

Nu är sommaren här, i samhället och i naturen. Tag vara på den!

Det är den sköna sommaren, som blivit lovad Dig.

Birger Norman

Lemstam för var en tar, grön grupp vid midnatten. En grupp som öppnade rikstid, med en sommar, som man inte vogue tro på. Men nu är den sommaren ändå här.

Också Birger Norman gav uttryck åt optimism inför framtiden — folkhemmet som kommit i Fattig-Sveriges ställe var ett bra samhälle, menade han i krönikan "Den sköna sommaren" (nr 25—26).

Det är den sköna sommaren...

Bilen, TV:n, stugan, resan, busslasterna...

Var det meningen?

Ja, det var meningen! Sommaren borde ge oss mod att säga det. Meningen var att allt det som saknades skulle bli Ditt. Du skulle ha semester som de privilegierade, Du skulle bo som en kung eller en baron, och Du skulle äntligen få känna livets safter strömma till i det överdåd som är livets eget. Ta för Dig, och låt ingen bleklad puritan hindra Dig!

Det kommer en mognad också. Det är livets och kulturens gång. Så har det varit med alla klasser före Din. Din mognad kommer nog också, vad det lider. Du ska också tänka på Din växt, Din stil och Din frukt. Men sådant kommer aldrig om inte sommaren får sitt, får leva ut sitt överdåd.

Nu är sommaren här, i samhället och i naturen. Tag vara på den!

Det är den sköna sommaren, som blivit lovad dig...

Det fanns alltså ett betydande allmänbildande eller samhällsdebatterande inslag i *Metallarbetarens* semilitterära stoff. Dessutom förekom emellertid ett mycket omfattande material av underhållande karaktär. I varje nummer av tidningen trycktes ju ett kåseri av Ture Gerdes, "Filspån", och en veckovers av Axel Österberg, "Kluck sa det", och båda författarna höll sig till den roande och ironiska kåseristilen. Klucks "Välgörande" (1960:15—16) kan exemplifiera tonen. Läsarna fick inledningsvis veta, att Ingemar Johanssons slips ropats in för 500 kronor på en välgörenhetsauktion, där Floyd Pattersons gick för 600. Den senare hade några blodstänk.

Äntligen fick vi ett prima tips
hur man avskaffar nöden i världen.
Till välgörenhet donerades vips
Floyd Pattersons slips.
Nu är det en annan som bär den.

Och Ingemars slips — det är starka don —
gav också en hygglig hacka
när den kringlade ner från hans mästartron
och gick på auktion.
Alla svältande folk må tacka!

En sluggerslips! Det är livets topp.
Några blodstänk höjde strax buden.
O vår sunda själ i vår sunda kropp!
Slips, slipsare, slipsast. Nu stämmer vi opp
en hymn till den nye guden.

Axel Österbergs veckovers är ett nytt exempel på, att den egna kretsens liv har blivit av underordnad betydelse som stoffkälla i *Metallarbetarens* litterära material 1960 — såväl i det centralt litterära som i det semilitterära. De litterära bidragen i *Metallarbetaren* 1960 kunde lika gärna ha publicerats i någon annan tidning, som riktade sig till en läsekrets av arbetare och socialdemokrater. Denna reducering av den egna kretsens roll som ämnessfär är en av de mest påfallande förändringarna i *Metallarbetarens* litteraturstoff från 1950 till 1960 års årgång.

De litterära bidragen 1970

1960-talets år av högkonjunktur var som nämnts en expansionsperiod för *Metallarbetaren*. Tidningens volym och omkostnader ökade kraftigt och redaktionen växte. Även det litterära stoffet i *Metallarbetaren* blev omfångsrikare: 1960 fanns 687 dm² litterärt material, vilket utgjorde elva procent av årgångens totala stoff, medan motsvarande siffror för 1970 är 1063 dm² och tolv procent. 1970 fördelade sig den litterära läsningen i *Metallarbetaren* på följande sätt.

Centralt litterära genrer	dm ²	%	Semilitterära genrer	dm ²	%
lyrik	69.0	6.5	tillfällesdikt och		
novell	296.6	27.9	verskåseri	34.5	3.2
			kåseri	328.3	30.9
			memoarskildring	49.2	4.6
			krönika	285.0	26.8
	365.6	34.4		697.0	65.6

Metallarbetarens litterära stoff 1970 domineras av ett par fasta avdelningar. Två av dem existerade redan 1960: Ture Gerdes kåseriavdelning "Filspån" och Birger Normans krönika "Vinkelskott". Nya fasta avdelningar med stort utrymme var däremot novellsidan "Korta novellen", som ju 1961 introducerats av Sten Lundgren (redaktör 1961—1970), och kåserierna av Fräsaren, en signatur bakom vilken olika redaktionsmedlemmar dolde sig. Som omtalats började dessa kåserier publiceras 1970 då Kuno Beckholmen var redaktör (1970—77). Både Lundgren och Beckholmen betraktade det som en god tradition, att *Metallarbetaren* och annan fackförbundspress innehöll litterärt stoff, men de önskade inte ge kulturartiklar och essäer en lika framskjuten plats som de haft under Gösta A. Svenssons tid. Denna typ av material betraktades som alltför svår, och därmed meningslös att införa. Sten Lundgren menade att materialet visserligen gav tidningen "fjädrar i hatten", men var till föga glädje för läsekretsen, och därför inskränkte han t. ex. Gunnar Gunnarsons och James Rössels medverkan i tidningen.¹⁰⁷⁾

Sten Lundgrens och Kuno Beckholmens nya linje bör ha varit i samklang med läsekretsens intressen. I den läsvärdesundersökning som *Metallarbetaren* beställt 1953 framkom det ju, att den lättsamma läsningen attraherade flest läsare, medan det mer kulturellt inriktade stoffet hade svårt att nå fram. Och undersökningar som gjorts senare ger som tidigare påpekats motsvarande resultat.¹⁰⁸⁾

Metallarbetarnas intresseinriktning presenterades 1969 av Östen Johansson och Jan Lindhagen i *Metallarbetare — en sociologisk undersökning*, där det bl.a. framkom att metallarbetarna hellre idrottade än ägnade sig åt kulturella aktiviteter. Vad beträffar kultur i TV såg de hellre spelfilm och TV-teater än de tog del av program med klassisk musik, om konst och böcker eller av uppläsningar och opera — programtyper som klassificerades som de minst intressanta. Samma slags preferenser avtecknar sig i den läsvärdesundersökning som *Metallarbetaren* beställde 1976, och som Lennart Weibull i ett PM kommenterat för tidningens räkning. Undersökningen visade, att Ture Gerdes kåserier "Filspån" lästes av c:a 50% av de tillfrågade, Fräsarens kåserier av c:a 35—40 %.

Birger Normans "Vinkelskott" av drygt 25 %, novellen och "Inom ramen", där bl. a. bokrecensioner förekommer, av c:a 20% Lyriken nämns däremot inte alls av de tillfrågade, vilket Weibull tolkar som "icke-läsning".¹⁰⁹⁾

I *Metallarbetaren* 1970 var traditionen att publicera en novell per nummer återupprättad sedan nio år tillbaka. Avdelningen "Korta novellen" hade som bekant till syfte att upprätta kontakt mellan tidningen och det skrivande Sverige. Den kom inte alls till för att locka fram bidrag speciellt från den egna kretsens berättare. Det fick till följd, att novellsidan i stor utsträckning kom att direkt återspegla de litterära strömningarna i samtiden — ett drag som är mycket tydligt i *Metallarbetaren* 1970.

De korta novellerna 1970 sysslade i påfallande stor utsträckning med uttalat sociala problem, vilket naturligtvis direkt hänger samman med den samhällsengagerade diktningens tillväxt i Sverige under 1960-talet. Många författare började se det svenska folkhemmet som ett senkapitalistiskt klassamhälle; allt tal om att människorna levde i ett välfärdssamhälle där de hade det bra, ja t. o. m. för bra, var mytbildning. De litterära framställningarna av arbetarklassens villkor i det svenska klassamhället blev talrika; till de mest uppmärksammade hörde Sara Lidmans skildring av de norrbottniska gruvarbetarnas livssituation i *Gruva* (1968) och Maja Ekelöfs självbiografiska dokumentärschildring *Rapport från en skurhink* (1970).

De klassbarriärer som litteraturen talade om, beskrevs också av den statliga Låginkomstutredningen, vars betänkanden började komma 1970. Av dem framgick det enligt utredningens sekreterare Per Holmberg att "tendenserna till inkomstutjämning, utbildningsutjämning och social rörlighet varit obefintliga eller svaga under de senaste årtiondena."¹¹⁰⁾

I *Metallarbetarens* novellmaterial 1970 är det alltså lätt att hitta bidrag som tar upp en social problematik. Referaten av följande fem noveller får antyda vilka slags problem som sattes under debatt.

Anderz Harning: "Nya tider" (nr 1—2)

En arbetarfamilj har tvingats lämna arbetslöshetens Norrland för en ny tillvaro i en förort i Göteborg. Mannen arbetar på Volvo och har hunnit acceptera förändringen. De två tonåriga barnen har helt anpassat sig till den nya miljön, särskilt till dess utbud av nöjen. Men hustrun, som går hemma med ett litet barn, längtar ständigt tillbaka till Norrland, och vantrivseln gör henne förgrämd och gnatig. Med tungt hjärta märker hon hur de övriga i familjen alltmer ignorerar hennes uppfattning, att de bör hålla fast vid sina norrländska vanor och värderingar.

Kerstin Kruse: "Vi kan ta på kläderna igen" (nr 6)

Fru Bengtsson, en medelalders, trött, ensam och modlös kvinna med ett daligt betalt rutinarbete, uppsöker sin läkare för magsmärtor som orsakats av stress. Ekonomiska bekymmer har tvingat henne att arbeta för mycket. Men läkarbesöket blir meningslöst och misslyckat, eftersom läkaren tillhör överklassen och fru Bengtsson arbetarklassen. Läkaren är höginkomsttagare — på gardsplanen står en Ford Mustang, och under besöket ringer en god vän till doktorn och diskuterar båt försäkringar. Läkaren förväxlar dessutom fru Bengts-

sons privata förhållanden med en annan patients, och hon förstår, att läkarens sociala bakgrund gör honom oförmögen att begripa hennes problem. Försiktighet med kaffedrickning är det enda råd läkaren kan ge. Men hemkommen från läkarbesöket lagar fru Bengtsson starkt, svart kaffe. Hon vet själv vad hon mest behöver: gemenskap och mer mänsklig värme. Arvodet hon betalade läkaren känns som betalning av försäkringspremien för hans nya mahognybåt.

Gunder Andersson: "Den nya killen" (nr 12—13)

Leffe är en ung pojke från Norrland som kommit till Stockholm och hamnat ute i Skärholmen. Det har gått illa i den nya miljön, och Leffe har avtjänat fängelsestraff för inbrott och bilstölder. Leffe är emellertid inställd på att ordna upp sitt liv, och han tar jobb på ett lager och klarar det bra. Allt ser ljust ut till den kvällen då Leffe och Janne, som också suttit inne, far in till stan för att gå på bio. De kommer för sent, och tar en öl på Hyllan på Centralen i väntan på nästa föreställning. Polisen dyker upp och pojkarna tvingas med till polisstationen. Där antyder man att Leffe och Janne sysslat med knark och flickor, men de måste likväl sättas på fri fot i brist på bevis. Efter ett tag råkar dock pojkarna ut för samma obehagligheter på nytt. Till sist knäcks Leffe av polisens trakasserier och av en nazistisk truckförare på arbetsplatsen, som pikar honom för hans förflutna — truckföraren har f. ö. varit i Rhodesia och lärt de svarta veta hut. Leffe blir kriminell igen — han rånar en bank i Malmö.

Larry Sährendal: "Samtal" (nr 39)

En svensk — förmodligen en ingenjör — har kommit till Liberia för att arbeta där i två år. Under den tiden har han tänkt tjäna ihop pengar till en villa i Sverige, och det är hans enda motiv för att ta jobbet. Det avslöjar mannen i ett samtal, där också andra osympatiska sidor hos honom kommer fram. Han dricker ganska mycket sprit, han saknar helt intellektuella intressen, han avskyr allt afrikanskt och föraktar afrikaner, men ligger med afrikanska kvinnor. Mannen framstår som en inskränkt materialist med fascistoida drag.

Lars Åke Augustsson: "Vägen" (nr 49)

Det är tidig morgon; klockan är mellan sex och halv sju. En arbetare cyklar till arbetet, och hans villkor som arbetare rullas upp under cykelfärden. "Bråttom till vad? Vet ju hur det blir, på eftermiddagen. Men det är ju lönen.

Fyra till halv fem börjar benen bli stumma, som man säger. Men benen har aldrig kunnat tala. Men om de kunde det, skulle de bara klaga. Och denna klagan måste trängas bort. Lönen. Korsryggens klagan måste trängas bort. Lönen. Fingrarnas rädsla för de snabba och farliga maskinerna måste trängas bort. Lönen. Ackorden.

Detta är vad man skyndar till.

Efter några småkrokar är man ute på den långa sträckan in mot mål, verkstaden eller industrin. Spurtsträckan alltså. Men var är all publiken? De kanske står längre fram, det är ju minst en halv kilometer kvar till mål. Priset? En chans att hinna stoppa pipan och röka ett stopp innan klockan ringer för andra gången."

Den samhällskritiska tendensen hos det litterära stoffet är ojämförligt mycket mer framträdande i *Metallarbetaren* 1970 än i de andra specialstuderade årgångarna efter kriget, 1950 och 1960. Man måste gå ända tillbaka till *Järnarbetaren* 1910 för att träffa på en lika omfattande tendensdiktning riktad mot de rådande samhällsförhållandena. Och 1970 liksom 1910 möter läsaren en rad ensidigt negativt tecknade typer. Det kan vara fråga om representanter för överklass och överhet, som läkaren i "Vi kan ta på kläderna igen" och poliserna i "Den nya killen", men också andra kan vara bärare av fördomar eller ideologier som gör dem till en plåga för omvärlden — den nazistiske truckföraren i sistnämnda novell är en sådan person, liksom den rasistiske svensken i "Samtal".

[illegible]

* DAGEN HAR redan börjat. Som kråkor svarar, *rustiga* vistar de i blå termas närhet, blåtermas som alltid är på väg. Även i hamn har de färdkänslan.

Kvar i fören, en framåsträlvande rörelse undan lyftkranarnas lyngdsankning. Truckar, blå och röda kör lätt genom trafikken. Det är grävdiret. Mur gånas bitarna v i l i v a g och männen som vaktar vid geturäckat, som tränstjukt blänger med ögonen vid skenendit darrare. Den tryggsare pilsa på jorden är detta för dem som kommer från sjö och har välgrundat genavar till vatten och bäck.

☐ DE SOM EJ fått jobb sammas på kafé. Byxor för en femma. Jobbbyxor för det som har jobb.

☐ DE SOM EJ fått jobb står där som inget har skett alls. Det låter. Lyktarna rör sig fram och åter över bilens muga. Männan vid ricket står kvar och släpper ut. Med blicken dem som jobbar och de därnere ser tillbaka och avundnas dem som slipper. Världens klokast detta att ställa vilje det andra.

☐ BÅTARNA GÅR ut och in. Båtarna har motorer där människor har hjärnor. Båtarna har ting och ingen ser dem byt. Utan människa skulle tingen ingen liv ha. Ting och människor vil bli rörelse för Männaka som ingen rör vil med omsäkte blick och hand blir utan liv. Så behöver vi varandra.

Mästerna vajar i hamnen. Lyktarna står i hamnen och åter Båtarna står ut och in.

**KURDA
NOVELLEN**

■ ■ ■ ■ ■ Nu har hon lagt ut ett foto på sin blogg där hon står i en bil. Bilen är en Volvo. Baren 33 kronor får hon tillbaka från försäkringskassan för att det har blivit en bil som inte tillägnats den tillräckligt stora skatten. Hon har också ett foto på sig själv som hon tagit i bilen. Hon har också ett foto på sig själv som hon tagit i bilen. Hon har också ett foto på sig själv som hon tagit i bilen.

han vill bli med språk-
vetenskapen. Han brukar
för att ha en åsaga här ekonom-
iska bekymmer och tagit på
sig mycket arbete och har
fått en del utav det. Han har
magen Hon har ingen vusom
som förläst att doktorn blanda
inop hon henne med någon
frågan och det kan göra att
hon inte kan säga att hon
frågar. Någon hon jag föresten
tutt så som om hon vore
någon annan någon annan
om det är en och meddelar
som liten fru

NÄR HON MARKER NUR
om hon har blivit hon har
tittat för henne är det här
studier hon kommer. Vet att
hon har varit i ett land som
sitt till läkningen och att hon
har skrivit och som förra
gången så har jag hennes
om det är en och meddelar
som liten fru

han vill bli med språk-
vetenskapen. Han brukar
för att ha en åsaga här ekonom-
iska bekymmer och tagit på
sig mycket arbete och har
fått en del utav det. Han har
magen Hon har ingen vusom
som förläst att doktorn blanda
inop hon henne med någon
frågan och det kan göra att
hon inte kan säga att hon
frågar. Någon hon jag föresten
tutt så som om hon vore
någon annan någon annan
om det är en och meddelar
som liten fru

Helt hade han inte en egen lapp
 något i en småbakkas öst
 hans egen bör de ju ha
 som med medelbårens kvin-
 nen
 EN KANSALA AV övrigt
 övrigt vägrar sig inte
 att ha stor i det lilla
 klädningsskåpet med de runda
 lade ymniga rummet följande
 på en klänning
 som jag såg en honom
 gott om till stället han har
 problem med bilförarkörningen
 Är det så här som känd
 att jag har hört talas om att
 det finns borden där allting
 är valfritt och hygieniskt
 att jag har hört talas om att
 jag vill ha en egen lapp
 givet till Allt till på sig och
 på sig på galan efter att
 förskott något inte maktar
 något det måste nog kända så
 att
 När var skrivbords öfverläs
 senaste den tjugo sista
 munnen hans torra predig-
 ning som jag såg honom
 såg jag det i honom
 När åter Tug såg borde vara
 om, på bilförarkörningen

[illegible]

Dn läkarskrifver bevarad
 der för att komma till må-
 let förhållande till den De-
 sätter der räddas och under-
 stasarna och blir glada när de
 vardes klappa dem på axeln
 och le till yrkeslärnen
 och säga till folkliga vi De-
 mästare följ som att måla
 för att du ska kunna stå i
 dina piller och mediciner De
 som lämgår eller samtal ef-
 ter att få följa sitt hjerta ska
 ungömlig få Ingen skul-
 ska säga ni till dig, långt min-
 der kalla dig de säger sö-
 dern och den vita rock är be-
 hög Den hoga taxen talar om
 hur dyrt det är att se, det
 finns under rym för smidig

HEMMA I KOKET la-
gar hon kaffe starkt och svar-
spunker ihop med armbågar
na mot bordets bruna skiva
vet att hon kunde ha sparat
sina pengar. Hon vet själv vad
som felar henne hon längtar
efter gemenskap efter ett
mildare klimat mellan man-
niskor efter någon att tal-
la med.

Na kanske det bara som om
hon betalat försäkringspre-
mie för doktors dyrbara
mahognshäkt.

169

Många av *Metallarbetarens* noveller 1970 skildrade alltså en tung och besvärlig vardagsvärld. De strukturomvandlingar som ägt rum i Sverige återspeglas t. ex. i novellerna: människorna har ryckts upp ur sina hemvanda miljöer; de har tvingats flytta från Norrland till Stockholm eller Göteborg. Figurerna som novellerna framställer i deras trista svenska miljöer är huvudsakligen ur arbetarklass, ibland är människorna utslagna och utanför all samhällsgemenskap.

I *Järnarbetarens* litterära bidrag 1910 visades hur ett högerdominerat klassamhälle förtryckte arbetarna. I *Metallarbetaren* 1970 mötte läsekretsen däremot en rad människor ur arbetarklassen som kände sig alie nerade eller rent av gick under i det samhälle som socialdemokratin hade byggt. Kritiken är visserligen i någon mån föregripen i *Metallarbetaren* 1950: där fanns, som vi sett, flera noveller som tecknade arbetare i problematiska situationer. Men i de novellerna skildrades problemen snarare som individuella och överkomliga än som samhällsbetingade och hart när olösliga. Först 1970 är novellerna genuint samhällskritiska, och författarna finner då inte heller någon positiv lösning på de diktade gestalternas problem, utan lämnar novellernas huvudpersoner i status quo eller låter dem gå under.

Skillnaden i tendens beror förstås särskilt på förändringar i samhället och samhällsdebatten, men den hänger nog också samman med att novellförfattarna kom ur olika grupper 1950 och 1970. De problemorienterade noveller i 1950 års årgång som vi här tänker på, skrevs eller kan antas vara skrivna av den egna kretsens solitt reformistiska skribenter — en kategori av bidragsgivare som 1970 nästan helt spelat ut sin roll. *Metallarbetarens* mer samhällskritiska diktning 1970 kom huvudsakligen från två andra håll. För det första bidrog yngre författare med en socialistisk övertygelse med sådana skildringar. Det kan då mycket väl röra sig om författare ur borgerlig miljö. Ett bra exempel är Lars Åke Augustsson, en författare med borgerlig uppväxtbakgrund, som sett sin uppgift att "föra folks talan" och "stå i samhällsförändringens tjänst".

Man måste skriva för några, föra folks talan.

Det är det enda försvarbara för en författare som vill stå i samhällsförändringens tjänst ... (1)

För det andra skrev amatörförfattande arbetarkvinnor flera av *Metallarbetarens* samhällsskildringar 1970. Deras berättelser tar särskilt fasta på kvinnovardagens problem. I 1970 års författarkader återfinns t. ex. Britta Andersson, själv skolstäderska, som på förfrågan om vad hon skriver om svarat: "Bara om vanliga enkla människors problem."¹²) Birger Norman, som varit "Korta novellens" lektor sedan 1960-talet, påpekar också i intervjusammanhang, att många kvinnor sänder in bidrag, och att deras noveller i allmänhet handlar om sociala problem i samband med förhållanden som de lever i och känner väl till, eller om deras personliga problem.¹³)

I *Metallarbetarens* samhällskritiska noveller 1970 skymtade som nämnts ingen lösning på de diktade gestalternas problem. Det ger novellernas värld en anstrykning av hopplöshet, som f. ö. verkar gå igen i annat novellmaterial från sjuttioalet i tidningar som vänder sig till arbetare eller till en utpräglat progressiv läsekrets. Draget framhävs t. ex. också av Ann-Sofi Noring i hennes uppsats "Folket i Bild/Kulturfront och den litterära tillämpningen av parollen 'för en folkets kultur'", där hon bl. a. granskar noveller och berättelser i *Folket i Bild/Kulturfront* 1972—1977.

Sluten är knappast "lyckliga". Målsättningen för FiB/Kf är inte heller att *lösa* problemen — vilket vore en orimlig uppgift — men då man menar att "vår inställning är själva grunden för den realistiska litteraturen" borde perspektiv på *möjliga förändringar* ingå. Löneslaveriets hopplöshet är nästan total. En arbetare avskedas då han dristar sig till att skämta med överheten (4/76), en annan sågs upp av politiska motiv, utan tillstymmelse till solidaritet hos arbetskamraterna (9/74). För att undfly arbetets dagliga helvete drömmer somliga om storvinsten (4/74), andra stjäla små, obrukbara föremål (14/76). När befrielsen förestår i form av rast, semester eller förflyttning inträffar katastrofen.¹¹⁴⁾

1977 sammanställde *Folket i Bild/Kulturfronts* novellgrupp en antologi noveller ur tidningen, *Konsten att skriva en novell*, där det i förordet heter: "En av Folket i Bilds paroller lyder 'För en folkets kultur'. Denna paroll präglar vår inställning till litteraturen. Vi arbetar för en litteratur som respekterar människorna och tar folkets parti gentemot de härskande."¹¹⁵⁾ Det är denna politiska inställnings som Ann-Sofi Noring tycker borde ha resulterat i en litteratur, som pekar på möjligheter att förändra samhället.

Nu var inte alla noveller i *Metallarbetaren* 1970 pessimistisk hållen samhällskritik. Några noveller behandlar en mer privat problematik,¹¹⁶⁾ och ett par bidrag har allegorisk eller fantastisk form.¹¹⁷⁾ Dessutom förekommer noveller av underhållande karaktär, då skrivna av författare ur en äldre generation med anknytning till arbetarrörelsen: Erik Nyhlén, Axel Sireborn och Torsten Söderling. Nils Parling och Birger Norman — som ju också passar till den beskrivningen — blandade för sin del samhällsskildring och godmodig satir i två noveller om svenskt samhällsliv som faktiskt hade "lyckliga" slut: Nils Parling i "Strejk med förhinder" (nr 3—4) och Birger Norman i "J. E." (nr 51).

I "Strejk med förhinder" blir några arbetare tagna på bar gärning av ett arbetsbefäl med att dricka kaffe på arbetstid. Arbetarna får en tillsägelse, vilket sårar självkänslan hos några yngre arbetare, som börjar agitera för protest i form av punkstrejker. Men en diplomatisk bas löser problemet, då han uppmanar arbetarna att göra lådstaplar som de kan smita undan bakom när de vill dricka sitt kaffe. Lösningen visar sig tillfredsställa alla parter. I Parlings fall är alltså dikten mer idyllisk än den svenska verkligheten, just vintern 1969-1970 förekom ju en rad vilda strejker, bl.a. gruvstrejken i Malmfälten.¹¹⁸⁾

Birger Normans novell "J.E." handlar om den hängivne kommunalpampen Johan Emanuel Eriksson, J.E., som under ett sammanträde drabbas av hjärtattack och segnar död ned. Till kommunalpolitikernas stora bekymmer visar det sig, att J.E. går igen. Först när någon får snilleblixten att klubba av sammanträdet som J.E. dog på, får J.E. ro i graven. Som man ser, gav Birger Norman och Nils Parling en långt mindre frustrerande bild av svenska samhällsförhållanden i sina bidrag i *Metallarbetaren* 1970 än kvinnliga författare och yngre manliga författare.

Som framgick i ett tidigare citat, favoriserade *Folket i Bild/Kulturfront* av ideologiska skäl den realistiska prosan — den kunde bäst spegla motsättningarna i klassamhället. Även *Metallarbetarnas* prosaförfattare 1970 höll sig med få undantag, till den realistiska formen. Realismens allmänna uppblomstring i svensk litteratur under 1960- och 1970-talet verkar f.ö. ha bidragit till att stärka det litterära stoffets ställning i *Metallarbetaren*. Av den anledningen kan det vara motiverat att gå litet närmare in på realismens renässans och dess samband med den samhällsengagerade diktningens framväxt under 1960-talets senare hälft.

I *Strömkantringens år* (1975) visar Karl Erik Lagerlöf på samspelet mellan den nya litteraturen och realismen och framhåller: "Att vi i dag i Sverige har fått en realistisk trend, det är bara den naturliga följden av ett nytt och starkare samhällsengagemang, en situation vari de intellektuella i alla folklager vet vad de vill."¹¹⁹⁾

Enligt Lagerlöf var däremot realismen under hela 1950-talet och fram till 1960-talets senare hälft en riktning som föraktades av många författare och kritiker.

Hållningen till de stora ideologierna och till realismen står i klar förbindelse med varandra. /---/ Den sociala realismen i Sovjet t.ex. tedde sig i skratretande grad präglad av de intressen den var satt att tjäna. /---/ Man hyllade en prövande och väglös dikt, man satte en ära i att ge rättvisa åt komplikationen. Graden av komplexitet blev ett viktigt estetiskt kriterium. Realismen däremot ansågs som dömd att vidarebefordra alltför enkla upplevelsekonventioner.¹²⁰⁾

Det bör understrykas att arbetarrörelsens kulturinstitutioner dock hela tiden slog vakt om den realistiska och socialt inriktade litteraturen, en litteratur med en tendens som socialdemokratien kunde godta och en form som publiken kunde begripa sig på. I *Metallarbetaren* dominerade därför också den realistiska prosan under hela perioden. Lagerlöf påpekar också, att realistiska alster skrevs under hela efterkrigstiden, och pekar bl.a. på Folke Fridells och Nils Parlings författarskap.¹²¹⁾ Både Fridell och Parling publicerade sig som bekant i *Metallarbetaren*, och de var långt ifrån de enda realisterna i tidningens författarkader — Sven O. Bergkvist, Gösta Pettersson och Ingvar Wahlén är några av de många andra som kunde nämnas. Förkärleken för realisterna är märkbar också i de litteraturartiklar som förekom så rikligt i *Metallarbetaren* under Gösta A.

Svenssons tid. De behandlade i första hand social diktning; ett exempel på den är artiklarna om enskilda författare 1956. Gunnar Gunnarson skrev det året om August Strindberg (nr 5), Martin Koch (nr 11), Pär Lagerkvist (nr 24-25), Ivar Lo-Johansson (nr 33), Eyvind Johnson (nr 41) och Gustaf Fröding (nr 49), Olof Hallsten behandlade Henrik Ibsen (nr 23), James Rössel porträtterade G.B. Shaw (nr 26-28), Ture Blom ägnade sig åt Ingvar Wahlén (nr 39) och Walter Dickson slutligen åt Harry Martinson (nr 44).

Den typ av diktning som man inom arbetarrörelsen hela tiden betraktade som "sin" var den som t.ex. Folket i Bild satsade på med sina folkböcker, alltså böcker som "skulle vara berättande och ge vardag, verklighet, historisk hävd och handfast humor av diktare som hade förmågan att måla med breda, klara penseldrag." (jfr s. 136) Lojaliteten mot denna typ av litteratur har inte överraskande hållit sig; det framgår t.ex. av utgivningen i Folkrörelsernas bokklubb, en bokklubb som grundades 1975 under medverkan av bl.a. en rad fackförbundstidningar.¹²²) Också "en bok för alla", en serie som stiftelsen Litteraturfrämjandet, där bl.a. ARF och LO ingår, med hjälp av statliga medel startade 1976, har en målsättning i FIB-böckernas anda:

*en bok för alla ska vara underhållande och spännande. Den ska handla om verkliga människor, onda och goda, hur de lever, tillsammans och i ensamhet, hur de tänker om sig själva och om det som händer och finns omkring dem. Böckerna ska roa och oro, angå, stanna kvar i minnet.*¹²³)

Litteraturfrämjandets första sändning innehöll Ivar Lo-Johanssons *Gårdsfarihandlaren*, Sven Edvin Saljes *På dessa skuldror*, Karl Rune Nordkvists *En dag i oktober*, Max von der Grüns *Halt väglag* och Tove Ditlevsens *Två som älskar varandra*. När serien fått ett halvt år på nacken, framstod realismens dominans som så markant, att Jörgen Eriksson kritiserade den i *Dagens Nyheter* som en trist anpassning till publikens förväntade läskapacitet.

urvalet är försiktigt, mycket försiktigt, med siktet inställt på en lätt igenkännbar vardagsrealism /---/. Föreställningar om vad de nya läsargrupperna tål kan leda till ett trist lunkande i en trångt realistiskt genre, där det i det långa loppet inte hjälper hur stimulerande vissa av de enskilda verken är. /---/ Arbetar man för bra böcker till billigt pris, måste man ta till sig *hela* litteraturen och inte bara den skraddarsydda del som man med en vis nedlåtenhet tror att läsarna begriper sig på.¹²⁴)

"en bok för allas" utbud 1977 passar utmärkt väl den litterära smaken bland *Metallarbetarens* läsekrets. Detta vet vi genom att Östen Johansson och Jan Lindhagen i *Metallarbetare — en sociologisk undersökning* 1968 följde upp 1938 års undersökning av förbundsmedlemmarnas favoritförfattare. 1968 nämnde 967 metallarbetare en eller flera författare, och rangordningen visar då liksom 1938, att den realistiska prosan dominerar och att intresset för ung nyutkommen litteratur är obefintligt.

Vilhelm Moberg	202 röster
Jan Fridegård	53 - " -
Bernhard Nordh	51 - " -
Per-Anders Fogelström	36 - " -
Ivar Lo-Johansson	33 - " -
Sven Edvin Salje	27 - " -
A.J. Cronin	25 - "
Allister McLean	23 - " -
Jack London	21 - " -
August Strindberg	21 - " -
John Steinbeck	19 - " -
Ernest Hemingway	17 - " - (125)

(s. 175).

Den realistiska samtidsskildringen fick alltså ett kraftigt uppsving under 1960- och 1970-talen, liksom intresset för äldre svensk arbetardikt. Denna socialt inriktade litteraturtrend verkar att ha stärkt fiktionsprosans ställning i *Metallarbetaren*. Tendensen blir särskilt tydlig om man ser på en senare årgång som 1978. Där försökte t.ex. tidningens litteraturanmälare Ulf Nilsson under hösten göra läsekretsen bekant med ny svensk arbetardikt. Tre unga arbetarförfattare presenterades, liksom utdrag ur deras senaste böcker. Författarna i fråga var Jan Fogelbäck (nr 32), Sven Olof Lorentzen (nr 36) och Thomas Nydahl (nr 46), som alla tre har en ideologi till vänster om SAP:s reformism.¹²⁶) Fogelbäck och Nydahl är f.ö. kända från FiB/K:s spalter.

Det var ett vanligt grepp i *Metallarbetaren* 1978 att kombinera publiceringen av en litterär text med en orienterande artikel om författaren. Också äldre arbetardiktare kunde presenteras i den formen, så t.ex. Ture Blom (1902—1969), som f.ö. hade medarbetat i *Metallarbetaren* bl.a. på 1940-talet. När bokförlaget Federativ 1978 gav ut Bloms *I ett järnbruk* (1946), tryckte tidningen kapitlet "Natt i järnverket" (nr 42) och presenterade samtidigt boken under den uppskattande och "progressiva" rubriken: "En bok som känns som ett knytävsslag". Här visade sig de litteraturansvariga på *Metallarbetaren* alerta nog att uppmärksamma en litterär skildring av den egna kretsens liv.

Under 1970-talet har *Metallarbetaren* av allt att döma skaffat sig bra kontakter med några yngre radikala författare, till dels rätt uppmärksammade. När *BLM:s* redaktion i sitt sista nummer 1979 (nr 6) blickar in i åttiotalet med enkäten "Vad vill den unga prosan? Åtta författare svarar" är det inte mindre än fyra av de tillfrågade som har blivit publicerade i *Metallarbetaren* under 1970-talet: Ann-Charlotte Alverfors, Bernt Carlsson, Mona Kalin och Bunny Ragnerstam.¹²⁷) Förhållandet mellan *Metallarbetaren* och "den unga prosan" verkar bättre än på länge.

Som jag tidigare visat har intresset för social, gärna samhällskritisk diktning länge varit stigande i *Metallarbetaren*. Just i 1978 års årgång är det emellertid helt uppenbart att intresset för samhällsorienterad litteratur har förstärkts ytterligare, och det har troligen mer interna förklaringar. Tidningen bytte redaktör 1978, Kuno Beckholmen pensionerades och efterträddes av Per Åhlström, som arbetat på redaktionen sedan 1973. Därmed sjönk tiomannaredaktionens medelålder till 33 år: den nye redaktören själv var bara 32. *Metallarbetarens* redaktion 1978 var alltså påfallande ung. Den var också välutbildad — universitetsstudier och/eller journalisthögskola var den vanliga bakgrunden.¹²⁸) I ålder och utbildning hörde alltså de flesta av redaktionsmedlemmarna hemma i en grupp där "världsbilden danats av vänstern", som Sören Wibe tillspetsat uttrycker det i ett bidrag i antologin *Utanför systemet. Vänstern i Sverige 1968—78*:

Det är knappast någon överdrift att påstå att stora delar av efterkrigsgenerationerna fått sin världsbild starkt påverkad av vänsterns propaganda och verklighetsuppfattning. Detta gäller naturligtvis speciellt de högutbildade med födelseår mellan 45 och 55. För denna generation är det knappast någon överdrift att påstå att världsbilden danats av vänstern.¹²⁹⁾

De flesta journalisterna på *Metallarbetaren* 1978 var generationskamrater med många av företrädarna för 1970-talets samhällskritiska diktning — författare för vilka den äldre svenska arbetardiktningen utgjorde en viktig traditionsbakgrund. Det är nog en viktig bit av förklaringen till den ökade uppmärksamhet som äldre och yngre svensk arbetardiktning fick i *Metallarbetaren* och till att litteraturvalet och litteraturprogrammet i tidningen kom att närma sig det i tidningar som *FiB/K* och *BLM* lanserade.

1970 publicerade *Metallarbetaren* bara 16 dikter av centralt litterär karaktär. Dikterna valdes med urskillning och presenterades spatiöst. I många fall upptog de tillsammans med sin illustration en helsida. De 16 dikterna 1970 har därför tagit ett större utrymme i anspråk (69 dm²) än de 23 dikterna i *Metallarbetaren* 1960 gjorde (31 dm²).

Också lyriken i 1970 års årgång sysslade i några fall med inhemska samhällsproblem — ett stoff som dikterna i *Metallarbetaren* 1960 undvek. Bland lyrikerna som anlägger ett samhällsperspektiv återfinns 1970 ett par äldre författare med anknytning till arbetarrörelsen och med ett mångårigt medarbetarskap i *Metallarbetaren* bakom sig. Stig Sjödin finns t.ex. representerad med en dikt om yrkesskador, "Den mänskliga faktorn" (nr 37), medan Stig Carlson i "Gölholmen-sviten" (nr 51) diktar om industrins förorening av fiskarnas fångstvattnen och i "Förslag" (nr 25—26) om bristen på jämlikhet i samhället. Som "Förslag" illustrerar överskrider dessa tendensdikter inte reformismens gränser och deras samhällskritik är jämförelsevis tam.

I

En liten trevlig och sinnrik massageapparat
att lindra klådan i samhällsnerven
skulle inte vara så dumt att ha.
Varför ska bara våra kvinnor ha sådana
att kittla sig mellan benen med?

Det krävs lite mera jämlikhet
i det här tidevarvet
för att vi ska bli riktigt samstämda
och sammalet samsjunga oss in i
allaktiviteterna.

II

Idealrealisation, skrev en poet
för många år sedan.
Nåja, nerskrotningen pågår planenligt
och vi läser våra Marx — Lenin — Mao
i pocketserierna
från kapitalistiska förlag.

Det susar i näringslivet
och det rustar sig till tusen
inför sjuttitalet
och lägger ner ytterligare
ett antal industrier
i syd-, mellan- och nordsverige
och öppnar samtidigt några nya
i Portugal och där nere.

Det dånar väl inte precis i rättens krater
men det knaprar i avtalskorridorerna.

Majoriteten av *Metallarbetarens* lyrikinslag 1970 kretsar dock kring privata stämningar och problem. Dikterna har genomgående fri vers och ett lättillgängligt tankeinhåll. Författarna har använt sig av ett rätt vardagligt språk och deras metaforer lägger inga större hinder i vägen för läsaren. Åtminstone i formen ansluter sig dikterna till den nyenkelhet, som växte fram under 1960-talet, och vars huvudpunkter Jan Stenkvist beskriver så: "språket ska vara enkelt, motiven ska vara vardagliga och dikterns främsta uppgift är att kommunicera med läsarna, dvs. den ska i princip kunna förstås av alla."¹³⁰ Lars Fredins hyllning till våren och till förnyelsens makt, "Som en växts känning" (nr 1—2), ger ett bra exempel på den vardagliga tonen i lyrikmaterialet 1970.

Också huset där jag bor
med allt morgonbrus och morgonsus
känns tryggt i denna stund.
En kvinnas steg i farstun verkar också glada
som om själva fötterna sjöng.
Det är vi i våren! det är anings
lätta stund; det är det bästa som seglar
det är det finaste rus...
som en växts känning med rötterna. Om våren...
Och tänker på att radix = rot och radikal
är av samma stam. — Tack för smältvatten!

En genomgång av *Metallarbetarens* diktmaterial 1978 visar, att lyriken också i fortsättningen håller sin ställning i tidningen; årgången innehåller 24 dikter av centralt litterär karaktär. Intressant och betecknande är, att lyrikmaterialet 1978 i stor utsträckning åter är skrivet av amatörförfattare. Inte minst av den anledningen är dikterna påtagligt konkreta och vardagsnära. *Metallarbetarens* redaktion har också mer än förut förankrat dikturvalet — liksom novellurvalet — i arbetarklassens miljöer och låtit det ta upp problem som var aktuella just för tidningens läsekrets. Tommy Johanssons bidrag "Förnedrad" och "Två bilder" (nr 5) ger ett bra exempel på hur lyriken 1978 kan vara skriven av den egna kretsen om den egna kretsens problem. I en ingress till dikterna berättar *Metallarbetaren* om den faktiska bakgrunden.

Nordkugg i Vilhelmina ska läggas ned. Företaget har haft legojobb åt Scania-Vabis. 46 personer blir utan jobb — i Västerbotten, i inlandet. Tommy Johansson jobbar där. De här två dikterna skrev han en dag strax efter det att de anställda fått det definitiva beskedet.

Dikten "Förnedrad" lyder i sin helhet:

Förnedrad blir man
när en farbror från det stora bolaget
kommer in i vårt lunchrum
och lovar stora saker.
Förnedrad blir man
när löften ges med fingrar i kors
Förnedrad blir man
när anonyma makthavare bestämmer
att mitt arbete inte är något värt
Förnedrad är man
när man måste tvätta och måla
de maskiner som var ens arbete
Ty målade skall de vara, och glänsande
när de sänds iväg...

Metallarbetaren hade 1970 ett mycket omfångsrikt semilitterärt stoff. Med sina 697 dm³ utgjorde det volymmässigt 66 % av den litterära läsningen i årgången. Tre semilitterära avdelningar förekom i varje nummer: de välbekanta "Filspån" av Tidlund, alias, Ture Gerdes, "Vinkelskott" av Birger Norman samt Börje Cronas veckovers — Crona hade efterträtt Axel Österberg som verskåsör då denne dog 1968. Under andra halvåret 1970 började *Metallarbetaren* regelbundet publicera också kåserier av Fräsaren — som nämnts en signatur bakom vilken olika redaktionsmedlemmar dolde sig. Förutom det nu omtalade materialet innehöll tidningen 1970 också ett par memoarskildringar, några kåserier av Marit Paulsen, av dåvarande och före detta redaktionsmedlemmarna Inga Hamngren och Gudrun Hjelte, samt ett par udda kåserier.

Metallarbetarens semilitterära stoff 1970 var i mycket stor utsträckning inriktat på att kommentera samhällsförhållanden. Drygt ett tjugotal av Börje Cronas veckoverser tog t.ex. upp ämnen, som lät författarens samhällssyn komma fram. I "Waffen-US" (nr 23—24) uttryckte kåsören sin avsky över USA:s krig i Indokina och i "Stopp-Hopp" (nr 27—28) kritiserades paragraf 32 som föråldrad — alltså den paragraf som gav arbetsgivaren rätt att fritt anställa och avskeda arbetare, samt leda och fördela arbetet.¹¹⁾

Paragraf 32
är så gammal och grå
att den snart borde få
sitt avsked och gå

Som tidigare nämnts skrev Börje Crona vers också i *Arbetsgivaren*, men de tre dikter av honom som 1970 förekom där, saknar ideologisk udd. De rör sig däremot i en kapitalistisk sfär, som följande limerick (1970:17).

En fiffig affärsman från Skatt
sådde gräsfrö vid kassan för att
redan dagen därpå
annonsera som så:
Här finns stans största kassarabatt.

KLUCK
3a del

Välgörande

På en välgörenhetsauktion i Lund gick Ingemar Johanssons slips för femhundra kronor. Floyd Pattersons gick för sexhundra, eftersom det var några blodstänk på den

Äntligen fick vi ett prima tips
hur man avskaffar nöden i
världen.
Till välgörenhet donerades vips
Floyd Pattersons slips.
Nu är det en annan som
bär den.

Och Ingemars slips — det är
starka den —
gav också en hygglig hacka
när den kringlade ner från
hans mästarkron
och gick på auktion.
Alla svältande folk må tacka!

En sluggerlips! Det är livets
lopp.
Några blodstänk höjde strax
buden.
O vår sunda själ i vår sunda
kropp!
Slips, slipsare, slipsast. Nu
släpper vi upp
en hymn till den nye guden.

(s. 165).

WAFFEN-US

Richard Nixon öber alles
sordar nu demokratin
sitt fler länder överfallas
av Amerikas krigsmaskin.
Denne president
lärt av vad som hänt
borta lra är hemma bäst
så i USA
får soldaterna
skjuts skarpt
mot en studentprotest.

Hell dig Nixon, du som kallar
ut ditt folk till ärens fält.
Hör hur hyllningarna skaller
öber silas in der Welt.
I var huvudstad see
en lång parad
mot din ambassad gå fram
och dess banderoll
bär en världa paroll:
USA måste lämna Vietnam.

Musik: HAYDEN
Text: BORJE

(s. 178).

Metallarbetarens nya kåseriavdelning 1970, den som signaturen Fräsaren stod för, är ett utmärkt exempel på tendensen att göra det semilitterära stoffet till en form av samhällsdebatt. I *Metallarbetarens* arsregister 1970

Filspån

Den dundrande kärlekssången

■ ■ ■ Veckan som blev bvar av semester hade jag läst som avresning i ett väntigt granland, gärna Norge. Slalomkör uppför Trollstegen, klappa myskorarna, aka Hurligruten.

Men några vänner som kom därifrån varnade med skrämd uppman.

De berättade att normmännen är jättesura på om efter allt smalande i trevakt TV.

Först hörs

denne Molås, som till på köpet är nervfullare, där via nödväsa "Norge är ett rutet land" utan att prestera ett godtagbart bevis.

Och nu är en annan TV-avsnitt, Lars Krantz, på halen med ett likadant släp "Ja vi släkar", med innebäll som skärar om molåstern.

Färdan helt oskyldigt besitt jag att förskona Norge från mera avsnitt i år och vände sköter ut mot Danmark om är med en viss tväkan.

Danskarnas

gemty i all ära men i anstaltidigheten nämna har jag ryktat för deras löstägda pott.

Kärlekstaktik sågs där förora obblit på öppen gata medan det i Sverige, i varje fall i Malmö, inte ens är tillåtet i fängelset.

Andra vänner som kom från det läst, direkt från Köpenhamn, lugnade dock.

Dom sa att danskarna nu blivit förvånade på sex och att man kan gå flera meter på Ströget utan att ens möta en nudist.

Lyckligtvis

hade de rätt och jag fått snart sett att danskarna i sin alltså livliga debatt övergått från sex till sex.

Man grilar om vem som ska sköta saanen och klippa det röd-vita bandet vid invigningen av den nya pumpings bron över Lilla Bält.

Kung Frederik vill gärna men kommunikationsminister Goldberg säger brokast ett klippningssnitt i inför TV-kamerorna sköter han själv.

Ett sådant gräl mellan kung och minister är otänkbara hos oss. På sin höjd kan det bli en dypdykt på Solroen mellan Ström och Majestätet burövada solrorens tvärs bäst i lerjord.

På Tivoli

där svevade semesterfamiljer alltså hanner vad det angående fört från klippiga lövlag.

Svend Amussen sa inte ens "skilling" till Alice Babu vid

deras gemensamma show på stora scenen utan kallade henne rätt och slätt "mormor" vilket hon just då bjöd. Sex måste ju till även för att bli mormor, men sådant är att säga, och därför inte stölande.

Dyrehavsbakken

har ju alltid haft rykte för skamlös spektakel och alltså begav jag mej dit för kontroll.

Men även där var det sensationellt porträtt och en annan näckenbrud blev utvisad till förmån för en robust protestskåprika i hembygdsdräkt med sjundeckler.

För att bli helt övertygad om den danska omvandlingen körde jag till en stor badplats för att beakta det jippo som getta beteckningen "Love song" - Kärlekssången.

Det moade ruffel och det blev det också fast inte just i samband med kärlek.

Med ett brak

som från sjö förövningar bröt ett koppel massiva stridsstanks ut från strandens medans artillerisälvor kom som marksyn ett ränna.

Badpöblens flyrde i panik för dansa skrikningande kärlekssång och i ett önske hade lärarna konstituerat okupera hela plagen.

— Invasion, skrek en knubbig dansare med kilderna i alven och hjärtat i halsoropen när han hastade förbi.

Det skg inte bättre ut. Slaskarna Danmark efter härtaget av krigets tillvänder.

Skräcken

gick dock strax över efter lugnande förklaringar från en mesafon.

Det var visserligen tykar i tanken även denna gång men inte tillers utan Nais.

Kärlekssången på det idylliska fridomsrådet var ingalundna någon anstaltig sermånas utan en krigskonstenas böga vis ägnad att lösa trygghet och förtroende i stället för ohat.

Lugnad

av den moraliska återhämtningen i grannlandet och föra portlandet Danmarks återvända jag hem med stora kvalifikationer.

Småningom får vi en bro över Öresund. Allt är klart för bygget men sen kommer den delat fråga vem som ska klippa in invigningsbandet.

Hoppas det inte blir en Molåstank.

Tidland

II

Storfinansens betalda lakejer

Marcus Wallenberg, direktören utan lön, som ändå har råd att se

Helein nummer ett, Gunnar Helein miljoner av de pengar som arbetarna släpats för att "när-demokrati" ska söras arbetsregeringen

och Skannans med höger-kämpen och lakejen nummer två Yngve Holmberg flytt över den bestämmande makten i samhället från arbetarna till dem som redan har den ekonomiska makten.

redningen förklarade ett många arbetarfamiljer är hänvänt till Nej, nej, nej, nej!

Här är det 300 gåster ut styrfinansen som skulle för att under ett dygn försläpda på 80 kilo kraftor, 250 stekta vildar, jättestor allbord, tre kilo ryk kavar, två beklästa grisar och 250 flaskor champagne.

■ FESTFÖRMÅLET — Det finns ett sådant — är verkställande direktören hos L.M. Ericson, Björn Lundvall.

Enligt Expressen kostade kassett 1 miljon kr.

L.M. Ericson är ett läglönsföretag. Och hvar påbörjar av Gunnar Helein — när-demokrati — och Yngve Holmberg.

Det finns inget företag i landet som skänker så mycket pengar till Helein och Holmberg så de båda ska kunna styra arbetsregeringen som vill bygga upp ett starkt samhälle.

■ Gunnar Helein får 600 000 kr.

■ Yngve Holmberg får 600 000 kr.

■ JAGG UDRÖRAT JUST hur Heleins när-demokrati fungerade den dag då L.M. Ericsons styrelse tog beslutet att ge storfinansens partier och företagskärna så mycket av de pengar de ställde släpats ihop.

Hade de någon chans till påverka styrelsen beslut? Nej, de hade nog inte det.

Lilla lita som de fackliga representanterna hade någon chans att påverka beslutet om bolid aktieutdelning i Holmerna Bruk — ägarna till VFA i Norrköping. Ett företag där det fackpartistiska företaget Dagens Nyheter är en av de största aktieägarna.

■ SJÄLV BÖRJARS jag nu allmer se sambandet mellan Helein, lalet i Tranda och hans när-demokrati. De vilka festerna på sammanför för direktören hos Helein och Holmberg 600 000 kr var.

Va' har de gemensamt? Jo, de vill störta arbetsregeringen och flytta över den bestämmande makten till dem som redan har den ekonomiska makten.

Jag tycker inte vi ska ge storfinansen betalda lakejer den chansen den 20 september.

Fraser

Ur Metallarbetaren 1970:34:35.

Ur Metallarbetaren 1970:37.

klassificeras Fräsarens bidrag som kåserier, medan Lennart Weibull i den tidigare nämnda läsvärdsundersökningen 1976 omnämner materialet som ledarstoff (Fräsarens alster registrerades även 1976 under "Kåserier"). Läsvärdesundersökningens klassificering är begriplig, eftersom denna kåseriavdelning inriktar sig på att behandla rent politiska och fackliga ämnen. Sådana kåseriavdelningar har ju en lång tradition i *Metallarbetaren*. I pakt med traditionen är det också, att en kåseriavdelning med politisk/facklig brukskaraktär skrivs av redaktionsmedlemmar eller av förbundet närstående personer.

Fräsarens kåserier 1970 hade en klar reformistisk tendens och är tydligt präglad av att reformismen vid denna tid attackerades kraftigt både från höger och vänster — inte minst angreppen från vänster irriterade. Det raljerades alltså inte bara över de borgerliga partiernas oduglighet som i "Ohlin, Helén och röt månaden" (nr 34—35); i "Vi startade revolutionen när dragspelaren klämde i med Jungfrun på Jungfrusund" (nr 43) ironiserar Fräsaren över grupper till vänster om SAP. Ett intressant kåseri är "Tillbaka i gettot" (nr 39), i vilket Fräsaren satiriserar över vänsterns kritiska samhällssyn, sådan den avtecknar sig i litteraturen.

Nu har sommaren lämnat oss. Vi är tillbaka i stan. Och aldrig har betonggettot verkat mer kvävande och ogästvänligt.---/ Så är det alla dessa intellektuella också. De har kommit tillbaka efter sommarlånga seglingar längs västkusten.

Fulla med idéer. Bok-vänstern ska skriva nya avslöjande romaner om monopolkapitalets förnedring.

En del talar om nya filmer och teveprogram.

Och själv tänker jag skriva en nyckelroman. En knallhård och autentisk bok om tomhet mitt i trängsel, om förnedring, utstötta människor. Människor som lämnas utanför. Som får vänta för att andra tränger sej före.

Tunnelbane-barnen ska den heta.

Isolering och kyla blir det genomgående temat.

Huvudpersonen ska heta Lars. Han har jobbat i en lanthandel utanför Askerusund. Men se'n slog handlarn igen och Lars blev omlokaliserad till Stockholm.

Fräsarens ironi markerar att det 1970 fanns ett reellt gap mellan den reformistiska synen på människornas villkor i Sverige och den hos gruppen till vänster om SAP. Det är intressant att lägga märke till, att den skönlitteratur som Fräsaren raljerar med ändå faktiskt finns rikt representerad i *Metallarbetaren* 1970. Många av bidragen till "Korta novellen" det året hade ju just isolering och kyla i välfärdssamhället som genomgående tema. Det illustrerar ett förhållande som tidigare diskuterats: det semiliterära stoffet i *Metallarbetaren* anslöt sig närmare till tidningens ideologiska hållning, eftersom det nästan genomgående skrevs av ett fåtal betrodda, tidningen närstående skribenter med egna fasta avdelningar. Bidrag författade av mer tillfälliga medarbetare — fr.a. dikter och noveller — kunde däremot innehålla idéer som inte helt överensstämde med tidningens samhällssyn.

Det litterära stoffet i *Metallarbetaren* 1970 är alltså starkt samhällsanknutet, ett drag som av allt att döma bara blir mer framträdande under 1970-talets gång. Litteraturen som publiceras handlar huvudsakligen om det samtida svenska samhället, fr.a. om arbetarklassens situation i Sverige. Det gör det litterära stoffet mer integrerat i *Metallarbetaren* — ett organ vars främsta uppgift är att bevaka den fackliga sfären — än under de närmast föregående perioderna, då litteraturen mer tilldelades en rent estetiskt-bildande roll. Det är lätt att se, att litteraturen har en naturlig funktion att fylla i tidningen. Sätillvida erinras man om *Järnarbetaren*, där de tidigaste litterära bidragen ju var en bruksdiktning av, om och för järn- och metallarbetare, introducerad som ett hjälpmedel i agitationen.

VI. LITTERATURBEVAKNING OCH BOKANNONSER

Inledning

När man talar om *Metallarbetaren* som litteraturförmedlare, bör man inte glömma bort att tidningen genom åren också har informerat om litteratur genom de litteraturrecensioner, litteraturartiklar och bokannonser som den har innehållit. Vid genomgången av dessa inslag är det viktigt att framhålla att tidningens litteratursyn kommer extra klart fram i det litteraturbevakade materialet. Litteraturrecensionerna och litteraturartiklarna speglar på det hela taget en mycket bestämd uppfattning om vilket slags litteratur som främst är av intresse för *Metallarbetaren* och dess läsekrets.

Litteraturbevakning och bokannonser 1890—1936

Under tidningens första år, från 1890 till juni 1907, förekom ingen bevakning av eller reklam för skönlitteratur i *Järnarbetaren*. Som tidigare påpekats, var det fackliga stoffet helt dominerande i fackförbundstidningen under denna tid, och de recensioner och bokannonser som infördes gäller fr.a. böcker om teknik. 1902 lanserade t.ex. Bonniers förlag sin *Handbok i beräkning af växelhjul för gängskärning i svarf*, som kostade en krona, bl.a. genom annonser i *Järnarbetaren* (nr 11 och 12), och boken blev också recenserad av signaturen J.T.¹⁾ under rubriken "Teknisk litteratur" (nr 10).

Som vi minns breddades emellertid innehållet i *Järnarbetaren* från juni 1907, då tidningen började utkomma en gång i veckan och John Th. Johansson tillträdde som redaktör. Skönlitteratur började förekomma i större utsträckning i tidningen, och det är inte överraskande att också litteraturrecensioner och bokannonser blev mer vanliga. En del litteratur sändes in till tidningen — i *Järnarbetaren* 1910 noteras 15 titlar under rubriken "Till redaktionen ingångna böcker och tidskrifter" — och därmed fanns ett visst underlag för recensionsverksamheten.

Tidningen tog vara på möjligheten, och ett slags recensionsavdelning började växa fram. I *Järnarbetaren* 1910 recenserades följande tolv titlar.

(nr 4) Bengt Lidforss, *Utkast och silhuetter*, Framtiden.

(nr 40) Anton Nyström, *Kärlekslifvet och hälsan*, Björck & Börjesson.

(nr 43) V.E. Teranus, *Det sista kriget*, Holmström.

(nr 46) *Midvinter*, Fröléen.

(nr 47) *Meddelanden från kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*, 10, Norstedt.

(nr 48) *Svenska julboken*, Fröléen.

(nr 49) *Fenix. Arbetets julblad*.

(nr 49) *Frams julnummer*, Fram.

(nr 49) *Taggen*, Svenska Nykterhetsförlaget.

(nr 51) Johan Hansson, *Arbetslönerna och jorden*, Ekon. frihetsförb.

(nr 51) Gustav Hedenvind-Eriksson, *Ur en fallen skog*, Holmström.

(nr 51) J.L. Saxon, *Den stora kärleken*, Nutiden.

Recensionsverksamheten var 1910 alltså av mycket begränsat format (17 dm², d.v.s. 0.7 % av årgångens totala volym). Men de recenserade böckerna är av mer varierande slag än tidigare. Det är fr.a. skönlitteratur och samhällsorienterande litteratur som recenseras, och den inriktningen skulle recensionsavdelningen i *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren* komma att behålla också i fortsättningen. Det är också tydligt att *Järnarbetaren* i första hand anmäler skönlitteratur som är utgiven på bokförlag som ideologiskt står arbetarrörelsen nära — det fortsätter tidningen att göra under hela perioden 1890-1936. I uppställningen ovan finns t.ex. skönlitteratur som är utgiven på de radikala bokförläggarnas Axel Holmströms och Karl Börjessons respektive förlag²) och på de socialdemokratiska Frams och Framtidens förlag.

Det var i stort sett redaktören själv, J.Th. Johansson, som svarade för recenserandet i *Järnarbetaren* 1910 — det enda undantaget är Bengt Lidforss' *Utkast och silhuetter*. Johansson var naturligtvis väl medveten om att han skrev för en läsekrets av arbetare, och han lät detta påverka perspektivet i recensionerna. När de recenserade böckerna anknöt till arbetares erfarenheter och behov, framhävde han det gärna i uppskattande ordalag. "Det är visserligen icke inverkan på bokens betydelse, men vi vilja dock påpeka det, att förf. själv levat arbetarens hårda tunga liv där uppe i 'framtidlandet' ", skriver han t.ex. i sin anmälan av Gustav Hedenvind-Erikssons *Ur en fallen skog*. Och recensionen av Anton Nyströms *Kärlekslivet och hälsan* — en bok som Johansson berömmar för dess syn på föräktenskapliga förbindelser som något naturligt — slutar: "Vi anse att d:r Nyströms arbete förtjänar uppmärksammas av vår talrika läsekrets. Det är ett verk framförallt för arbetarklassen, belysande en av dennas vitalaste livsfrågor."

Recenserandet i tidningen fortsatte i samma banor fram till 1920-talet, då Karl Lund (red. 1913-1935) skar ner litteraturbevakningen något. I *Metallarbetaren* 1930 är emellertid recensionsverksamheten starkt ökad. Årgången innehåller recensioner av 30 titlar, och recensionerna upptar hela 48 dm² (mot 17 dm² i 1910 och 14 dm² i 1920 års årgång) eller 1.5 % av årgångens totala volym. Recensionsverksamhetens uppsving har nog till dels materiella orsaker. 1928 utökades *Metallarbetarens* volym med 35 % i samband med att tidningen bytte tryckeri.³) Ekonomiskt sett var emellertid tiderna dåliga, och mycket tyder på att Karl Lund favoriserade stoff som han kunde publicera kostnadsfritt. Den tidigare nämnda avdelning "Blick på tingen", som innehöll bl.a. nyhetsplock från annan press, tillkom väl av sådana skäl. Situationen måste ha lockat till att vidga det recenserande som bygger på litteratur som sänts in till redaktio-

nen och på redaktörens egen insats som huvudrecensent — av de 30 titlarna som anmäldes 1930, recenserade Karl Lund alla utom tre.

Liksom tidigare var det främst två typer av böcker som recenserades i *Metallarbetaren*: skönlitterära (31 % av recensensvolymen) och samhällsorienterande⁴⁾ (55 %). Den samhällsorienterande litteratur som anmäls, är ofta av mycket praktisk natur. Recensionerna är då nära besläktade med den bildningsverksamhet som arbetarrörelsen bedrev i syfte att skola en kader, som kunde företräda rörelsen i politiska och fackliga församlingar. 1930 recenseras t.ex. några verk i serien *Tidens Medborgarhandböcker*, bl.a. skrifter om fattigvårds- och barnavårdslagarna, och recensionen slutar: "Såväl fattigvårdsledamöter som barnavårdsmän och i övrigt varje kommunalman bör finna god vägledning för sitt arbete i dessa skrifter och bör ovillkorligen införliva dem med sin handbokslitteratur." (nr 41)

Metallarbetarens bevakning av skönlitteratur 1930 var nästan uteslutande riktad mot arbetardiktning eller litteratur med sociala motiv. Följande sju skönlitterära böcker recenserades i årgången.

(nr 5) Robert Wiinbland, *Sorte Diamanter* (dansk arbetarroman), Gyldendal.

(nr 20) B. Traven, *Bomullsplockarna*, Holmström.

(nr 37) Dan Andersson, *Minnesupplaga*, Tiden.

(nr 37) Alfred Kämpe, *Friherrinnan Mariannes samvete*, Chelius.

(nr 44) Dornford Yates, *Sista utvägen* (engelsk kriminalroman), Tiden.

(nr 46) B. Traven, *Vita rosen*, Holmström.

(nr 48) Jaroslav Hasek, *Den tappre soldaten Svejks äventyr under världskriget*, Holmström.

Detta är ett nytt exempel på att den skönlitterära recensensverksamheten i *Metallarbetaren* 1890-1936 nästan enbart gällde social diktning. Delvis kan detta ha berott på redaktörens litteratursyn. Delvis hänger det väl samman med att den litteratur som sändes in till tidningen — främst från arbetar- och vänsterförlag — väsentligen var böcker med sociala motiv, eftersom sådana ansågs passa särskilt bra för tidningens läsekrets av järn- och metallarbetare. Och även de artikelförfattare som uppvaktade *Metallarbetaren* med material tänkte i liknande banor. Det var främst den som skrev om en viss arbetarförfattare eller en viss social diktning som såg tidningen som ett lämpligt publiceringsforum.

Jag skall nu lämna recensionerna, och ta itu med den övriga litteraturbevakningen i *Järnarbetaren/Metallarbetaren* 1890-1936 — författarporträtten, de litteraturhistoriska överblickarna o.s.v. Därvid skall ett viktigt tema förbigås i detta material, kritiken av den kommersiella kulturen. Det behandlades i kapitlet "*Metallarbetaren* och kulturfrågorna", och det räcker här att påpeka att ämnet var centralt i tidningens diskussion om litteratur.

Det var först kring 1920-talets mitt som *Metallarbetaren* började publicera litteraturartiklar, och vanligtvis rörde det sig då om ett eller två bi-

drag om året. Den litteraturbevakning som förekom tidigare, var fr.a. nyhetspräglad: när en författare som arbetarrörelsen kände sympati för hade någon märkesdag eller avled, kunde tidningen uppmärksamma honom med en artikel. Sålunda skrev *Järnarbetaren* 1911 om Gustaf Fröding i samband med hans död (nr 7). Och August Strindberg kom i fokus i samband med nationalinsamlingen till författaren 1911-1912. Här rörde det sig på sätt och vis om en arbetarrörelsens angelägenhet — det var en delegation med Hjalmar Branting i spetsen som redovisade resultatet av insamlingen på Strindbergs 63-årsdag i januari 1912.⁵) Det är naturligt att *Järnarbetaren* understödde insamlingen och deltog i hyllningen med artiklar om Strindberg (1911:49 och 1912:3), och för den delen också med en dikt, "För Strindberg" (1912:2). I dikten, som författats av filologen och agitatorn i Socialdemokratiska ungdomsförbundet Hannes Sköld,⁶) framställs Strindberg som en folkets diktare, motarbetad av etablissemanget. I nationalinsamlingen visar folket sin tacksamhet mot författaren och antyder var det står i Strindbergsfejden.

Och därför ska sedel och kopparskärv
gå samman i folkets hand
och sträckas åt dej för din tanke djärv,
din vilja att fylla ett väktarvärv
varhelst som det sjöd en brand.

De andra, de fick sej en välfylld pung
och orden och doktorsfrack,
men du, du vår ende, vår diktarkung
fick föga av mynt, — fast vår känsla ung,
den fick du: vårt tysta tack.

Inte förrän 1926 kom emellertid *Metallarbetarens* första stort uppslagna artikel om litteratur, Axel Anderssons "En amerikansk arbetardiktare. Upton Sinclair" (nr 49-50). 1927 återkom Axel Andersson med "Arbetets värld i den proletära diktningens gestaltning" (nr 13, 14 och 15), och 1928 infördes Åke Linds "Arbetardiktningen" (nr 50).⁷)

Det tydliga intresset för arbetardiktningen kan tyckas vara svårt att förena med tidningens tidigare omtalade kritik av Proletkultrörelsen. Men man får komma ihåg, att det var tanken på den proletära kulturens hegemoni som betraktades som odemokratisk och avvisades i *Metallarbetaren*, inte tanken att social diktning hade särskilt mycket att säga arbetarklassen. När Oscar Olsson tog avstånd från Proletkults kultursyn i sin tidigare nämnda artikel "Arbetarkultur" (1929:21), varnade han visserligen arbetarklassen för att "göra sig urarva i mänsklighetens gamla kultur." Man han förutsatte själv, att "arbetarbildning" måste få en särskild prägel, därför att "arbetarna äro intresserade av andra sidor i kulturarvet än övriga samhällsklasser." Det var en sådan inställning som låg till grund för litteraturbevakningen i *Metallarbetaren*. Det gäller inte bara på 1920-talet och tidigare, utan som vi skall se också under senare perioder.

Denna reformistiska kultursyn innehåller naturligtvis ingen färdig litteraturteori. Både i uppfattningen om den borgerliga litteraturens och arbetarlitteraturens värde finns det inre spänningar. Grundidén är att arbetarklassen fr.a. skall söka sig till fullödiga och berikande litteratur, och att hela det litterära arvet bör vara viktigt för arbetarklassen. Samtidigt uppfattas dock arbetardiktningen och den sociala diktningen som särskilt angelägen. Det ligger en viss motsättning i detta. Flera artikelförfattare i *Metallarbetaren* överbryggar den genom att säga, att arbetardiktning är den litteratur som är mest mänskligt berikande för arbetarklassen. I "Arbetaren och litteraturen" (1929:50) skriver t.ex. Åke Lind.

Och, inte sant, vill inte en människa som dag ut och dag in sliter för brödbiten för sig och de sina, i sina fristunder ha något som lyfter och förädlar, något som bildar och på samma gång förströer honom. /---/ Arbetaren bör ha blicken öppen för det sociala livets avigsidor, likaväl som för dess ljusa. Men han har också tankar och känslor som en vanlig människa. Och han bör ha rätt att känna som andra, älska som andra och glädjas som andra. Och som andra har han väl rätt att ta litteraturen till hjälp. Men hur oändligt mycket hellre läser han inte en roman ur sin egen klass liv, som förmår inrikta hans tankar på, att livet även har ljusa sidor, att även för honom kan himlen vara blå ibland, och att även han har rätt att glädjas åt det sköna.

Åke Lind ger i citatet ovan arbetardiktningen förmågan att förströ och förädla läsaren. Andra betonade mer, att arbetardiktningen kunde vara till nytta för det politiska och fackliga arbetet. Axel Andersson slutar t.ex. sin artikel "Arbetets värld i den proletära diktningens gestaltning" med att hävda, att studiet av proletärförfattarna säkerligen kan "i hög grad bidra till att skärpa blicken för livets orättvisor och egga till fortsatt kamp för de mål, arbetareklassen satt sig före." (1927:15)

Inom arbetarrörelsen var den rådande uppfattningen, att rörelsens bildningsarbete borde inriktas på att sprida kunskaper som var direkt nyttiga för det politiska och fackliga arbetet. Skönlitteraturen tilldelades bara en blygsam roll i bildningsarbetet. Axel Andersson, som såg skönlitteraturen som en skattkammare för den kunskapsförstående, polemiserade mot detta förhållande i "Arbetarna, studieverksamheten och skönlitteraturen" (1927:50-51).

Det finns knappast något ämne eller mänskligt kunskapsområde som icke behandlas i skönlitteraturen; i den ingår både nationalekonomi och biologi, såväl historia som sociologi, teknik och filosofi, astronomi och etnografi. /---/ Vill en metallarbetare ha kunskap om sitt eget yrkes utveckling och förhållanden, som rådde innan han själv blev i stånd att göra iakttagelser, så finnes därom en riklig roman- och berättelselitteratur. För att blott nämna ett par, kan det vara nog att peka på Robert Ågrens lilla berättelsesamling "Järnets arbetare" och Ragnar Casparssons "Adelberga bruk".

Vilka var det som skrev recensionerna och litteraturartiklarna i *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren* 1890-1936? När det gäller recensionerna har redan nämnts, att tidningens redaktör fungerade som huvudrecensent. Men också i övrigt verkar litteraturbevakningen, inte överraskande, ha skötts

av människor som var aktiva inom arbetarrörelsen eller stod den nära. I *Järnarbetaren* 1910 förekommer bara en recension som inte är skriven av redaktören, E. Hkn:s anmälan av Bengt Lidforss' *Utkast och silhuetter*, tillika årgångens längsta recension. Den är troligtvis skriven av journalisten och ungsocialisten Erik Håkansson.⁹⁾ I *Metallarbetaren* 1930 medarbetade Konrad Falk — som tidigare nämnts sekreterare i Bolinders verkstadsklubb — bl.a. med "Några reflexioner om 'bildning och böcker'" (nr 36), och Alfred Kämpe, *Lantarbetarens* redaktör och själv romanförfattare, bidrog med en recension av den danska arbetarromanen *Sorte Diamanter*. I samma årgång recenserade Albin Lind¹⁰⁾ Gunnar Myrdals avhandling *Vetenskap och politik i nationalekonomien* (nr 44).

Albin Lind (f. 1901) arbetade under sin ungdom inom många olika yrken och kom tidigt med i folkbildningsrörelsen och arbetarrörelsen. 1921-1922 genomgick han Brunnsviks folkhögskola och 1928-1929 Socialpolitiska institutet. Från 1928 var han verksam som journalist, först i *Konsumentbladet* och därefter i LO:s *Fackföreningsrörelsen*, där han blev redaktör 1937. Han publicerade skönlitterära böcker — diktsamlingen *Industri och idyll* 1932, romanen *Skogen brinner* 1943 — och böcker i fackliga och politiska ämnen — *Solidarisk lönepolitik* 1937 o.a.¹⁰⁾ Åtskilliga litteraturskribenter i *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren* har en bakgrund som liknar Linds. Och samma typ av bidragsgivare stötte vi på i samband med kultur- och bildningsdebatten i tidningen, liksom i samband med det skönlitterära materialet. Från tidningens start 1890 och fram ungefär till andra världskrigets utbrott 1939 var det främst autodidakter, knutna till arbetarrörelsen, som stod för kultur- och litteraturstoffet i *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren*. En del av dem försökte sig som skönlitterära författare, men huvudtyngden av deras verksamhet som skribenter låg på medarbetarskap i arbetarrörelsens press.

Bokannonseringen 1890-1936 kräver ingen längre framställning. Som påpekats förekom annonser i *Järnarbetaren* redan vid tidningens start. När den övergick till veckoutgivning 1907, blev bokannonser mer vanliga i tidningen. I 1907 års årgång vädjade både Albert Bonniers förlag och Ljus förlag till järn- och metallarbetarnas bildningsbehov med prisbillig kvalitetslitteratur. Ljus förlag gjorde t.ex. reklam för sitt *Enkronasbibliotek* med ingressen: "För litteraturens nedträngande till folket ha våra förläggare på senaste tiden tillgripit det enda medlet — att göra böckerna billiga. Aktiebolaget LJUS har äran av initiativet." (nr 23) Och i samma nummer kunde Bonniers förlag erbjuda "August Strindbergs mästerverk" för en krona volymen.

Bokannonsernas blomstring blev emellertid kortvarig. I *Järnarbetaren* 1910 förekommer t.ex. bara två sådana, och ingen av dem gäller skönlitteratur: det är *Sverges kommunallagar* (nr 11) och en skrift till Hjalmar Brantings 50-årsdag (nr 47) som det reklameras för. Och som tidigare

nämnts beslöt Metalls kongress 1919 att förbundsorganet skulle upphöra att införa annonser. Först efter 1936 blev annonser åter vanliga i *Metallarbetaren*.

Litteraturbevakning 1937-1978

Metallarbetarens modernisering 1937 medförde att allmänorienterande stoff fick större utrymme i tidningen. Också litteraturbevakningen utökades kontinuerligt bortsett från den tillfälliga inskränkning som pappersransoneringen efter kriget orsakade, och som i avhandlingens material kommer till synes i basårgången 1950.

I en framställning av *Metallarbetarens* litteraturbevakning 1937-1978 är det naturligt att lägga huvudvikten vid recensionsmaterialet. Det är i recensionerna som man finner de flesta ställningstagandena till den samtida diktningen.

Recensionsverksamheten i *Metallarbetaren* förändrades i flera avseenden efter 1937. Inte minst viktigt är, att den ökade starkt i omfång. Det framgår av följande uppställning, som avser recensioner generellt, alltså inte bara anmälningar av skönlitteratur.

	1940	1950	1960	1970
Dm ²	69.2	58.1	190.6	293.0
Antal sidor med rec. i resp. årg.:	11.9	10.0	31.8	48.0
Rec. % av årg. totala volym:	1.4	1.3	3.1	3.4

I samband med denna tillväxt fick *Metallarbetaren* en recensionsavdelning i egentlig mening. De flesta bokanmälningar publicerades på en fast plats i tidningen under en stående vinjett. 1940 hette *Metallarbetarens* recensionsavdelning sålunda "Bokkrönika", 1950 "På tal om böcker/litteratur/författare", 1960 "Bokbaren" och 1970 "Inom ramen". Redan titelsättningen visar, att tidningen nu lade ner mer journalistisk fantasi på presentationen av recensionerna — före 1937 hade de tryckts under nyktra titlar som "Litteratur", "Handböcker" och liknande. I samma riktning pekar det förhållandet, att recensionerna efter 1937 ofta presenteras tillsammans med en fotoillustration.

Också under perioden 1937-1978 gäller naturligtvis recensionerna väsentligen litteratur som bokförlag sänt in till redaktionen. En av förutsättningarna för den utökade recensionsverksamheten har varit, att bokförlagen i allt större utsträckning skickat recensionsexemplar till *Metallarbeta-*

ren. Enligt Elsa Hällström, som ju medarbetade på redaktionen 1937-1963, kom den stora förändringen på den punkten under Gösta A. Svenssons tid som redaktör (1952-1961).¹¹⁾ Både Hällström och Kuno Beckholmen (redaktionsmedlem 1961-1977) uppger emellertid, att det fr.a. var de folkrörelseanknutna bokförlagen som skickade recensions-exemplar. Enligt Beckholmen sände t.ex. Tiden och Rabén & Sjögren allt de publicerade, medan de stora förlagen bara skickade enstaka böcker fram till 1970-talet, då de började ha fackförbundspressen mer i åtanke.¹²⁾ Kanske är Beckholmen här en smula orättvis mot Bonniers förlag, som under hela efterkrigstiden sänt åtskilliga böcker till *Metallarbetaren*. 1950 nämns inte mindre än 16 diktsamlingar från Bonniers under rubriken "Insänd litteratur" (nr 10, 16, 18, 43, 44, 48). Och i 1960 års årgång är Bonniers det förlag som får flest titlar recenserade — över trettio stycken. Dessutom fick *Metallarbetaren* åtskilliga böcker i billigserien Bonniers Folkbibliotek. Dessa recenserades visserligen inte i tidningen, liksom inte heller böckerna i Tidens Bokklubb och Folket i Bilds folkboksserie. Sådana omtryck av skönlitteratur nöjde sig *Metallarbetaren* med att nämna i notisform, kanske med några ord om innehållet och någon gång med en värderande formulering.

Recensionsverksamhetens omfång och inramning förändrades alltså betydligt efter 1937. Recensionernas ämnesinriktning har däremot förblivit mer likartad, som framgår av följande uppställning.

	1940		1950		1960		1970	
	dm ²	%	dm ²	%	dm ²	%	dm ²	%
Skönlitteratur	26.0	37.6	15.4	26.4	60.5	31.7	91.4	31.2
Samhällsor. litt	21.1	30.5	38.4	66.1	90.5	47.5	157.5	53.8
Teknisk litteratur	14.6	21.0	0.0	0.0	7.2	3.8	0.0	0.0
Övrig litteratur	2.0	2.9	3.5	6.1	20.7	10.9	24.5	8.4
Oklassificerad litt.	4.3	6.2	0.0	0.0	6.5	3.4	18.7	6.4
Rubriker	1.3	1.9	0.8	1.4	5.3	2.8	0.9	0.3

Uppställningen visar tydligt, att *Metallarbetaren* också efter 1937 fortsatt att i första hand anmäla skönlitteratur och samhällsorienterande litteratur. Recensioner av teknisk litteratur är en stor kategori i 1940 års årgång, men försvinner senare nästan helt. Och humaniora, medicin, naturvetenskap m.m., som ovan förts samman till "övrig litteratur", är ämnen som aldrig blivit riktigt integrerade i den allmänorientering som *Metallarbetaren* har erbjudit sina läsare.

Som man ser av uppställningen, har den i vid mening samhällsorienterande litteraturen (jfr not 4) en särskilt central ställning i recensionsma-

teriet i *Metallarbetaren*. Det är naturligt eftersom *Metallarbetaren* ju är språkrör för en organisation som själv aktivt bidrar till att forma samhällsutvecklingen. Efter moderniseringen 1937 har *Metallarbetaren* gärna låtit specialister bevaka bestämda samhällsfrågor åt tidningen. 1940 skrev t.ex. Per Åsbrink om socialekonomi;¹⁴⁾ bl.a. recenserade han *Sveriges försörjning under kris* (nr 11) och annan sådan litteratur. Men den samhällsorienterande litteratur som *Metallarbetaren* anmäler handlar inte enbart om samtida förhållanden. Många och långa recensioner har t.ex. ägnats böcker som har anknytning till arbetarrörelsens historia. I *Metallarbetaren* 1950 recenserades Rickard Lindströms bok om Axel Danielsson över närmare två helsidor (nr 42), och ännu större utrymme gavs anmälan av första delen av Ernst Wigforss' *Minnen* (nr 40). Recensent var i båda fallen John Lindgren, en av författarna till *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia*.

I fortsättningen skall jag koncentrera mig på bevakningen av skönlitteratur i basårgångarna och börjar då med att se, vilken skönlitteratur som recenserades i *Metallarbetaren* 1940.

- (nr 1) Josef Kjellgren, *"Smaragden"*, Natur & kultur.
- (nr 41) Sigurd Hoel, *Sesam Sesam*, Bonnier.
- (nr 41) Gábor von Vaszary, *Hon*, Wahlström & Widstrand.
- (nr 42) Corrado Alvaro, *Fasans land*, Natur & kultur.
- (nr 43) Albert Olsson, *Sand*, Tiden.
- (nr 43) Jörgen-Frantz Jacobsen, *Barbara*, Nordstedt.
- (nr 44) Tore Zetterholm, *Stora Hoparegränd och himmelriket*, Tiden.
- (nr 44) Anders Aleby, *Detta barn*, Tiden
- (nr 45) Jan Fridegård, *Trägudars land*, Wahlström & Widstrand.
- (nr 46) A. den Hertog, *Kvinnor till Jacatra*, Nordstedt.
- (nr 47) Harald Beijer, *Brita i grosshandlarhuset*, Norstedt.
- (nr 48) Phyllis Bentley, *Makten och äran*, Tiden.
- (nr 48) Moa Martinson, *Vägen under stjärnorna*, Tiden.
- (nr 48) Stina Lind, *Sista stationen*, Tiden.
- (nr 48) Harry Borglund, *En för alla*, Tiden.

14 av dessa 15 romaner — alla utom Kjellgrens "*Smaragden*" — recenserades av Axel Österberg. Det var alltså inte längre *Metallarbetarens* redaktör som fungerade som huvudrecensent. Även den skönlitterära recensionsverksamheten anförtroddes efter omläggningen 1937 i allt väsentligt åt medarbetare utanför redaktionen, som förutom recensions-exemplaret även erhöll honorar.¹⁵⁾

Som synes är det ännu 1940 ett mycket begränsat urval av årets böcker som presenteras för tidningens läsekrets — särskilt påfallande är det, att inte en enda lyrikrecension förekommer. Däremot är böcker med sociala motiv liksom tidigare väl företrädde bland de recenserade titlarna.

Litteraturartiklarna och -notiserna i årgången (inalles 13 sidor) vidgar knappast detta rätt snäva perspektiv på den aktuella bokutgivningen. Artiklarna och notiserna handlar knappast alls om samtida svensk litteratur,

utan anknyter i första hand till världskriget eller till arbetardiktens historia. I "Diktarna och kriget" (nr 1) skriver t.ex. Helmer Grundström om de spår upplevelserna av första världskriget satte i svensk dikt och frågar: "Vilka krigsdikter kommer att springa fram under det världskrig som seglat upp?" Anknytning till världskriget har också Grundströms artikel "Norge i norsk dikt" (nr 21), som handlar om norsk nationell lyrik och avslutningsvis förutsäger att denna kommer att leva vidare också under ockupationen — "Vare sig landet är självständigt eller under främmande ok skall deras skalder fortsätta att sjunga om den mark de fötts på." Vad beträffar intresset för arbetardiktens historia, exemplifieras det bl.a. av Nils Birger Håkanssons "Tuakotteriet och en känd proletärdikt" (nr 39). Artikeln handlar om Henrik Menanders dikt "Arbetslös", som enligt Håkansson nyligen blivit femtio år.

Den snäva inriktningen i *Metallarbetarens* litteraturbevakning finns kvar i årgångarna 1941-1949, och är närmast mer märkbar 1950 än 1940. 1950 var Sam Johansson *Metallarbetarens* huvudrecensent. Johansson hade börjat skriva i dags- och fackpress vid mitten av trettioalet, då han ännu själv var arbetare. Efterhand blev han chef för bokförlaget Arbetarkultur och teaterkritiker i *Ny Dag*.¹⁶⁾ I sina recensioner i *Metallarbetaren* 1950 framstår Sam Johansson som en kritiker som egentligen bara har sinne för realistisk diktning med sociala motiv. I nr 44 ställer sig t.ex. Johansson, som just berömt och rekommenderat nyutgåvan av Ivar Lo-Johanssons *Vagabondliv i Frankrike*, tillräckligt oförstående till Pär Lagerkvists *Barabbas*.¹⁷⁾ Inledningsvis vädrar Johansson sin besvikelse över Lagerkvists litterära utveckling — Lagerkvist "räknades / ... / en gång till de författare som stod arbetarklassen nära" men har nu förvandlats till "en celest gestalt bosatt någonstans bland molnen på den svenska diktens himmel." Visserligen karakteriserar Johansson *Barabbas* som ett "stilistiskt mästerverk". Men bokens problematik är honom främmande. Man "känner sig / ... / på något sätt lurad, då man lägger ifrån sig boken. Kanske beror det på /---/ att man vet att lidandet i vår egen tid är så stort samt bottnande i andra och socialt mer påtagbara orsaker än dem författaren berör." Det är fullt konsekvent att Per Nilsson-Tannér föredras framför Lagerkvist. Man "känner / ... / sig då mer upplyft genom läsningen av hans *Jag lille tredjeman* / ... / än av Pär Lagerkvists *Barabbas*. Men så berättar också Nilsson-Tannér med brinnande patos om riktiga och nu levande människor."

I *Metallarbetaren* 1950 recenserar endast en diktbok. Sten Selanders antologi *Den unga lyriken* (nr 44). Johansson noterar att antologin innehåller "en myckenhet läsbar äldre vers", och fortsätter: "Ett kors i taket vill man / ... / rita, då man finner att Erik Blombergs gravskrift över offren för Ådalsmorden tagits med som representantivt prov på Blombergs diktkonst." Blombergs "Gravskrift", som citeras i sin helhet är den enda dikt i antologin som Johansson nämner.

Det fanns annars diktsamlingar att recensera — nyss påpekades att 16 sådana omnämns under "Insänd litteratur" 1950. Det rörde sig bl.a. om Bertil Malmbergs *Med cyklopöga*, Bo Setterlinds *Poeternas himmel*, Stig Sjödins *Nattliga besök* och Maria Wines *Född med svarta segel*. Men de diktsamlingarna kom aldrig att nämnas i *Metallarbetaren*.

Lika litet som 1940 korrigerar litteraturartiklarna och -notiserna (inalles 7 sidor 1950) perspektiven i litteraturrecensionerna. Litteratursynen i ett bidrag som Carl Elof Svennings "Lyriken vill hjälpa oss leva" (nr 45), där Svenning bl.a. propagerar för den studieplan som Olof Lagercrantz utarbetat till hans och Helge Åkerhielms antologi *Svensk lyrik*, skiljer sig visserligen åtskilligt från Sam Johanssons recensioner. Svenning kritiserar exempelvis inga litterära riktningar. Men också Svenning tar främst fasta på dikningens sociala funktion och möjlighet att verka uppbyggligt, och han drar en parallell mellan den svenska lyriken och arbetarrörelsens kampdikter.

Fast "beredskapsdikt" inte har något särdeles gott anseende, därför att beteckningen kommit att reserveras åt en litteratur, som velat frammana konstlade eller i varje fall onyanserade stämningar, är verklig lyrik alltid ett slags beredskapsdikt, en diktning som vill bereda oss att möta livet på ett fruktbärande sätt. Därför är den svenska lyriken ett inte mindre viktigt kapitel för oss som folk och individer, än sånger och kampdikter visat sig vara för den folkrörelse som vill hålla hänförelsen och handlingsviljan vid liv.

1960 har utökningen av det allmänorienterande stoffet nått så långt, att tidningen innehåller en respektabel recensionsavdelning. I årgången anmäls 63 skönlitterära titlar. 51 av dem recenseras på den fasta recensionsavdelningen "Bokbaren", där "veckans barmästare" anmäler ett antal titlar, vanligtvis tre till fem. Recensionerna på denna avdelning är i allmänhet korta; i genomsnitt ägnas titlarna cirka tio rader vardera.

Det var 1957, under Gösta A. Svenssons redaktörstid, som "Bokbaren" introducerades. Överlag fick litteraturbevakningen ett kraftigt uppsving under Svenssons år som redaktör. Redan 1952, det år då Svensson tillträdde, utökades recenserandet märkbart och recensionsavdelningen, som döptes om till "Nya böcker", fick en ansiktslyftning. Att litteraturrecensionerna blev betydligt fler under 1950-talet ledde naturligen också till att den skönlitterära nyhetsbevakningen blev mer allsidig. Lyrikrecensioner blev t.ex. äntligen ett normalt inslag. I *Metallarbetaren* 1960 kan man bl.a. peka på två stort uppslagna recensionsartiklar av Stig Sjödin (nr 45 och 47) som handlar om nyutkommen lyrik; i den senare anmäls nya diktsamlingar av de fyra kvinnliga lyrikerna Elsa Grave, Anna Rydstedt, Ingrid Arvidsson och Gudrun Jacobsson.

Trots de vidgade perspektiven är likväl *Metallarbetarens* intresse för den sociala dikten fortfarande högst påtaglig. De fyra titlar som ägnades störst recensionsutrymme 1960 var t.ex. Alan Sillitoes *Lördagskväll och*

söndagsmorgon (nr 40), Ivar Lo-Johanssons *Proletärförfattaren* (nr 43), Eyvind Johnsons *Hans nådes tid* (nr 46) och Leon Uris' *Exodus* (nr 49). Alla fyra är romaner, och i alla är ett socialt eller samhällshistoriskt perspektiv tydligt närvarande. Det var f.ö. den historiskt intresserade Gunnar Gunnarson som recenserade *Hans nådes tid* och *Exodus*, vilket gör den speciella uppmärksamheten av dessa romaner ännu begripligare.

Litteraturbevakningens expansion under 1950-talet omfattar också artikelmaterial. I *Metallarbetaren* 1960 förekommer således 15 sidor litteraturartiklar och -notiser mot 7 sidor 1950. Det är helt uppenbart att artikelförfattarna sökte sig till *Metallarbetaren* särskilt då de ville ha stoff om samhällsanknuten dikt publicerat. Gunnar Gunnarson satte t.ex. många spår i *Metallarbetaren* under Gösta A. Svenssons period med artiklar om social och historisk diktning. Bl.a. publicerade han 1955 en artikelserie om diktaren och hans tid, som behandlade Geijer (nr 42), Almqvist (nr 43) och Rydberg (nr 49) och som Svensson särskilt framhävde i verk-samhetsberättelsen: "Gunnar Gunnarson har inlett en rad artiklar om diktaren och tiden, som särskilt tagit fasta på den sociala indignationens inspirerande roll för diktare med ett samhällskritiskt sinne."¹⁸) 1960 medarbetade Gunnarson med en artikelserie om den historiska romanen, som bl.a. tog upp Alexandre Dumas den äldres och Walter Scotts författarskap (nr 9 resp. nr 38) och Thomas Manns Josefböcker (nr 48).

Litteraturartiklarna i *Metallarbetaren* blev alltså fler under 1950-talet, vilket naturligtvis var ett utslag av Gösta A. Svenssons önskan att stärka läsekets kulturella insikter. Det var emellertid inte den enda förändringen. Också stoffets inriktning breddades, precis som vid litteraturrecensionerna. Visserligen dominerade fortfarande artiklar om den sociala dikten, men också helt andra litterära ämnen kunde tas upp. Inte minst Birger Normans "Vinkelskott", som publicerats i tidningen sedan 1958, kunde röra sig över hela det litterära fältet. Ett exempel bland många är vinkelskottet i julnumret 1960 (nr 50), som hette "En hjulbetraktelse" och innehöll reflexioner i anknytning till Harry Martinsons nya diktsamling *Vagnen*. Dessutom förekom fristående allmänlitterära bidrag. I *Metallarbetaren* 1960 skrev t.ex. Walter Dickson en artikel, "Pärlor och ris" (nr 9), om något så exklusivt som haikudikt.

Man måste också säga, att kvalitetsnivån hos de litteraturbevakande bidragen i *Metallarbetaren* radikalt höjdes på 1950-talet under Gösta A. Svenssons ledning. Det hänger samman med att tidningen nu erhöll mycket material från professionella kulturarbetare, till stor del skribenter med rätt kända namn. Adolf Stenbom och Ivar Norén hade haft kontakt med långt mindre kända bidragsgivare. På deras tid förefaller det mesta av det litteraturbevakande materialet att ha skrivits av utpräglat litteraturintresserade personer inom den politiska och fackliga arbetarrörelsen.

I kapitlet om *Metallarbetarens* författarkader framkom, att det efter andra världskriget växte fram en generation av författare som själva varit arbetare, men som efterhand bl.a. tack vare fackförbundspressens ökade intresse för kulturstoff, kunde livnära sig på sitt skrivande. Det var inte minst författare av denna typ som nu medarbetade i fackpressen som kulturdebattörer, som skönlitterära bidragsgivare och som författare av recensioner och artiklar om skönlitteratur. I *Metallarbetaren* 1960 förekommer t.ex. Sven O. Bergkvist, Birger Norman och Stig Sjödin bland recensenterna.

Litteraturrecensionerna i *Metallarbetaren* 1970 har på det hela taget en annan karaktär än de i 1960 års årgång. "Bokbaren" förekommer bara en enda gång (nr 1-2). Tidningen, som nu leddes av Kuno Beckholmen, föredrog att recensera ett mer begränsat antal böcker och i stället ägna dessa längre recensioner. 1970 anmäldes således 22 skönlitterära titlar på ett sammanlagt utrymme av 84 dm² ¹⁹), medan man 1960 hade recenserat 63 titlar på 60 dm².

Elva av de recenserade böckerna 1970 presenterades på avdelningen "Inom ramen", en avdelning där aktuella ämnen diskuteras över en eller två sidor. Det innebär att det litteraturbevakande materialet mycket mer än tidigare har blivit en integrerad del av det debatterande stoffet i tidningen. Detta märks också på att det är *Metallarbetarens* egna redaktionsmedlemmar som anmäler nyutkommen litteratur "Inom ramen", och på att det i första hand är svenska samtidskildringar som recenseras där. Anmälningarna "Inom ramen" saknar vidare helt eller delvis de traditionella litteraturrecensionernas kritiska granskning av textens rent litterära brister och förtjänster. Recensionerna "Inom ramen" är mer utformade som reportage — det var ju också journalister som skrev dem — och tar särskilt fasta på det samhällsdebatterande inslaget i böckerna. Det reportagemässiga draget förstärks av de många fotoillustrationerna och av att recensionerna "Inom ramen" ofta presenteras tillsammans med en uppföljande intervju med författaren, ett utdrag ur boken e.dyl. När redaktionsmedarbetaren Rolf Jansson anmäler Inga Lindsjös *Nöjd* (1970:12-13), en arbetsplatskildring där Domnarfvets Jernverk varit en av verklighetsförebilderna placeras således recensionen tillsammans med ett längre utdrag ur boken. Och när *Metallarbetarens* Inga Hamngren recenserar Maja Ekelöfs *Rapport från en skurhink* (1970:19-20), åtföljs hennes anmälan av en artikel om en metallarbetare som är städare. "Liksom Maja Ekelöf har han en hel del att säga om städarens människovärde", heter det i artikelns anknytande ingress.

På avdelningen "Inom ramen" tenderar gränsen mellan den skönlitterära recensionen och inlägget i samhällsdebatten att suddas ut. Utvecklingen är, på sitt plan en parallell till den på storstadspressens kultursidor,

där debatt om politiska frågor, sociala och ekonomiska problem m.m. just under 1960-talet börjar dyka upp sida vid sida med bokrecensionerna.²⁰⁾

Också de litteraturanmälningar i *Metallarbetaren* 1970 som inte place-rats "Inom ramen" gäller ofta litteratur som står *Metallarbetaren* särskilt nära. Tidningens medarbetare Bo Andersson gav t.ex. påfallande stort utrymme åt diktsamlingar av Stig Sjödin (nr 12-13), Birger Norman (nr 14) och Axel Österberg (nr 48) — tre författare som var välkända för *Metallarbetarens* läsekrets.

Litteraturrecensionerna i *Metallarbetaren* 1970 demonstrerar tydligt, att den samtida samhällsengagerade litteraturen var av stort intresse för tidningen. Men *Metallarbetaren* var naturligtvis inte odelat positiv till den. Som det framhölls i kapitlet "*Metallarbetaren* och kulturfrågorna", hade arbetarrörelsen ett problemfyllt förhållande till den nya samhällskritiska diktningen. Den klyfta mellan arbetarrörelsen och de intellektuella som växte fram på 1960-talet, upplevdes som beklaglig. Man irriterades emellanåt starkt av att författare utan arbetarbakgrund anklagade arbetarrörelsen för att ha svikit arbetarklassen, och man uppfattade mycket av den nya samhällskritiken som osaklig. Man såg det som en förutsättning för en ny förståelse mellan arbetarrörelsen och de intellektuella, att de senares erfarenheter och utgångspunkter skulle närma sig arbetarrörelsens. LO:s arbetsgrupp för kulturfrågor ställer sig t.ex. i *Fackföreningsrörelsen och kulturen* (1971) positiv till ett samarbete mellan LO och kulturarbetare som uppmärksammar arbetslivsfrågor. Men här finns ett men.

En förutsättning för att en verksamhet av det här slaget ska kunna fungera är givetvis att den bärs upp av verkliga insikter i de problem som ska belysas. Om kulturarbetarna får möjligheter att på nära håll följa det arbete de fackliga organisationerna bedriver, kommer detta enligt gruppens uppfattning att verka stimulerande på deras konstnärliga insatser samt skapa underlag för en fruktbar debatt mellan kulturarbetarna och fackföreningsrörelsens medlemmar liksom mellan dessa inbördes.²¹⁾

Samma ambivalenta hållning kan man möta i *Metallarbetarens* litteraturbevakning 1970. *Metallarbetarens* Bengt-Olov Linder gav t.ex. följande rapport från en uppsättning av Sara Lidmans pjäs *Marta, Marta* (1970:29-31).

En solig, men snålt blåsig lördagskväll i mitten av juni. Den lilla salongen är proppad av nästan bara ungdomar. Mest studenter och intellektuella och konstnärligt inriktade. Det är sista föreställningen av "*Marta, Marta*", Sara Lidmans hårt blixtrande folksaga. /---/ *Marta, Marta*. Det är själva folket alltså. Säger Sara själv i programbladet. /---/ *Marta* finns inte bland folket i salongen. Det är synd. Jag saknar henne. Hon finns bara på scenen. /---/ Det finns en annan viktig gestalt. Nämligen Agnar. Talesmannen. Förhandlaren. Ombudsmannen. Fackföreningen.

I sanningens namn: Han river åt sig ironins skratt i mängd. Agnar vill Marta gott. Agnar lyssnar till rörelsen. Men Agnar är bunden av kedjor.

Någon Agnar finns inte i salongen. Om han funnits där hade han blivit förbannad. Eller inte känt igen sig.

Frågan är: Finns Agnar i verkligheten? /---/ Är Sara realistisk? Kommer hon åt verkligheten? I Kiruna kom hon den mycket nära.

Men det hjälps inte. Personligen drömmer jag om att få läsa en stor, politisk, svensk roman med levande, riktiga människor. Det finns impulsgivare från andra länder. Till exempel mexikanaren Fuentes.

Linder tar inte avstånd från "Sara". Men det är tydligt att han uppfattar hennes skildring av fackföreningsrörelsen som tendentiös. Hennes samhällsuppfattning, som på väsentliga punkter avviker från en reformistisk samhällssyn, gör att han har svårt att se framställningen som realistisk. Och han antyder att uppsättningen blivit en intern angelägenhet för den intellektuella vänster och inte nått ut till folket.

Innan jag lämnar *Metallarbetarens* litteraturbevakning 1970 skall jag säga några ord också om det litterära artikelmaterial. Detta har långt mindre omfång 1970 än 1960 — 5 sidor 1970 mot 15 1960 — och mindre skarpa gränser mot litteraturrecensioner och reportage. De flesta litteraturartiklarna har 1970 placerats på avdelningen "Inom ramen", och likaså vid recensionerna rör det sig då om rapporter om samhällsknutna litterära nyheter, skrivna av tidningens journalister. Ett typfall är Inga Hamngrens "Författarcentrum fick inte störa produktionen" (nr 21-22), ett reportage om hur ett antal tyska och svenska författare i Författarcentrums regi besökte Svenska Metallverken i Västerås inom ramen för turnén "Samtal 70" för att försöka "knyta naturliga kontakter med arbetarna på deras arbetsplatser", som det heter i inressen.

Litteraturartiklarnas inriktning på aktualiteter medför, att det saknas litteraturhistoriskt stoff i *Metallarbetaren* 1970. Inte heller Birger Normans "Vinkelskott" reparerar den bristen, eftersom krönikeformen där favoriserar kommentarer till samtida händelser. Detta är ett nytt exempel på hur Gösta A. Svenssons efterträdare Sten Lundgren (red. 1961-1970) och Kuno Beckholmen (red. 1970-1977) ändrade inriktningen hos det allmänorienterande stoffet i *Metallarbetaren*. Vissa typer av kulturmaterial som Svensson gärna ville se i tidningen kom att betraktas som för svårt; bl.a. försvann sådant stoff som Gunnar Gunnarsons litteraturhistoriska essäer. Det bidrar till att ge *Metallarbetarens* litteraturbevakning 1970 en mer begränsad inriktning än den hade 1960.

1978 har bilden förändrats på nytt. Som framgick i förra kapitlet har olika faktorer i tiden gett litteraturen en extra stark ställning i 1978 års årgång. Detta har också kommit litteraturbevakningen till godo. Recensionsavdelningen i *Metallarbetaren* 1978 är så omfattande att den inte har någon motsvarighet i årgångarna före 1970. Enligt årsregistret 1978 anmäler tidningen 117 olika titlar, varav 77 skönlitterära verk.

1978 heter recensensionsavdelningen "Böcker". Avdelningen har inte längre samma nyhets- och debattjournalistiska prägel som 1970. Recensionerna är av mer traditionell typ och inriktade på det litterära verket som helhet, inte företrädesvis på aktualitetsvärdet hos dess innehåll. Litterärt sett är de otvivelaktigt mer informativa än de i 1970 års årgång.

Den ambitiösa litteraturbevakningen i *Metallarbetaren* 1978 kan ha ett visst samband med att delar av den reformistiska arbetarrörelsen fått ett mer engagerat förhållande till kulturen under 1970-talet. Det är ett engagemang som tydligast kommit till uttryck i ett växande intresse för arbetarrörelsens historia, exemplifierat av de studiecirkel i ABF:s regi som inspirerats av Sven Lindqvists *Gräv där du står* (1978)²²) och av sommar-, amatör- och arbetarspel som *Spelet om Norbergstrejken* eller *Spelet om Sundsvallsstrejken*.²³)

Bokannonser 1937-1978

Som tidigare nämnts började *Metallarbetaren* på nytt införa annonser i samband med sin modernisering 1937. Bokannonserna var då länge ett mycket markant inslag i reklamen i tidningen. Hur bokannonseringen i *Metallarbetaren* kvantitativt utvecklades, framgår av följande uppställning.

	1940	1950	1960	1970
Dm ²	59.8	131.6	132.8	25.1
Antal sidor med bokannonser i resp. årg.	10.3	22.7	22.1	4.1
Skönlitteraturens % av annonseringen	39.3	27.2	11.0	6.0

Annonserna för skönlitteratur utgjorde, som man ser, bara en mindre — och ständigt krympande — del av bokannonserna i *Metallarbetaren*. De flesta sådana annonser gällde i stället fackteknisk litteratur, hobbylitteratur, uppslagsverk eller praktverk. Praktiskt taget alla bokannonserna var försedda med beställningskupong — annonsörerna såg uppenbarligen *Metallarbetaren* främst som ett forum där de genom postordersystemet kunde nå en "bred" publik. Det gjorde de kanske inte utan rätt — enligt Sten Taberman, *Metallarbetarens* annonschef 1942-1975, gav annonserna i tidningen "goda kupongsvar".²⁴)

Annonseringens postorderprägel medförde, att *Metallarbetarens* annonser för skönlitteratur bara vid speciella tillfällen informerade om nyskriven litteratur. Typfallet är snarare Saxon & Lindströms erbjudande 1940: " 'Populära Romaner' i 15 band! Äventyr och Romantik erbjödes

Er i dessa underhållande, lättlästa 15 romaner à 1:90 pr bok, skrivna av över hela världen uppskattade författare. För endast 1:90 var 14:de dag blir Ni ägare till denna populära serie.” (nr 41). I serien ingick bl.a. Hugh Walpoles *Familjens ära*, Jerome K. Jeromes *Tre män i en båt* och John Buchans *Afrikas sista konung*. I *Metallarbetaren* 1950 och 1960 är det annonser för de välkända billighetsserierna från Bonnier, Folket i Bild och Tiden som gör sådana postordererbjudanden.

Som framgår av uppställningen saknar 1970 års årgång av *Metallarbetaren* nästan helt annonser för skönlitteratur. Också på annonsområdet har emellertid skönlitteraturen en starkare ställning i 1978 års årgång än i 1970 års. 1978 finner man t.ex. i *Metallarbetaren* nio helsidesannonser för Folkrörelsernas bokklubb, en bokklubb som startat 1975 för att erbjuda god litteratur till överkomligt pris, och som faktiskt hade *Metallarbetaren* som en av initiativtagarna.²⁵) Bland månadsböckerna som *Metallarbetaren* gjorde reklam för 1978 fanns bl.a. Sven O. Bergkvists *Drömmen om Amerika* (nr 21-22), Tora Dahls *Fosterbarn* (nr 36) och Alex Haleys *Rötter* (nr 45). Det är intressant att kunna konstatera att t.o.m. bokannonseringen i *Metallarbetaren* 1978 på sitt sätt speglar det tydligt markerade intresse för den realistiska och sociala dikten som arbetarrörelsen hade under 1970-talet.

Slutord

Litteraturbevakningen och bokannonserna i *Metallarbetaren* 1890-1978 bryter knappast mot det mönster som framträdde i tidningens övriga litteratur- och kulturmaterial. Det är naturligt att sluta kapitlet och boken med att ge en sammanfattande beskrivning av det mönstret.

Att *Metallarbetaren* är en facklig organisationstidning, knuten till den reformistiska arbetarrörelsen, präglar allt stoff i tidningen, även det kulturella. Historien om tidningens litterära innehåll hänger, indirekt men omisskännligt, samman med den reformistiska arbetarrörelsens historia. Under pionjärperioden var de skönlitterära bidragen i stor utsträckning indignationsdiktning riktad mot de rådande samhällsförhållandena. Det demokratiska genombrottet, speciellt den allmänna rösträtts införande 1918, gav efterhand litteraturen i *Metallarbetaren* en ändrad funktion. Dikter, noveller och följetonger blev mindre agitatoriska och fick en mer underhållande eller kulturhistorisk inriktning. Dock gjorde sig nyttyosynpunkterna fortfarande starkt gällande i kultur- och bildningsdebatten i tidningen, som särskilt var anlagd på att uppmana läsekretsen att delta i bildningsarbetet — det gällde för arbetarna att skaffa sig sådana kunskaper att de kunde bli dugliga företrädare för arbetarrörelsen i olika demokratiskt valda församlingar. Först på 1940-talet började *Metallarbetaren* på allvar uppmuntra läsarna till kulturell aktivitet för kulturens egen

skull. Arbetslivet och fritiden hölls nu mer isär, och läsning av god skönlitteratur sågs i tidningen som en högvärdig fritidssysselsättning. Men man får komma ihåg, att det underförstått i första hand var social diktning som avsågs.

Också i fortsättningen har social, realistisk diktning, gärna med anknytning till arbetarklassens liv, varit den ojämförligt mest uppmärksammade i *Metallarbetaren*, något som är nästan självklart när man betänker att det är den typ av litteratur som mest direkt tangerar *Metallarbetarens* primära intressesfär, metallarbetarnas livsvillkor.

I principiella sammanhang, som vid utarbetandet av kulturpolitiska riktlinjer, har den reformistiska arbetarrörelsen under efterkrigstiden brukat hänvisa till den demokratiska socialismens principer om individens andliga frihet och anbefalla en neutral hållning till kulturens innehåll och funktion. Denna övergripande och teoretiska kultursyn genomsyrar där emot inte det praktiska arbetet med kultur inom arbetarrörelsens institutioner. Huvuddragen i *Metallarbetarens* litterära stoff visar ju att tidningen i praxis haft starka preferenser för samhälls- och arbetaranknuten litteratur, och har det fortfarande.

NOTER

Anmärkningar

I noterna används följande förkortningar:

J = Järnarbetaren.

M = Metallarbetaren.

SAPk p = Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis kongress. Protokoll.

Svf 1 = Svenska folkrörelser. 1. Nykterhetsrörelse. Poliisk arbetarrörelse. Fackföreningsrörelse. Folkbildning. Kooperation, red. Sigfrid Hansson, Stockholm 1936.

Svflx = Svenskt författarlexikon.

SvMh 1 = John Lindgren, Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 1. 1888—1905, Stockholm 1938.

SvMh 2 = John Lindgren, Herbert Tingsten & Jörgen Westerståhl, Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 2. 1906—1925, Stockholm 1948.

SvMh 3 = Pär-Erik Back, Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 3. 1925—1940, Stockholm 1963.

SvMh 4 = Pär-Erik Back, Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 4. 1940—1956. /---/, Stockholm 1977.

SvMhb = Svenska Metallindustriarbetareförbundets handbok.

SvMk m = Svenska Metallindustriarbetareförbundets kongress. Motioner.

SvMk p = Svenska Metallindustriarbetareförbundets kongress. Protokoll.

SvMv = Svenska Metallindustriarbetareförbundets verksamhetsberättelse.

I. INLEDNING

1. Fackföreningsrörelsen och kulturen. Rapport från LO:s arbetsgrupp för kulturfrågor, Stockholm 1971, s. 96 f.
2. Utom arbetena som i det följande nämns i texten kan man visa till två undersökningar som helt eller delvis rör Metallarbetaren: Lena Hörngrens och Ulla Samuelssons *Vad innehåller fackförbundstidningarna? En studie av Byggnadsarbetaren, Metallarbetaren, SIA och Statsanställd*, examensarbete vid Journalisthögskolan i Göteborg 1971 och Annika Gustavssons *Skönlitterär prosa i tidningen Metallarbetaren 1925-1965*, trebetygsuppsats vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Göteborg 1973.
3. *Tidningen Lantarbetaren 1908—1966. Ett register med företal av Ewald Jansson och historik av Lars Furuland*, Uppsala 1967.
4. *Kulturstoffet i LO:s fackförbundstidningar. Preliminär redovisning av en undersökning av årgång 1969*, s. 1. Uppsatsen förvaras vid Avdelningen för litteratursociologi i Uppsala.
5. *Fackföreningsrörelsen och kulturen*, s. 97.
6. Sigurd Klockare, "Fackförbundspressen", *Tiden* 1947:9, s. 542.
7. Vid mätningen har bidragens längd mätts i hela spaltcentimeter — bidrag som t.ex. varierat mellan 11.5 och 12.4 cm har registrerats som 12 cm. Illustrationer som tillhör bidragen har också uppmätts.

II. METALLARBETAREN 1890—1978

1. *SvMh 2*, s. 509 f och Karl Lund, "Järnarbetaren", *J* 1913:51-52.
2. *SvMh 1*, s. 63, 78 och 80 ff.
3. *SvMh 1*, s. 98.
4. Ivar/ N/orén/, "60 årgångar", *M* 1950:1-2. Protokollen från 1889 års kongress är numera förkomna. Det verkar emellertid uppenbart, att även Norén haft tillgång till dessa protokoll.
5. *SvMh 1*, s. 145.

6. Protokoll från Svenska järn- och metallarbetareförbundets styrelsesammanträde 23/11 1890, § 6. Protokollen förvaras i Metalls arkiv i Stockholm.
7. *SvMk* p 29/12 1890, § 7. Avskrift av originalprotokollen som är förkomna. Avskriften förvaras i Metalls arkiv i Stockholm.
8. *SvMh* 1, s. 106.
9. Torvald Karlboms *Den svenska fackföreningsrörelsen*. Stockholm 1955, s. 39 ff upplyser om fackförbunden i Sverige 1886-1899. Uppgifterna om fackförbundspressen de nämnda åren har hämtats från Bernhard Lundstedts *Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi enligt Publicistklubbens uppdrag*, 2 och 3, Stockholm 1896—1902, samt från katalogen vid universitetsbiblioteket i Lund. De femton startade fackförbundstidningarna 1887—1899 var: *Målarnes Facktidning* (1887), *Svensk Typograf-Tidning* (1888), *Järnarbetaren* (1890), *Träarbetaren* (1890), *Bokbindarnes Facktidning* (1893), *Skoarbetarnes Tidning* (1893), *Gjutaren* (1894), *Tidning för Sveriges Tunnbinderiarbetare* (1896), *Bageri-Arbetaren* (1897), *Stenarbetaren* (1897), *Bleck- och Plåtslagaren* (1898), *Grofarbetaren* (1898), *Transportarbetaren* (1898), *Sågverks- och Brädgårdsarbetaren* (1899), *Tobaksarbetaren* (1899).
10. Stig Hadenius, Jan-Olov Seveborg & Lennart Weibull. *Socialdemokratisk press och presspolitik 1899—1909*, Stockholm 1968, s. 173.
11. Op. cit., s. 41 f.
12. Op. cit., s. 103.
13. Innehavaren av förtroendemannens uppdrag kallades under kortare perioder korresponderande sekreterare eller förrättningsförare. Se *SvMh* 1, s. 215 och 238 f. Enligt förbundets stadgar var det förtroendemannen som hade "att redigera och utgifva förbundets organ i öfverensstämmelse med kongressens beslut." Se *SvMk* m 1897, s. 19. *Järnarbetarens* vinjett 1894 och 1895 uppger förbundsstyrelsen som redigerare. Det var emellertid förbundets korresponderande sekreterare, Ernst Blomberg, som skrivit det mesta av tidningens innehåll de åren. Se *SvMk* m 1895, s. 64.
14. *SvMh* 1, s. 100.
15. *Stadgar för Svenska Järn- och Metallarbetareförbundet*, Stockholm 1889, s. 4.
16. *SvMh* 1, s. 97 f och 100.
17. *SvMk* p 29/12 1890, § 7.
18. Norén, "60 årgångar" (upplaga), *SvMh* 2, s. 803 (medlemmar).
19. *SvMv* 1896, s. 3.
20. *SvMv* 1900—1901, s. 50 f.
21. *SvMh* 1, s. 576 ff.
22. *SvMh* 1, s. 214 ff.
23. *SvMh* 1, s. 232. Att Blomberg var verksam just som kopparslagare till 1896 uppges i *Svf* 1.
24. *SvMh* 1, s. 238 f.
25. *SvMh* 1, s. 218 och 234 f.
26. *Svf* 1.
27. *SvMk* m 1895, s. 64. Jfr *SvMh* 1, s. 232 f.
28. *SvMk* m 1895, s. 63.
29. Lundstedt, a.a., 3, s. 450.
30. *SvMk* m 1895, s. 63.
31. *SvMh* 2, s. 165 f.
32. *Svenska järn- och metallarbetareförbundets cirkulär nr 5 1906*, Stockholm 1906. Cirkuläret förvaras i Metalls arkiv i Stockholm.
33. *SvMh* 2, s. 167 f.
34. Se exempelvis *SvMk* m 1895, s. 41 (motion 26 a), *SvMk* m 1899, s. 22 (motion 67) eller *SvMk* m 1902, s. 32 (motion 82).
35. *SvMk* m 1897, s. 44 (motion 13 b).
36. *SvMk* m 1895, s. 63 f.

37. Distributionssättet framgår av *SvMk* m 1913, s. 100 (motion 76) och s. 113 (utlåtandet över motion 76).
38. *SvMk* m 1909, s. 58 (motion 149).
39. *SvMk* m 1913, s. 100 (motion 76).
40. *SvMh* 2, s. 141.
41. *SvMh* 2, s. 139.
42. "Beslutet om Järnarbetarens utgifvande som veckotidning", *J* 1907:1-2.
43. *SvMv* 1907, s. 141 f.
44. *SvMk* p 1904, s. 77.
45. *SvMv* 1907, s. 141 (J. Th. Johansson), *SvMv* 1914, s. 45 (L. Lindfors), *Svf* 1 (J.-O. Johansson), *Svf* 1 (K. Lund) och *SvMh* 3, s. 344 (A. Stenbom).
46. I *Kooperatören — Konsumentbladet — VI. Konsumentkooperativ press och kultursyn 1899—1974. En bibliografi med inledande historik*, Uppsala 1975, påpekar Gunnar Elveson att ett kännetecken för organisationstidningen är, att den ofta "övervakas eller till och med redigeras / ... / av personer som är organisationsfolk i första hand och oerfarna som journalister." (s. 46) Elveson bygger sitt resonemang fr.a. på R. Fergusons handbok *Editing the Small Magazine*, New York 1958.
47. Hadenius, Seveborg & Weibull, a.a., s. 143 f.
48. *SvMh* 2, s. 803 (1907) och *SvMh* 3, s. 499 (1936).
49. Den 1/1 1937 var upplagan 104.000 ex. Se *SvMv* 1938, s. 184.
50. *SvMh* 2, s. 372.
51. *SvMh* 2, s. 637.
52. Jfr *SvMh* 2, s. 803 och *SvMh* 3, s. 499, tabellen "Medlemmar, avdelningar och kontingent".
53. *SvMv* 1910, s. 62 (*J:s* nettokostnad) och s. 59 (förbundets utgifter), *SvMv* 1920, s. 326 och 329 (*M:s* nettokostnad) och s. 329 (förbundets utgifter) och *SvMv* 1930, s. 140 och 143 (*M:s* nettokostnad) och s. 143 (förbundets utgifter). Med nettokostnad menas utgifter minus inkomster.
54. *SvMk* m 1913, s. 100 f (motion 78).
55. *SvMk* p 1913, s. 65 och 69. Jfr *SvMh* 2, s. 403 f.
56. *SvMh* 3, s. 74 f.
57. *SvMk* p 1919, s. 45 och 49.
58. Jfr tidningens annonsintäkter 1935—1937. *SvMv* 1935, s. 134, *SvMv* 1936, s. 166 och *SvMv* 1937, s. 268.
59. *SvMv* 1909, s. 112, *SvMv* 1939, s. 234 f och *SvMv* 1969, s. 80. Sidorna anger tidningens inkomster och utgifter respektive år.
60. K/uno/ B/eckholmen/, "Tabermännen och Metall", *M* 1975:3. Sven Taberman var *Metallarbetarens* annonschef 1942—1975; inget tyder på att det fanns någon på posten före honom.
61. *SvMh* 2, s. 169.
62. *SvMk* p 1929, s. 93 ff (motion 15—17) och *SvMk* p 1932, s. 108 ff (motion 123—126).
63. *SvMk* p 1929, s. 97 f och *SvMk* p 1932, s. 111 f.
64. *SvMk* p 1932, s. 111.
65. *SvMk* p 1929, s. 97.
66. *SvMh* 1, s. 333.
67. Jörgen Westerstähl. *Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem. Verksamhetsformer. Förhållande till staten*, Stockholm 1945, s. 216 f.
68. *SvMh* 2, s. 647.
69. *SvMh* 3, s. 74 och 76.
70. *SvMh* 3, s. 74 ff och s. 235 ff.
71. F. O. Björkman (red. 1890—93), deltog som socialdemokratisk representant i folkriksdagarna 1893 och 1896. (se *Svf* 1). Ernst Blomberg (red. 1894—1907) blev 1903 den första socialdemokraten i Stockholms stadsfullmäktige. (se *Svf* 1). John Th. Jo-

hansson (red. 1907—11) var ledamot av riksdagen för SAP 1908—11 (enligt *Svf* 1). Johan-Olov Johansson (red. 1913) tillhörde redan i sin ungdom SAP (enligt *Svf* 1). Karl Lund (red. 1913—35) var medlem i SAP (enligt *Svf* 1). Adolf Stenbom (red. 1935—47) var i hela sitt vuxna liv socialdemokrat (enligt Ivar Norén i "En reformator. Husumspojken och Atlas-arbetaren som blev tidningsman", *M* 1947:23). Gösta A. Svensson (red. 1952—61) kom tidigt med i den socialdemokratiska arbetarrörelsen (enligt Åke Nilssons, "Redaktören fyller 50", *M* 1960:46).

72. *SvMh* 2, s. 533 f.
73. *SvMk* p 1973, s. 680.
74. *SvMh* 3, s. 345.
75. *SvMk* m 1909, s. 56 ff (motion 147 och 148).
76. *SvMk* p 1909, s. 117.
77. *SvMk* p 1913, s. 67 f.
78. *SvMk* p 1922, s. 59 (motion 18), *SvMk* p 1926, s. 63 (motion 18 och 19) och *SvMk* 1935, s. 245 f (motion 102). Se även not 37 och 38.
79. *SvMk* m 1913, s. 100 (motion 76) och s. 113 (utlåtandet).
80. *SvMh* 3, s. 343.
81. Kongressen hölls 15—22 september 1935. Se *SvMk* 1935.
82. *SvMh* 3, s. 344 f.
83. *SvMk* p 1935, s. 243 ff (motion 99 och 101) och s. 250 (kongressens bifall).
84. Elveson, a. a., s. 26 och 29.
85. Klockare, a. a., s. 542.
86. *SvMh* 3, s. 359 f.
87. *SvMk* p 1935, s. 248.
88. Förbundsstyrelsen framhöll för kongressen 1935, att *Metallarbetaren* vid en modernisering måste överge det arbetarföretag som tryckte tidningen. Se *SvMk* p 1935, s. 248.
89. *SvMv* 1956, s. 152.
90. *SvMv* 1961, s. 44.
91. *SvMv* 1951, s. 213.
92. Uppgifter om antal sidor och nummer bygger på egna iakttagelser. Upplysningar finns även i *SvMv*. För uppgifter om upplagan se *SvMv* 1940, s. 141, *M* 1950:50, s. 32, *SvMv* 1960, s. 71, *SvMv* 1970, s. 68 och *SvMv* 1978 s. 75.
93. *SvMv* 1940, s. 148 f. (*M*:s nettokostnad) och s. 149 (förbundets utgifter), *SvMv* 1950, s. 112 och 115 (*M*:s nettokostnad) och s. 115 (förbundets utgifter), *SvMv* 1960, s. 152 f (*M*:s nettokostnad) och s. 153 (förbundets utgifter), *SvMv* 1970, s. 128 f (*M*:s nettokostnad) och s. 129 (förbundets utgifter), *SvMv* 1978, s. 149 f (*M*:s nettokostnad) och s. 150 (förbundets utgifter).
94. *Metallarbetarens* redaktörer 1952-1978 hade arbetat i följande tidningar: Gösta A. Svensson i *Ny Tid*, *Afton tidningen* och *Beklädnadsfolket* (se *Publicistklubbens porträttmatrikel* 1952. /---/ utg. av Gunnar Wijkmark, Stockholm 1951), Sten Lundgren i *Nya Norrland* och *Afton tidningen* (se *G/östa! /A/ Svensson/*, "Vår tidning inför 1957", *M* 1957:1-2), Kuno Beckholmen i *Ny Tid* (se "Vi skiftar om på redaktionen", *M* 1961:9), Per Åhlström i *Arbetet* (se "Nya i Metallarbetaren", *M* 1973:7).
95. 1936 innehöll årgången 408 sidor. En sidas textyta var 8.4 dm². Hela årgångens volym: 3427.2 dm².
1940 innehöll årgången 832 sidor. En sidas textyta var 5.8 dm². Hela årgångens volym: 4861.0 dm².
1970 innehöll årgången 1408 sidor. En sidas textyta var 6.1 dm². Hela årgångens volym: 8627.5 dm².
96. *SvMh* 4, s. 374 och Gösta A. Svensson, "Internationell dalmis", *M* 1960: 27-28. Först 1957 började *Metallarbetaren* på någon av tidningens sista sidor upplysa om hela redaktionens sammansättning.

97. "Vi skiftar på redaktionen", *M* 1970:3-4.
98. *SvMv* 1939, s. 227.
99. Se "Metallarbetaren. Register för år 1970". Registret förekommer bl.a. tillsammans med bibliotekens kompletta årgångar.
100. *SvMv* 1939, s. 226.
101. Se exempelvis *SvMv* 1946, s. 213 eller *SvMv* 1951, s. 213.
102. *SvMv* 1945, s. 200 f.
103. Per Meurling, "Vad kan Mao lära oss?", *M* 1970:37 och Jan Olsson, "Visst vill vi komma med i EEC men inte till vilket pris som helst", *M* 1970:50.
104. Se exempelvis Sten Lundgren, "Vi provkör Taunus 17M", *M* 1965:1 eller Wiking Höök, "SAAB satsar på lång sikt", *M* 1970:42.
105. Uppställningen återfinns i *Kulturstoffet i LO:s fackförbundstidningar. Preliminär redovisning av en undersökning av årgång 1969*. Uppsatsen förvaras vid Avdelningen för litteratursociologi i Uppsala, och dess resultat återges i "Kulturmaterialet i fackförbundspressen" i *Fackföreningsrörelsen och kulturen*, där den anförda uppställningen emellertid ej är med.
106. Naturligtvis kan jag inte veta hur materialet i *Metallarbetaren* fördelar sig på uppsalaundersökningens 15 kategorier. Men jag håller det för troligt, att de fasta avdelningarna som jag namnger registreras under kategorierna inom parentes. Lars Furuland har godkänt mitt resonemang. Brev från Furuland, Uppsala 18/1 1977.
107. *SvMv* 1970, s. 67.
108. *SvMk* p 1938, s. 229 och 238. Kongressbeslutet verkställdes enligt *SvMv* 1938, s. 186.
109. *SvMk* p 1938, s. 222 ff.
110. *SvMk* p 1938, s. 228.
111. *Läsvärdesundersökning m.m. av tidningen Metallarbetaren. En undersökning utförd för Metallarbetaren mars-april 1953*, av Institutet för Marknadsundersökningar AB, s. 20. Undersökningen förvaras på *Metallarbetarens* redaktion.
112. Lennart Weibull, *Läsvärdesundersökning Metallarbetaren. Några kommentarer till ett tabellmaterial*, Göteborg 1977, s. 1 och 4. Uppsatsen förvaras på Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.
113. Op. cit., s. 7 och "Hur läses Metallarbetaren? Stor läsvärdesundersökning ger besked", *M* 1953:43, en presentation och bearbetning av 1953 års läsvärdesundersökning (jfr not 111).

III. METALLARBETAREN OCH KULTURFRÅGORNA

1. Man saknar här i kapitlet hänvisningar till *Mera ljus! Socialdemokraternas kultursyn fram till andra världskriget* av Per Gustavsson, Lars Rydquist & Åke Lundgren, Stockholm 1979. Boken utkom emellertid så sent, att jag inte kunde utnyttja den i arbetet med "Metallarbetaren och kulturfrågorna".
2. *SvMk* p 1957, s. 275.
3. *Människan och nutiden*, Stockholm 1952, s. 7.
4. Jfr Sven Nilsson, "Den kulturpolitiska debatten under 1960-talet", i *Idéer i kulturpolitiken. Studier utgivna av Kulturrådet*, Stockholm 1970, där det påpekas att omprövningen av det traditionella kulturbegreppet "förefaller ha varit ett viktigt inslag i 1960-talets kulturpolitiska debatt." s. 135.
5. Sven Nilsson, *Kulturmaterialiet i storstadspressen under 1960-talet. En deskriptiv innehållsanalys*, Lund 1974, s. 3.
6. Om socialismens ökade och liberalismens minskade styrka inom arbetarrörelsen se Knut Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige. 1. Den svenska arbetarrörelsens uppkomst och förening med socialismen*, ny utgåva, Stockholm 1971, s. 113 ff.

7. *Arbetarnes Bildningsförbund. Riksförbund för biblioteks- och föreläsningsverksamhet. Verksamhetsberättelse för tiden 16 nov. 1912 — 31 maj 1913*, Stockholm 1913, s. 2.
8. Anna Sörensen, *Det svenska folkundervisningsväsendet 1860—1900*, Stockholm 1942, s. 126 ff.
9. Op. cit., s. 149 ff.
10. Torsten Gårdlund, *Industrialismens samhälle*, Stockholm 1942, s. 312.
11. Op. cit., s. 336 ff.
12. Op. cit., s. 380 f. Gårdlund är benägen att betrakta arbetarnas bostadsförhållanden i Stockholm i slutet av 1800-talet som relativt gynnsamma. Men det siffermaterial han tar fram, visar att arbetarna i allmänhet var trångboddade. Inte mindre än 42.2 % av arbetarna bodde 1895 i ett rum och kök och 16.5 % i ett rum utan kök.
13. *SvMk* p 1909, s. 241 ff.
14. *SvMk* p 1913, s. 122 ff, citatet s. 123.
15. *SvMk* p 1916, s. 106 f (utlåtande nr 4).
16. *SvMk* p 1919, s. 38.
17. Se *SvMhb* 1926, s. 116, *SvMhb* 1945, s. 114 eller *SvMhb* 1970, s. 143.
18. *SvMhb* 1926, s. 118. Exakt lika eller till innebörden överensstämmande textställen finns i samtliga utgivna handböcker 1926—1970.
19. Se *SvMv* 1922, s. 134, *SvMv* 1928, s. 171 eller *SvMv* 1939, s. 214.
20. *SvMhb* 1948, s. 137.
21. *SvMhb* 1926, s. 118.
22. *SvMv* 1970, s. 82.
23. *SvMhb* 1970, s. 145 ff.
24. *SvMv* 1978, s. 90 (studiekostnader) och s. 150 (förbundets utgifter).
25. Se exempelvis *SvMv* 1938, s. 185 eller *SvMv* 1946, s. 213. 1938 nämndes f.f.g. *Metallarbetarens* uppgift som studiebefrämjare, eftersom Metall detta år började behandla tidningen i ett separat avsnitt i sin verksamhetsberättelse. Men *Metallarbetaren* hade naturligtvis sedan länge haft denna uppgift i studiesammanhangen.
26. Som exempel kan nämnas Sigfrid Låas, studiekommitterad ("Höstens studieverksamhet bland Stockholms metallarbetare", *M* 1926:32), Fritjof Ekman, förbundsordförande ("Vår andliga utrustning får ej försummas!", *M* 1931:42), Arne Geijer, studieombudsman ("Våra studier", *M* 1945:37) eller Gösta A. Svensson, *Metallarbetarens* redaktör ("Studiearbetets yttersta syften", *M* 1959:39).
27. Se "Studiearbetet", *M* 1923:41, Ekman, a.a. eller Anders/ Nilsson, "Bildningsarbetet", *M* 1931:43.
28. Se Ax. A., "Arbetarna, studieverksamheten och skönlitteraturen", *M* 1927:50-51, Konrad Falk, "Några reflexioner om 'bildning och böcker'", *M* 1930:36 eller Martin Stattin, "Bildningskampen och människovärdet", *M* 1945:3.
29. Se Leon Larsson, "Konsten och folket", *M* 1914:49, Rickard Sandler, "Kulturarv och kulturarbete", *M* 1927: 18 f eller Alrik Arne, "Socialismen och kulturen", *M* 1928:16.
30. Se Oscar Olsson, "Arbetarkultur", *M* 1929:21, E.T.Z., "Arbetarörelsen och den borgerliga kulturen", *M* 1934:28 eller "Parti- och klasskultur", *M* 1934:34, osignerad ledare, m.a.o. skriven av *Metallarbetarens* dåvarande redaktör Karl Lund.
31. Se Åke Lind, "Arbetaren och litteraturen. Några ord om arbetarediktningens avarter och den 'kolorerade faran'", *M* 1929:50, Edvard Vilhelmsson, "Du och litteraturen!", *M* 1931:24 eller Sven Andersson, "Skönlitteraturens plats i studiearbetet", *M* 1931:42.
32. Exempel på bidrag av folkbildningsmän är Oscar Olssons a.a., Rickard Sandler a.a. och Adolf Wallentheims, "Demokrati och kulturarbete", *M* 1935:31. De mer kända folkbildningsmännens inlägg var ofta inte författade direkt för *Metallarbetaren* utan återgavs i en eller annan form av tidningens redaktör.
33. Exempel på bidrag av fackföreningsmän är Konrad Falks a.a., Karl Lunds a.a. och Edvard Vilhelmssons a.a. De tre är biograferade i *Svf* 1.
34. Se Eric Hultberg, "Vad är allmänbildning?", *M* 1942:38, Sven G. Strand, "Böckernas

- sällskap", *M* 1943:7 eller Bo Carlson, "Om sommaren sköna ...", *M* 1946:25-26.
35. Se Eric Hultberg, "Fritidsstudier och sunda nöjen", *M* 1943:6, El Appell (Elsa Appelquist), "Den kolorerade faran", *M* 1944:46 eller John Åberg, "Vår andliga kost", *M* 1947:17.
 36. Se Bo Carlson, "Vi läser", *M* 1941:41, Strand, a.a. eller Stattin a.a.
 37. Bland de identifierade kan nämnas Elsa Appelquist (El Appell) som var kåsör i *Metallarbetaren* och Sven G. Strand som var medarbetare i tidningen (*SvMv* 1943, s. 178), samt Bo Carlson och John Åberg som båda var fackföreningsfunktionärer (jfr Carlsons a.a. och I/var/ N/orén/, "Novellpristävlan avgjord", *M* 1948:37-38) och medarbetare i *Metallarbetaren* (*SvMv* 1944, s. 196 och *SvMv* 1946, s. 214).
 38. *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. De 27 punkterna med motivering*, Stockholm 1944. Jfr *SAPk* p 1944, s. 403 (kongressens bifall).
 39. *SAPk* p 1948, s. 89 ff.
 40. Ove Sandell, *Arbetets Bokens dag 1937-1962. En jubileumsskrift*, Malmö 1962, s. 8. Många av de kulturbefrämjande åtgärder som nämns på s. 43 omtalas även av Erik Gamby i "Partiernas kulturpolitiska mål", i *Idéer i kulturpolitiken*, s. 25.
 41. Bror Ejve, *Det var på Tiden. Till Tidens förlags 50-årsjubileum i oktober 1962*, Stockholm 1962, s. 186.
 42. Arne Hirdman, *Alla tiders folkböcker. Ett bidrag till den billiga bokens historia*, Stockholm 1950, s. 130.
 43. Gamby, a.a., s. 25.
 44. *Boklotteriet tjugofem år 1948-1973*, Stockholm 1973, s. 40. Om Folkrorelsernas konstfrämjande se *Bonniers lexikon*.
 45. *Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1947*, Stockholm 1947, FK. Nr 22:25-49, AK. Nr 25:13-42.
 46. Kongressen anslöt sig enhälligt till ett uttalande enligt vilket betänkanudet *Människan och nutiden* var: "ett värdefullt underlag för den fortsatta diskussionen /..." vars "riktlinjer bör kunna spela en betydande roll för kulturpolitiken, såväl från det allmännas som från organisationsvärldens sida." *SAPk* p 1952, s. 164. Uttalandet ligger till grund för påståendet att *Människan och nutiden* är ett av SAP "stadfäst" program. För resonemanget om "inre" och "yttre miljö", se *Människan och nutiden*, s. 7.
 47. *Människan och nutiden* diskuterades 1952 i artiklarna: Gösta A. Svensson, "Människan och nutiden", *M* 1952:22-23, James Rössel, "Principer och program", *M* 1952:27-28 och "Kultur efter noter", *M* 1952:29-30.
 48. Se G/östa/ /A/ S/vensson/, "Vår kulturkamp", *M* 1954:10, Anders Sundström, "Den menlösa friheten", *M* 1954:22 eller Axel Osterberg, "Gangsterlitteratur eller litteraturgangsters", *M* 1959:17.
 49. Nilsson, "Redaktören /.../".
 50. Se Gösta A. Svensson, "Vår kulturkamp", "Levnadsstandard och livsstil", *M* 1955:33-34 eller "Den farliga kulturkapitalismen", *M* 1956:13-14.
 51. Se Walter Dickson, "Vad är att göra?", *M* 1954:28-29, "Avspändhet och stilskolning", *M* 1955:46 eller "En mänsklighet att sjunga om", *M* 1957:50.
 52. Se Rudolf Berner, "Folkets park — Europas största teater", *M* 1953:9, "ABF-abc", *M* 1953:11 eller "Vad är och vad gör Nordisk Tonefilm?", *M* 1953:23-24.
 53. *SvMv* 1953, s. 58.
 54. Birger Norman, *Vinkelskott*, Stockholm 1973, förordet.
 55. *SvMv* 1959, s. 145.
 56. Rudolf Berner skrev på 1930-talet i den syndikalistiska *Arbetaren* men blev på 1950-talet *Arbetets* lokalredaktör i Lund (Kjell A. Johansson, "Rudolf Berner död", *Dagens Nyheter* 15/3 1977). Walter Dickson har medarbetat i *Ny Tid*, *Aftontidningen* och *Arbetet* (*Svflx* 1941-1950) och Birger Norman bl.a. i *Skogsindustriarbetaren*, *Vi*, *Fönstret* och *Arbetet* (*Svflx* 1951-1955). Exempel på andra bidragsgivare som deltog i *Metallarbetarens* kulturdebatt och som också var knutna till annan a-press är James

- Rössel, kulturchef på *Aftontidningen*, Anders Sundström, journalist på *Västmanlands Folkblad* (Svflx 1941-1950) och Alvar Alsterdal ("Folkbildning i automationsåldern. M 1957:11), redaktör och medarbetare i *Arbetet* (*Vem är det? Svensk biografisk handbok* 1977, Stockholm 1976).
57. Se Birger Norman, "Caliban", M 1962:33-34, "Att plocka kulturgryn", M 1966:6 eller "Den ironiska risken", M 1966:37.
 58. Se "Kulturens PR-män", M 1964:26-27, Christopher Jolin, "Vad gör staten för konsten?", M 1966:7 eller Sven O. Bergkvist, "Skamfilad kulturpolitik", M 1975:17.
 59. Erik Gamby påpekar (Gamby a.a. s. 29), att 1960-talets kulturpolitik, initierad av SAP, i stort sett haft stöd hos samtliga partier. Det förhållandet antyder kulturpolitikens jämförelsevis neutrala innehåll.
 60. Jfr *Aktiv kultur. Rapport från SAP:s kontaktkommitté för skol- och kulturfrågor behandlad vid partikongressen 1969*, Stockholm 1971 och *Kungl. Maj:ts proposition 1974:28. Den statliga kulturpolitiken*, Stockholm 1974.
 61. Jfr not 30.
 62. Jonas Åkerstedt, *Den litterate arbetaren. Bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912-1930*, Uppsala 1967, s. 84.
 63. Herman Ermolaev, *Soviet Literary Theories 1917-1934. The Genesis of Socialist Realism*, Berkeley & Los Angeles 1963, s. 10 f. Även refererat av Åkerstedt, a.a., s. 80 f.
 64. Leif Dahlberg, "SAP:s ideologiska utveckling 1889-1914. Från klasskampens primat till taktikens diktatur", s. 52 och Leif Biureborgh, "Sverige och det första världskriget", s. 83 ff, i *Från Palm till Palme. Den svenska socialdemokratins program 1882-1960. Kommentarer och dokument utgivna av föreningen för Socialistisk Debatt*, Stockholm 1972.
 65. Åkerstedt, a.a., s. 105. I *Fönstret* 1980:10 påpekar Jan Lindhagen i artikeln "Debatten om proletkult: ABF tog parti för en kultur i vardande", att "Proletkult spelade en liten roll när socialdemokratiska inlägg om bildning gjordes. Gång efter annan försäkras vi att proletkult var förbehållen kommunisterna."
 66. Åkerstedt, a.a., s. 106.
 67. Till paragraferna om demokratiska fri- och rättigheter tillkom 1920 i SAP:s politiska program: "III. Sakkunniga förvaltningsorgan, rekryterade och kontrollerade efter demokratiska grundsatser." Se *Svenska Socialdemokratiska Arbetarepartiets politiska program [...] antagna å partiets elfte kongress i Stockholm 1920*, Stockholm 1920, s. 5.
 68. John Persson & Bengt Brundin, "Bibliotekssträvanden inom socialdemokratiska föreningar i Stockholm på 1880-talet. Bokbestånd, utlåning, litteratursyn", i *En bok om biblioteksforskning*, red. Lars Furuland & Bengt Brundin. Uppsala 1969, s. 184 och 193.
 69. Ejve, a.a., s. 12 ff.
 70. Åkerstedt, a.a., s. 179.
 71. Hultberg, "Vad är allmänbildning?"
 72. Stattin, a.a.
 73. Eric Hultberg, "Facklor i mörk tid", M 1942:33.
 74. Ulf Jonsson, "Social reformism kontra marxism", i *Från Palm till Palme*, s. 103.
 75. Ivar Andersson, "Böckernas trolldom", M 1943:10.
 76. Stattin, a.a.
 77. Arthur Engberg, *Demokratisk kulturpolitik. Idéer och exempel*, Stockholm 1938, s. 3 f.
 78. *Människan och nutiden*, s. 7.
 79. Op. cit., s. 185.
 80. Jfr Olle Häger & Hans Villius, *In i det kalla kriget. Sverige mellan stormakterna 1946-1952*, Stockholm 1971, s. 14 och Tomas Forser & Per Arne Tjäder, *Tredje ständpunkten. En debatt från det kalla krigets dagar*, Staffanstorp 1972, s. 32 f.
 81. Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten*, Stockholm 1967, s. 264 f.
 82. Sten Carlsson & Jerker Rosén, *Svensk historia. 2. Tiden efter 1718* av Carlsson, 2.

- uppl., Stockholm 1964, s. 720.
83. *SAPk* p 1948, s. 97 f.
 84. *Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti. Program och stadgar. Enligt beslut å partiets tjuguförsta kongress 1960*, Stockholm 1961, s. 15.
 85. *SAPk* p 1952, s. 54.
 86. Op. cit., s. 73 f.
 87. Op. cit., s. 68 f.
 88. Svensson, "Människan /.../".
 89. Ett annat exempel på detta ger *Folket i Bilds* uppföljning av kulturbetänkandet: Albin Lind & Axel Strindberg, "Människan och nutiden", 1952:27, Åke Wahlgren, "Mot en ny kultur?", 1952:28, "Arbetarrörelsen och dikten", 1952:29 och "Diktaren och arbetarrörelsen", 1952:30.
 90. Debatten utgick ibland inte från *Människan och nutiden* utan från arbetarrörelsens allmänna förhållande till kulturen. Se exempelvis Walter Dickson, "Arbetarkultur", *Ny Tid* 13/5 och 15/5 1955 eller Svante Foerster, "Kring den socialistiska estetiken", *Aftontidningen* 13/6 och 15/6 1955.
 91. Paul Björk, "Arbetarrörelsen och kulturen", *Norrländska Socialdemokraten* 27/12 1954 och "Ett vidgat kulturbegrepp", *Norrländska Socialdemokraten* 28/12 1954.
 92. Björk, "Arbetarrörelsen /.../".
 93. Jfr Sigurd Klockare, "Att slå in öppna dörrar", *Skogsindustriarbetaren* 1954:24.
 94. Gösta A. Svensson, "Stryk ett streck — nej markera nya!", *M* 1954:47, "Några ord om idén", *M* 1954:50 och "Kring en debatt", *M* 1955:3.
 95. Se Gösta A. Svensson, "Vår kulturkamp", "Levnadsstandard /.../" eller "Känsla och verklighet", *M* 1959:42.
 96. Svensson, "Kring en debatt".
 97. Uppskattande kritik förekommer i Bengt-Olov Linder, "Bratt frågor vi måste svara", *M* 1969:26, Inga Hamngren, "Städarbete — mitt grässtrå", *M* 1970:19-20 (Maja Ekelöf) eller Karl-Emil Kohlin, "Gjutare recenserar 'Dom svarta': Isaksson tiger om arbetsgivarna", *M* 1970:50.
 98. Glösta/ /A./ Svensson/, "Den kolossale författaren", *M* 1960:24 (Salomonson), "Sex frågor till Nils Lindell ordförande i Gruv", *M* 1969:3 (Lidman) och Bengt-Olov Linder, "Norrländ varnar Dramaten: Vi bockar inte för överheten", *M* 1969:25 (NJA-pjäsen).
 99. Samtliga dessa anmälningar skrevs exempelvis av *Metallarbetarens* redaktion.
 100. *Riklinjer för ABF:s medverkan i kulturutbudet*, Stockholm 1971. Stencil förvarad i ABF:s arkiv i Stockholm.
 101. Se Hultberg, "Fritidsstudier /.../", Stattin a.a. eller Åberg a.a.
 102. *SAPk* p 1952, s. 71 ff.
 103. Se Gösta A. Svensson, "Kultur — också för oss", *M* 1952:50, "Den farliga kulturkapitalismen" eller "Kulturaktivitet eller ökenvandring?", *M* 1961:50.
 104. Förvärvsarbetets inverkan på den enskildes möjlighet att delta i kulturlivet och på valet av kulturaktivitet diskuteras av Göran Palm i *Kritik av kulturen*, Stockholm 1978, s. 155 ff och 162 f.
 105. Se Tore Borglund, "Pressbyrån vill men kan den?", *M* 1975:12, Rune M. Lindgren, "Kultur — tröstnapp för trötta", *M* 1977:33 eller Ulf Nilsson, "Kalle Anka — ett fall för KO?", *M* 1978:9.

IV. DEN LITTERÄRA FÖRFATTARKADERN

1. Här i not 1 förtecknas de författare i 1910 års årgång som jag för till "den egna kretsen", liksom de biografiska källor ur vilka jag hämtat uppgifter som används i den löpande texten. (Biografiska uppgifter beläggs därför fortsättningsvis i avhandlingen ba-

ra när källorna är andra än de nedan nämnda. Principen omfattar även den övriga författarkadern).

Eftersom det är av rätt stor betydelse att fastställa vem som har skrivit bidragen, har jag arbetat åtskilligt med att forcera signaturer och pseudonymer. Bara i enstaka fall har existerande signatur- och pseudonymförteckningar varit till hjälp. Några viktiga skäl för mina författarindikationer ger jag nedan, men av utrymmesskäl kan jag inte nämna alla indicier och förklara i detalj hur jag resonerat.

Arbetet med att knyta signaturer och pseudonymer till rätt person rymmer naturligtvis många problem, och jag kan ha misstagit mig i något fall. Men jag har tyckt att risken varit värd att ta.

Drömmare. Signaturen används helt uppenbart av en verkstadsarbetare. I sitt bidrag "En dröm" (*J* 1910:14) kritiserar författaren sin arbetsplats, ett industripalats med dammiga och rökiga verkstäder på en holme i Mälaren. Troligtvis åsyftas Bolinders mekaniska verkstad på Kungsholmen i Stockholm.

K.W. Holmström, signaturen -m. 1910 förekommer tre längre kåserier av -m med en i stort sett återkommande rubrik, "Litet om / ... /". Kåsören upplyser att han betraktar sig som socialist och fackföreningsman (*J* 1910:31), och att han ofta är på resande fot (*J* 1910:25 och 31).

K.W. Holmström var 1907-13 förbundssekreterare, en post som medförde täta resor till avdelningarna i landet. K.W. Holmström skrev dessutom under eget namn i förbundsorganet.

Det verkar troligt att en återkommande kåseriavdelning anförtroddes någon mer betydande person inom förbundet. Johan-Olov Johansson, järnbruksarbetarnas ombudsman, medarbetade således med kåserier under "Några veckobetraktelser".

För biografiska uppgifter om Holmström, se I/var/ N/orén/, "80-åring", *M* 1948:22-23.

Ironworker. Signaturen används av en författare, som varit över i U.S.A. och där arbetat inom verkstadsindustrin (*J* 1910:3); om sina amerikaminnen berättade han i en serie "Ur en utvandrarens minnen. Små bilder för Järnarbetaren" med varierande titlar.

Johan-Olov Johansson, signaturen Johan Olov (enligt *Svflx* 1900—1940), biografiska uppgifter i *Svf* 1. 1910 var Johansson järnbruksarbetarnas ombudsman.

John Th. Johansson, signaturen J.T. J-n, biografiska uppgifter i *Svf* 1 och "J. Th. Johansson död", *M* 1960:10. 1910 var Johansson *Järnarbetarens* redaktör.

Christopher Sjöström, signaturen Ejfrem. Ejfrem berättar om vännen Svarvarolle (*J* 1910:51), som också dyker upp i Sjöströms memoarbok *En stockholmares minnen 1880-1900* (Stockholm 1937, s. 125). Signaturen Th. M. är också Sjöström. Th. M. förmedlar nämligen några reseintryck (*J* 1909:44) från platser i Europa, som Sjöström enligt kapitlet "Gesällvandring" i memoarboken besökt. Även bakom signaturen Vitalis döljer sig Sjöström. Signaturen Vitalis förekommer i tidningen 1907—1934, Sjöström medarbetade i eget namn eller under andra signaturer 1907—1937. När Vitalis kommer in på sina personliga förhållanden, skiljer de sig aldrig från Sjöströms: Vitalis arbetade t.ex. vid sekelskiftet vid en verkstad i Stockholm (*M* 1934:49—50), vilket även Sjöström gjorde. Nämnas kan att Vitalis gärna skildrade Stockholmsmiljöer (*J* 1910:51, *J* 1911:37, *M* 1933:22); Sjöström dokumenterade ju ett intresse för Stockholm med sin memoarbok.

I *Järnarbetaren* 1910 skrev Christopher Sjöström ett litterärt bidrag under eget namn (nr 51).

För biografiska uppgifter om Sjöström se *Svf* 1 och "Christopher Sjöström", *M* 1935:9. 1910 var Sjöström metallarbetare.

Axel Uhlén, pseudonymen John Djäkne (enligt *Svflx* 1900—1940), biografiska uppgifter i *Svf* 1, som uppger att Uhlén var förbundsmedlem.

- Anonym* (nr 18). Bidraget inleds "För cirka 20 år sedan hade vi i svarvarverkstaden / ... /".
2. Förutom de redan nämnda åtta bidragsgivarna medverkade även följande 13 i *Järnarbetaren* 1910: Emanuel Franzén, Gustaf Fröding, -idé, Fritiof Lidén (signaturen Vera, jfr kap V not 15), Sven Persson (signaturen Ajam, jfr Per Andersson, *Pseudonymregister*, Lund 1967), Gösta Peterström, Proletärdotter i Bofors, S.S.R., Hjalmar Wallander, Völund-Valendson, Älvkarlen, anonym (nr 17), anonym (nr 50).
 3. Se *Järnarbetarens* huvud.
 4. Kenth-Åke Andersson, "Socialistisk litteratursyn. Axel Danielsson", *Bonniers Litterära Magasin* 1970:10, s. 674.
 5. John Th. Johansson deltog själv i tidningen 1910 med ett litterärt bidrag, "Julen på barnhemmet", *J* 1910:51.
 6. "J. Th. Johansson död".
 7. Ivar Öhman, "Johan-Olov Johansson. /---/", *Folket i Bild* 1935:15.
 8. Lars Furuland, "Axel Uhlén och den glömda kampdikten", i Axel Uhlén, *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909. Med efterord av Lars Furuland*, Stockholm 1978, s. 343.
 9. Sjöström, *En stockholmares minnen 1880—1900*, s. 44.
 10. Axel Uhlén, *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909*, Borås 1964, s. 210 ff, cit. s. 212. Uhlén betraktar de socialistiska söndagsskolorna och klubben Frihetsbröderna som Norra klubbens föregångare. Se s. 215.
 11. Op. cit., s. 215.
 12. Op. cit., s. 210 och Sjöström, a.a., s. 44.
 13. *SvMv* 1909, s. 112.
 14. *SvMv* 1910, s. 62.
 15. *SvMh* 2, s. 378.
 16. Uhlén, a.a., s. 63.
 17. Lundstedt, a.a., 2, s. 106.
 18. *SvMv* 1910, s. 59.
 19. Debuten kan ha kommit tidigare än 1907 och bidragen varit fler än c:a 250 om Johan-Olov Johansson medverkade under för mig okända signaturer.
 20. Öhman, a.a.
 21. "Svenska folkets Johan-Olov", *M* 1955:22.
 22. Följetongsavsnitten i "Smeder" av Johan-Olov Johansson *M* 1930:29 ff ingår t.ex. i *Smeder, brukspatroner och bergsmän* (1933).
 23. Furuland, a.a, s. 342.
 24. Jfr op. cit., s. 343.
 25. Christopher Sjöström, "Praktik och referenser. Några bilder ur verkstadsarbetarnas förhållanden", *M* 1915:25 ff.
 26. *SvMh* 2, s. 338.
 27. *Karl David Berg*, signaturen K. David. Biografiska uppgifter finns i *Svf* 1. Under signaturen K. David skrev Berg bl.a. en novell om en plåtslagare vid ett båtvarv (*M* 1920:10), där flera arbetstekniska moment beskrivs ingående. Berg hade själv varit plåtslagare inom varvsindustrin. E.D.J. tillhörde den egna kretsen, eftersom han var fackligt aktiv metallarbetare vid L.M. Ericson i Stockholm (*M* 1920:19, 1920:29, 1923:16). Axel Uhlén, jfr not 1. 1920 skriver Uhlén kåserier under signaturen Discipulus. Discipulus nämner (*M* 1920:14) att han ett par år tidigare hade ett eget företag inom sitt yrke. Uhlén, som var mekaniker, drev enligt *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*, 8, Stockholm 1955, egen verkstad 1915—16. (*Svf* 1 uppger, av allt att döma felaktigt, 1917—21.) "Jag är trettiofem år nu /.../" skrev Discipulus 1920 (*M* 1920:6). Uhlén var född 1885.

Förutom de tre nämnda bidragsgivarna medverkade även följande tre i *Metallarbetaren* 1920: Aron, John och Q.

28. Konrad Falk, signaturen Albanus. Biografiska uppgifter i Svfl 1. Falks andra tilltalsnamn var Albanus. Att Albanus är verkstadsarbetare framgår f.ö. av hans kåserier "Från verkstadsfönstret" i *Metallarbetaren* 1930.

Johan-Olov Johansson, jfr not 1.

Karl Kåbe. Enligt ingressen till Kåbes dikt "Det stora varvet" (*M* 1930:8) var Kåbe varvsarbetare.

C.A. Söderlund, f.d. verkstadsarbetare vid Bergsunds mekaniska verkstad, vilket bl.a. omtalas i inledningen till bidraget "Minnen från 1905" (*M* 1930:35).

Förutom de fyra nämnda bidragsgivarna medverkade även följande sex i *Metallarbetaren*: John Coldén, Carl Albert Tärnlund, Stig Vägman och tre anonyma (i nr 50—51).

29. John Coldén. Om Coldéns biografi, se *Svenskt porträttgalleri*. 16. *Tidningsmän*, Stockholm 1910, där det framgår att Coldén anställdes i *Social-Demokraten* 1905.

Emanuel Franzén, biografiska uppgifter i Uhléns a.a. s. 215. Franzén var bl.a. medarbetare i *Strix*, *Brand*, *Social-Demokraten*, samt korrekturläsare i *Social-Demokraten* och *Morgon-Tidningen*.

Gösta Peterström, biografiska uppgifter i Svflx 1951—1955. Författaren skrev i *Brand* vid ett par tillfällen vilket framgår av personregistret över viss arbetarpress i *Litteratur och samhälle* 1973 (1977):113.

Carl Albert Tärnlund, biografiska uppgifter i Svflx 1900—1940 och i *Svenskt porträttgalleri*, 16. 1908 blev Tärnlund redaktör för *Nya Samhället* (nuv. *Dagbladet* (s)).

Hjalmar Wallander, biografiska uppgifter i Svflx 1900-1940 och i Uhléns a.a. s. 148, där det framhålls att Wallander medarbetade i socialdemokratisk press. F.ö. finns Wallander med i personregistret över viss arbetarpress i *Litteratur och samhälle* nr 113. I Svflx uppges att Wallander medarbetade i *Säningsmannen*.

30. Se Franzén, *M* 1914:49, Wallander, *M* 1915:6 och Coldén, *M* 1933:16.

31. Författarna är inte förtecknade i *Svensk bokkatalogs* avdelning för skönlitterära verk.

32. Uhlén, a.a., s. 215 och 148.

33. C.J. Björklund, *Första maj och förstamajdemonstrationerna*, Stockholm 1966, s. 138.

34. Stone /Adolf Stenbom/, "Jubilärer", *M* 1944:35.

35. "50 år Karl Lund 2 sept.", *M* 1924:34.

36. Se exempelvis "Litterär översyn", *M* 1929:50 och "En diktare — en man", *M* 1931:16. Artiklarna är osignerade, d.v.s. författade av redaktören.

37. Bengt Brundin, "Presentation av Brand 1933—47", *Litteratur och samhälle* 1972:95, s. 4426. Brundin påpekar att tidningen mellan 1928—1932 hade en litterär storhetstid och att Björklund var redaktör t.o.m. 1946.

38. Avhandlingen urskiljer således i författarkadern en grupp arbetarförfattare. Diskussionen om vilka kriterier som kännetecknar arbetarförfattaren är gammal. (Lars Furuland berör problemet i "Från Strindberg till arbetarförfattarna", *Förr och Nu* 1977:2, s. 11 ff.) Eftersom ingen entydig uppfattning föreligger, använder jag "arbetarförfattare" på ett för avhandlingen funktionellt sätt: 'en författare som vuxit upp i ett arbetarhem eller själv varit arbetare under längre tid'. Med arbetare menas 'person verksam inom ett yrke där utövarna är organiserade i LO'. Att avhandlingen väljer anknytningen till arbetarklassen vid bestämningen av 'arbetarförfattare' hänger samman med att kapitlet lägger vikt vid författarnas närhet till *Metallarbetaren* eller annan fackförbundspress. Vi vet att de första litterära bidragen skrevs av "den egna kretsen", av Järn- och metalls egna medlemmar. Vi skall i kapitlet också se, att författarkadern så småningom kommer att innehålla skribenter som saknar all proletär bakgrund. Mellan dessa två poler kan vi placera in "arbetarförfattarna", d.v.s. författare ur arbetarmiljö.

39. *Svenskt litteraturllexikon*, 2. uppl., Lund 1970, innehåller enligt förordet över 1.500 biografiska artiklar. En urvalsprincip har varit att i regel i lexikonet utesluta en- och två-

- boksförfattare. — Det har framstått som rimligt att betrakta de författare som finns med i lexikonet som aktuella namn på olika nivåer i litteraturhistorien. De författare som däremot inte är kan med rätta betraktas som bortglömda.
40. *SvMv* 1938 s. 185.
 41. Erik Asklund hade sitt första bidrag i *M* 1938:21; på bokmarknaden debuterade han 1929 med *Bara en början* och var samma år med i *Fem unga*. Emil Hagström f. f. g. i *M* 1937:49—50, bokdebut 1937 med *Det torra trädet savas*. Josef Kjellgren f. f. g. i *M* 1938:45, bokdebut 1929 i *Fem unga*. Willy Walfridsson f.f.g. i *M* 1936:22, bokdebut 1933 med *Luffarliv på svenska landsvägar och Slavar*. Rudolf Värnlund f.f.g. i *M* 1938:49—50, bokdebut 1924 med *Döda människor*.
 42. "Emil Hagström död", *M* 1970:19—20.
 43. Intervju med Elsa Hällström, Stockholm 16/10 1978. Uppgiften att honoraret för en novell i början var 25 kronor kanske inte är exakt, men Elsa Hällström påminde sig att betalningen var blygsam. Hon påpekar även att vissa författare ställde krav på honorarets storlek. I citatet på s. 71 uppger Erik Asklund att *Metallarbetaren* betalade så mycket som 60—100 kronor i honorar. Elsa Hällström talar uppenbarligen om 1930-talets förhållanden och Erik Asklund om 1940-talets. *Metallarbetaren* betalade troligtvis den kände Asklund förhållandevis bra.
 44. Om de nämnda författarnas anknytning till Klarakvarteren, se exempelvis Margareta Romdahl, "Blåberg" ställer ut och minns Cosmopolite", *Dagens Nyheter* 5/5 1979.
 45. Brev från Erik Asklund, Stockholm 14/9 1978.
 46. Axel Gjörës, "Skriva dikt i Konsumentbladet?", *Vi* 1953:2.
 47. Ivar Öhman, "En fribytare i veckopressen", *Publicistklubbens årsbok 1963*, Stockholm 1963, s. 99 ff, cit. s. 103.
 48. Gösta Netznén, *Lantarbetarens* redaktör från 1936, knöt t. ex. kontakt med unga radikala diktare, se Lars Furuland, "Lantarbetaren som kulturspridare", *Studiekamraten* 1968:7, s. 132 f. Även *Signalen* hade tidigt litterärt material: tidningens redaktör Carl Winberg (1909—1928) samarbetade bl.a. med Ragnar Jändel, Eyvind Johnson och Rudolf Värnlund — se Henry Kjellvard, "Nu upphör *Signalen* efter drygt 70 år", *Statsanställd* 1970:22, s. 9.
 49. Sven Jerstedt, "Med lantarbetarna på marsch in i samhället", *Arbeter* 23/2 1977.
 50. Lewin, a.a., s. 77.
 51. Ola Holmgren, "Frihetens vägar", *Ord & Bild* 1976:4—5, s. 248. Holmgren nämner det ovan angivna textstället i Lewins a.a.
 52. Brev från Sven O. Bergkvist, Sollentuna 11/10 1978.
 53. Biografiska uppgifter om Sven O. Bergkvist, Birger Norman och Stig Sjödin i *Svflx* 1941—1950 (Bergkvist och Sjödin) och *Svflx* 1951—1955 (Norman), samt Rune M. Lindgren, "Sven O Bergkvist — skrivare som agiterar", *Skogsindustriarbetaren* 1966:1, Rune M. Lindgren, "Birger Norman folkbildare och poet", *Skogsindustriarbetaren* 1964:6 och Matts Rying, "Från järnverket till poesin", *Röster i Radio-TV* 1957:20 (Sjödin).
 54. *Svenska arbetarskildringar 1945—1974. En annoterad bibliografi*, red. Christer Klingberg & Kristina Ross. Specialarbete vid Bibliotekshögskolan i Borås 1977. Arbetet registrerar romaner och novellsamlingar som haft svenska som originalspråk och där arbetarskildringen utgör det dominerande motivet. Tyvärr har utgivarna gjort ett urval, och ett urval enligt principer som inte har någon relevans i mitt sammanhang: "Vi har också gjort vissa kvalitetsinskränkningar men tillämpat dessa ganska generöst. Böcker med ett intressant innehåll har vi tagit med även om den litterära kvaliteten inte varit den bästa. Det som utelämnats av kvalitetsskäl är vissa frireligiösa arbetarskildringar dels romantiserade berättelser, som vi ansett sakna både litterärt och innehållsmässigt intresse." — I uppställningen på s. 74 i avhandlingen har jag uteslutit de finlandssvenska skildringarna.

55. *Protokoll. Landsorganisationens i Sverige 13:de ordinarie kongress i Stockholms konserthus 7—13 sept. 1946*, Stockholm 1947, s. 441 f, cit. s. 441.
56. *Protokoll. Landsorganisationen i Sverige. 16:e ordinarie kongressen. Stockholms Folkets Hus 2—9 september 1961*, Stockholm 1961, s. 444 och 455.
57. *Protokoll. Landsorganisationens /.../ 1946*, s. 444 och 451.
58. Stig Carlson, "Kultur — med eller utan program?", *Morgon-Tidningen* 9/6 1952.
59. Stig Carlson var t.ex. medlem i den 1964 bildade Kulturarbetarnas Socialdemokratiska Förening i Stockholm, se Tage Erlander, Roland Pålsson & Nils Kellgren, *Politik för kultur*, Stockholm 1966, s. 26 och 40.
60. Stig Carlson. "Författaren — kritiker eller konstruktör", *Byggnadsarbetaren* 1958:9. Carlson uppger här att han var en av initiativtagarna till "diktarmiddagen" 1947. — Erik Goland, "Klarskinnet i kaffesumpen", *Tiden* 1954:3, s. 144. Goland anger i artikeln tid och plats för mötet mellan Tage Erlander och författarna. Jag har inte kunnat hitta någon notis om "diktarmiddagen" 1947 i dagspressen.
61. "Tronen, svärdet, altaret och penningpåsen. Ett samtal om politik och idéer mellan Tage Erlander och Vilhelm Moberg", *Julfacklan* 1951, cit. s. 7. Enligt Erik Goland, *ibid.*, skall Erlanders tankegångar vid "diktarmiddagen" 1947 återkomma i samtalet med Vilhelm Moberg som refererades i *Julfacklan* 1951. Goland exemplifierar med samma citat som avhandlingen gör på s. 76.
62. "6 författare och Tage Erlander diskuterar 'Människan i folkhemmet' ", *Folket i Bild* 1955:2 och Tage Erlander, "Svar till sex författare om 'Människan i folkhemmet'", *Folket i Bild* 1955:3, cit. s. 23.
63. Jan Stenkvist, *Den nyaste litteraturen*, Stockholm 1975, s. 11.
64. Jan Myrdal, *Ett femtiotal*, Stockholm 1972, s. 20.
65. Se Svante Foerster, "Dikten har svikit sin egentliga uppgift", *M* 1954:35. Ragnar Thoursie, "Dikten och folkhemmet", *Skogsindustriarbetaren* 1955:6 eller Sven O. Bergkvist, "Man måste vara talist!", *Kommunalarbetaren* 1956:7. Bergkvists och Thoursies arbeten är även exempel på att fackförbundspressens artiklar i ämnet gärna var kommentarer till debattinlägg i andra fora.
66. *Byggnadsarbetarens* debatt 1958 inleds med Stig E. Lundqvists "Författaren och samhällsombyggnaden" (i nr 8), där den sociala romanens opinionsbildande möjlighet betvivlas. Lundqvist fick däremot inte medhåll i sin skepsis i de inlägg som följde (i nr 9, 11, 13, 14, 15 och 16).
67. Sven O. Bergkvist, "Diktaren och samhället", *Byggnadsarbetaren* 1958:13.
68. Exempel på verk utgivna på 1950-talet med arbetarmotiv eller andra samhällsanknutna teman är: Sven O. Bergkvist, *Sommar i världen* (1956), Stig Carlson, *Mittlinje* (1956), Allan Eriksson, *Farväl till paradiset* (1954), Birger Norman, *Vandringsutställning* (1953), Nils Parling, *Motorsågen* (1950), Gösta Pettersson, *Ingen förstår* (1954), Stig Sjödin, *Molnskugga* (1955), Helge Törnros, *Någonstans är himlen blå* (1955) och Ingvar Wahlén, *Morfar* (1950).
69. Matts Rying, "Den bofaste rymlingen", *Röster i Radio-TV* 1956:19.
70. Foerster, "Kring den socialistiska estetiken", cit. 15/6.
71. Björk, "Arbetarrörelsen / ... /".
72. Lars Fredin, "Glömda proletariat", *Byggnadsarbetaren* 1958:14.
73. Norman, "Fönstertittare", i a.a., s. 26.
74. Brev från Ingvar Wahlén, Örkelljunga 20/9 1978.
75. Kurt Aspelin, "Skördetid — för socialismen eller för kapitalismen?", i *Socialdemokratin och de intellektuella. Tryckt och otryckt i Aftonbladsdebatten*, urv. Gunnar Fredriksson & Gunder Andersson, Stockholm 1976, s. 35.
76. Se exempelvis *SvMv* 1959, s. 145.
77. Jfr exempelvis "Miniatyr-Novellen" i *Aftonbladet* 7/2 1949 — "Första hatten" av Gösta Pettersson.
78. Uppgifterna om "Korta novellens" uppläggning och tillkomst lämnade Sten Lundgren

- vid en intervju 17/10 1978 och Kuno Beckholmen 18/10 1978. Per Olof Sundmans äsytade novell "Fienderna" finns i *M* 1964:12-13.
79. Birger Norman efterträdde Svante Foerster som lektör en bit in på 1960-talet och har vid en intervju 17/10 1978 uppgivit att redaktionen i de allra flesta fallen väljer ut de dikter som publiceras. Även Kuno Beckholmen nämnde detta förhållande i a. intervju.
 80. Detta förhållande poängterade Sten Lundgren i a. intervju: "Omläggningen av betalningsrutinen kan ha en hel del med tidningsinnehåll att göra".
 81. Erik Goland, "Det estetiska skitsnacket", *Skogsindustriarbetaren* 1968:24.
 82. "Fackförbundspressen: Inte bara massa och järnfilspån", *Dagens Nyheter* 16/12 1968.
 83. Stadsbiblioteken i Stockholm, Göteborg och Malmö har i brev uppgivit, att de troligtvis började ha *Metallarbetaren* 1938, 1942 och 1946. Tidningen kan ha funnits tidigare; makulerade årgångar lämnar inga spår. Brev från Birger Karlsson, Stockholm 30/9 1978, Rut Armini, Göteborg, 30/9 1978 och S.E. Zethson, Malmö 2/10 1978.
 84. 1960-talet och författarnas politiska medvetenhet behandlas i Stenkviks a.a. s. 99 ff. Jfr även Folke Isakssons, Sara Lidmans och Sven Wernströms bidrag i *Socialdemokratin och de intellektuella*.
 85. Lars-Olof Franzén, "Från 60-tal till 70-tal. En ny litterär tradition bryter igenom", *Dagens Nyheter* 2/3 1977. Franzén nämner Göran Palm och de andra som exempel på författare som utvecklat sig mot en socialistisk grundsyn. En annan författare som gjorde så är Lasse Söderberg (jfr Stenkviks a.a. s. 58); Söderberg är så vitt jag kan se den ende författare med denna litterära och ideologiska bakgrund som haft bidrag införda i flera årgångar av *Metallarbetaren*.
 86. Anförd intervju med Beckholmen. Däremot trodde Beckholmen att Svante Foerster uppmuntrat författarkolleger att skriva för "Korta novellen".
 87. Stenkvik, a.a., s. 100.
 88. I *Folket i Bild/Kulturfront* 1976:2 avslutas t.ex. en följetong av Kerstin Ekman, i 1978:19 publiceras ett avsnitt ur P.O. Enquists kommande roman *Musikanternas uttåg* (1978) och i julnumret 1978 (nr 22) berättar Sven Delbanc ett julminne.
 89. Uppgifter i brev från Margareta Sörenson, redaktionellt ansvarig för *FiB/K:s* litterära och kulturella material, Stockholm 17/1 1979.
 90. Sive Hallgren, "Människor måste få kunna känna igen sig", *Arbetet* 21/2 1977.
 91. Franzén, a.a.
 92. Carl Erland Andersson, f. 1953, uppgift lämnad i brev från författaren, dec. 1975. Bokdebut 1976 med *Avgudadyrkarens sånger*. Gunder Andersson, f. 1943, brev från författaren, nov. 1975. Bokdebut 1973 med *Över skaklarna*. Lars Åke Augustsson, f. 1949, *Svflx* 1966-1970. Bokdebut 1969 med *Samhällskunskap*. Gunnar Lundin, f. 1946, brev från författaren, Upplands Väsby 2/12 1975. Bokdebut 1971 med *Tidig frukost*.
 93. Jfr Gunder Andersson, *M* 1970:12-13, Per Holmer, *M* 1973:34, Ann-Charlotte Alverfors, *M* 1974: 5, Bunny Ragnerstam, *M* 1976:37 och Thomas Nydahl, *M* 1978:46.
 94. Lars Åke Augustsson, " 'Det finns en äkta folklighet ...' ", *Aftonbladet* 9/7 1975.
 95. *Svenskt litteraturllexikon* (1970) nämner endast böcker som utgetts senast 1969. De författare ur arbetarmiljö som debuterat efter 1969 är därför inte med i uppställningen. Sådana finns endast i basårgången 1970 av *Metallarbetaren*, och är fyra till antalet: Carl Erland Andersson, biografiska uppgifter jfr not 92, Gunder Andersson, jfr not 92, Ingrid Andersson, brev från författaren, Sundsvall 1/11 1978 och Larry Sährendal, brev från författaren 1976.
 96. De mindre kända arbetarförfattarnas biografiska data har hämtats ur följande brev och litteratur.
Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1940:
Karl-Erik Almgren, *Svflx* 1951-1955.
Herbert Malmback, *Svflx* 1941-1950 och *Svflx* 1956-1960.
Erik Sandström, *Svflx* 1941-1950, nekrolog i *Dagens Nyheter* 28/7 1972 och brev från

Ingrid Sandström, Stockholm 25/9 1978.

Hugo Vahlberg (pseudonymen Dinar Annas), *Svflx* 1900—1940.

Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1950:

Karl Ivar Björklind (pseudonymen Ivar Björklinden), *Svflx* 1900—1940 och "Litterär TV-metallare" tävlar i 'Svenska arbetardiktning' i Kvitt eller dubbelt.", *M* 1959:1-2.

Ture Blom, *Svflx* 1900—1940. *Svflx* 1941—1950 och Norén, "Novellpristävlan / ... /". Sölve Forsell, *Svflx* 1956—1960 och brev från författaren, Sandöverken sept 1978.

Isse-Reinhold Lönnhammar, *Svflx* 1941—1950, supplerad med Lönnhammars av allt att döma självbiografiska "Första dagen på verkstaden", *M* 1951:15 och baksidestexten till *Min son var icke min* (1950).

Erik Sandström, jfr 1940.

Sten Strandberg, *Svflx* 1941—1950.

Anders Sundström, *Svflx* 1941—1950 och Norén, "Novellpristävlan / ... /".

Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1960:

Karl Ivar Björklind, jfr 1950.

Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1970:

Ingemar Berglund, *Svflx* 1961—1965 och brev från författaren, Hedemora 2/11 1978.

Gunnar Brolund, *Svflx* 1941—1950 och brev från författaren. Stockholm 12/3 1981.

Olof Hedrén, *Svflx* 1961—1965.

Mona Kalin, *Svflx* 1961—1965.

Erik Nyhlén, *Svflx* 1961—1965.

Axel Sireborn, *Svflx* 1941—1950.

97. Karl Ivar Björklind, Ture Blom, Isse-Reinhold Lönnhammar, Erik Sandström och Anders Sundström.
98. "Novellpristävlan", *M* 1948:9.
99. *SvMv* 1948. s. 201.
100. Se exempelvis "Pelle Lax' frestelse", *M* 1945:15.
101. Birger Norman berättar i a. intervju, att när han på 1950-talet arbetade på Folket i Bilds och Tidens förlag, kom en tät ström av äldre människor inom arbetarrörelsen som skrivit sitt livs historia. Det var sällan förlagen köpte manuskripten som var mycket enahanda.
102. P.K., "Rapport från sofflocket", *Expressen* 9/2 1950.
103. Ln., "En sjömansroman", *Göteborgs-Tidningen* 4/11 1947.
104. Karl-Erik Almgren, Sölve Forsell, Anders Sundström i *Metallarbetaren* 1940 och 1950, Ingemar Berglund i *Metallarbetaren* 1970 åsyftas.
105. Om *Somliga ha det så...* se t.ex. O.G., "Lovande debut", *Skånska Dagbladet* 30/9 1939, H.L., "Löftesrik författarinna", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 6/10 1939 eller G. L., "Två debutanter", *Ny Tid* 14/10 1939. Om *Segerhuvan* se t.ex. P.J.E., "Segerhuvan", *Nya Dagligt Allehanda* 21/9 1942. A. Lj., "Arbetsfamilj sedd inifrån", *Svenska Dagbladet* 4/10 1942 eller H.W., "En bra arbetarroman", *Ny Tid* 17/12 1942.
106. O.G., a.a.
107. "Diktare fyller år", *M* 1957:25-26.
108. *SvMv* 1956, s. 150.
109. Lars Furuland, "En statarskildrare från Skåne", *Lantarbetaren* 1957:5.
110. I *Skrivare i Skaraborg. En bok om amatörförfattare*, Vara 1977, diskuterar Lars Furuland begreppet amatörförfattare. Med amatör menas i boken "de ej yrkesmässigt verk-samma och i litteraturkritiken och förlagens utgivning icke etablerade skrivarna." s. 14. I praktiken torde denna definition överensstämma med min egen.
111. Följande författare har t.ex. gett ut böcker under annat signum än Hc: Arne Broman (bidragsgivare i *M* 1950), Bo Rosén (i *M* 1960) eller Bo Andersson (i *M* 1970). Om amatörförfattarnas kvantitativt varierande författarskap har jag fått en uppfattning genom brev från många amatörförfattare.

112. Följande amatörförfattare i *Metallarbetaren* 1940 kan med stor säkerhet föras till "den egna kretsen".

Inga Bergström (pseudonymen Gerd Rikard). I "Medan hjulen står stilla. Radiopjäsen om metallarbetarmiljö", av St. /Adolf Stenbom/ (*M* 1947:11) nämns att Bergström varit anställd inom metallindustrin, vid Lux' fabriker.

Henry Eriksson. I ingressen till "Arbetsavtalet och tidsstudierna" (*M* 1938:26) omtalas att tidningens medarbetare Henry Eriksson är metallarbetare.

Walter Eriksson. I "Utanför tältet" (*M* 1940:33) framkommer att Eriksson är verkstadsarbetare.

Ivar Malmström. I nekrologen "Ivar Malmström död" (*M* 1960:44) framgår att Malmström varit filare och medlem i Metalls styrelse.

G. Sand. I en ingress till Sands "Vi blir skoghuggare" (*M* 1942:31) omtalas att Sand är verkstadsarbetare.

Karl Svensson. Författaren bör vara metallarbetare, eftersom han inleder sitt bidrag "Metallarbetaren Sven Duva eller Sven Duva III" med "Jag täljer nu, kollega, om Sven Duva nummer tre / ... /. (*M* 1940:8).

Förutom de nämnda sex amatörförfattarna medverkade även följande fyra i *Metallarbetaren* 1940; Arno Arneberg, Paul Gustafson, John Landbo och Sven Ström.

Följande amatörförfattare i *Metallarbetaren* 1950 kan med stor säkerhet föras till "den egna kretsen".

Inga Bergström (pseudonymen Gerd Rikard), jfr 1940.

Alex Ericson. I det av allt att döma självbiografiska bidraget "En hygglig karl" (*M* 1951:50) framgår att Ericson i vart fall varit metallarbetare.

Stig Helgesson. Helgessons far var järnverksarbetare. Brev från författaren, Sandviken 7/11 1978.

Per Edvin Rosenkvist. I "Svarvare. Konstnär. Poet" av Dawson (Gunnar Davidsson) (*M* 1951:50) uppges att Rosenkvist är svarvare vid Kockums.

Förutom de fyra nämnda amatörförfattarna medverkade även följande 16 i *Metallarbetaren* 1950: Aina Ahlström, Kaj Björkman, Sven Borg, Arne Broman, David Hallgren, Olof Hallsten, Ingemar Hammar, Inga-Maj Hammer, Karin Jansson, Sven L. Jonsson, Åge Magnus, Gunhild Markström, H. W. Sandblad, Erik Strandberg, Helge Torstensson, Harald Westlund.

I *Metallarbetaren* 1960 medverkade följande tolv amatörförfattare: Bo Degerman, Torkel Hedenvind, Björn Hinders, Peter Höglund, J. B., Karl-Erik Johansson, Rune M. Lindgren, B. Lund, S. G. Marthå, Knut Robertsson, Bo Rosén, Per Åkerblom.

I *Metallarbetaren* 1970 medverkade följande 20 amatörförfattare: Bo Andersson, Britta Andersson, Sven E. Nicke Andersson, Arvell Arda, Eva Brandum, Wilhelm Essepe, Ingrid Galmin, Sive Hallgren, Hildur Hansson, Stig Helgesson, Björn Hinders, Margit Johansson, Stig Johansson, Björn Jonson, Gunnar Jonsson, Kerstin Kruse, Erik Pettersson, Claes Rosenqvist, Barbro Sträng, Stig Unge.

113. E/dvard/ V/ilhelmsson/, "Ivar Malmström 60 år", *M* 1942:24—25.

114. "Ny medarbetare", *M* 1950:11.

115. Björn Jonson (nr 19—20), Ingrid Galmin (nr 43) och Björn Hinders (nr 43) skrev lyrik i *Metallarbetaren* 1970.

116. Skönlitterära amatörförfattare i *Metallarbetaren* 1970 med känd social bakgrund.

Bo Andersson, fadern långa tider arbetslös, sedermera säkerhetsförmän inom gruvindustrin i Grängesberg, modern hemmafru stundtals servitris. Brev från författaren, Skärholmen 30/11 1975.

Britta Andersson, fadern byggmästare; författarinnan skolstäderska sedan 14 år. Brev från författaren, Mjölby 2/11 1978.

Sven E. Nicke Andersson, fadern torpare. Brev från författaren, Stockholm 10/1 1976.

Ingrid Galmin, fadern möbelhandlare. Brev från författaren, Halmstad 3/11 1978.

Sive Hallgren, f. d. verkstadsarbetare, journalist, anställd på *Metallarbetaren* 1970

(”Vi skiftar på redaktionen”).

Hildur Hansson, fadern sågverksarbetare. Brev från författaren, Silverhöjden 7/11 1978.

Stig Helgesson, jfr not 112.

Björn Hinders, fadern tandläkare, modern anställd bl. a. vid Skatteverket. Brev från författaren, Stockholm 15/9 1978.

Stig Johansson, fadern järnvägstjänsteman. Brev från författaren, Farsta 1978.

Björn Jonson, fadern metallarbetare, författaren f. d. metallarbetare, *Svflx* 1966—1970.

Kerstin Kruse, fadern chaufför, sågverksarbetare. Brev från författaren, Solna nov. 1975.

Stig Unge, modern servitris, brev från författaren, Stockholm febr. 1976.

Hallgren och Jonson som båda var f.d. metallarbetare skrev inte under ”Korta noveller”. Med den kände konstnären Björn Jonson hade *Metallarbetaren* ett intimt samarbete. Han medverkade fr.a. som illustratör, men uppträdde även som lyriker med korta dikter.

117. Furuland, a. a., s. 15 och 18, cit. s. 15.

118. Författare med borgerlig bakgrund är följande, och de biografiska uppgifterna har hämtats ur följande brev och litteratur.

Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1940:

Annalisa Forssberger, *Svflx* 1900—1940 och Stig Sjödin, ”Röst för de tysta”, *Röster i Radio* 1954:31.

Josef Hedebo, *Svflx* 1900—1940 och brev från Gilbert Hedebo, Taxinge 22/4 1979.

Axel Österberg, *Svflx* 1941—1950 och Stig Carlson, ”Kluck”, *Lyrikvännen* 1970:5—6.

Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1950:

Sallie Bennbo, *Svflx* 1941—1950.

Ove Ekelund, *Svflx* 1900—1940.

Einar Englund, *Svflx* 1956—1960.

Annalisa Forssberger, jfr 1940.

Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1960:

Kjell Hjern, *Svflx* 1941—1950.

Axel Österberg (signaturen Kluck), jfr 1940.

Aktuella namn i *Metallarbetaren* 1970:

Lars Åke Augustsson, jfr not 92.

Maj Danelius, brev från författaren, Göteborg 4/11 1978.

Lars Fredin, brev från författaren, Hägersten 7/3 1981.

Teddy Gummerus, brev från författaren, dec. 1975.

Johannes Göranson, brev från författaren, Göteborg, nov. 1975.

Anders Harning, *Svflx* 1961—1965.

Gunnar Lundin, jfr not 92.

Ebba Richert, *Svflx* 1900—1940.

Ann Smith, *Svflx* 1961—1965.

Torsten Söderling, *Svflx* 1956—1960.

119. Två bokproducerande (Hc) författare, Lennart Nilsén-Somre (i *M* 1960) och Georg Stenmark (i *M* 1970), har för *Svenskt författarlexikon* inte uppgett föräldrarnas yrke. I *M* 1960:17 återfinns ”Aprilmorgon”. Bidraget saknar författaruppgift. — Nils-Eric Björsson (i *M* 1950) och Hilding Henriksson (i *M* 1950) förekommer i *Svensk bokkatalog* (Hc, 1957 resp. 1952) men ej i *Svenskt författarlexikon*.

120. I ”Smen's rackelhane”, *M* 1937:21, presenteras Ljugarstugen f. f. g.

121. De utländska författarna (amatörförfattare eller bokproducerande (Hc) författare) är följande. I *Metallarbetaren* 1940, Johan Falkberget, Vladimir Katajev, Margarete Neumann, 1950, Arne Paasche Aasen, 1960, Alfred Polgar och 1970, Helge Lillja.

122. Den norske författaren Arne Paasche Aasen publicerade sig t. ex. flitigt i *Metallarbetaren* under kriget. Aasen var aktiv inom den norska arbetarrörelsen, "Paasche Aasen er død", *Bergens Arbeiderblad* 2/11 1978.
123. *Semilitterära författare i Metallarbetaren.*
1940: C. F. B., Charles, Hermann Deutsch, Carl Dymling, Walter Eriksson, Helmer Grundström, Johan-Olov Johansson (signaturen Johan Olov), Josef Kjellgren (pseudonymen J. B. Cobber), Sigfrid Låås, Nils Nilsson, P. E. B., Gust. Roséen, Georg Stenkvist, Tage Svensson, anonym (nr 16).
1950: Elsa Appelquist (signaturen El Appell), Inga Bergström (signaturen Isa Bella), Fredrik Carlsson, Domnarvsarbetare, Alex Ericson, Axel Eriksson, Ture Gerdes (signaturen Tidlund), Emil Hagström, Robert Isaksson, Joelman, Johan-Olov Johansson (signaturen Johan Olov), Mellbom, Erik Sandström, S. F., Waldemar Thörne, Torstensson, Axel Österberg (signaturen Absalon).
1960: A. T., Inga Bergström (signaturen Isa Bella), Rudolf Berner, Karl Ivar Björklind (pseudonymen Ivar Björklinden), Walter Dickson, Gunnar Fagrell, Ture Gerdes (signaturen Tidlund), Emil Hagström, Martin Holmgren, Åke Hudik, Elsa Hällström (signaturen Lotta), Sven Nordqvist, Birger Norman, Erik Nyhlén, Nils Anders Näslund, Stig Sjödin, Gösta A. Svensson, Helge Törnros, Sture Wahlström, Axel Österberg (signaturen Kluck), anonym (nr 38).
1970: Erik Asklund, Harry Backlund, Sven O. Bergkvist, Börje Crona, Fräsaren (Kuno Beckholmen/Sive Hallgren/Rolf Jansson), Ture Gerdes (signaturen Tidlund), Sive Hallgren, Inga Hamngren, Gudrun Hjelte (signaturen Lotta), Birger Norman, Nils Anders Näslund, Marit Paulsen, Maja-Lisa Perby.
124. Eric Collin, signaturen Ruben Morgens. I kåserierna framgår att kåsören är verkstadsarbetare i Stockholm (*M* 1931:16, *M* 1932:27), aktiv i förbundet (*M* 1932:44) och deltagare i Metalls kongress 1932 (*M* 1934:39). Erik Collin var på kongressen enligt Metalls kongressprotokoll (*SvMk* p 1932, s. 15). Collin var svarvare vid Bolinders verkstäder, och 1935 blev han ombudsman i Metall (*Svf* 1).
125. Jfr not 130.
126. Brev från Ture Gerdes, Varberg 1/10 1978.
127. 1976 utgav Ture Gerdes (Tidlund) även *Metallen den fina. Kåserier och verser*.
128. Av Elsa Appelquists kåserier framgår att hon i början av sin kåseriverksamhet i *Metallarbetaren* var metallarbeterska (*M* 1945:11, *M* 1945:23). I *Svflx* 1941—1950 omtalas att Appelquist är journalist på *Morgon-Tidningen*.
129. Stenbom, "Medan hjulen /.../".
130. Den egna kretsens kåsörer och memoarberättare är följande.
Metallarbetaren 1940:
C. F. B. Hans bidrag har en ingress som omtalar att författaren är f. d. metallarbetare (*M* 1940:37).
Johan-Olov Johansson, signaturen Johan Olov, jfr not 1.
Walter Eriksson, jfr not 112.
Josef (Bertil) Kjellgren, pseudonymen J. B. Cobber. (To cob /eng./ är en sjöterm och betyder prygla med brädstump eller rem.) Kjellgren hade varit verkstadsarbetare (*Svflx* 1900—1940). I Kåseriet "Morgon" (*M* 1940:23) framgår, att författaren befinner sig på ett sanatorium. Kjellgren låg då på Österåsen sanatorium. I kåseriet "En gengångare" (*M* 1940:45) berättar J. B. Cobber om en sjöolycka som inträffade 1918 på inlandstraden Stockholm—Göteborg. Kjellgren, som var född 1907, berättar i *Avsikter* (Stockholm 1945, s. 94): "Vid tio-elva-tolv års ålder arbetade jag som kajutvakt och allmän passopp på en av dessa många holländska trekschuiters som kanalvägen drog last från Göteborg till Stockholm /.../." Josef Kjellgren medarbetade bl. a. 1940 i *Metallarbetaren* med noveller i eget namn.

Josef Kjellgrens änka, fru Dagny Kjellgren, som har läst igenom J. B. Cobbers samtliga kåserier från 1940, anser det ganska troligt att det är maken som använt den-

na för henne visserligen okända pseudonym. Hon uppger också att Kjellgren skrev åtskilligt under sin sanatorievistelse 1940. (Brev från Dagny Kjellgren, Stockholm 19/2 1979.)

Sigfrid Låås. I nekrologen "Sigfrid Låås död" (*M* 1970:3-4) framgår att Låås varit nysilversmed och medlem i Metalls styrelse.

Nils Nilsson, svensk-dansk författare, som bl.a. arbetat vid Burmeister och Wains varv i Köpenhamn (ingressen till "Förman Stroppes största glädje", *M* 1937:8).

G. Roséen, verkstadsarbetare, vilket uppges i ingressen till Roséens bidrag "Episoder från bruk och verkstäder i forna dar" (*M* 1940:29).

Georg Stenkvist, ombud för Boxholm på Metalls kongress 1938 (*SvMk* p 1938, s. 9). *Metallarbetarens* Stenkvist 1940 var också från Boxholm enligt ingressen till "Ur en smältsmeds dagbok" (*M* 1940:19).

Tage Svensson, berättar i "Drömmeri en vårväll" att han just slutat arbetet och kommit ut från verkstaden (*M* 1940:28).

Metallarbetaren 1950:

Elsa Appelquist, signaturen El Appell, jfr not 128.

Inga Bergström, signaturen Isa Bella, jfr not 112.

Fredrik Carlsson, f. d. hammarsmed vilket framgår av hans bidrag "Så var det då" (*M* 1950:31-32).

Domnarvsarbetare. I ingressen till dikten "Vid årsskiftet" (*M* 1950:4) framgår att signaturen är förbundsmedlem.

Alex Ericson, jfr not 112.

Axel Eriksson, instrumentmakare vid L.M. Ericsson. (St. /Adolf Stenbom/, "Jubilarer", *M* 1946:27). Instrumentmakaren Axel Eriksson skrev flera självbiografiska uppsatser i *Metallarbetaren* (i t. ex. *M* 1946:33 och *M* 1947:19).

Ture Gerdes, signaturen Tidlund, jfr not 126.

Robert Isaksson, metallarbetare, vilket framgår av den självbiografiska berättelsen "Spökböian i Fäbodstugan" (*M* 1950:14-15).

Joelman. Signaturen reflekterar i "Det icke sagda" (*M* 1950: 27-28) kring en fest i anledning av att signaturens fackförening fyller femtio år. Jubiléet som beskrivs är Atlas-Diesels verkstadsklubb femtioårsjubileum (H. S., "Storklubb jubilerar", *M* 1950:9).

Johan-Olov Johansson, signaturen Johan Olov, jfr not 1.

Mellbom. I signaturens kåseri "Statyer och insändare" (*M* 1950:47) framgår att han har anknytning till *Metallarbetarens* redaktion. Signaturen förekommer 1942 och 1943, vilket antyder att den använts av Adolf Stenbom.

Erik Sandström, jfr not 96.

Waldemar Thörne, f. d. järnbruksarbetare och veteran inom förbundet, vilket framgår i "kongressminnen" (*M* 1950:35).

131. *SvMv* 1944, s. 195 f.

132. "Prisvärt samlarnit. Insamlingen av järnbruksminnen avslutad", *M* 1950:31-32.

133. "Vi samlar verkstadsminnen", *M* 1950:43.

134. Den egna kretsens kåsörer, memoarberättare och reseskildrare är följande.

Metallarbetaren 1960:

A.T., signaturen medverkade med "Värdagjämning" (*M* 1960:10) på insändarsidan "Oss emellan", där läsekretsen inbjöds att publicera sig. Kuno Beckholmen, som var på *Metallarbetarens* redaktion 1961-1977, anser att de bidrag som publicerades på "Oss emellan" är skrivna av förbundets medlemmar (a. intervju).

Inga Bergström, signaturen Isa Bella, jfr not 112.

Rudolf Berner, hade bl.a. varit guldsmed innan han blev journalist (Alvar Alsterdal, "Rudolf Berner", *Arbetet* 13/3 1977).

Ture Gerdes, signaturen Tidlund, jfr not 126.

Martin Holmgren, uppvuxen i ett metallarbetarhem (brev från Matts Holmgren 1978).

Elsa Hällström, signaturen Lotta, tillhörde *Metallarbetarens* redaktion (Lotta j:r /

Gudrun Hjelte/, "Lotta lämnar av", *M* 1963:20-21. — Anställda på *Metallarbetaren* räknar jag till "den egna kretsen".

Stig Sjödin, f.d. valsverksarbetare (*Svenskt litteraturllexikon*, 1970).

Gösta A. Svensson, *Metallarbetarens* redaktör 1952—1961.

Sven Nordqvist, parallellfall till signaturen A.T.

Helge Törnros, järnbruksarbetare på 1930-talet (brev från författaren, Trönödal 20/9 1978).

Anonym (1960:38), parallellfall till signaturen A.T.

Metallarbetaren 1970:

Harry Backlund, det framgår av författarens bidrag "Det gamla bruket" (*M* 1970:10 ff) att han vuxit upp i en järnbruksarbetarfamilj.

Fräsaren, Kuno Beckholmen, Sive Hallgren och Rolf Jansson på *Metallarbetaren*: använde 1970 signaturen (brev från Kuno Beckholmen, Stockholm 12/9 1978).

Ture Gerdes, signaturen Tidlund, jfr not 126.

Sive Hallgren, jfr not 116.

Inga Hamngren, journalist på *Metallarbetaren*.

Gudrun Hjelte, signaturen Lotta, f.d. journalist på *Metallarbetaren* (*SvMv* 1965, s. 74).

Marit Paulsen, var 1970 metallarbetare enligt ingressen till "Myten om mamma" (*M* 1970:50).

135. Weibull, a.a., s. 7.

136. Se exempelvis *Arbetsgivaren* 1968:8.

137. Se exempelvis "Oss emellan", *M* 1960:1-2.

138. Brev från Kuno Beckholmen, Stockholm 18/12 1978.

V. DET LITTERÄRA STOFFETS FORM OCH FUNKTIONER

1. Peter Hallberg, *Litterär teori och stilistik*, Göteborg 1970, s. 1 f och 5.

2. Norman, *Vinkelskott*, förordet.

3. *SvMh* 1, s. 108 ff.

4. Se exempelvis E/rnst/ B/lomberg/. "På besök hos afdelningarne", *J* 1896: 5 f eller Nils Andersson, "På agitationsresa", *J* 1899:8 ff.

5. *SvMh* 2, s. 233 f, i arbetet citeras även Leon. Lindfors brev, men med väsentliga ändringar i friserande riktning. Avhandlingen citerar brevoriginalet som förvaras i Metalls arkiv i Stockholm. Lindfors brev är daterat Göteborg d. 8/5-07 och ställt till förbundsstyrelsen i Stockholm.

6. *SvMh* 1, s. 191.

7. Kenth-Åke Andersson, a.a., s. 668.

8. John Persson, *Den socialdemokratiska arbetarrörelsens inställning till litteraturen under 1880-talet*. Otryckt lic.-avhandling från 1956. Förvarad vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. S. 15.

9. Op. cit., s. 32.

10. "Breflåda", *Social-Demokraten* 5/2 1887. Även citerat av Persson i a.a.s. 33.

11. Lars Wolf, *Tigande diktare? En studie kring litterära reaktioner på 1909 års storstrejk*, Uppsala 1975, s. 58. Se även Margareta Fahlgren, *Litteraturkritiker i arbetarrörelsen. En studie i Erik Hedéns dagskritik 1909—1925*, Uppsala 1981.

12. Eric Uhlin, *Dan Andersson före Svarta ballader. Liv och diktning fram till 1916*, Stockholm 1950, s. 232.

13. Furuland, "Axel Uhlén /.../", s. 343.

14. Uhlén, a.a., s. 13.

15. *Dikter i kamptid*, urv. och komm. Hans Haste, Stockholm 1977, s. 147.

16. Ragnar Casparsson, *LO under fem årtionden. 1. 1898—1923*, Stockholm 1947, s. 380 f.

17. Knut Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige. 2. Den politiska arbetarrörelsens sprängning och ett nytt revolutionärt arbetarpartis uppkomst*, ny utgåva, Stockholm 1971, s. 116.
18. Ragnar Casparsson, "Och allt domnade bort", i *Arbetets söner. Text och bilder ur den svenska arbetarrörelsens saga. 1. Pionjärtiden*, huvudred. Fredrik Ström, Stockholm 1944, s. 387.
19. E.M. Forster, *Aspects of the Novel*, New York 1927, s. 103 f. Stället nämns av Bertil Romberg i *Att läsa epik*, Lund 1970, s. 91 f.
20. Wolf, a.a., s. 109.
21. Ibid.
22. Op. cit., s. 254.
23. Hilding G. Nordström, *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genombrötsåren 1889—1894. Bidrag till det svenska partiväsendets historia*, Stockholm 1938, s. 464.
24. Hadenius, Seveborg & Weibull, a.a., s. 82. Författarna uppger i vilka tidningar följetongerna varit införda, men inte datum för publiceringarna.
25. Wolf, a. a., s. 75 och 84. "Övriga motiv" är otendentösa motiv, jfr s. 82.
26. Uhlén, a. a., s. 224. Den på sidan omtalade historiskt bevandrade maskinmontören, som inte trodde på revolution i Sverige, var Uhlén själv.
27. Casparsson, *LO under fem årtionden*, 1, s. 365 ff och 390, *SvMh* 2, s. 369 och 374.
28. Uhlén, a. a., s. 10. Uhlén påpekar t.ex. att visionerna om en bättre framtid ofta frammanades med den religiösa propagandans vokabulär.
29. Ola Holmgren, "Proletärlitteratur eller litteraturproletärer?", *Ord & Bild* 1976:4-5, s. 203.
30. Ture Nerman, "De svenska arbetarsångerna", *Folkkalendern 1940*, Stockholm 1939, s. 66.
31. Uhlén, a. a., s. 6 f.
32. Hans O. Granlid, *Martin Koch och arbetarskildringen*, Stockholm 1957, s. 56.
33. Nerman, *ibid*.
34. *SvMh* 2, s. 336 ff och 366.
35. *Järnarbetaren* 1910:34 uppger att dikten hämtats ur *Karlstad-Tidningen* 1892. Frödings "Smeden" återfinns där den 21 maj 1892.
36. K. David, "Resignation", *M* 1920:10 och Aron, "Carl Anton och Carl Ferdinand", *M* 1920:13.
37. "Stockholmssmeder", *M* 1921:29 ff, "Eskilstunasmeder", *M* 1922: 1 ff, "Göteborgssmeder", 1922:28 ff, "Uppländskt vallonsmide", *M* 1922:44 ff, "Östgötassmeder", *M* 1922:47 ff, "Östergötlands gamla bergslag", *M* 1923: 13 ff, "Smederna i Vånga", *M* 1925: 28 ff och "Smederna i Osterby", *M* 1927:2 ff. Alfred Kämpe är författare till "Eskilstunasmeder" och "Göteborgssmeder". De övriga följetongerna saknar utsatt författare, vilket i det här fallet torde innebära att Karl Lund, tidningens redaktör, är författare.
38. Åke Runnquist, *Arbetarskildrare*, Stockholm 1952.
39. Artikeln "Rösträtt" i *Bonniers lexikon*.
40. Ola Holmgren, "Storstreiken gjorde dem till författare", *Förr och Nu* 1974:1, s. 16.
41. Ib Bondebjerg, *Proletarisk offentlighed. 1. Om Brecht og den socialistiske kulturpolitik*, København 1976, s. 79.
42. *SvMh* 3, s. 327.
43. Elsa Hällström nämner i a. intervju att Adolf Stenbom valde ut det litterära stoffet.
44. *SvMv* 1943, s. 178.
45. "Ivar Malmström 50 år", *M* 1932: 25.
46. "Tema" använder jag, i överensstämmelse med Göran Lindströms definition, om "ett verks grundtanke, generellt formulerad och utan förankring till bestämda personer i en viss miljö." Se Lindström, *Att läsa dramatik*, Lund 1969, s. 58.

47. Mats Rehn, *Jack London i Sverige. Studier i marknadsföring och litterärt inflytande*, Uppsala 1974, s. 179. Under 1930-talets senare del var Hedebo en flitig vildmarksskildrare i *Lektyr*.
48. Jules Ingelow & Ivar Nilsson, *Svenska folkförfattare. Bygdeskildrare och andra*, 1, Vetlanda 1929, s. 106.
49. Asklund, a. brev.
50. Ivar Lo-Johansson, *Författaren. Självbiografisk berättelse*, Stockholm 1957, s. 96 f, cit. s. 96.
51. Örjan Lindberger, "Svenska arbetardiktens Hamlet", *Vi* 1945: 9. I artikeln påpekas om Rudolf Värnlunds författarskap: "Där finns en påtaglig skarpblick för det asociala själslivet."
52. Gerd Kvart, *Arbetsglädje och gemenskapstro. En studie i Josef Kjellgrens författarskap till och med Människor kring en bro*, Göteborg 1972 (stencilerad doktorsavhandling). Jfr t. ex. avhandlingens huvudtitel.
53. Runnquist, a. a., s. 89.
54. *Metall 1888—1938. Svenska Metallindustriarbetareförbundets jubileumsutställning på Skansen 24 juli—25 september 1938*, Stockholm 1938, s. 32.
55. Runnquist, a. a., s. 88.
56. Tord Westerberg, "Maskinen och maskintekniken i svensk litteratur 1900—1935", *Litteratur och samhälle* 1966:16, s. 649.
57. Se exempelvis "Också en spökhistoria", *M* 1940:16 (anonym författare), Axel Österberg, "Den vita näsduken", *M* 1940:28 eller Hermann Deutsch, "Krigsbarn", *M* 1940:45.
58. Torben Broström, *Modern svensk litteratur 1940-1972*, Stockholm 1974, s. 12.
59. Bengt Landgren, *Hjalmar Gullberg och beredskapslitteraturen. Studier i svensk dikt och politisk debatt 1933—1942*, Uppsala 1975, s. 78 ff.
60. Op. cit., s. 91.
61. *Landsorganisationens cirkulär nr 1144*, Stockholm 1939. Cirkuläret förvaras i LO:s arkiv i Stockholm.
62. Se exempelvis "Effektivt stöd åt finnarna. Lux' arbetare visar föredömlig solidaritet", *M* 1940:1 eller "Finlandshjälpen!", *M* 1940:6.
63. *SvMh* 3, s. 411.
64. I 1812 års tryckfrihetsförordning stadgades i § 3:9 att åtal kunde väckas mot skrifter som smådade främmande makt. Paragrafen innehöll även det beryktade tillägget: "Är skriften ej smädlig eller förgriplig men genom densamma missförstånd med främmande makt sig yppat, må den, utan rättgång, kunna konfiskeras. Med stöd av § 3:9 började justitieministern när andra världskriget bröt ut 1939 tillämpa konfiskation utan rättgång. Se Rolf Edberg, "Är skriften ej smädlig...". En studie i tryckfrihetspolitik", 1, *Tiden* 1947:6. Exempel på vad myndigheterna ingrep mot finns t.ex. i Rolf Edbergs "Han kan böla som en tjur...". En studie i tryckfrihetspolitik", 2, *Tiden* 1947:7 och i Åke Thulstrups *Med lock och pock. Tyska försök att påverka svensk opinion 1933—45*, Stockholm 1962, s. 99 ff.
65. "Fri vers" används i överensstämmelse med definitionen i Kristian Wählin *Svensk vers 1901—1945. Schematiska, oschematiska och fria versformer i 709 diktsamlingar*, Göteborg 1974, s. 30: "dikt som är orimmad och i vilken man inte kan fastställa en genomgående tvåstavig, trestavig eller blandad taktart."
66. Artur Lundkvist, "Artur Lundkvist ser tillbaka på trettitalet: En svikares bekännelser", *Dagens Nyheter* 7/3 1977.
67. Hirdman, a. a., s. 129-131.
68. *SvMh* 4, s. 337.
69. Brev från Ivar Norén, Mora 9/12 1979.
70. *Järnbruksminnen*, red. Mats Rehnberg, Stockholm 1952, s. 10.
71. Norén, a. brev.

72. Johan Olov, "Socialisten", *M* 1950:4, "Högtidsdräkt", *M* 1950:21-22 och Wald/emar/Thörne, "Ett järnbruksminne", *M* 1950:50.
73. Sven Borg, "Ingen idrott precis", *M* 1950:6, Helge Torstensson, "Poker", *M* 1950:38 och Sven L. Jonsson, "Dukade bord", *M* 1950:40.
74. *SvMh* 4, s. 262 f.
75. Runnquist, a.a., s. 170.
76. Erik Hjalmar Linder, *Fem decennier av 1900-talet*, 2. Stockholm 1966, s. 793.
77. Lennart Hagerfors, *På väg in i femtioalet. En studie i Lars Forssells, Folke Isakssons och Bo Setterlinds tidiga lyrik*, Stockholm 1979, s. 39.
78. Att trivseln i arbetet diskuterades kring 1950, och i reformistiska kretsar gärna framställdes bl.a. som ett psykologiskt problem, visar t.ex. *Blodprov på arbetsglädje. Hur det känns att arbeta. Kroppslärdare ser på sig själva och sitt arbete. Trettiofyra uppsatser, utvalda och sammanställda av Torvald Karlbon*, Stockholm 1949. I publikationen berör 34 arbetare, som beväst LO:s skola i Brunnsvik, frågor med relevans för trivseln i arbetet. *Blodprov på arbetsglädje*, sammanställt av LO-skolornas studierektor Torvald Karlbon, låg sedan till grund för en studiekurs i ämnet av Gösta Vestlund, utgiven på initiativ av Industrins upplysningstjänst, Brevskolan 1949. Året därpå gav f.ö. Vestlund ut skriften *Arbetsglädjens problem*, Stockholm 1950, där psykologin ses som ett hjälpmedel att komma till rätta med den bristande trivseln i arbetet (s. 88 f). Rolf Blom har i *Folke Fridell. Proletärförfattare. En studie i Folke Fridells författarskap fram till omkring 1950*, Stockholm 1978, hänvisat till Vestlunds studiekurs (s. 182) och *Blodprov på arbetsglädje*. Om den sistnämnda skriver han: "Blodprov på arbetsglädje är förvisso avsedd som ett komplement till yrkesförfattarnas arbetarskildringar, inte minst Fridells. Den vill visa, att arbetarnas trivselsituation inte är ensartad. Varje arbetare är en individ och uppfattar arbetet individuellt. Det är de enskilda omständigheterna som avgör i vilken utsträckning det finns eller inte finns arbetsglädje och — trivsel" (s. 116).
79. Blom, a.a., s. 104 ff, citatet s. 110.
80. "Novellpristävlan".
81. Norén, "Novellpristävlan / ... /".
82. Den socialistiska realismens målsättningar beskrivs t.ex. i A.A. Zhdanovs *On Literature, Music and Philosophy*, London 1950, s. 9 ff.
83. Norén, a. brev.
84. Hilding Henriksson, "Marshymn", *M* 1950:11, P/er/ E/dvin/ Rosenkvist, "Sensommar", *M* 1950:33, H. W. Sandblad, "Höst", *M* 1950:42 och Erik Sandström, "Stormnatt", *M* 1950:43.
85. Brev från Stig Sjödin, Farsta 15/9 1978. I *Vi* 1948 publicerades i nr 17 "Sotfragment" och i nr 44 "Porträtt från bruket" — fyra porträttdikter.
86. Ingemar Algulin, *Tradition och modernism. Bertil Malmbergs och Hjalmar Gullbergs lyrik förnyelse efter 1940-talets mitt*, Stockholm 1969, s. 16 ff.
87. Op. cit., s. 23.
88. *SvMv* 1945, s. 201.
89. Brev från Ture Gerdes, Varberg 17/9 1980. Uppgifter om Appelquist och Bergström, jfr kap IV not 128 och 112.
90. T/ure/ G/erdes/, "Falsk spanjor och 'död mans hand' ", *Ny Dag* 7/9 1946.
91. Elsa Appelquist skrev pjäserna "Arbetare" och "Mamma gör revolution", enligt notisen "AT:s litteraturpris på 2.000 kronor /.../". *M* 1949:43, och Inga Bergström, "Medan hjulen står stilla", jfr kap. IV not 112.
92. Norén a. brev.
93. Bengt Lundberg, *Jämlikhet? Socialdemokratin och jämlikhetsbegreppet*, Lund 1979, s. 123.
94. *SvMh* 4, s. 473.
95. Op. cit., s. 408.

96. Gunnar Ruud, "Valet 1950", i *När. Var. Hur* 1952, red. Tage Nilsson, Stockholm 1951, s. 198.
97. *SvMv* 1953, s. 58 f.
98. *SvMv* 1955, s. 141.
99. "Hur läses Metallarbetaren? /---/."
100. *SvMv* 1960, s. 73.
101. Brev från Nils Parling, Silverhöjden 19/9 1978 och Stig Sjödin, a. brev.
102. Brev från Helge Törnros, Trönödal 20/9 1978.
103. "Emil Hagström" i *Svenskt litteraturlexikon*, 2 uppl., Lund 1970.
104. Gösta A. Svensson, "Människovärde åt alla!", *M* 1960:1-2 och Birger Viklund, "LO-insamlingen ger 7 miljoner", *M* 1960:42.
105. Se Ture Gerdes, " 'Tre stora' vill ha Afrikas förenta stater", *M* 1960:15-16, Gunnar Fagrell, "Äntligen fred kring Indusfloden", *M* 1960:41 eller Arne Hirdman, "Afganskt potpurri", *M* 1960:42.
106. Broström, a.a., s. 164 f.
107. Uppgifter lämnade vid a. intervjuer med Sten Lundgren och Kuno Beckholmen.
108. Vid sidan av Weibulls tidigare nämnda *Läsvärdesundersökning* /---/ kan man också hänvisa till Rolf Aktermo, Robert Björkenvall & Sune Dalkvist, "Läser metallarna sin tidning?" och "I fackpressen går informationen fram", *M* 1975:5.
109. Östen Johansson & Jan Lindhagen, *Metallarbetare — en sociologisk undersökning*, Stockholm 1969, s. 65 ff och Weibull, op. cit., s. 7.
110. Per Holmberg, "Låginkomstutredningen", i *När. Var. Hur* 1972, red. Lars Chroel Sandström, Stockholm 1971, s. 179 ff, cit. s. 181.
111. Roy Blomberg, " 'Arbeta i vänstern en bra medicin mot ynk och pjunk' ", *Dagens Nyheter* 3/5 1975.
112. Britta Andersson, a. brev.
113. Norman, a. intervju.
114. Ann-Sofi Noring, "Folket i Bild/Kulturfront och den litterära tillämpningen av parollen 'för en folkets kultur' ", *Litterarium* 1978/79:2, s. 15 och 18, cit. s. 18.
115. *Konsten att skriva en novell och andra noveller ur Folket i Bild/Kulturfront. En antologi redigerad av Folket i Bild/Kulturfronts novellgrupp*, Stockholm 1977, s. 8.
116. Exempelvis Erik Pettersson, "Gymnastikskorna", *M* 1970:7 eller Stig Johansson, "Kvinnan", *M* 1970:41.
117. Se exempelvis Claes Rosenqvist, "Skogsbrynet", *M* 1970:11 eller Georg Stenmark, "Episod i Dakar", *M* 1970:43.
118. Walter Korpi, *Varför strejkar arbetarna?*, Stockholm 1972, s. 102 f.
119. Karl Erik Lagerlöf, *Strömkäntringens år och andra essäer om den nya litteraturen*, Stockholm 1975, s. 33.
120. Op. cit., s. 34 f.
121. Op. cit., s. 32.
122. De fem första publikationerna i Folkrörelsernas bokklubb var: Jack London, *Avgrundens folk*, Josef Kjellgren, *Människor kring en bro*, Olle Högstrand, *Skulden*, Evertz Arnesson, *Andra bataljon* och James Martin, *Kategori 95*. Brev från Sven-Arne Stahre, Folkrörelsernas bokklubb, Stockholm 26/9 1979 och informationsbladen *Fakta om bokklubben*.
123. Se exempelvis Ivar Lo-Johanssons av Litteraturfrämjandet utgivna *Gårdsfarihandlaren*, Stockholm 1976, s. 2.
124. Jörgen Eriksson, " 'En bok för alla' — risk för uttunnad skenreform", *Dagens Nyheter* 9/3 1977.
125. Johansson & Lindhagen, a. a., s. 75.
126. I sak har författarna bekräftat denna karaktäristik. Brev från Jan Fogelbäck 27/8 1980, Sven Olof Lorentzen, Skäggalösa 30/8 1980 och Thomas Nydahl, Malmö aug. 1980.

- Samtliga har dock också reservationer mot en beskrivning de uppfattar som "grovt till-
 yxad" (Lorentzen).
127. Se Mona Kalin, *M* 1970:10, Ann-Charlotte Alverfors, *M* 1974:5, Bernt Carls/son, *M* 1974:45 och Bunny Ragnerstam, *M* 1978:19.
 128. För de aktiva redaktionsmedlemmarna på *Metallarbetaren* 1978 finns biografiska upp-
 gifter i följande nummer, Per Åhlström, *M* 1973:7 Wiking Höök, *M* 1970:3-4, Kerstin
 Ekberg, *M* 1977:6, Jan Hagman, *M* 1976:44, Gudrun Hjelte, *M* 1978:43, Berndt Karls-
 son, *M* 1977:9, Eddie Pröckl, *M* 1978:37, Sven Svensson, *M* 1978:2-3, Ewa Tures, *M*
 1977:6 och Svanthe Hansson, *M* 1978:35.
 129. Sören Wibe, "Vänstern 1968-78, och sedan?", i *Utanför systemet. Vänstern i Sverige*
1968-78, Stockholm 1978, s. 231.
 130. Stenkvist, a. a., s. 156.
 131. Bernt Schiller, *LO, paragraf 32 och företagsdemokratin*, Stockholm 1974, s. 8.

VI. LITTERATURBEVAKNING OCH BOKANNONSER

1. Liksom tidigare betraktar jag i princip osignerat material som författat av tidningens
 redaktör, dock bara fram till 1940, då *Metallarbetaren* anställde en redaktionssekre-
 täre.
2. Biografiska notiser om Karl Börjesson och Axel Holmström finns i Uhlén, a. a., s.
 210, 275 och 278.
3. " 'Metallarbetarens' format ändras", *M* 1927:50-51.
4. Med samhällsorienterande litteratur menas litteratur som berör historia, samhälls- och
 rättsvetenskap eller ekonomi och näringsväsen. Hit hör också memoarer och bio-
 grafier som har anknytning till uppräknade ämnen, samt geografi.
5. Olof Lagercrantz, *August Strindberg*, Stockholm 1979, s. 441 och 453.
6. Bäckström, a. a., 2, s. 127.
7. Bidragen är signerade Ax. A., en signatur som Axel Andersson använde. Jfr Per An-
 dersson, a. a. *Metallarbetarens* Axel Andersson är säkerligen identisk med den Axel
 Andersson som Mats Rehn i *Jack London i Sverige* omtalar som författare, journalist,
 socialist och beundrare av Jack London och Upton Sinclair (s. 199 f). — Åke Lind var
 journalist och författare, *Svflx* 1900—1940.
8. Jfr Uhlén, a. a., s. 215.
9. Recensionen är signerad A. L-d. Attribueringen grundar sig dessutom på Albin Linds
 bakgrund — Socialpolitiska institutet och *Konsumentbladet* — och på det faktum att
Metallarbetarens medarbetare vid denna tid måste sökas i arbetarrörelsens led. Lind
 var f. ö. påtänkt som *Metallarbetarens* redaktör 1935 — se *SvMh* 3, s. 344.
10. *Svenska män och kvinnor*. 4, Stockholm 1948.
11. Hällström, a. intervju.
12. Beckholmen, a. intervju.
13. Vid klassificeringen har jag tagit *Svensk bokenkatalog/Svensk bokförteckning* till hjälp.
 Eftersom mina kategorier är vida, har jag emellertid i de flesta fall kunnat klassificera
 verket genom recensionens upplysningar. När jag använt *Svensk bokenkatalog/Svensk*
bokförteckning har den litteratur jag sökt efter ibland varit borttappad; det är sådan
 litteratur som i uppställningen är "oklassificerad". — Med "teknisk" litteratur menas
 nästan i samtliga fall fackteknisk sådan.
14. *SvMv* 1940, s. 140.
15. Uppgift lämnad av Elsa Hällström i a. intervju.
16. Nekrolog i *Dagens Nyheter* 24/2 1979.

17. Recensionerna i *Metallarbetaren* 1950:44 är osignerade, men i tidningens årsregister är Sam Johansson uppsatt som recensent. Höstens skönlitterära vuxenlitteratur anmäls i "På tal om böcker" (nr 41), "På tal om litteratur" (nr 44) och "På tal om författare" (nr 49). Sam Johanssons namn är utsatt i nr 41 och 49.
18. *SvMv* 1955, s. 140.
19. Till de 22 titlarna kommer 1970 även 13 skönlitterära barnböcker som anmäls i Inga Hamngrens värderande översikt "Det behövs mer än politik" (nr 50). Denna recensionstyp är inte vanlig 1970, och i jämförelsen med 1960 års recensionsavdelning har jag därför bortsett från just den recensionen. Hamngrens översikt är naturligtvis medräknad i kapitlets tidigare angivna siffror över *Metallarbetarens* totala recensionsverksamhet 1970.
20. Sven Nilsson, *Det offentliga samtalet. Storstadspresen som medium för kulturinformation och kulturdebatt*, Lund 1975 s. 150 f.
21. *Fackföreningsrörelsen och kulturen*, s. 121 f.
22. Leif Strömberg, "Folk gräver, samlar, intervjuar . . . hela Sverige forskar!", *Fönstret* 1979:9.
23. "Se vår historia på scen!", *Vi* 1980:21.
24. Brev från Sten Taberman, Södertälje 29/4 1981.
25. *SvMv* 1976, s. 66.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckt material

1. Intervjuer:

Beckholmen, Kuno, 18/10 1978.

Hällström, Elsa, 16/10 1978.

Lundgren, Sten, 17/10 1978.

Norman, Birger, 17/10 1978.

2. Brev till avh. förf. från:

Andersson, Bo, Skärholmen 30/11 1975.

Andersson, Britta, Mjölby 2/11 1978.

Andersson, Carl Erland /dec. 1975/.

Andersson, Gunder /nov. 1975/.

Andersson, Ingrid, Sundsvall 1/11 1978.

Andersson, Sven E. Nicke, Stockholm 10/1 1976.

Armini, Rut, Göteborg 30/9 1978.

Asklund, Erik, Stockholm 14/9 1978.

Beckholmen, Kuno, Stockholm 12/9 1978 och 18/12 1978.

Bergkvist, Sven O., Sollentuna 11/10 1978.

Berglund, Ingemar, Hedemora 2/11 1978.

Brolund, Gunnar, Stockholm 12/3 1981.

Danelius, Maj, Göteborg 4/11 1978.

Fogelbäck, Jan, 27/8 1980.

Fredin, Lars, Hägersten 7/3 1981.

Furuland, Lars, Uppsala 18/1 1977.

Galmin, Ingrid, Halmstad 3/11 1978.

Gerdes, Ture, Varberg 1/10 1978 och 17/9 1980.

Gummerus, Teddy /dec. 1975/.

Göranson, Johannes /nov. 1975/.

Hansson, Hildur, Silverhöjden 7/11 1978.

Hedebo, Gilbert, Taxinge 22/4 1979.

Helgesson, Stig, Sandviken 7/11 1978.

Hinders, Björn, Stockholm 15/9 1978.

Holmgren, Matts /1978/.

Johansson, Stig, Farsta 1978.

Jönsson, Nine-Christine /mars 1981/.

Karlsson, Birger, Stockholm 30/9 1978.

Kjellgren, Dagny, Stockholm 19/2 1979.

Kruse, Kerstin, Solna /nov. 1975/.

Lorentzen, Sven Olof, Skäggalösa 30/8 1980.

Lundin, Gunnar, Upplands Väsby 2/12 1975.

Norén, Ivar, Mora 9/12 1979.

Nydahl, Thomas, Malmö /aug. 1980/.

Parling, Nils, Silverhöjden 19/9 1978.

Sandström, Ingrid, Stockholm 25/9 1978.

Sjödin, Stig, Farsta 15/9 1978.

Stahre, Sven-Arne, Stockholm 26/9 1979.

Sährendal, Larry /1976/.

Sörenson, Margareta, Stockholm 17/1 1979.

Taberman, Sten, Södertälje 29/4 1981.

Törnros, Helge, Trönödal 20/9 1978.

Unge, Stig /febr. 1976/.

Wahlén, Ingvar, Örkelljunga 20/9 1978.
Zethson, S. E., Malmö 2/10 1978.

3. Övrigt:

Protokoll från Svenska järn- och metallarbetareförbundets styrelsesammanträde 23/11 1890
i Svenska Metallindustriarbetareförbundets arkiv/.

Tryckt och stencilerat material

Aktiv kultur. Rapport från SAP:s kontaktkommitté för skol- och kulturfrågor behandlad vid
partikongressen 1969, Stockholm 1971.

Algulin, Ingemar, *Tradition och modernism. Bertil Malmbergs och Hjalmar Gullbergs lyriska
förnyelse efter 1940-talets mitt*, Stockholm 1969.

A. Lj., "Arbetarfamilj sedd inifrån", *Svenska Dagbladet* 4/10 1942.

Andersson, Kenth-Åke, "Socialistisk litteratursyn. Axel Danielsson", *Bonniers Litterära
Magasin* 1970:10.

Andersson, Per, *Pseudonymregister*, Lund 1967.

Arbetarnes Bildningsförbund. Riksförbund för biblioteks- och föreläsningsverksamhet. *Verksamhetsberättelse för tiden 16 nov. 1912—31 maj 1913*, Stockholm 1913.

"Arbetarrörelsen och dikten", *Folket i Bild* 1952:29.

Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. *De 27 punkterna med motivering*, Stockholm 1944.

Aspelin, Kurt, "Skördetid — för socialismen eller för kapitalismen?", i *Socialdemokratin
och de intellektuella*.

Augustsson, Lars Åke, " 'Det finns en äkta folklighet...' ", *Aftonbladet* 9/7 1975.

Back, Pär-Erik, *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 3. 1925—1940*, Stockholm 1963.

—, *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 4. 1940—1956. I—II*, Stockholm 1977.

Bergkvist, Sven O., "Diktaren och samhället", *Byggnadsarbetaren* 1958:13.

—, "Man måste vara talist!", *Kommunalarbetaren* 1956:7.

Biureborgh, Leif, "Sverige och det första världskriget", i *Från Palm till Palme*.

Björk, Paul, "Arbetarrörelsen och kulturen", *Norrländska Socialdemokraten* 27/12 1954.

—, "Ett vidgat kulturbegrepp", *Norrländska Socialdemokraten* 28/12 1954.

Björklund, C. J., *Första maj och förstamajdemonstrationerna*, Stockholm 1966.

*Blodprov på arbetsglädje. Hur det känns att arbeta. Kroppslarbetare ser på sig själva och sitt
arbete. Trettiofyra uppsatser, utvalda och sammanställda av Torvald Karlbon*, Stockholm 1949.

Blom, Rolf, *Folke Fridell. Proletärförfattare. En studie i Folke Fridells författarskap fram till
omkring 1950*, Stockholm 1978.

Blomberg, Roy, " 'Arbeta i vänstern en bra medicin mot ynk och pjunk' ", *Dagens Nyheter*
3/5 1975.

Boklotteriet tjugofem år 1948—1973, Stockholm 1973.

Bondebjerg, Ib, *Proletarisk offentlighed. 1. Om Brecht og den socialistiske kulturpolitik*, København 1976.

"Breflåda", *Social-Demokraten* 5/2 1887.

Broström, Torben, *Modern svensk litteratur 1940—1972*, Stockholm 1974.

Brundin, Bengt, "Presentation av Brand", *Litteratur och samhälle. Meddelande från Avd.
för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala*, nr 95 1972.

Bäckström, Knut, *Arbetarrörelsen i Sverige*, 1-2, ny utg., Stockholm 1971.

Carlson, Stig, "Författaren — kritiker eller konstruktör", *Byggnadsarbetaren* 1958:9.

—, "Kluck", *Lyrikvännen* 1970:5-6.

—, "Kultur — med eller utan program?", *Morgon-Tidningen* 9/6 1952.

Carlsson, Sten & Jerker Rosén, *Svensk historia*, 2. 2. uppl., Stockholm 1964.

Casparsson, Ragnar, *LO under fem årtionden. 1. 1898—1923 (= Landsorganisationens
skriftserie, 65)*, Stockholm 1947.

- , "Och allt domnade bort", i *Arbetets söner. Text och bilder ur den svenska arbetarrörelsens saga. 1. Pionjärtiden*, huvudred. Fredrik Ström, Stockholm 1944.
- Crona, Börje, "Maskinell mumrick", *Arbetsgivaren* 1968:8.
- , "Metodisk mumrick", *Arbetsgivaren* 1970:17.
- Dahlberg, Leif, "SAP:s ideologiska utveckling 1889—1914. Från klasskampens primat till taktikens diktatur", i *Från Palm till Palme*.
- Delblanc, Sven, "Nya tider i Hedeby. Ett julminne", *Folket i Bild/Kulturfront* 1978:22.
- Dickson, Walter, "Arbetarkultur", *Ny Tid* 13/5 och 15/5 1955.
- "Diktaren och arbetarrörelsen", *Folket i Bild* 1952:30.
- Dikter i kampetid*, urv. och komm. Hans Haste, Stockholm 1977.
- Edberg, Rolf, " 'Är skriften ej smädlig...'. En studie i tryckfrihetspolitik", 1, *Tiden* 1947:6.
- , " 'Han kan böla som en tjur...'. En studie i tryckfrihetspolitik", 2, *Tiden* 1947:7.
- Ejve, Bror, *Det var på Tiden. Till Tidens förlags 50-årsjubileum i oktober 1962*, Stockholm 1962.
- Ekman, Kerstin, "Återkomsten — berättelse från Kramfors", *Folket i Bild/Kulturfront* 1976:2.
- Elveson, Gunnar, *Kooperatören — Konsumentbladet — VI. Konsumentkooperativ press och kultursyn 1899—1974. En bibliografi med inledande historik (= Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 8)*, Uppsala 1975.
- Engberg, Arthur, *Demokratisk Kulturpolitik. Idéer och exempel*, Stockholm 1938.
- Enquist, Per Olof, "Anton Lindbergs skithus", *Folket i Bild/Kulturfront* 1978:19.
- "Erik Sandström" /nekrolog/, *Dagens Nyheter* 28/7 1972.
- Eriksson, Jörgen, " 'En bok för alla' — risk för uttunnad skenreform", *Dagens Nyheter* 9/3 1977.
- Erlander, Tage, "Svar till sex författare om 'Människan i folkhemmet' ", *Folket i Bild* 1955:3.
- , Roland Pålsson & Nils Kellgren, *Politik för kultur*, Stockholm 1966.
- Ermolaev, Herman, *Soviet Literary Theories 1917—1934. The Genesis of Socialist Realism*, Berkeley & Los Angeles 1963.
- "Fackförbundspressen: Inte bara massa och järnfilspån", *Dagens Nyheter* 16/12 1968.
- Fackföreningsrörelsen och kulturen. Rapport från LO:s arbetsgrupp för kulturfrågor*, Stockholm 1971.
- Fakta om bokklubben* /informationsblad från Folkrörelsernas bokklubb/.
- Foerster, Svante, "Kring den socialistiska estetiken", *Aftontidningen* 13/6 och 15/6 1955.
- "Folkrörelsernas konstfrämjande", i *Bonniers lexikon*, 5, Stockholm 1964.
- Forser, Tomas & Per Arne Tjäder, *Tredje ståndpunkten. En debatt från det kalla krigets dagar*, Staffanstorp 1972.
- Forster, E. M., *Aspects of the Novel*, New York 1927.
- Franzén, Lars-Olof, "Från 60-tal till 70-tal. En ny litterär tradition bryter igenom", *Dagens Nyheter* 2/3 1977.
- Fredin, Lars, "Glömda proletariat", *Byggnadsarbetaren* 1958:14.
- Från Palm till Palme. Den svenska socialdemokratins program 1882—1960. Kommentarer och dokument utgivna av föreningen för Socialistisk Debatt*, Stockholm 1972.
- Furuland, Lars, "Axel Uhlén och den glömda kampdikten", i Axel Uhlén, *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909. Med efterord av Lars Furuland*, Stockholm 1978.
- , "Från Strindberg till arbetarförfattarna", *Förr och Nu* 1977:2.
- , "Lantarbetaren som kulturspridare", *Studiekamraten* 1968:7.
- , *Skrivare i Skaraborg. En bok om amatörförfattare*, Vara 1977.
- , "En statarskildrare från Skåne", *Lantarbetaren* 1957:5.
- Gamby, Erik, "Partiernas kulturpolitiska mål", i *Idéer i kulturpolitiken*.
- G/erdes/, T/ure/, "Falsk spanjor och 'död mans hand' ", *Ny Dag* 7/9 1946.

- Gjöres, Axel, "Skriva dikt i Konsumentbladet?", *Vi* 1953:2.
- G. L., "Två debutanter", *Ny Tid* 14/10 1939.
- Goland, Erik, "Det estetiska skitsnacket", *Skogsindustriarbetaren* 1968:24.
- , "Klarskinnet i kaffesumpen", *Tiden* 1954:3.
- Granlid, Hans O., *Martin Koch och arbetarskildringen*, Stockholm 1957.
- Gustavsson, Annika, *Skönlitterär prosa i tidningen Metallarbetaren 1925-1965* /trebetygsuppsats, hos Litteraturvet. inst. i Göteborg/, 1973.
- Gårdlund, Torsten, *Industrialismens samhälle* (= *Den svenska arbetarklassens historia*, 5), Stockholm 1942.
- Hadenius, Stig, Jan-Olov Seveborg & Lennart Weibull, *Socialdemokratisk press och presspolitik 1899—1909*, Stockholm 1968.
- Hagerfors, Lennart, *På väg in i femtiotalet. En studie i Lars Forssells, Folke Isakssons och Bo Setterlinds tidiga lyrik*, Stockholm 1979.
- Hallberg, Peter, *Litterär teori och stilistik*, Göteborg 1970.
- Hallgren, Sive, "Människor måste få kunna känna igen sig", *Arbetet* 21/2 1977.
- Hedén, Erik, "De tigande diktarna", *Tiden* 1909:9.
- Hirdman, Arne, *Alla tiders folkböcker. Ett bidrag till den billiga bokens historia*, Stockholm 1950.
- H.L., "Löftesrik författarinna", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 6/10 1939.
- Holmberg, Per, "Låginkomstutredningen", i *När. Var. Hur* 1972, red. Lars Chroel Sandström, Stockholm 1971.
- Holmgren, Ola, "Frihetens vägar", *Ord & Bild* 1976:4-5.
- , "Proletärlitteratur eller litteraturproletärer?", *Ord & Bild* 1976:4-5.
- , "Storstrejken gjorde dem till författare", *Förr och Nu* 1974:1.
- H. W., "En bra arbetarroman", *Ny Tid* 17/12 1942.
- Häger, Olle & Hans Villius, *In i det kalla kriget. Sverige mellan stormakterna 1946—1952*, Stockholm 1971.
- Hörngren, Lena & Ulla Samuelsson, *Vad innehåller fackförbundstidningarna? En studie av Byggnadsarbetaren, Metallarbetaren, SIA och Statsanställd/examensarbete*, hos Journalisthögskolan i Göteborg/, 1971.
- Idéer i kulturpolitiken. Studier utgivna av Kulturrådet*, Stockholm 1970.
- Ingelow, Jules & Iwar Nilsson, *Svenska folkförfattare. Bygdeskildrare och andra*, 1, Vetlanda 1929.
- Isaksson, Folke, "Svartmålningar och högtidstal", i *Socialdemokratin och de intellektuella*.
- Jerstedt, Sven, "Med lantarbetarna på marsch in i samhället", *Arbetet* 23/2 1977.
- Johansson, Kjell A. "Rudolf Berner död", *Dagens Nyheter* 15/3 1977.
- Johansson, Östen & Jan Lindhagen, *Metallarbetare — en sociologisk undersökning*, Stockholm 1969.
- Jonsson, Ulf, "Social reformism kontra marxism", i *Från Palm till Palme. Järnarbetaren 1890—1913*.
- Järnbruksminnen*, red. Mats Rehnberg (= *Svenskt liv och arbete*, 14), Stockholm 1952.
- Karlbom, Torvald, *Den svenska fackföreningsrörelsen*, Stockholm 1955.
- Kjellvard, Henry, "Nu upphör Signalen efter drygt 70 år", *Statsanställd* 1970:22.
- Klockare, Sigurd, "Att slå in öppna dörrar", *Skogsindustriarbetaren* 1954:24.
- , "Fackförbundspressen", *Tiden*, 1947:9.
- Konsten att skriva en novell och andra noveller ur Folket i Bild Kulturfront. En antologi redigerad av Folket i Bild/Kulturfronts novellgrupp*, Stockholm 1977.
- Korpi, Walter, *Varför strejkar arbetarna?*, Stockholm 1972.
- Kulturstoffet i LO:s fackförbundstidningar. Preliminär redovisning av en undersökning av årgång 1969* /stencil, hos Avd. för litteratursociologi i Uppsala/, 1971.
- Kungl. Maj:ts proposition 1974:28. Den statliga kulturpolitiken*, Stockholm 1974.
- Kvart, Gerd, *Arbetsglädje och gemenskapstro. En studie i Josef Kjellgrens författarskap till och med Människor kring en bro*, Göteborg 1972 /stencilerad doktorsavhandling/.

- Lagercrantz, Olof, *August Strindberg*, Stockholm 1979.
- Lagerlöf, Karl Erik, *Strömkantringens år och andra essäer om den nya litteraturen*, Stockholm 1975.
- Landgren, Bengt, *Hjalmar Gullberg och beredskapslitteraturen. Studier i svensk dikt och politisk debatt 1933—1942* (= *Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarium*, 6), Uppsala 1975.
- Landsorganisationens cirkulär nr 1144*, Stockholm 1939 /i Landsorganisationens arkiv/.
- Landsorganisationens i Sverige kongress. Protokoll*, 1946 och 1961, Stockholm.
- Lewin, Leif, *Planhushållningsdebatten* (= *Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala*, 46), Stockholm 1967.
- Lidman, Sara, "Brev från en inblandad medborgare", i *Socialdemokratin och de intellektuella*.
- Lind, Albin & Axel Strindberg, "Människan och nutiden", *Folket i Bild* 1952:27.
- Lindberger, Örjan, "Svenska arbetardiktens Hamlet", *Vi* 1945:9.
- Linder, Erik Hjalmar, *Fem decennier av 1900-talet*, 2 (= *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, 5:2), Stockholm 1966.
- Lindgren, John, *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 1. 1888—1905*, Stockholm 1938.
- , Herbert Tingsten & Jörgen Westerståhl, *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. 2. 1906—1925*, Stockholm 1948.
- Lindgren, Rune M., "Birger Norman folkbildare och poet", *Skogsindustriarbetaren* 1964:6.
- , "Sven O Bergkvist — skrivare som agiterar", *Skogsindustriarbetaren* 1966:1.
- Lindhagen, Jan, "Debatten om proletkult: ABF tog parti för en kultur i vardande", *Fönstret* 1980:10.
- Lindström, Göran, *Att läsa dramatik* (= *Skrifter utgivna av Svensklärarnas förening*, 115), Lund 1969.
- Litteratur och samhälle. Meddelande från Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala*, nr 113 1973 (1977).
- Ln., "En sjömansroman", *Göteborgs-Tidningen* 4/11 1947.
- Lo-Johansson, Ivar, *Författaren. Självbiografisk berättelse*, Stockholm 1957.
- , *Gårdfarihandlaren*, ny utg., Stockholm 1976.
- Lundberg, Bengt, *Jämlikhet? Socialdemokratin och jämlikhetsbegreppet* (= *Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg*, 19), Lund 1979.
- Lundkvist, Artur, "Artur Lundkvist ser tillbaka på trettitalet: En svikares bekännelser", *Dagens Nyheter* 7/3 1977.
- Lundqvist, Stig E., "Författaren och samhällsbyggnaden", *Byggnadsarbetaren* 1958:8.
- Lundstedt, Bernhard, *Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi enligt Publicistklubbens uppdrag*, 2 och 3, Stockholm 1896-1902.
- Läsvärdesundersökning m.m. av tidningen Metallarbetaren. En undersökning utförd för Metallarbetaren mars—april 1953*, av Institutet för Marknadsundersökning AB /stencil, hos Metallarbetaren/.
- Lönnhamar, Isse-Reinhold, *Min son var icke min*, Stockholm 1950.
- Metall 1888—1938. Svenska Metallindustriarbetareförbundets jubileumsutställning på Skansen 24 juli — 25 september 1938*, Stockholm 1938.
- Metallarbetaren 1914—1978*.
- Myrdal, Jan, *Ett femtiotal*, Stockholm 1972.
- Människan och nutiden*, Stockholm 1952.
- Nerman, Ture, "De svenska arbetarsångerna", i *Folkkalendern 1940*, Stockholm 1939.
- Nilsson, Sven, *Kulturmaterialet i storstadspressen under 1960-talet. En deskriptiv innehållsanalys* (= *Press & litteratur*, 5), Lund 1974.
- , "Den kulturpolitiska debatten under 1960-talet", i *Idéer i kulturpolitiken*.
- , *Det offentliga samtalet. Storstadspressen som medium för kulturinformation och kulturdebatt* (= *Litteratur Teater Film*, 11), Lund 1975.

- Nordström, Hilding G., *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genombrottsåren 1889—1894. Bidrag till det svenska partiväsandets historia*, Stockholm 1938.
- Noring, Ann-Sofi, "Folket i Bild/Kulturfrent och den litterära tillämpningen av parollen 'För en folkets kultur' ", *Litterarium* 1978/79:2.
- Norman, Birger, *Vandringstusställning*, Stockholm 1953.
- , *Vinkelskott*, Stockholm 1973.
- O.G., "Lovande debut", *Skånska Dagbladet* 30/9 1939.
- "Paasche Aasen er død" *Bergens Arbeiderblad* 2/11 1978.
- Palm, Göran, *Kritik av kulturen*, Stockholm 1978.
- Persson, John, *Den socialdemokratiska arbetarrörelsens inställning till litteraturen under 1880-talet* /lic.-avh., hos Litteraturvet. inst. i Uppsala/, 1956.
- , & Bengt Brundin, "Bibliotekssträvanden inom socialdemokratiska föreningar i Stockholm på 1880-talet. Bokbestånd, utlåning, litteratursyn", i *En bok om biblioteksforskning*, red. Lars Furuland & Bengt Brundin (= *Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala*, 3), Uppsala 1969.
- Pettersson, Gösta, "Första hatten", *Aftonbladet* 7/2 1949.
- P.J.E., "Segehruvan", *Nya Dagligt Allehanda* 21/9 1942.
- P.K., "Rapport från sofflocket", *Expressen* 9/2 1950.
- Publicistklubbens porträttmatrikel 1952*. /—/, utg. av Gunnar Wijkmark, Stockholm 1951.
- Rehn, Mats, *Jack London i Sverige. Studier i marknadsföring och litterärt inflytande* (= *Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala*, 7), Uppsala 1974.
- Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1947*, Stockholm 1947.
- Riktlinjer för ABF:s medverkan i kulturutbudet*, Stockholm 1971 /stencil, hos ABF/.
- Romberg, Bertil, *Att läsa epik* (= *Skrifter utgivna av Svenskläraryöreningen*, 138), Lund 1970.
- Romdahl, Margareta, "'Blåberg' ställer ut och minns Cosmopolite", *Dagens Nyheter* 5/5 1979.
- Runnquist, Åke, *Arbetskildrare*, Stockholm 1952.
- Ruud, Gunnar, "Valet 1950", i *När. Var. Hur 1952*, red. Tage Nilsson, Stockholm 1951.
- Ryning, Mats, "Den bofaste rymningen", *Röster i Radio — TV* 1956:19.
- , "Från järnverket till poesin", *Röster i Radio—TV* 1957:20.
- "Rösträtt", i *Bonniers lexikon*, 12, Stockholm 1966.
- "Sam Johansson" /nekrolog/, *Dagens Nyheter* 24/2 1979.
- Sandell, Ove, *Arbetets Bokens dag 1937—1962. En jubileumsskrift* (= *Skrifter till Arbetets historia*, 2), Malmö 1962.
- Schiller, Bernt, *LO, paragraf 32 och företagsdemokratin*, Stockholm 1974.
- "Se vår historia på scen!", *Vi* 1980:21.
- Sjodin, Stig, "Röst för de tysta", *Röster i Radio* 1954:31.
- Sjöström, Christopher, *En stockholmares minnen 1880—1900*, Stockholm 1937.
- Socialdemokratin och de intellektuella. Tryckt och otryckt i Afionbladsdebatten*, urv. Gunnar Fredriksson & Gunder Andersson, Stockholm 1976.
- Stadgar för Svenska Järn- och Metallarbetareförbundet*, Stockholm 1889.
- Stenkvist, Jan, *Den nyaste litteraturen* (= Gunnar Brandell & Jan Stenkvist, *Svensk litteratur 1870—1970*, 3), Stockholm 1975.
- Strömberg, Leif, "Folk gräver, samlar, intervjuar... hela Sverige forskar!", *Fönstret* 1979:9.
- Svensk bokförteckning, 1970—1978*, Stockholm.
- Svensk bokkatalog, 1900—1969*, Stockholm.
- Svenska arbetarskildringar 1945—1974. En anoterad bibliografi*, red. Christer Klingberg & Kristina Ross, /specialarbete, hos Bibliotekshögskolan i Borås/, 1977.
- Svenska folkrörelser. I. Nykterhetsrörelse. Politisk arbetarrörelse. Fackföreningsrörelse. Folkbildning. Kooperation*, red. Sigfrid Hansson, Stockholm 1936.
- Svenska järn- och metallarbetareförbundets cirkulär nr 5 1906*, Stockholm 1906 /i Svenska Metallindustriarbetareförbundets arkiv/.

- Svenska Metallindustriarbetareförbundets handbok*, 1926—1970, Stockholm.
- Svenska Metallindustriarbetareförbundets kongress. Motioner. Protokoll*, 1890—1977, Stockholm.
- Svenska Metallindustriarbetareförbundets verksamhetsberättelse*, 1896—1978, Stockholm.
- Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*, Stockholm 1942—1955.
- Svenska Socialdemokratiska Arbetarepartiets politiska program [...] antagna å partiets elfte kongress i Stockholm 1920*, Stockholm 1920.
- Svenskt författarlexikon*, 1900—1970, Stockholm.
- Svenskt litteraturlexikon*, 2. uppl., Lund 1970.
- Svenskt porträttgalleri. 16. Tidningsmän*, Stockholm 1910.
- Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartis kongress. Protokoll*, 1944, 1948, 1952, Stockholm.
- Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti. Program och stadgar. Enligt beslut å partiets tjuguförsta kongress 1960*, Stockholm 1961.
- Sörensen, Anna, *Det svenska folkundervisningsväsendet 1860—1900* (= *Svenska folkskolans historia*, 3, red. Viktor Fredriksson), Stockholm 1942.
- Thoursie, Ragnar, "Dikten och folkhemmet", *Skogsindustriarbetaren* 1955:6.
- Thulstrup, Åke, *Med lock och pock. Tyska försök att påverka svensk opinion 1933—45*, Stockholm 1962.
- Tidningen Lantarbetaren 1908—1966. Ett register med företal av Ewald Jansson och historik av Lars Furuland* (= *Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala*, 2), Uppsala 1967.
- "Tronen, svärdet, altaret och penningpåsen. Ett samtal om politik och idéer mellan Tage Erlander och Vilhelm Moberg", *Julfacklan* 1951.
- Uhlén, Axel, *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885—1909*, Borås 1964.
- Uhlin, Eric, *Dan Andersson före Svarta ballader. Liv och dikning fram till 1916*, Stockholm 1950.
- Wahlgren, Åke, "Mot en ny kultur?", *Folket i Bild* 1952:28.
- Weibull, Lennart, *Läsvärdesundersökning Metallarbetaren. Några kommentarer till ett tabellmaterial /stencil, hos Statsvet. inst. i Göteborg*, 1977.
- Vem är det? Svensk biografisk handbok 1977*, Stockholm 1976.
- Wernström, Sven, "Då kände jag mig bedragen", i *Socialdemokratin och de intellektuella*.
- Westerberg, Tord, "Maskinen och maskintekniken i svensk litteratur 1900—1935", *Litteratur och samhälle. Meddelande från Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala*, nr 16 1966.
- Westerstahl, Jörgen, *Svensk fackföreningsrörelse. Organisationsproblem. Verksamhetsformer. Förhållande till staten*, Stockholm 1945.
- Vestlund, Gösta, *Arbetsglädjens problem*, Stockholm 1950.
- Wibe, Sören, "Vänstern 1968—78, och sedan?", i *Utanför systemet. Vänstern i Sverige 1968—78*, Stockholm 1978.
- Wolf, Lars, *Tigande diktare? En studie kring litterära reaktioner på 1909 års storstrejk* (= *Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala*, 9), Uppsala 1975.
- Wählin, Kristian, *Svensk vers 1901—1945. Schematiska, oschematiska och fria versformer i 709 diktsamlingar*, Göteborg 1974.
- Zhdanov, A. A., *On Literature, Music and Philosophy*, London 1950.
- Åkerstedt, Jonas, *Den litterate arbetaren. Bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912—1930* (= *Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala*, 1), Uppsala 1967.
- Öhman, Ivar, "En fribytare i veckopressen", i *Publicistklubbens årsbok 1963* (= *Meddelanden från Publicistklubben*, 2) Stockholm 1963.
- , "Johan-Olov Johansson. /- - /", *Folket i Bild* 1935:15.
- "6 författare och Tage Erlander diskuterar 'Människan i folkhemmet' ", *Folket i Bild* 1955:2.

SUMMARY

I INTRODUCTION

The periodical *Metallarbetaren*, which has been in existence since 1890, is the journal of the members of the Swedish Metal Workers' Union. Over the years, this journal has published a considerable amount of literary material — texts of a literary nature and also articles, news items and advertisements to do with literature. In my thesis, I describe the relationship between *Metallarbetaren* and literature from the very start in 1890 up to and including 1978. I have made an in-depth study of every tenth volume (1890, 1900, etc) but also have a good knowledge of the intervening volumes so that this thesis describes how the literary material has developed continuously from 1890-1978.

Metallarbetaren is a representative of the Swedish Trade Union Confederation (LO) press. Despite its wide circulation — 1.7 million copies around 1970 — such papers are often described in the debate as "the forgotten press". My thesis on the literary material in *Metallarbetaren* aims primarily to increase our knowledge of the ambitions of the Swedish trade union press in the cultural sphere. These ambitions are also viewed in a wider perspective, i.e. in connection with the theoretical and practical view of cultural and educational questions in the Swedish labour movement in general. In my thesis I consider *Metallarbetaren*'s treatment of the literary material also as an example of how an institution in the labour movement evaluates and selects its priorities in its practical work with culture.

The considerable literary material published in *Metallarbetaren* since 1890, however, is also naturally of interest to the study of literature and the history of literature, another contributory reason for an investigation of this kind.

II. METALLARBETAREN 1890—1978

From 1890 the Swedish Iron and Metal Workers' Union published a periodical of their own called *Järnarbetaren*. In 1914, when the union was re-named the Swedish Metal Workers' Union the journal also received its present name, *Metallarbetaren*.

The first number of *Järnarbetaren* came out in December 1890 on the initiative of the union's executive committee. It had four pages resembling present-day book pages in format and 2,000 copies were printed. The union congress which was also held in December 1890 recommended continued publication. The congress decided that *Järnarbetaren* should be issued every quarter, give union information and also agitate for trade

union membership. *Järnarbetaren* was intended as a means of recruiting new members to the growing union.

It was the union representative who took on the editing of *Järnarbetaren* in addition to a number of administrative duties. Even in the early years, the journal began to expand in circulation, volume and periodicity. This expansion of course was related to the increase in numbers and economic strength of the Metal Workers' Union.

After a proposal made by the union executive committee in 1907, *Järnarbetaren*, which then had a circulation of 34,000, switched from monthly to weekly publication. The paper had four pages and was much bigger in format being approximately the size of evening tabloids today. As a reason for this reorganization, the committee cited the fact that the paper would hasten the work of organizing workers at the foundries. At this time, the union had gained a footing in rural districts.

Järnarbetaren grew into such a major enterprise in 1907 that a new official post was created, the post of editor for the union journal. The first editor of the paper was the secretary of the union, John Th. Johansson.

Even after 1907, the principal aim of *Järnarbetaren* continued to be to inform members about conditions that were of importance to the trade union movement. But J.Th. Johansson also thought it was an important task to "further knowledge among the members of the union in all respects" if possible. The paper also began to introduce some material of a more general informational nature. But this too was material which was usually particularly relevant to workers.

The union journal evidently had difficulty in becoming popular with the circle of readers it was intended for. The journal was displayed at places of work where members could fetch their copy. But many copies were left lying. Several motions were proposed at the union congress complaining about this wastage and demanding distribution by mail.

Another recurring theme in motions to congress was the left-wing members' views that *Metallarbetaren* appeared to be the mouthpiece for a splinter group with Social Democrat views. This subject was particularly topical during the inter-war years. The union leaders always repudiated such criticism but at the same time pointed out that *Metallarbetaren* reflects the strong ties that have existed since pioneer times between Social Democracy and the trade union movement in Sweden.

In 1935 the union congress decided that *Metallarbetaren* should be modernized. Little had changed in content or layout since 1907. This modernisation took place in the first number in 1937. The paper began to be printed in photogravure with the format of a normal present-day weekly. The printing method meant that illustrations became an important feature of the paper. The streamlined *Metallarbetaren* was also distributed by mail. These changes took place when the Swedish Metal Workers' Union was working under favourable circumstances because of an industrial

boom.

The period 1937-1978 is a time of prosperity. In 1940 the paper contained 17 pages on average and had a circulation of 151,000 — in 1978, the number of pages was 36 and the edition ran to 438,366 copies. In 1940 *Metallarbetaren* had an editorial staff of three, by 1978 of ten. After the restructuring in 1937 the paper also took on a number of contributors on technical, economic, political, cultural and other subjects. The expansion of the paper cost the union money, of course. In 1940 the net costs amounted to approx. 250,000 Sw.kr. and in 1978 approx. 18.5 million Sw.kr.

The modernisation of *Metallarbetaren* was a response, among other things, to the members' desire for a paper with a wider content. Such a development obviously took place when Gösta A. Svensson was editor (1952-1961). With Svensson *Metallarbetaren*'s editors began being recruited on journalistic qualifications and not on the basis of their contributions to the trade union movement. The ambition to cover general knowledge was retained. In 1969, according to an investigation made, more than 40 % of *Metallarbetaren*'s material was of a non-union nature. A number of articles in *Metallarbetaren* today could very well be read in a general cultural or general political journal. At the same time, it should be emphasized that the wider problems brought up by the paper are of considerable and fairly immediate importance to union members.

Metallarbetaren since its restructuring in 1937 has been subjected to several readership surveys. It emerges from these that *Metallarbetaren* seems to have had its breakthrough among members after 1937 when it was given a more up-to-date appearance. This, and the expansion of the union journal on several levels, makes the period after 1937 a successful era, generally speaking, in the history of the paper.

III. METALLARBETAREN AND CULTURAL QUESTIONS

This chapter deals with the overall view of culture in *Metallarbetaren*. The contributions in the newspaper concerning various cultural questions are of course parts of a wider context — of the cultural debate in the labour movement as a whole (which in the following means the reformist labour movement).

As early as *Järnarbetaren* the relationship of the working class to culture was discussed. An important theme in this debate from the start of the journal and later is the drawbacks of a commercial culture. The reason for *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren* being so deeply involved in this problem was that the products of a commercialized culture competed for workers' spare time and mental development with the free educational movements which aimed to make the working class politically conscious and active. Moreover, commercial culture was considered to be the ene-

my of more worthwhile art and a hindrance to the mental development of the class.

Metallarbetaren regarded it as important that the workers participated in cultural life; culture was not to be the property of the upper classes of society. The point was to make the working class take part in existing cultural activity. For this reason, *Metallarbetaren* rejected the ideas of a proletarian culture which were current especially in the inter-war years, the notion that a special proletarian culture must be evolved in order to counteract the influence of bourgeois culture. It was not in the interests of the reformist labour movement to assert that only one line of culture had a right to exist and to declare war on the culture of the middle classes. The labour movement's view of culture was instead inherited from liberal humanism with its human ideal of the cultivated, harmonious personality.

In the 1940s, especially during the war years, writers in *Metallarbetaren* kept on coming back to the question of the significance of books and general education to the personal development of the individual. For example, it might say in the paper: "Reading good literature gives secret contributions to the growth of personality." *Metallarbetaren* in other words was farther away than ever from the idea of a special proletarian culture. The reformist labour movement had also initiated social reform work during the 1930s and 1940s, which gradually led the party farther and farther away from classical Marxism.

Contributions to *Metallarbetaren*'s cultural debate up until 1945 were mostly written by representatives of workers' educational movements or of the trade unions. This was to change during the post-war period when the labour movement was to become more deeply committed to questions touching on workers' participation in cultural life. In this connection, a cadre of professional writers on cultural affairs grew up in the working-class press.

The cultural offensive launched by the labour movement in the 1940s was followed up in *Metallarbetaren* in the early fifties when the paper became a medium in earnest for covering developments in the cultural sphere. For one thing, the paper improved its coverage of what was happening in the arts, above all literature, and for another, the paper commented more frequently than before on general questions of culture. One aim, among others, was to safeguard the cultural ambitions of the labour movement. *Metallarbetaren*'s coverage of culture took a definite line on cultural policy, a development that got under way with comments on *Människan och nutiden* (Man and the Present) (1952) — the first and so far the only official programme for cultural policy of the Swedish Labour Party (SAP). The report on culture evaded the question of the content of culture and in effect proposed directives for a State and local authority

cultural policy. In *Metallarbetaren*, the paper's editor Gösta A. Svensson criticized the programme because it did not clearly distinguish cultural goals specific to Social Democracy. G. Svensson also considered that the labour movement should use the arts, e.g. the theatre, in its political work.

The debate about cultures in *Metallarbetaren* became less lively during the sixties. Articles on cultural questions were not so common and dealt with the possibility of a specific culture for the labour movement to a lesser extent than in the fifties. The principal recurrent theme in contributions to the culture question was the cultural policy of the State, the aims of which did not appear to be controversial.

However, as a response to the literature and theatre of the 1960s and 1970s that criticized society, *Metallarbetaren* collected itself to make something of declaration of principle about the content and function of the arts. The social literature which developed during the 1960s and which often presented the policy of the reformist labour movement as a betrayal of the working class deeply engaged the paper. On account of the content of such literature it was more keenly discussed than "ordinary" literature, and the literary angle of approach could be replaced by a union one.

Metallarbetaren shows here that the cultural institutions of the labour movement in their practical work with culture do not take up a neutral position as regards the content and functions of culture. It was more in connection with principles as in drawing up guidelines for cultural policy that a neutral attitude to the content of culture could be noted. It was emphasized in this case that the outlook adopted was based on the principles of Social Democracy about the spiritual freedom of the individual.

IV. THE CADRE OF LITERARY WRITERS

Discussion of the true subject of this thesis, the literary material in the paper begins in earnest in Chapter IV with an overview of the literary authors. The year 1935 divides the account into two main parts. That year, *Metallarbetaren* acquired a regular page for short stories, which radically changed the pattern of the paper's contributors.

In *Järnarbetaren*/*Metallarbetaren* from 1890-1935 most of the articles were written with a view to the union interests and needs of the paper's readers, iron and metal workers. Not even fiction departed from this pattern. Poems, short stories and light articles were written by people who were familiar with and often shared the readers' conditions of life, which also leave their mark on the content of the contributions. At least 86 % of the literary material in *Järnarbetaren* for 1910, 86 % in *Metallarbetaren* for 1920 and 64 % in *Metallarbetaren* for 1930 was written by people

"from our own circle" — by iron and metal workers or by officials of the union. (The percentages here and below give the proportion of the *volume* of literary material.) Many of them also contributed articles on topics which had union relevance. Consequently, they wrote both non-fiction and literary prose in the union paper. The authors in the union's own circle are only in exceptional cases known in literary connections. *Järnarbetaren/Metallarbetaren* had very few contacts with established professional authors from 1890-1935.

In 1935 a short story or an episode from a light serial was a permanent feature of *Metallarbetaren*. It was not long before the paper began to receive material for its fiction page from Swedish working-class authors. Authors from a working-class environment wrote in 1940 46 %, 1950 45 %, 1960 60 % and 1970 37 % of the central literary contributions to the paper — i.e. of the poetry, short stories, sketches and serials. Many working-class writers were or were on the point of becoming professional writers, and *Metallarbetaren* was one of the outlets that helped them to survive financially. The paper bought contributions from a number of famous authors from the working classes who were closely associated with the labour movement: Erik Asklund, Josef Kjellgren, Stig Carlson, Nils Parling, Stig Sjödin and others. Besides the better-known authors from the working class *Metallarbetaren* also published contributions by lesser known working-class writers who never made a name for themselves in literature, but had a reliable forum for publication in the periodical. The lesser-known working-class writers had often worked in the iron and steel industry in the past.

Towards the end of the 1950s contributions in the main literary genres became less common. In 1961, however, the short story page was re-created under the heading "Korta novellen". The new principle here was that readers would encounter a new author and a new illustrator in each issue. This principle was kept up until the hundredth short story, after which authors who had already published stories were allowed to contribute. "The Short Story" was in many cases written by post-war authors from a working-class background. By means of this section, readers also became familiar with more authors from a middle-class background than had been the case previously. They were often young writers with a good literary reputation and in many cases they also had something of a social message. The young radical writers of the seventies who were associated with the realistic narrative tradition published short stories in *Metallarbetaren* to quite a considerable extent. In the volumes for 1970-1978 there are contributions by e.g. Ann-Charlotte Alverfors, Per Holmer, Bunny Ragnerstam etc.

Amateur writers are the only category of writers besides the working-class writers of any importance in *Metallarbetaren*'s literary team from 1935-1978. In *Metallarbetaren* in 1940 24 %, in 1950 39 %, in 1960 27 %

and in 1970 42 % of the poems, sketches, short stories and serials were written by writers who had not published any literary work on the book-market. Like the lesser-known working-class writers, it turns out that these amateurs also often came from the immediate circle of iron and metal workers, when biographical data is available.

Authors from a middle-class background and foreign writers are two categories which had little importance in *Metallarbetaren*.

Contributors to *Metallarbetaren* in semi-literary genres, such as light feature writers, columnists, memoir-writers, occasional poets, travel writers, had a special position. Many of the writers had a special slot reserved for a weekly verse, a light article or a diary; in other words *Metallarbetaren* had particularly great confidence in them. Moreover, light feature writers and columnists commented on contemporary events and problems primarily; current events were of great importance. Their contributions are expository and discursive rather than creative. Thus, it is not surprising that in producing this kind of material, the paper kept to contributors from among the paper's own readers. At least 61 % in 1940, and 85 % in 1950 of the paper's light articles and memoirs were written by union officials or by iron and metal workers. The proportion was smaller during Gösta A Svensson's editorship in the 1950s, something which reflects his ambition to extend the range of the paper. By 1970, however, the volume of semiliterary material had again risen to as much as 47 % written by people in the immediate circle. That year the paper initiated a new section for light articles: the pen-name "Fräsaren" (lit. the Squib) was used by different members of *Metallarbetaren's* editorial staff in commenting on political and union incidents in the form of articles on the lighter side.

V. THE FORM AND FUNCTION OF THE LITERARY MATERIAL

The literary material gained a recognized position in the paper in 1907 in connection with *Järnarbetaren* becoming a weekly. John Th. Johansson the new editor, considered it only natural to introduce literary material into the paper. After all, among the aims of the paper was to make propaganda for membership of the union and emphasize the importance and promise of the trade union struggle. In work of this kind, literary presentation could be extremely effective.

In *Järnarbetaren* in 1910, literary work concentrated on contemporary problems. In 1909, the year of the great strike, the strike became an important source of inspiration and copy. The literary contributions centred mainly on the situation of iron and metal workers. The literary material, the author and the reader were consequently intimately bound up together through the iron and steel environment. The literary contributions

in *Järnarbetaren* in 1910 turned only occasionally on private or existential problems — a tendency which persisted for a long time. On the other hand, in 1910 and later contributions not infrequently were in a humorous vein.

After the First World War the amount of literary material decreased. As opposed to 190 dm² of literary reading material in the 1910 volume, there are 77 dm² in the 1920 one and 95 dm² in the volume for 1930. In *Metallarbetaren* for 1920 and 1930, the literary material has been assigned more roles; it no longer primarily constitutes a special form of social criticism. To a large extent, it is retrospective in nature and describes work at the foundries in earlier days often with humorous overtones. Stories about the work and life of blacksmiths in past time were the most common literary topic in the inter-war years.

The ideological change which can be discerned in the literary material between 1910 and 1930 must be seen as a consequence of the success of the reformist working-class movement. The authors in *Järnarbetaren* in 1910 represented a class still lacking parliamentary influence. In 1920 the political situation was far brighter for the supporters of reformism with the coming of the decision to introduce a general franchise in 1918. This was probably a contributory reason for the writers in *Metallarbetaren* in 1920 and 1930 being less critical of the social system than in 1910.

When *Metallarbetaren* made a short story or an episode of a serial a permanent feature in 1935, the amount of literary material in the paper increased dramatically — as against 95 dm² in the 1930 volume the amount was as much as 616 dm² in 1940.

Even in the volume of 1930, stories about the smiths lived on, now only in the form of humorous popular stories. The memoirs in *Metallarbetaren* in 1940 often had their basis in the foundry environment of former times.

Towards the close of the 1930s, as we know, the better-known working-class writers began publishing short stories in *Metallarbetaren*. This category of authors wrote no less than 35 % of the fiction in 1940. These authors preferred to take their material from other quarters than the iron and steel background and this introduced new motifs and themes which undoubtedly raised the quality of the literature available to *Metallarbetaren*'s readers.

Both the humorous popular stories and the stories by working-class authors were a kind of reading for diversion. It was also the editor Adolf Stenbom's expressed wish that the fictional contributions should entertain and provide light reading. But this did not prevent less entertaining and more edifying literature being published. In terms of space, about half of the literature in 1940 consisted of contributions dealing with political and union problems or with the world war then in progress, or other wars. There are reformist tendencies in this type of literature and it was often written by the union's own members.

In 1950 *Metallarbetaren* contained quantitatively rather more literary material (776 dm²) than in 1940. The short stories in *Metallarbetaren* in 1950 were only in exceptional cases accounts of popular life or tendentious pieces. Most of the 44 short stories in the volume deal with general human problems. The relationship between men and women, for example, was the most common subject in the short stories. But the main character still usually comes from the working class, and many are metal workers. These contributions on the whole expressed an optimistic view of workers' conditions.

The poems in *Metallarbetaren* for 1950, 14 contributions, consist almost exclusively of occasional poems and poems about nature. In 1950 one single modernist poem was included. The paper's conservative attitude on this point has to do with the distaste expressed by the labour movement for poems that were not traditional in form and content.

In *Metallarbetaren* for 1950 the literary material was dominated by two genres: the short story and chatty articles. The section for lighter articles "Filspån" ("Filings") was run by Ture Gerdes, who commented on more or less important current events. In "Hört och sett" ("Heard and seen") Elsa Appelquist/Inga Bergström gave a fictitious account, usually of a metal-worker and his family's everyday problems. "Hört och sett", like the short stories, reflects developments in the emergent welfare state and does so in a positive way. In this column the reader is confronted with problems connected with the availability of more and more money and leisure in working-class homes — what clothes to wear, whether one should buy a vacuum cleaner, etc. Like the short stories, these articles were directed at the private sphere — at the situation of the metal worker and his family.

In *Metallarbetaren* for 1960, the literary reading matter (687 dm²) is less than in 1950. The reduction of space may partly be explained by the fact that the editorial staff was constantly growing and producing more and more news material.

The fiction published in 1960 is confined to twelve short stories and sketches, traditional working-class accounts about hard and poor conditions in the old days, descriptions of nature of different kinds and one or two contributions that rely on symbolical or allegorical effects.

In 1960 Gösta A Svensson was editor of *Metallarbetaren*. During his editorship, poetry came into its own. In the volume of 1960, there are 23 poems of a central literary nature. These are not so traditional in form and content as e.g. the poetry of 1950. Now, finally, free verse forms predominate. With some reservations one can say that about half of the poems can be taken as poetry about existential problems. In addition to these, there are some nature poems and a handful of poems in which social problems are the main focus.

The literary material in *Metallarbetaren* for 1960 was dominated by semi-literary contributions or by non-fiction. Besides the entertaining lighter articles, there was a considerable amount of material to do with general education or social debate. In general, it can be said that the literary material for 1960 was less specifically aimed at the readers of *Metallarbetaren*. The role of the readers' own sphere of interests was greatly reduced. The literary contributions in *Metallarbetaren* in 1960 might equally well have been published in some other newspaper aimed at a readership of workers and Social Democrats.

In *Metallarbetaren* for 1970, the literary material grew to 1063 dm² which in its way reflects the economic boom in the 1960s. The literary material was dominated by some regular sections: Ture Gerdes' column "Filspån", Birger Norman's day-by-day column "Vinkelskott", which above all, dealt with reflections on culture and literature, and the short story page introduced in 1961, "Korta noveller".

The short stories in *Metallarbetaren* in 1970 dealt to a striking degree with explicit social problems, which has to do with the growth of committed writing in Sweden during the 1960s. The tendency to criticize society in the literary material is incomparably more conspicuous in *Metallarbetaren* in 1970 than in the other post-war volumes subjected to in-depth studies, those for 1950 and 1960. We have to go as far back as *Järnarbetaren* for 1910 to find an equally extensive amount of committed writing criticizing prevalent social conditions. This writing in 1970 came mainly from two quarters: young authors with a socialist conviction and amateur writers who were working women.

The prose writers in *Metallarbetaren* for 1970 with few exceptions kept to the realistic form. The general flourishing of realism in Swedish literature during the sixties and seventies, which meant, among other things, a greater interest in Swedish working-class writing, seems to have contributed to strengthening the position of literary material in *Metallarbetaren*, as the 1978 volume verifies. The labour movement readily considered realistic narrative art as "its" literature.

Some of the key literary poems in *Metallarbetaren* for 1970 also deal with social problems at home. But the majority of contributions centre on private moods and problems nevertheless. In *Metallarbetaren* for 1978 the selection of poems is rooted in working-class problems in quite a different way, especially in the problems facing metal workers, those of the paper's readers.

The literary contributions to *Metallarbetaren* thus began to be less concerned with aesthetic norms and more concerned with society during the sixties.

VI. COVERAGE OF LITERATURE AND BOOK ADVERTISEMENTS

In speaking of *Metallarbetaren* as a medium for literature, it should not be forgotten that over the years the periodical also informed its readers about literature by means of reviews, articles on literature and book advertisements. This material does not add very much that is new to the picture of *Metallarbetaren* as a literary organ. It is more important perhaps to point out that the paper's view of literature stands out even more clearly in the material that shows the coverage of literature. Literary reviews and articles on the whole reflect a very definite opinion about what kind of literature is primarily of interest to *Metallarbetaren* and its readers. This literature not surprisingly consists of working-class fiction or other literature with social motifs.

Metallarbetaren never attracted advertisements for newly-published literature to any notable extent. The advertisements for fiction that appeared were mostly novel libraries, cheap editions and book clubs. *Metallarbetaren*'s readers were thus made aware of books that were being reprinted, books for the "wide" public, and which those who were interested could order by means of the order form in the advertisement.

Translated by Muriel Spalding-Larsson

PERSONREGISTER

- Absalon, se Axel Österberg
 Afzelius, Jan 169
 Ahlin, Lars 84
 Ahlström, Aina 219
 Ajam, se Sven Persson
 Aktermo, Rolf 227
 Albanus, se Konrad Falk
 Albäck, Johan 174
 Aleby, Anders 192
 Algulin, Ingemar 147, 226
 Almgren, Karl-Erik 217, 218
 Almqvist, Carl Jonas Love 195
 Alsterdal, Alvar 30, 210, 222
 Alvaro, Corrado 192
 Alverfors, Ann-Charlotte 84, 175, 228
 Andersson, Axel 186, 187, 228
 Andersson, Bo 197, 218, 219
 Andersson, Britta 170, 219, 227
 Andersson, Carl Erland 84, 217
 Andersson, Dan 127, 146, 185
 Andersson, Gunder 84, 168, 216, 217
 Andersson, Ingrid 217
 Andersson, Ivar 210
 Andersson, Keneth-Åke 61, 103, 213, 223
 Andersson, Per 213
 Andersson, Sven 208
 Andersson, Sven E. Nicke 219
 Appelquist, Elsa 94 f, 100, 144, 148, 150 f,
 153, 155 f, 209, 221 f, 226
 Ardau, Arvell 219
 Arne, Alrik 113, 208
 Arneberg, Arno 219
 Arnesson, Evertz 227
 Arvidson, Stellan 53
 Asklund, Erik 70 f, 73, 81, 86, 92, 123,
 126—128, 136, 221, 225
 Aspelin, Kurt 80, 216
 A.T. 222
 Augustsson, Lars Åke 84 f, 168, 170, 220
 Authén 38
- Back, Pär-Erik 151, 203
 Backlund, Harry 221, 223
 Beckholmen, Kuno 28, 97, 166, 175, 191,
 196, 198, 205 f, 217, 221 f, 227 f
 Beijer, Harald 192
 Bennbo, Sallie 220
 Bentley, Phyllis 192
 Berg, Karl David 67, 213, 224
- Bergkvist, Sven O. 73 f, 78, 82, 140, 162,
 172, 196, 201, 210, 215 f, 221
 Berglund, Ingemar 218
 Bergström, Inga 94 f, 100, 142 f, 148, 150 f,
 153, 155 f, 219, 221 f, 226
 Berner, Rudolf 44, 163, 209, 221 f
 Beyer, Nils 145
 Biureborgh, Leif 210
 Björk, Paul 54, 79, 211, 216
 Björkenvall, Robert 227
 Björklind, Karl Ivar 88, 140, 218, 221
 Björklund, C.J. 68 f, 214
 Björkman, F.O. 12, 15, 102, 205
 Björkman, Kaj 142, 143, 219
 Björsson, Nils-Eric 220
 Blixt, Curt 130
 Blom, Rolf 145, 226
 Blom, Ture 86, 173, 175, 218
 Blomberg, Erik 193
 Blomberg, Ernst 14, 15, 22, 204 f, 223
 Blomberg, Roy 227
 Bondebjerg, Ib 118, 224
 Borg, Sven 219, 226
 Borglund, Harry 192
 Borglund, Tore 211
 Brandum, Eva 219
 Branting, Hjalmar 12, 103 111, 117, 186, 188
 Bratt, Bengt 211
 Broman, Arne 218 f
 Brecht, Bertold 93
 Broström, Torben 132 f, 160, 225, 227
 Brundin, Bengt 210, 214
 Buchans, John 201
 Bäckström, Knut 207, 224, 228
 Börge, Göran 82
 Börjesson, Karl 184, 228
- Carleson, C.N. 102
 Carlson, Bernt 175, 228
 Carlson, Bo 209
 Carlson, Stig 73—76, 78, 86, 88, 154, 159,
 162, 176, 216, 220
 Carlsson, Fredrik 95, 221 f
 Carlsson, Sten 210
 Coldén, John 67 f, 115, 214
 Casparsson, Ragnar 187, 223
 C.F.B 221
 Charles 221

Collin, Erik 93, 221
Crona, Börje 97, 178, 221
Cronin, A.J. 174

Dahl, Tora 201
Dahlberg, Leif 210
Dalkvist, Sune 227
Danelius, Maj 220
Danielsson, Axel 61, 192
Davidsson, Gunnar 90
Degerman, Bo 219
Delblanc, Sven 83, 217
Deutsch, Hermann 221, 225
Dinar Annas, se Hugo Vahlberg
Discipulus, se Axel Uhlén
Ditlevsen, Tove 173
Dickson, Walter 44, 163, 173, 195, 209, 211, 221
Dombäck, Ingvald 133
Domnarvsarbetare 221 f
Drömmare 108, 212
Dumas d.ä., Alexandre 195
Dymling, Carl 221

Edberg, Rolf 225
E.D.J. 67, 114, 213
Ejffrem, se Christopher Sjöström
Ejve, Bror 209 f
Ekberg, Kerstin 10, 228
Ekelund, Owe 220
Ekelöf, Gunnar 83
Ekelöf, Maja 167, 211
Ekman, Fritjof 208
Ekman, Kerstin 84 f, 217
El Appel, se Elsa Appelquist
Elveson, Gunnar 205
Engberg, Arthur 49, 210
Englund, Einar 137, 220
Enquist, P.O. 83, 217
Ericson, Alex 142 f, 146, 219, 221 f
Eriks, Gustaf Rune 73, 88, 141, 156, 158
Eriksson, Allan 73, 78, 141, 216
Eriksson, Axel 221 f
Eriksson, Henry 129, 219
Eriksson, Jörgen 173, 227
Eriksson, Walter 129 f, 219 f, 221
Erlander, Tage 51 f, 75 f, 216
Ermolaev, Herman 210
Espe, Wilhelm 219
E.T.Z. 47, 208

Fagrell, Gunnar 163, 221, 227
Fahlgren, Margareta 223

Falk, Konrad 67, 188, 208, 214
Falkberget, Johan 220
Foerster, Svante 78, 81, 162, 211, 216 f.
Fogelbäck, Jan 175, 227
Fogelström, Per Anders 174
Forsell, Sölve 218
Forsman, Per 84 f
Forser, Tomas 210
Forsberger, Annalisa 92, 220
Forster, E.M. 106, 224
Franzén, Emanuel 67 f, 213 f
Franzén, Lars-Olof 84 f, 217
Fredin, Lars 79, 177, 216, 220
Fredriksson, Gunnar 216
Fridegård, Jan 72, 174
Fridell, Folke 140, 144 f, 162, 172, 226
Fräsaren 96, 179—181, 221, 223
Fröding, Gustaf 113, 127, 173, 186, 213, 224
Furuland, Lars 7, 31, 88, 91 103, 203, 207, 210, 213—215, 218, 220, 223

Galmin, Ingrid 219
Gamby, Erik 209 f
Garcia Lorca, Federico 93
Gard, Ester Louise 87
von Gegerfelt, Morgan 30
Geijer, Arne 208
Geijer, Erik Gustaf 195
Gerd Rickard, se Inga Bergström
Gerdes, Ture 94, 96, 148—150, 155, 162, 165 f, 178, 221—223, 226 f
Gjöres, Axel 72, 215
Goland, Erik 82, 216 f
Gorkij, Maxim 127
Granlid, Hans 112, 224
Grave, Elsa 194
Grundström, Helmer 113, 221
von der Grün, Max 173
Gummerus, Teddy 220
Gunnarson, Gunnar 154, 166, 173, 195, 198
Gustafson, Paul 132, 219
Gustavsson, Annika 203
Gustavsson, Per 207
Gyllensten, Lars 84
Gårdlund, Torsten 208
Göranson, Johannes 220

Hadenius, Stig 204, 205, 224
Hagerfors, Lennart 141, 226
Hagman, Jan 228

Hagström, Emil 70 f, 73, 80 f, 87 f, 92,
123 f, 127 f, 132, 134, 146, 148, 156,
158—160, 215, 221, 227
Haley, Alex 201
Hallberg, Peter 99, 223
Hallgren, David 219
Hallgren, Sive 83 f, 217, 219, 221, 223
Hallsten, Olof 173, 219
Hammar, Ingemar 219
Hammer, Inga-Maj 141, 219
Hamngren, Inga 169, 178, 196, 198, 211,
221, 223, 229
Hansson, Hildur 219 f
Hansson, Johan 184
Hansson, Svanthe 228
Harning, Anderz 167, 220
Hasek, Jaroslav 185
Haste, Hans 223
Hedebo, Josef 92, 119, 122 f, 220
Hedén, Erik 103
Hedenvind, Torkel 219
Hedenvind-Eriksson, Gustav 70, 136, 184
Hedén, Olof 218
Heine, Heinrich 104
Helgesson, Stig 91, 141, 219 f
Hemingway, Ernest 174
Henriksson, Hilding 148, 220, 226
den Hertog, A. 192
Hinders, Björn 219 f
Hirdman, Arne 136, 209, 225, 227
Hjelte, Gudrun 178, 221, 223, 228
Hjern, Kjell 161, 220
Hoel, Sigurd 192
Holmberg, Per 167, 227
Holmer, Per 84, 217
Holmgren, Martin 221 f
Holmgren, Ola 72, 111 118, 215, 224
Holmström, Axel 184, 228
Holmström, K.W. 61—65, 212
Holmström, Ragnar 136
Hudik, Åke 221
Hugo, Yngve 39
Hultberg, Eric 42, 49, 208—211
Håkanson, Björn 82
Håkansson, Erik 188
Håkansson, Nils Birger 193
Häger, Olle 210
Hägg, Göran 84, 85
Hällström, Elsa 28, 71, 191, 215, 221 f, 224,
228
Höglund, Peter 219
Högstrand, Olle 227
Hörngren, Lena 203
Höök, Wiking, 207, 228

Ibsen, Henrik 173
— idé — 112, 213
Ingelow, Jules 225
Ironworker 61, 112, 212
Isa Bella, se Inga Bergström
Isaksson, Folke 211, 217
Isaksson, Robert 221 f
Ivar Björklinden, se Karl Ivar Björklind

Jacobsen, Jörgen-Frantz 192
Jacobsson, Gudrun 194
Jansson, Ewald 203
Jansson, Karin 219
Jansson, Rolf 196, 221, 223
J.B. 219
J.B. Cobber, se Josef Kjellgren
J.E.J. 117
Jerome, K. Jerome 201
Jersild, P.C. 83
Jerstedt, Sven 72, 75, 215
Jiménez, Juan Ramón 93
Joelman 221 f
Johan Olov, se Johan-Olov Johansson
Johansson, Jehan Bernt 64
Johansson, Johan-Olov 18, 61 f, 64—67, 89,
92, 94, 105—107, 109, 112, 115 119, 127,
135, 138, 205 f, 213—214, 221 f, 226
Johansson, John Theodor 18, 20, 22, 41,
60—62, 66, 102 f, 109, 183 f, 205, 212 f.
Johansson, Karl-Erik 219
Johansson, Kjell A. 209
Johansson, Margit 219
Johansson, Sam 193 f, 228
Johansson, Stig 219 f, 227
Johansson, Tommy 177
Johansson, Östen 166, 173, 227
John Djäkne, se Axel Uhlén
Johnson, Eyvind 70, 128, 173, 195, 215
Jolin, Christopher 210
Jonson, Björn 143, 220
Jonsson, Gunnar 219
Jonsson, Sven L. 219, 226
Jonsson, Ulf 210
Jändel, Ragnar 215
Jönsson, Nine Christine 88

Kalin, Mona 175, 218, 228
Karl bom, Torvald 52—54, 204, 226
Karlsson, Berndt 228
Karlsson, Birger 217
Karlsson, K.J. 11, 13
Katajev, Vladimir 220
K. David, se Karl David Berg

Kellgren, Nils 216
 Kjellgren, Dagny 221
 Kjellgren, Josef 70 f, 73, 81, 84, 94, 123 f,
 126—129, 131, 136, 192, 215, 221, 227
 Klingberg, Christer 215
 Klockare, Sigurd 203, 211
 Kluck, se Axel Österberg
 Koch, Martin 112, 173
 Kohlin, Karl-Emil 211
 Korpi, Walter 227
 Kruse, Kerstin 167, 219 f
 Kronow, Olof 63
 Kvart, Gerd 225
 Kåbe, Karl 214
 Kämpe, Alfred 103, 185, 188, 224

Lagercrantz, Olof 194, 228
 Lagerkvist, Pär 173, 193
 Lagerlöf, Karl Erik 172, 227
 Lagerlöf, Selma 127
 Landbo, John 219
 Landgren, Bengt 133, 225
 Larsson, Leon 103, 208
 Leiser, Erwin 154
 Lewin, Leif 72, 210, 215
 Lidén, Fritiof 104, 213
 Lidforss, Bengt 183 f, 188
 Lidman, Sara 55, 167, 197, 211, 217
 Lillja, Helge 220
 Lind, Albin 188, 211, 228
 Lind, Stina 192
 Lind, Åke 186 f, 208, 228
 Lindberger, Örjan 225
 Linder, Bengt-Olov 197 f, 211
 Linder, Erik Hjalmar 226
 Lindfors, Leonard 18, 101, 205, 223
 Lindgren, John 192, 203
 Lindgren, Rune M. 211, 215, 219
 Lindhagen, Jan 210, 227
 Lindorm, Erik 65
 Lindqvist, Herman 111
 Lindqvist, Sven 199
 Lindsjö, Inga 196
 Lindström, Göran 224
 Lindström, Rickard 192
 Lo-Johansson, Ivar 72, 77, 126, 128, 136,
 145, 173 f, 193 f, 225, 227
 London, Jack 48, 127 f, 174, 225, 227 f
 Lorentzen, Sven Olof 175, 227
 Lotta, se Elsa Hällström
 Lund, B. 219
 Lund, Karl 10, 13, 17, 19, 24, 63, 66, 69,
 114 f, 118, 184 f, 203, 205 f, 208, 224

Lundberg, Bengt 226
 Lundberg, Birger 147
 Lundell, Ulf 84 f
 Lundgren, Max 82
 Lundgren, Sten 28, 80 f, 96, 166, 198, 206 f,
 216, 227
 Lundin, Gunnar 84, 217, 220
 Lundkvist, Artur 129, 135, 225
 Lundqvist, Stig E. 216
 Lundstedt, Bernhard 204, 213
 Lundström, Evert 82
 Låås, Sigfrid 208, 221 f
 Lönnhammar, Isse-Reinhold 87, 218

— m, se K.W. Holmström
 Magnus, Åge 146, 219
 Malmback, Herbert 217
 Malmberg, Bertil 194
 Malmborg, Birger 119
 Malmström, Ivar 89, 92, 119 f, 122, 138,
 219, 224
 Mann, Thomas 195
 Markström, Gunhild 219
 Marthå, S.G. 219
 Martin, James 227
 Martinson, Harry 128, 173, 195
 Martinson, Moa 72, 128, 192
 Martner, Finn 158
 Mc Lean, Allister 174
 Mellbom 221 f
 Menander, Henrik 193
 Meurling, Per 207
 Moberg, Vilhelm 75, 127 f, 174, 216
 Myrdal, Gunnar 188
 Myrdal, Jan 77, 216

Nerman, Ture 46, 111 f, 224
 Netzen, Gösta 215
 Neumann, Margarete 93, 134, 220
 Nilsén-Somre, Lennart 220
 Nilsson, Anders 208
 Nilsson, Nils 134, 221 f
 Nilsson, Sven 37, 207, 229
 Nilsson, Ulf 175, 211
 Nilsson, Åke 206, 209
 Nilsson-Tannér, Per 193
 Nordh, Bernhard 136
 Nordqvist, Sven 221, 223
 Nordström, Hilding G. 224
 Norén, Ivar 10, 28 f, 86, 88 f, 91 f, 95 f,
 137 f, 145—147, 154, 195, 203 f, 206, 209,
 212, 218, 225 f
 Noring, Ann-Sofi 171, 227

Norman, Birger 45, 73 f, 76—81, 88, 96,
100, 154, 156, 162—164, 166 f,
170—172, 178, 195—198, 209 f,
215—218, 221, 223, 227

Norrbo, Elf 103

Nydahl, Thomas 84, 175, 217, 227

Nyhlén, Erik 163, 171, 218, 221

Nyström, Anton 183 f

Näslund, Nils Anders 221

Olsson, Jan 207

Olsson, Oscar 46, 48, 186, 208

Palm, Göran 83 f, 211, 217

Parland, Ralf 154

Parling, Nils 73, 78, 82, 88, 144, 156, 172,
216, 227

Paulsen, Marit 178, 221, 223

P.E.B 134, 221

Perby, Maja-Lisa 221

Persson, John 210, 223

Persson, Sven 213

Peterström, Gösta 67 f, 112, 213 f

Pettersson, Erik 219, 227

Pettersson, Gösta 73, 78, 140 f, 172, 216

Polgar, Alfred 158, 220

Proletärdotter u Bofors 60, 213

Prytz, Erik 161, 163

Pröckl, Eddie 228

Pålsson, Roland 216

Paasche Aasen, Arne, 148, 220 f

Ragnerstam, Bunny 84, 175, 217, 228

Rehn, Mats 225, 228

Rehnberg, Mats 95, 225

Richert, Ebba 220

Robertsson, Knut 219

Romberg, Bertil 224

Romdahl, Margareta 215

Rosén, Gust, 122, 221 f,

Rosén, Bo 218 f

Rosenkvist, Per Edvin 90, 139, 219, 226

Rosenqvist, Cleas 219, 227

Ruben Morgens, se Erik Collin

Runnquist, Åke 115, 140, 224—226

Ruud, Gunnar 227

Rydberg, Viktor 195

Rydstedt, Anna 194

Rying, Matts 215 f

Rössel, James 50, 166, 173, 209 f

Salje, Sven Edvin 173 f

Salomonson, Kurt 55, 211

Sand, G. 219

Sandblad, H.W. 219, 226

Sandel, Maria 103

Sandell, Ove 209

Sandler, Rickard 208

Sandström, Erik 87 f, 147 f, 217 f, 221 f, 226

Sandström, Ingrid 218

Schiller, Bernt 228

Scott, Walter 195

Setterlind, Bo 194

S.F. 221

Shaw, G. Bernhard 173

Sillitoe, Alan 194

Sinclair, Upton 48, 127 f, 186, 228

Sireborn, Axel 88, 171, 218

Sjödin, Stig 73 f, 78, 80 f, 88, 146 f,
154, 156—158, 162, 176, 194, 196 f, 215 f,
223, 226

Sjöström, Christopher 41, 61—66, 106,
108 f, 112, 212 f

Sköld, Hannes 186

Smith, Ann 220

S.S.R. 213

Stahre, Sven Arne 227

Stallarholm, Uno 121, 125, 130, 143

Stattin, Martin 50, 208, 210 f

Steinbeck, John 174

Stenbom, Adolf 19, 23 f, 28 f, 60, 69 f, 81,
86, 88 f, 91 f, 94—96, 118 f, 123, 126,
128 f, 134, 136 f, 148, 154, 195, 205 f,
214, 219, 221 f, 224

Stenkvist, Georg 221 f

Stenkvist, Jan 77, 177, 216 f, 228

Stenmark, Georg 220, 227

Stig Vägman 214

Strand, Sven G. 208 f

Strandberg, Erik 219

Strandberg, Sten 86, 218

Strindberg, August 48, 127 f, 173 f, 186, 188

Sträng, Barbro 219

Ström, Fredrik 136

Ström, Sven 131, 219

Strömberg, Leif 229

Sundman, Per Olof 217

Sundström, Anders 86, 137, 209 f, 218

Svenning, Carl Elof 194

Svensson, Gösta A. 28—30, 36 f, 44 f,
53—55, 57 f, 73—75, 80, 88, 96,

153—157, 159—160, 163, 166, 172, 191,
194 f, 198, 206, 208—211, 221, 223, 227

Svensson, Karl 133, 219

- Svensson, Sven 228
 Svensson, Tage 221 f
 S.W-n. 39, 57
 Sährendal, Larry 168, 217
 Söderberg, Lasse 82
 Söderling, Torsten 171, 220
 Söderlund, C.A. 214
 Sörenson, Margareta 217
- Taberman, Sten 205, 229
 Taflin, Erik 130
 Teranus, V.E. 183
 Th. M. se Christopher Sjöström
 Thorsén, Carl 65
 Thoursie, Ragnar 216
 Thulstrup, Åke 225
 Thörne, Waldemar 138, 221, 226
 Tidlund, se Ture Gerdes
 Toldner, Arvid 119
 Torstensson, Helge 219, 221, 226
 Traven, B 127 f
 Trotzig, Birgitta 83
 Tures, Ewa 228
 Tärnlund, Carl Albert 67 f, 214
 Törnros, Helge 73, 78, 141, 157, 216, 221 f, 227
- Uhlén, Axel 61—65, 67 f, 103 f, 107, 109—113, 212—214, 224, 228
 Uhlin, Eric 223
 Unge, Stig 219 f
 Uris, Leon 195
- Vahlberg, Hugo 218
 Wahlén, Ingvar 73, 78 f, 82, 141, 172 f, 216
 Wahlgren, Åke 211
 Wahlström, Sture 221
 Walfridsson, Willy 70 f, 73, 92, 123 f, 127 f, 215
 Wallander, Hjalmar 67 f, 213 f
 Wallentheim, Adolf 208
 Walpoles, Hugh 201
 von Vaszary, Gabor 192
 Weibull, Lennart 166 f, 181, 207, 223, 227
 Vera, se Fritiof Lidén
 Wernström, Sven 217
 Westerberg, Tord 225
 Westerståhl, Jörgen 203, 205
 Vestlund, Gösta 226
 Westlund, Harald 142 f, 219
 Wibe, Sören 175, 228
 Wigforss, Ernst 192
- Wiinblad, Robert 185
 Wijkmark, Gunnar 206
 Wikberg, Per 145
 Viklund, Birger 227
 Viksten, Albert 127 f, 136
 Vilhelmsson, Edvard 208, 219
 Winberg, Carl 215
 Wine, Maria 194
 Vitalis, se Christopher Sjöström
 Wolf, Lars 109, 223 f
 Wählin, Kristian 225
 Värnlund, Rudolf 70 f, 73, 84, 123 f, 126, 128, 215, 225
 Wästberg, Pär 160
 Völund-Valendson 110, 113, 213.
- Yates, Dornford 185
- Zetterholm, Tore 192
 Zhdanov, A.A. 226
 Zola, Émile 127
- Åberg, John 209, 211
 Ågren, Robert 187
 Åhlström, Per 28, 175, 206, 228
 Åkerblom, Per 219
 Åkerhielm, Helge 194
 Åkerstedt, Jonas 210
 Åsbrink, Per 192
- Älvkarlen 213
- Öhman, Ivar 62, 72, 213, 215
 Österberg, Axel 92, 94, 96 f, 138, 148 f, 154, 162, 165, 178, 192, 197, 209, 220 f, 225
 Östman, Karl 103, 112

Tidningen *Metallarbetaren* är Svenska Metallindustriarbetareförbundets medlemsorgan. Under årens lopp har tidningen publicerat ett omfattande litterärt material — texter av skönlitterär karaktär samt artiklar, notiser och annonser om skönlitteratur. I *Metallarbetaren och litteraturen* granskas tidningens förhållande till litteraturen alltifrån starten 1890 och till och med 1978. Avhandlingen ger en bild av det litterära stoffets växlande omfång och innehåll och av de förhållanden som påverkat litteraturmaterialets art och dess ställning i tidningen.

Metallarbetaren är en representant för svensk fackförbundspress, knuten till LO. Trots sin stora spridning omtalas dessa tidningar i debatten gärna som "den glömda pressen", och litet är skrivet om dem. *Metallarbetaren och litteraturen* syftar till att öka kunskapen om den svenska fackförbundspressens ambitioner på det kulturella området. Avhandlingen försöker se dessa ambitioner i ett vidare perspektiv: i samband med den teoretiska och praktiska synen på kultur- och bildningsfrågor inom den svenska arbetarrörelsen generellt.

Det anseliga litterära material som *Metallarbetaren* låtit införa sedan starten har ett väsentligt litterärt och litteraturhistoriskt intresse. Många kända svenska författare har medverkat i *Metallarbetaren* med originalbidrag, och i avhandlingen pekas på hur tidningens skönlitterära texter och litteraturbevakning återspeglar viktiga tendenser i 1900-talets svenska litteratur.